GELECEĞE BAKMAK

21. Yüzyıl İçin Katılımcı Ekonomi

MICHAEL ALBERT
ROBIN HAHNEL

İngilizceden çeviren: Osman Akınhay

AYRINTI

Ayrıntı: 97
İnceleme dizisi: 48

Geleceğe Bakmak
21. Yüzyıl İçin Katılımcı Ekonomi
Michael Albert - Robin Hahnel

İngilizceden çeviren
Osman Akınhay

Yayıma hazırlayan
Tuncay Birkan

Kitabın özgün adı
Looking Forward
Participatory Economics for the
Twenty First Century

South End Press / 1991
basımından çevrilmiştir.

© South End Press

Bu kitabın tüm yayım hakları
Ayrıntı Yayınları'na aittir.

İç desenler
Matt Wuerker

Kapak illüstrasyonu
Fernand Leger

Kapak düzeni
Arslan Kahraman

Sayfa düzeni
Ersin Çalışkan

Basıma hazırlık
Renk Yapımevi (0 212) 516 94 15

Baskı ve cilt
Mart Matbaacılık Sanatları (0 212) 212 03 40

Birinci basım:
Haziran 1994

ISBN 975-539-071-5

AYRINTI YAYINLARI
Piyer Loti Cad. 17/2 34400 Çemberlitaş/İstanbul Tel: (0 212) 518 76 19 Fax: (0 212) 516 45 77

Michael Albert - Robin Hahnel

GELECEĞE BAKMAK

21. Yüzyıl İçin Katılımcı Ekonomi

AYRINTI

İ N C E L E M E D İ Z İ S İ

ŞENLİKLİ TOPLUM
İvan İllich/2. basım

YEŞİL POLİTİKA
Jonathon Porritt/2. basım

MARKS, FREUD VE GÜNLÜK HAYATIN ELEŞTİRİSİ
Bruce Brown/2. basım

KADINLIK ARZULARI
Günümüzde Kadın Cinselliği
Rosalind Coward/3. basım

FREUD'DAN LACAN'A PSİKANALİZ
Saffet Murat Tura/Tükendi

NASIL SOSYALİZM? HANGİ YEŞİL? NE İÇİN SANAYİ?
Rudolf Bahro/Tükendi

ANTROPOLOJİK AÇIDAN ŞİDDET
Der: David Riches

ELEŞTİREL AİLE KURAMI
Mark Poster

İKİBİN'E DOĞRU
Raymond Williams

DEMOKRASİ ARAYIŞINDA KENT
Kürşat Bumin

YARIN
Sanayi Toplumu Yol Ayrımında
Eleştiri ve Gerçek Ütopya
Robert Havemann

DEVLETE KARŞI TOPLUM
Pierre Clastres

RUSYA'DA SOVYETLER (1905-1921)
Oskar Anweiler

BOLŞEVİKLER VE İŞÇİ DENETİMİ
1917'den 1921'e Devlet ve Karşı Devrim
Maurice Brinton

EDEBİYAT KURAMI
Terry Eagleton

İKİ FARKLI SİYASET
Levent Köker

ÖZGÜR EĞİTİM
Joel Spring

EZİLENLERİN PEDAGOJİSİ
Paulo Freire/Tükendi

SANAYİ SONRASI ÜTOPYALAR
Boris Frankel

İŞKENCEYİ DURDURUN!
İnsan Hakları ve Marksizm
Taner Akçam

ZORUNLU EĞİTİME HAYIR!
Catherine Baker

SESSİZ YIĞINLARIN GÖLGESİNDE YA DA TOPLUMSALIN SONU
Jean Baudrillard

ÖZGÜR BİR TOPLUMDA BİLİM
Paul Feyerabend

VAHŞİ SAVAŞÇININ MUTSUZLUĞU
Siyasal Antropoloji Araştırmaları
Pierre Clastres

CEHENNEME ÖVGÜ
Gündelik Hayatta Totalitarizm
Gündüz Vassaf/3. basım

AĞIR ÇEKİM
Değişen Erkeklikler/Değişen Erkekler
Lynne Segal

CİNSEL ŞİDDET
Yaşayanların/Yaşatanların Anlatımlarıyla
Alberto Godenzi

ALTERNATİF TEKNOLOJİ
Teknik Değişmenin Politik Boyutları
David Dickson

ATEŞ VE GÜNEŞ
Platon Sanatçıları Niçin Dışladı?
Iris Murdoch

OTORİTE
Richard Sennett

TOTALİTARİZM
Simon Tormey

İSLAM'IN BİLİNÇALTINDA KADIN
Fetna Ayt Sabbah

MEDYA VE DEMOKRASİ
John Keane/2. basım

ÇOCUK HAKLARI
Der: Bob Franklin

ÇÖKÜŞTEN SONRA
Sosyalizmin Geleceği
Der: Robin Blackburn

DÜNYANIN BATILILAŞMASI
Gezegenimizin Birörnekleşmesinin Anlamı, Önemi ve Sorunları Üstüne Bir Deneme
Serge Latouche

TÜRKİYE'NİN BATILILAŞTIRILMASI
Cengiz Aktar

SINIRLARI YIKMAK
Feminist, Yeşil Bir Sosyalizme Doğru
Mary Mellor

KAPİTALİZM, SOSYALİZM, EKOLOJİ
Yönelim Bozuklukları/Arayışlar
André Gorz

AVRUPA MERKEZCİLİK
Bir İdeolojinin Eleştirisi
Samir Amin

AHLÂK VE MODERNLİK
Ross Poole

GÜNDELİK HAYAT KILAVUZU
Susan Willis

SİVİL TOPLUM VE DEVLET
Avrupa'da Yeni Yaklaşımlar
Der: John Keane

TELEVİZYON: ÖLDÜREN EĞLENCE
Gösteri Çağında Kamusal Söylem
Neil Postman

MODERNLİĞİN SONUÇLARI
Anthony Giddens

DAHA AZ DEVLET/DAHA ÇOK TOPLUM
Özgürlük/Ekoloji/Anarşizm
Rolf Cantzen

GELECEĞE BAKMAK
21. Yüzyıl İçin Katılımcı Ekonomi
Michael Albert - Robin Hahnel

HAZIRLANAN KİTAPLAR

MAHREMİYETİN DÖNÜŞÜMÜ
Modern Toplumlarda Cinsellik, Aşk ve Erotizm
Anthony Giddens

SAĞLIĞIN GASPI
İvan İllich

MEDYA, DEVLET VE ULUS
Siyasal Şiddet ve Kolektif Kimlikler
Philip Schlesinger

TARİH VE TİN
Özgürleşme Felsefesi Üzerine Bir İnceleme
Joel Kovel

ÖZGÜRLÜĞÜN EKOLOJİSİ
Hiyerarşinin Ortaya Çıkışı ve Çözülüşü
Murray Bookchin

BİR VAROLUŞ ESTETİĞİ OLARAK ETİK
Michel Foucault

DEMOKRASİ VE SİVİL TOPLUM
John Keane

YÖNTEME KARŞI!
(Yazar Tarafından Gözden Geçirilmiş Yeni Basımdan Yeni Çeviri)
Paul Feyerabend

AKLA VEDA
Paul Feyerabend

TUHAF HAVA
Sınırlar Çağında Kültür, Bilim ve Teknoloji
Andrew Ross

POSTMODERNİZM VE TÜKETİM KÜLTÜRÜ
Mike Featherstone

İçindekiler

— TÜRKÇE BASIMA ÖNSÖZ 11
— ÖNSÖZ 17
1. Kapitalizm Galip mi? 19
2. Sosyalizm Reddedildi mi? 22
3. Koordinatörizm 25
4. Koordinatörizmin Kökenleri 30
5. Büyük Yalan 33

— GİRİŞ 37
İçindekiler 42

I. HİYERARŞİSİZ ÇALIŞMA 45
1. İnsani Emek 47
2. İşyeri Örgütlenmesi 51
A. İşçi Konseyleri 51
B. İşte Rotasyon 53
C. Katılımcı İş Bileşimleri 54
3. İşyeri Kararlarının Alınması 57
4. Kuşkuculara ve Düşmanlara Karşı 58

II. KATILIMCI İŞYERLERİ 67
1. Yayıncılık 69
A. Kapitalist Yayıncılık 69
B. Katılımcı Yayıncılık: Northstart Press 72
C. İş Bileşimleri 74
D. Konseyler 75
E. Önderlik 78
F. Larry'nin Çalışma Haftası 79
G. Northstart Etkinliği 81

2. Havaalanı Konseyinin Yapısı 87
A. Kapitalist Bir Havaalanı 87
B. Katılımcı Bir Havaalanı 88
3. Matbaacılık -Üçüncü Dünya'dan Bir Örnek 91
A. Newsday Press - Yeni Sömürge Versiyon 92
B. Simon Bolivar Press - Anti-Emperyalist Versiyon 94
C. Simon Bolivar Press - Katılımcı Versiyon 99

III. EŞİTLİKÇİ TÜKETİM 103
1. Tüketim Normları 107
A. Tüketim Konseyleri 107
B. Katılımcı Politikalar 109

IV. KATILIMCI TÜKETİM 117
1. Kolektif Tüketim 119
A. Kapitalist Örnek 119
B. Katılımcı Örnek 122
2. Bireysel Tüketim 124
A. Kapitalist Örnek 124
B. Katılımcı Örnek 128
3. Tüketmek mi, Tüketilmek mi? 132

V. HİYERARŞİSİZ PAYLAŞIM 139
1. Hakkaniyet, Çeşitlilik ve
Katılım Aleyhindeki Argümanlar 141
A. Eşitsizlik ya da Baskı 141
B. Rekabet ya da Birörnekleştirme 142
C. Uzmanlar ve Araçsalcılık 142
D. Ekonomik Bilgelik ya da
Kendi Kendini Haklı Çıkaran İdeoloji 143

2. Ekonomik Paylaşımın Ana Çizgileri 145
A. Katılımcı İletişim 145
B. Toplumsal Düzeyde Planlanmış Gösterge
Fiyatları ve Muhasebe Parası 149
C. Harcanan Emeğin Ölçülmesi 152
D. Niteliksel Tanımlama 154

VI. KATILIMCI PAYLAŞIM 159
1. İlk Önerilerin Hazırlanması 163
2. Önerilerin Değerlendirilmesi 167
3. Uzlaşılmış Bir Plan Üzerinde
Gerekli Düzeltmelerin Yapılması 172
4. Değişiklik Önerilerinin Birbirine Yakınlaştırılması 175
5. Değişik Paylaşım Alternatifleri 185
6. Bu Gerçeğe Uygun Mudur? 188

VII. İŞYERİ KARARLARININ ALINMASI 199
1. Northstart'ta Planlama 201
A. Northstart'ta Geçen Yıl 201
B. Northstart Yenilikleri 204
C. Birinci Planlama Turu: Nancy'nin İlk Önerisi 209
D. İkinci Planlama Turu 212
E. Üçüncü Planlama Turu 213
F. Dördüncü, Beşinci ve Altıncı Planlama Turları 215
G. Yedinci Planlama Turu 216
2. John Henry Planı 218
A. John Henry İşletmesinin Planlamasına Genel Bir Bakış 218
B. Alternatif Üretim Şemaları Arasında Bir
Seçim Yapmak: Departmanlar Arası Bir Tartışma 219
C. Daha Fazla "Gelir" Elde Etmek İçin
"Fazla Mesai Yapma"nın Güçlükleri 222
D. Değerlendirme ve "Takas" 223
E. "Rakip" Çelik İşletmelerinde Farklı Üretkenlik 226
3. Jesse Owens Havaalanlarında
Günlük Kararların Alınması 227

VIII. TÜKETİM PLANLAMASI 233
1. İl Düzeyindeki Kolektif Tüketimin Saptanması 235
2. Kişisel Tüketim Önerilerinin Belirlenmesi 237
3. Günlük Tüketim ve Plandaki Değişiklikler 243

IX. PAYLAŞIM KARARLARI 245
1. İlk Verilerin Geliştirilmesi 247

A. Uzun Vadeli Planlar 247
B. İlk Tur Planlama Verilerinin Hazırlanması 249
2. Verilerin Sonraki Turlarda Gözden Geçirilmesi 252
3. Bir Danışma Kurulunda Çalışmak 255
4. Nitel Enformasyon 256
5. Katılımcı Planlamanın Mantığı 258

X. ENFORMASYON TOPLUMU 261
1. Teknoloji ve Ekonomik İlişkiler 263
2. "Darwinci" Teknolojik Evrim 264
3. Bilgisayarların Özel Karakteristikleri 267
4. Bilgisayarlar ve Kapitalist Ekonomi 273
5. Bilgisayarlar ve Koordinatör Ekonomi 275
6. Bilgisayarlar ve Toplumsal Değişim 277

XI. SONUÇ VE GEÇİŞ 279
1. Ekonomi 281
2. Ekonomi-Ötesi 284
3. Katılımcı Ekonomiye Geçiş 286
A. Stratejik İlkeler 287
B. Konseylerin Oluşumu 288
C. Kolektif Özyönetim Arayışı 289
D. Dayanışma Arayışı 289
E. İş Yapılarının Tanımlanması 290
F. Enformasyon Denetimi 291
G. Paylaşım 291
H. Başka Hareketlerle İttifak Kurmak 291
J. Koordinatör Ekonomiden Katılımcı Ekonomiye Geçiş 293

— SÖZLÜK 297

Tek bir madde vardı: Madde-22. Bu maddeye göre rasyonel düşünen bir insanın aklından çıkarmaması gereken şey, gerçek ve acil tehlikelerle yüz yüze gelince ilkin kendi güvenliğini düşünmesiydi. Orr çılgındı, yerde görevlendirilebilirdi. Bunu istemesi yeterdi; istekte bulunur bulunmaz artık deli olarak görülmeyecek, hemen uçuş görevine çıkması gerekecekti... Uçuyorsa deliydi ve buna mecbur değildi; ama istemiyorsa akıllıydı ve mutlaka uçmalıydı... Yossarian, "Bir madde var, Madde-22," dedi. Doktor Daneeka da onayladı: "En iyisi o."

Joseph Heller
Catch-22 (Madde-22)

Her şeyden kuşkulanmak ya da her şeye inanmak, ikisi de aynı derecede işe yarayan çözümlerdir; her ikisi de bizi düşünme zorunluluğundan kurtarır.

Bertrand Russell
Science and Method (Bilim ve Yöntem)

Keşke her insanın yaşamı saf, aşkın özgürlük olabilse.

Simone de Beauvoir
The Blood of Others (Başkalarının Kanı)

Türkçe Basıma Önsöz

Geleceğe Bakmak'ın İngilizce basımına Aralık 1990'da bir giriş yazısı yazmıştık. O günlerde "komünizmin krizi" doruk noktasına çıkmıştı ve birimiz de oradaki yetkilileri komutacı planlama sistemini terk edip onun yerine katılımcı planlamaya daha yakın bir sistem kurmaya ikna etmeye uğraştığı Küba'dan daha yeni dönmüştü. O zamandan beri, Doğu Avrupa ile Sovyetler Birliği'ndeki çürümüş, totaliter rejimleri yıkanların, kapitalist sistemin mitlerine boyun eğmeyip demokratik ve adil ekonomik sistemler kurmaya yönelecekleri şeklindeki bütün umutlar kaybolmuş durumdadır. Dünya çapındaki kapitalist dalgaya hâlâ direnen tek ülke olan Küba da kendi ekonomisi ya da siyasal sistemini demokratikleştirmeye daha yakın değildir.

Geçtiğimiz dört yıl içerisinde, kapitalist ekonomiyi aşmayı amaçlayan ilk denemelerin küllerinden yakın bir gelecekte kapitalizme hiçbir alternatifin çıkmayacağı doğrulanmıştır. Bu süreçten, alınabilecek, anti-demokratik politikanın hiyerarşik üretim ilişkilerinin, otoriter planlamanın ve otorite ile bilgi tekeline dayalı ekonomik ayrıcalıkların, yaşama şansı olan, üretken, adil, insanca bir ekonomiyle bağdaşamayacağı gibi bir sürü negatif ders vardır. Oysa pozitif ders çıkarmak neredeyse hiç mümkün değildir. Tersine, komünizmin çöküşü, arkasında, kapitalizme muhtemel alternatifler konusunda iyice derinleşmiş bir kinizm bırakmıştır. 1990'da kaleme aldığımız Giriş'te açıklamaya çalıştığımız gibi. Doğu Avrupa ile Sovyetler Birliği'ndeki rejimlerin çöküşünün "kanıtladığı" biricik olgu, aşırı otoritarizmin tutunma şansının daha esnek otoritarizm biçimlerine göre daha az olduğudur. Bu süreç kesinlikle insanlarına kendi ekonomik faaliyetleriyle ilişkilerini demokratik ve adil biçimde yürütmekten aciz olduklarını kanıtlamış değildi, çünkü bunlar, çöken sistemlerin karakteristik özelliklerini oluşturmuyorlardı. Ancak ne olursa olsun, ekonomik uğraşlarımızı koordine etmenin geçerli yolunun rekabet ve açgözlülük değil adil bir işbirliği olabileceği inancı, dört yıl öncekine göre epeyce zayıflamış durumdadır.

Gene de ortaya çıkan bu kinizm temelsizdir. İnsanlık durumunda, bir yandan çevreyi koruyup insani ve insani-olmayan kaynakları etkili biçimde kullanırken, öbür yandan kendi ekonomik işlerimizi özyönetimi ve dayanışmayı besleyecek şekilde örgütlenmemizi

engelleyen hiçbir şey yoktur. Muzaffer kapitalizmin yeryüzünde ve gezegenimizin insanlarında yol açtığı gereksiz insani kayıpların ve ekolojik tahribatın kapsamının giderek artması böyle bir alternatif uğruna mücadele etmenin her zamankinden daha geçerli bir nedenidir. Bu yüzden, bu temelsiz kötümserlik yaygınlaştıkça *Geleceğe Bakmak* daha bir geçerlilik kazanmaktadır bizce.

Bu kitabın yayımlanışından beri ve *Katılımcı Ekonominin Ekonomi Politiği* (Princeton University Press, 1991) adlı çalışmamızla birlikte düşünüldüğünde, insanların kapitalizmden daha iyi bir yaşamı hak etmektediklerine ve bunu sağlamaktan aciz olduklarına kendilerini bir türlü inandıramayan bir avuç insan arasında istenilir bir ekonomi konusunda kışkırtıcı bir tartışma canlanmıştır. *Science and Society* ve *The Review of Radical Political Economics* gibi bilimsel dergiler bu tartışmaya ayrılmış özel sayılar çıkarmışlardır. *Z. Magazine* bir sempozyuma yer vermiştir. Peacenet, internet ve zbbs gibi bilgisayarla haberleşme şebekelerinde katılanların birbirlerinin argümanlarına hararetle karşı çıktıkları bir dizi forum yapılmıştır. Böylece önü açılan tartışmaların başlıca konuları şunlardır: (1) Kaynakların, malların ve hizmetlerin dağıtılmasında piyasaların mı yoksa demokratik veya katılımcı bir planlama biçiminin mi daha iyi bir yol olduğu; (2) istenilir bir ekonomide özel mülkiyete düşen bir rol bulunup bulunmadığı; (3) üretim ilişkilerinde bir ölçüde hiyerarşiye yer vermenin istenilir ya da gerekli bir şey olup olmadığı; (4) ücretlerin çabaya mı yoksa katkıya mı dayanması gerektiği; (5) daha genel bir bakışla, özgürlük, eşitlik ve bir arada yaşama hedeflerinin ister istemez birbirleriyle çelişip çelişmediği.

Geleceğe Bakmak'ta anlatıldığı biçimiyle bizim katılımcı iktisat dediğimiz sistemin mantığı ve gene bizim katılımcı ekonomi dediğimiz bir ekonomik sistemin işleyişi bu tartışmanın önemli bir kutbunu oluşturmuştur. Bu tartışma elbette komünizmin çöküşünün gölgesinde ve kamuoyunun gözünden çok uzakta sürmüştür. Üstelik bu tartışmanın yakın bir gelecekte ana eksene oturmasını da bekleyemeyiz. Ancak, kapitalizmin istenilir alternatifleri hakkında düşünmenin, otoriter planlama sisteminin çöküşünün akabinde şimdiden büyük ölçüde ilerleme kaydettiğine inanıyoruz. Kapitalizmi eleştirenlerin çoğu, epeyce uzun bir süreden beri, kapitalizmin alternatifinin ana özelliklerinin zaten bilindiği ve sınanmakta

olduğu gibi bir yanılsamanın etkisiyle hareket etmişlerdi. Bunun tersinin mümkün olabileceğinden kuşkulananlar bile, kapitalizm-sonrası alternatifler hakkındaki somut düşünceleri ütopyacı ve yararsız bularak bir kenara iten determinist bir Marksizm yorumunun gölgesinde düşünüyorlardı. Ama son birkaç yılda, görevden kaçmak için en ufak bir geçerli bahane olmadığından, ilerici insanlar istenilir bir ekonominin nasıl örgütleneceğiyle ilgili sorunları daha açık ve üretken biçimde kavramaya gayret etmektedirler.

Ne yazık ki, kapitalizmin istenilir alternatifleri konusundaki yeniden canlanan bu tartışma neredeyse sadece Avrupa-merkezli entelektüel çevrelerde sürdürülmektedir. Üçüncü Dünya'nın aktivistleriyle entelektüelleri, dikkatlerini esas olarak, anti-emperyalist mücadeleler açısından iki-kutuplu bir dünyanın ansızın tek-kutuplu bir dünyaya dönmesinin sonuçları üzerinde toplamak durumunda kalmışlardır. Fakat yirmi birinci yüzyılda kapitalizmin alternatiflerini inşa etme fırsatlarının, yirminci yüzyılda kanıtlanmış olduğu gibi, sıklıkla (ileri sanayi toplumlarındakinden daha sık olmasa bile) Üçüncü Dünya ülkelerinde çıkacağını beklemek için de geçerli nedenler bulunmaktadır. İşte bu yüzden, Üçüncü Dünya devrimcilerinin bu alternatifin nasıl olabileceği ve neye benzemesi gerektiği konulu tartışmanın asli aktörleri olmaları daha da önem kazanmaktadır.

Türkiye, yirminci yüzyıl boyunca birinci, ikinci ve üçüncü dünyadan gelen güçlü akımlara açık kalmıştır. En son IMF'nin dayattığı kemer sıkma, liberalleşme ve özelleşme programları, ekonomik sefaletin yayılmasının en büyük nedeni olan üretkenliğe karşı kapitalist önlemleri yansıtmıştır. Bu ve daha başka nedenlerden dolayı, Türkiye kapitalizmin alternatifleri konulu tartışmalar için verimsiz bir yer olabilir. *Geleceğe Bakmak*'ın Türkçede yayımlanması Türk aktivistleriyle entelektüellerini piyasalarla özel mülkiyetin sorumlulukları ve alternatif ekonomik kurumların avantaj ve dezavantajları konulu tartışmalara daha aktif biçimde katılmaya teşvik etmeye yararsa, değerini fazlasıyla ortaya koymuş olacaktır. Çok-kültürlü bir diyalogtan çarpraz bir verimlilik sürecinin doğmasını heyecanla bekliyoruz.

Bu notu bitirirken, farklı toplumların özyönetim, adillik, dayanışma, çevrenin korunması ve etkinlik hedeflerine farklı yollarla

ulaşmaya girişmek durumunda kalacaklarına inandığımıza da dikkat çekmeliyiz. Ekonomiler; kültürel, politik ve akrabalıkla ilgili pratiklerden koparılamazlar. Tam tersine, ekonomiler, en az başka alanların ekonomik dinamiğin etkisinde kalmaları kadar, toplumsal yaşamın diğer alanlarının dinamiklerinin etkisi altındadır. Ayrıca, *Geleceğe Bakmak*'ın ABD'li okurları akılda tutarak yazılmış olduğu da doğrudur. Örnekler ve koşullar hep ABD bağlamından seçilmiştir. Ne var ki, *Geleceğe Bakmak*'la tarif edilen türde bir ekonominin ABD'ye başka ekonomiler ve ülkeler için olduğundan daha fazla geçerli ya da uygun olduğuna inandığımız anlamına da gelmez. Planlama sürecine katılmanın aracı olarak işçi ve tüketici konseyleri ve federasyonlarına sunulan bilgisayar terminallerinden söz etmiş olmamıza rağmen, bugün, dünyanın doğru dürüst bir telefon sistemi olan diğer yerlerinde de katılımcı planlamanın uygulanmasının önünde ciddi teknolojik engellerin bulunduğundan da söz edilemez. Biz katılımcı planlamanın 1990'daki Küba koşullarına uyarlanabileceğine inandık ve günümüz dünyasında çoğu ülkenin teknolojik ve insani potansiyelleri düşünüldüğünde böyle bir ekonomiyi gerçekleştirmenin mümkün olduğu inancımızı halen korumaktayız. Tabii böyle bir ekonomiyi kurmaya girişmeye her ülkenin hazır olduğunu söylüyor değiliz. Biz katılımcı bir ekonominin yalnızca, bütün eylemlerinde demokrasi, eşitlik ve dayanışma ilkelerini hayata geçirme konusunda önemli deneyimleri olan, halkın geniş desteğine dayalı bir toplumsal hareketin sonucunda ortaya çıkabileceğini bildiğimiz için böyle düşünüyoruz. Teknolojik koşullar ve eğitim düzeyleri, katılımcı bir ekonomiyi inşa etmenin önündeki asıl engeller değildir. Tek ciddi engeller toplumsal düzlemdeki engellerdir ve bunları aşmanın biricik yolu da toplumsal katılım aracılığıyla gerçekleştirilecek toplumsal pratiklerdir.

Michael Albert ve Robin Hahnel
1 Mayıs 1994

Önsöz

Bildiğimiz şekliyle planlama nosyonu, uzmanların bilimsel bilgiye dayanarak yaptıkları bir işi anlatır. Bu rasyonel planlamanın sonuçlarına defalarca tanık olmuşuzdur: Kule yüksekliğindeki siteler, katkılı yiyecekler, sakinleştirici ilaçlar -bu dehşet manzaraları saymakla tükenmez.

Sheila Rowbotham

On bir bölümlük bu kitapta birçok çağ ve yer açısından geçerli olan bir ekonomik sistem anlatılmaktadır. Burada varolan özgül ekonomileri tartışmayacağız, ama *glasnostu*, *perestroykayı*, Doğu Avrupa'da yeni gelişen dramatik olayları ve "kapitalizmin galip geldiğini" öne süren güncel iddiaları da bütünüyle görmezlikten gelemeyiz.

Doğu'da çatırdayıp çöken şey, pek çok insanın inandığı gibi, sahiden kapitalizme karşı düşünülebilecek biricik alternatifse, o zaman farklı bir ekonomik bakış geliştirmeye çalışmak gerçekten boşa kürek sallamak olur. Gelgelelim, çatırdayıp çöken, az sayıda bir eleştirmen topluluğunun 1917'den beri savundukları gibi, kapitalizme karşı çıkarılan tek ama ürkütücü derece sorunlu bir alternatiften ibaretse, o zaman daha iyi bir alternatif bulmaya çalışmak anlamlı bir çabadır. Okumakta olduğunuz bu önsöz, alternatif arayışların kayda değer bir uğraş olduğuna inanmayanlar için kaleme alınmıştır. Diğer okurlar doğrudan, 37. sayfadan başlayan giriş bölümüne geçebilirler.

1. KAPİTALİZM GALİP Mİ?

New School of Social Research'da saygın bir solcu profesör olarak görev yapan ve ekonomi üzerine, yaygın biçimde okunan bir sürü kitabın yazarı olan Robert Heilbroner, sahip olduğu büyük yazma yeteneğini, son olayların kötümser bir yorumunu geliştirmekle değerlendirmeye karar vermiş. Heilbroner *New Perspectives Quarterly*'de (Sonbahar, 1989) şu savı ortaya atar: "Kapitalizm ile sos-

"Kapitalizmde, kapitalistler üretim araçlarının sahibidirler, malların dağıtımı için pazarlardan yararlanırlar, çalışmanın amacını ve niteliğini belirlerler, işçileri (ve yöneticileri) işe alıp işten atarlar."

yalizm arasındaki yarış, resmen başlamasının üzerinden henüz yetmiş beş yıl bile geçmeden sona erdi: Kazanan kapitalizm oldu." Heilbroner'a göre, "Sovyetler Birliği, Çin ve Doğu Avrupa'da yaşanan çalkantılı değişimler, kapitalizmin insanlığın maddi işlerini sosyalizmden daha tatmin edici biçimde düzenleyebildiğinin en açık kanıtlarını sunmuştur". Heilbroner her ne kadar, başkaları gibi, bu durumun "tarihin sonu"na ulaştığımız anlamına geldiğini ilan etmese de, "Nihayet ekonomi yüzyılının sonuna geliyoruz. Bundan böyle temel sorunlar ekonomik değil, kültürel ve politik nitelikli olacaktır" saptamasında bulunmaktan geri kalmamaktadır.

Kısacası, Heilbroner'a göre yalnızca iki tip ekonomik sistem mümkündür: Bizim Batı'daki sistemimiz (Heilbroner buna "kapitalizm" demektedir) ile Doğu'dakilerin sistemi (Heilbroner buna da "sosyalizm" adını vermektedir). Doğu'daki sistem artık mazi olduğuna göre, Heilbroner, eşitlikçi hedeflerin güzel olsa da hayata geçirilemediği, kapitalizmin ise kusursuz olmasa da işlediği sonucunu çıkarmaktadır.

Chicago'nun kapitalist gettolarından New York'un kapitalist işsizlik kuyruklarına, Los Angeles'ın kapitalist "acil koğuşları"na ve Houston'un kapitalist pis arka sokaklarına (kapitalist Seattle'dan kapitalist Sarasota'ya, kapitalist Dallas'dan kapitalist Detroit'e) kadar her yerde, yalnızca politik ve

kültürel açıdan değil, *ekonomik açıdan* da "her şeyin yerle bir olduğu" gün geçtikçe daha fazla çıplak gözle görülebilmektedir.

Derinleşen eşitsizlik. Aşırı boyutlara varan evsizlik. Doymak bilmeyen militarizm. Suç işleme eğilimi. Kültürel metalaşma. Ekolojik çözülme. Yabancılaşma. Uyuşturucu müptelalığı. Bunlar; modern kapitalizmin, Amerika Birleşik Devletleri'nin her şehrinde açıkça görülen özellikleridir.

Biz, insani değerleri somutlaştıran *ve* etkili biçimde işleyen yeni bir ekonominin kurulabileceğine inanıyoruz. Peki ama, Heilbroner'ın kapitalizmin "zaferi"ne düzdüğü övgülere rağmen nasıl hâlâ bu denli iyimser olabiliyoruz? Bunun nedeni, kesinlikle dört bir yanımızda gördüğümüz olgulara gözlerimizi kapatmamız değildir.

Sovyet ekonomisi yoksul halkını Moskova'nın elit kesimlerini bile zengin edemez; bu doğru, ama sırf bu yüzden, yani New York'un elit kesimlerini, yoksul halkının sırtından zenginleştirebiliyor diye kapitalizmin başarılı olduğunu söyleyebilir miyiz?

Macaristan ve Çekoslovakya'daki parti politbüroları, otoritariz-

min insanlığa karşı işlenen bir suç olduğunu bir kere daha gözler önüne sererek, ansızın domino taşları gibi birbiri peşi sıra yıkıldılar. Tamam, ama kendi politikacıları seçim numaralarıyla seçilmeyi başarıyor ve koltuklarından daha sonra ya hapishaneye gitmek ya da genel müdürlüğe yükselmek üzere ayrılıyorlar diye, kapitalizm başarı kazanmış sayılabilir mi?

"Biz, insani değerleri somutlaştıran ve etkili biçimde işleyen yeni bir ekonominin kurulabileceğine inanıyoruz. Peki ama, Heilbroner'ın kapitalizmin 'zaferi'ne düzdüğü övgülere rağmen nasıl hâlâ bu denli iyimser olabiliyoruz? Bunun nedeni, kesinlikle dört bir yanımızda gördüğümüz olgulara gözlerimizi kapatmamız değildir."

Polonya ve Doğu Almanya'da gözlenen, halkın ezici çoğunluğunun desteğine sahip barışçı devrimler, bu ülkelerin II. Dünya Savaşı'ndan sonra kurulmuş toplumsal düzenlerinin kesin iflasını bir kere daha doğrulamaktadır. Ancak buna bağlı olarak, hâlâ ciddi bir muhalefete rastlanmıyor diye, ABD'deki yoksulluk, ekolojik çürüme ve yabancılaşma eğilimlerinin tercih edilir bir şey olduğunu düşünebilir miyiz? Oradaki muhalefet bugünkü kuvvetine ulaşmadan önce Sovyet ekonomisi arzu edilir bir ekonomi miydi?

Güncel gelişmeler -geçen yüzyıl her gün yaşanan olaylar gibi- bu iki evi aynı kefeye sokmaktadır. Oysa iki ev de eşitlikçi, katılımcı bir temel üzerinde kurulmamış olduğundan, güncel olaylara bakarak bütün umutlarımızın söndüğünü söylememiz gerekir.

2. SOSYALİZM REDDEDİLDİ Mİ?

Heilbroner'ın argümanı şöyledir: Sovyet, Çinli ve Doğu Avrupalı liderler kendi ülkelerini "sosyalist" diye adlandırdığına, onları Henry Kissinger, *New York Times* ve Heilbroner ile hemen hemen bütün Batılı Marksistler, "sosyalist" diye adlandırdığına göre, bu ülkelerdeki ekonomiler sosyalist ilkelerin somut ifadeleri olmalıdır. Dolayısıyla bu ülkelerin yaşadıkları derin krizler sosyalist değerlerin -kapitalist değerlerin biricik alternatifinin- de reddedildiğini gösterir.

Bu örneklere "sosyalist" etiketini takmak gerçek durumu yansıtsa yukarıdaki saptama isabetli olurdu; oysa Sovyet, Çinli ve Doğu Avrupalı liderler kendi ekonomilerini "sosyalist" diye adlandırdıklarında yalan söylüyorlardı. Henry Kissinger ile *New York Times* da yalan söylüyordu. Heilbroner gibi Batılı Marksistler ise ya aldatılmışlardı, ya aptaldılar ya da onlar da yalan söylüyorlardı. Sosyalist değerler (eğer bu tanımlamayla *eşitlikçi* ve *katılımcı* değerleri kastediyorsak) asla bu ülkelerin herhangi birisiyle özdeşleşmemiştir. 1989 kışında Doğu Almanya'dan kaçan insanlar *hiçbir zaman* eşitlikçiliği yaşamamış olduklarına göre, onu reddettikleri yorumu nasıl yapılabilir? Polonya'daki işçiler hiçbir zaman ekonomik yaşamlarına kendileri yön vermemiş olduklarına göre, ekonomilerinin iflas etmiş olmasına bakarak, işçiler kendi yaşamlarına yön verselerdi her şeyin darmadağın olacağının kanıtlandığını nasıl iddia edebiliriz?

Sovyetler Birliği, Çin ve Doğu Avrupa ekonomilerini nasıl adlandırmaya karar verirseniz verin (ki biz 'koordinatörizm' terimini tercih ediyoruz), bu ekonomilerin ne şimdi ne de geçmişte hiçbir zaman eşitlikçi ve katılımcı bir karakter taşımadıklarının farkında olmak temel önem taşımaktadır."

Sovyetler Birliği, Çin ve Doğu Avrupa ekonomilerini nasıl adlandırmaya karar verirseniz verin (ki biz "koordinatörizm" terimini tercih ediyoruz), bu ekonomilerin ne şimdi ne de geçmişte hiçbir zaman eşitlikçi ve katılımcı bir karakter taşımadıklarının farkında olmak temel önem taşımaktadır. Bunu aklımızda tutmazsak, bugünkü krizin ya da alternatif olasılıkların köklerinin nerede yattığını anlayamayız. Daha kötüsü, yanlış bir sonuç çıkarıp, Doğu'da karşılaşılan problemlerin gereğinden fazla eşitlikçi ve katılımcı olmaya çalışmaktan kaynaklandığını düşünebiliriz.

Kabul etmek gerekir ki Doğu bloku ülkeleri üretim araçlarında özel mülkiyeti kaldırmış ve dolayısıyla kapitalizmi reddetmişlerdi. Ancak Stalinizmde somutlanan politik zulüm göz önüne getirildiğinde, bu ülkeler kapitalist yönetimi kaldırıp onun yerine bürokratik yönetimi geçirmekten bir adım öteye gidememişlerdi. Yeni yöneticiler, işçilerle tüketicilerin ortaklaşa çabalarını birlikte etkili ve adil biçimde planlamalarını sağlayacak demokratik işleyişleri hayata geçir-

"Dolayısıyla bir egemen sınıfı, kapitalistleri kovup (eski patrona yuh!), onun yerine koordinatörler diye adlandırdığımız bir başkasını getirmişlerdi (yeni patrona alkış!)."

" İşçiler ve bizler için daha iyi bir ekonomi hâlâ gerçek bir olasılık olarak durmaktadır."

mek yerine, gerek sıradan işçilerin gerekse tüketicilerin ekonomik kararlara katılmalarını engelleyen bir hiyerarşik planlama yolunu dayatmışlardı. Dolayısıyla bir egemen sınıfı, kapitalistleri kovup (eski patrona yuh!), onun yerine koordinatörler diye adlandırdığımız bir başkasını getirmişlerdi (yeni patrona alkış!).

Söz konusu ekonomilerde kararların alınması, yükseköğrenim görme olanağı ve maddi ayrıcalıklar, koordinatörlerden oluşan bir yönetici sınıfın tekelindeydi. Sıradan işçilerin neyi ve nasıl üretecekleri konusunda söz hakları -varsa bile- çok azdı. Sayılı Sovyet ekonomistlerinden Nikolay Şmelev bu sistem hakkında şunları yazmıştı (*Dissent,* Sonbahar 1989): "Kitlelerdeki atalet, kayıtsızlık, hırsızlık ve dürüst çalışmaya burun kıvırma eğilimleri...alkolizmin ve tembelliğin ürünü olarak halkın önemli bir kesiminin neredeyse fiziksel tükenişine neden olmuştur. Resmen açıklanan amaçlarla hedeflere, toplumsal ve ekonomik yaşamın daha rasyonel biçimde örgütlenebileceğine karşı yaygın bir inançsızlık hâkimdir..." Sovyetler Birliği'ndeki ekonomi tam bir çorbadır *ve hep öyle olmuştur*. Bununla beraber, onun çizdiği tablonun Milwaukee, Boston, San Francisco ve Miami gibi kendi şehir merkezlerimizde yaşananları çağrıştırdığını gözardı etsek bile, Şmelev'in suçlamaları, merkezi olarak planlanmış koordinatörizmin fiyaskoyla so-

nuçlandığına işaret etmekle sınırlı kalır. Yani söz konusu değerler çoktan beri terk edilmiş olduğu ve Sovyet kurumları bu değerlerin hayata geçirilmesini engellediği için, eşitlikçilik ve katılımcılık değerleri konusunda bundan hiçbir sonuç çıkarılamaz.

Sovyet emekçi halkının bugüne kadar, çalıştıkları montaj hatlarını kendilerinin denetlediğine, ürünlerin tasarımlarını kendilerinin belirlediklerine, yetiştirdikleri buğdayın ne kadarının yeneceğini, çıkardıkları kömürün ne kadarının ısıtmada kullanılacağını kendilerinin kararlaştırdıklarına inanırsanız, günümüzde yaşanan altüst oluşlar karşısında, Heilbroner gibi, şu tür bir duyguya kapılmaktan kendinizi alıkoyamazsınız: İnsanlar, öyle zayıf yaradılışlı yaratıklardır ki, insanın doğasında varolan miskinlik ve tembelliğin biricik panzehiri, rekabete ve hiyerarşik denetime dayalı bir ekonomidir. Öbür yandan, Sovyetler Birliği'nin sosyalist olduğuna inanırsanız, elimizdeki kanıtlar, iktidara gelmiş işçilerin sınıfsız bir kitleyi değil, yalnızca bir kargaşa yarattığını gösterir. Gene de Heilbroner'ın görüşünü benimserseniz, ekonomileri "batağa saplanan" ülkelerde işçilerin iktidara asla sahip olmadıklarına bakarak, ister istemez sinisizme sürüklenirsiniz. Oysa işçiler *ve* bizler için daha iyi bir ekonomi hâlâ gerçek bir olasılık olarak durmaktadır.

3. KOORDİNATÖRİZM

İki Macar yazar George Konrad ile Ivan Szelenyi'nin *The Intellectuals on the Road to Class Power* (Entelektüeller Sınıf İktidarı Yolunda) (Harcourt Brace Jovanovich) adlı güzel ve sağlam bir dokuya sahip kitaplarını iyice okursak, ABD hükümeti, Sovyet hükümeti, *New York Times* ile çoğu Batılı Marksistin bir hayli ilerisine geçip Doğu blokunda işçilerin şu anda ekonomik yaşamlarını kendilerinin yönlendirmediklerini, geçmişte de *asla* yönlendirmemiş olduklarını anlamamız mümkün olur. Batı'da olduğu gibi Doğu blokunda da entelektüellerin kazançları işçilerin kazançlarından çok daha yüksektir. Beyaz yakalı zihin işçileri daha iyi semtlerde, daha geniş, daha konforlu dairelerde otururlar. Şehirlere yerleşmeleri ve bütün hizmetlerin sağlandığı konutlarda devlet

"Koordinatörizmde kapitalistler ortada görünmez. Çalışmayı, malların dağıtımı için ya merkezi planlamadan ya da pazarlardan yararlanarak yöneticiler, planlamacılar, mühendisler ve diğer entelektüeller düzenlerler. İşçiler başkalarının belirlediği işleri yapmaya devam ederler."

yardımıyla yaşama izni almaları daha çabuk olur. Beyaz yakalılar çalıştıkları işyerlerine görece yakın semtlerde yaşarlarken, işçi sınıfının büyük bir kesimi her gün, kamu hizmetlerinin yetersiz olduğu köylerden ya da banliyö gettolarından işe gidip gelmek zorunda kalmaktadır. Aydın kesimin çocukları daha iyi okullara gider ve üniversiteye devam etme oranları daha fazladır. Devlet ve parti yetkililerine titiz bir bakım olanağı sağlayan özel hastanelere yalnızca entelektüeller ile onların bakmakla yükümlü oldukları kişiler başvurabilirler. Dahası, çoklukla entelektüellerin çalıştığı kurumların kafeteryalarında fabrika kantinlerinden daha kaliteli yemek çıkarılır.

Konrad ile Szelenyi'nin daha önemli bir saptamaları da şöyledir: "Sözde 'öncü rolü'ne rağmen, (bu ekonomilerdeki işçinin) çalıştığı işletmenin orta ya da alt kademesindeki kararların alınmasındaki söz hakkı bir kapitalist işletmede çalışan işçininki kadar sınırlıdır. İşlemlerin genişletilip daraltılmasında, ne üretileceğinde, üretim yaparken ne tür malzeme kullanacağında, teknik gelişmenin (gelişme varsa) hangi yöne kanalize edileceğinde, parça başı hesabıyla mı çalışacağı yoksa saat ücreti mi alacağında, yaptığı işin nasıl ölçülüp üretim normlarının nasıl hesaplanacağında, işçi ücretlerinin işletmenin kârlılığına göre ne kadar artacağında ya da yönetim mü-

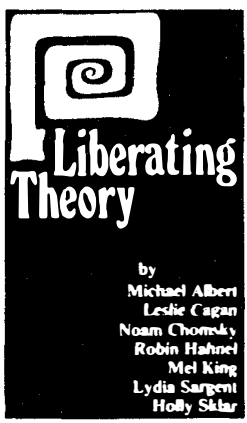
düründen atölye ustabaşısına kadar işletmenin otorite yapısının nasıl işleyeceğinde en ufak bir söz hakkı yoktur." Demek ki Doğu'daki işçiler, sahip olduklarını aynı Batı'dakiler gibi elde ederler: Birinde kapitalistlerden, diğerinde koordinatörlerden talep ederek.

Kapitalizmde kapitalistler üretim araçlarının sahibidirler, malların dağıtımı için pazarlardan yararlanırlar, işin amacını ve niteliğini belirlerler, işçileri (*ve* yöneticileri) işe alıp işten çıkarırlar. Koordinatörizmde ise kapitalistler ortada görünmez. Çalışmayı, malların dağıtımı için ya merkezi planlamadan ya da pazarlardan yararlanarak yöneticiler, planlamacılar, mühendisler ve diğer entelektüeller düzenlerler. İşçiler başkalarının belirlediği işleri yapmaya devam ederler.

Farklı sınıfsal yapıları ve iç dinamikleriyle farklı zenginlik ve gelir dağılımları sergilemekle birlikte, bu iki sistem bir noktada birbirine çok benzemektedir: "Çalışma, işçi açısından dışsal bir şeydir." Marx'ın kapitalizmi tanımlarken kullandığı bu sözün koordinatörizm için de geçerlilik taşıması ironik bir durumdur. "İşçiler yaptıkları işlerle kendilerini ifade edemezler. Kendilerini mutlu değil, mutsuz hissederler." Çalışma "işçilerin fiziksel ve zihinsel enerjilerini özgürce geliştirmez", tersine "bedenlerini alçaltıp zihinlerini mahveder". İşçiler "kendilerini işin dışında, çalışırken ise kendile-

Marksist kurama yönelik eleştirilerimizle ilgilenenler şu çalışmalarımıza bakabilirler: *Unorthodox Marxism* (Ortodoks Olmayan Marksizm) ve *Marxism and Socialist Theory* (Marksizm ve Sosyalist Kuram) (1978 ve 1981 yıllarında South End Press tarafından yayımlanmışlardır). Sovyet, Çin ve Küba deneyimlerinin daha ayrıntılı bir eleştirisi için bkz. bizim, *Socialism Today and Tomorrow* (Sosyalizmin Bugünü ve Yarını) (South End Press, 1981). Tarihi ve toplumu anlama konusunda alternatif yaklaşımımızın daha ayrıntılı bir tanımının yapıldığı, ekonomiyi, cinsiyeti, kültürü ve politikayı eşit, birbirleriyle etkileşimli bir zeminde vurgulayan bir yaklaşım için bkz. Noam Chomsky, Leslie Cagan, Mel King, Lydia Sargent ve Holly Sklar, *Liberating Theory* (Özgürleşme Teorisi) (South End Press, 1986). Son olarak, koordinatör ve kapitalist ekonomilerin doğalarında varolan aksaklıklarla ilgili argümanların daha matematiksel bir dille sunuluşuna ilgi duyanlar için bkz. gene bizim, *Quiet Revolution in Welfare Economics* (Refah Ekonomisinde Sessiz Devrim) (Princeton University Press, 1990).

rinin dışında hissederler". "Çalışmadıkları zamanlarda evde, evde olmadıkları zamanlarda işteclirler." "Bu yüzden işçilerin çalışması gönüllü değil, zora dayalıdır; angaryadır." "Çalışmaları bir ihtiyacın karşılanması değil; sadece kendilerine dışsal olan ihtiyaçların karşılanmasına yarayan bir araçtır." Her iki sistem de onları çalıştırıp ezdiğinden, ABD ile Sovyet ekonomik sistemleri arasındaki yarış işçileri hiçbir zaman fazla ilgilendirmemiştir.

Öyleyse, koordinasyona dayalı konomilerde çalışmaya yön *veren* bu "işçiye dışsal ihtiyaçlar" kimlerindir? Konrad ile Szelenyi meseleyi sonuna kadar irdelemekten kaçınmazlar: "Komünist partiler, iktidara geldikten sonra, işçi konseyleri, fabrika komiteleri ve sendikalardan tutun işçi topluluklarına, tiyatro gruplarına ve spor kulüplerine kadar yalnız işçilerin katıldığı bütün örgütleri çabucak dağıtmışlar ya da niteliğini değiştirmişlerdir..." Konrad ile Szelenyi buradan hareketle şu çıkarsamada bulunur ve devam ederler: "Bolşevizm, entelektüellere, iktidar ele geçirilince kendilerini özgül çıkarları temsil etme görevinden kurtaran bir program sunmuş ve özgül çıkarlardan basitçe bir güç kazanma aracı olarak yararlanmıştı... Mülksüzleştiricilerin mülksüzleştirilmesiyle -yani, artı ürün üzerinde tasarrufta bulunma hakkının toprak sahipleri ile kapitalistlerden iktidardaki entelektüellere ya da politik konumları ve fonksiyonları gereği bir entelektüel durumuna gelen işçi kadrolara aktarılmasıyla- ve üreticilerin doğrudan yönetim ve denetleme organlarının ortadan kaldırılmasıyla, Bolşevikler yeni bir rasyonel -bölüşüm sisteminin (yani, koordinatörizmin) ana hatlarını belirlemişlerdir."

" Özetle, modern ekonomik kurumlara yönelik tercihler üç şıklı olmuştur: kapitalizm, koordinatörizm ve bizim deyişimizle 'katılımcı ekonomi'. Koordinatörizmin başarısızlığı, geriye kalan tek seçeneğin kapitalizm olduğunu göstermez."

Koordinatörizm üretim sorumluluklarını öyle bir şekilde paylaştırır ki, bazı insanlar (koordinatörler) esas olarak zihinsel, idari ve yaratıcı görevleri üstlenirlerken, diğerleri (işçiler) esas olarak başkalarının belirlediği rutin işleri yaparlar; demek ki, ilk grup sonraki grubu yönetir. Oysa ekonomik özgürlük vaadi, daima, üretim sorumluluklarını, herkesin zihinsel ve idari işleri yerine getirme fırsatlarından adil biçimde yararlanacağı, dolayısıyla bütün işçilerin gelişmelerin yönlendirilmesinde belli bir rol oynamaya hazır olacakları şekilde paylaştırmak doğrultusunda olmuştur. Bu da "üçüncü yol"dur.

Devrimci diktatörlük ile devlet ilkesi arasındaki farklılık yalnızca dışsal konumdadır. Öz olarak ikisi de bir ve aynı şeyi temsil ederler: Azınlığın sözümona çoğunluk aptal olduğu için çoğunluğa egemen olması ve azınlığın sözümona üstün zekâlı olması. Dolayısıyla, hem yönetici azınlığın politik ve ekonomik ayrıcalıklarının değişmez biçimde pekişmesiyle hem de halk kitlelerinin politik ve ekonomik bakımdan köleleştirilmesiyle sonuçlandığından, her ikisi de aynı derecede gericidir.

Mihail Bakunin
Statism and Anarchism
(Devletçilik ve Anarşizm)

Özetle. modern ekonomik kurumlara yönelik tercihler *üç şıklıdır*: kapitalizm, koordinatörizm ve bizim deyişimizle "katılımcı ekonomi". Koordinatörizmin başarısızlığı, geriye kalan tek seçeneğin kapitalizm olduğunu göstermez.

Bu konudaki tarihi yakından bilen okurlar açısından, Karl Marx'ın *Philosophic Manuscripts*'de (Felsefe Elyazmaları) tercih edilir ekonomilerle ilgili olarak söylediklerini hatırlamak öğretici olur: "Kendi yaşamımı ifade ederken doğrudan sizin yaşamınızı da ifade etmiş olacağım, aynı şekilde bireysel faaliyetlerimle doğrudan kendi sahici doğamı, insani, komünal doğamı onaylamış ve gerçekleştirmiş olacağım...Benim emeğim, yaşamın özgür ifadesi ve buna bağlı olarak yaşamdan aldığım haz olacak." Bu duygu özgürleştiriciydi ve özgürleştiricidir. Ama katı merkezi planlamayla, pazarların rekabetçi bencilliğiyle ya da resmi Marksizmin otoriter duygularıyla *hiçbir* ortak yanı yoktur. Demek ki bu sistemlerin başarısızlıklarından, emeklerimizi "yaşamın özgür ifadesi ve bundan ötürü yaşamdan alınan haz" haline getirmeye çalışmanın yararlılığı konusunda hiçbir sonuç çıkarılamaz.

4. KOORDİNATÖRİZMİN KÖKENLERİ

Öyleyse koordinatörizm nerede başladı? Bugün Stalin hakkında güzel bir söz söyleyecek yorumcuya çok ender rastlanır, ancak Doğu blokundaki koordinatörizm ve politik otoritarizm problemleri çok daha erken başlamıştır. 27. sayfanın kenarında sıraladığımız diğer yazılarda, günümüzün zorluklarını Marksist kuramsal çerçevenin özünde yatan zayıflıklarla ilişkilendirerek inceledik. Burada yalnızca Rus devriminin liderlerinin anti-eşitlikçi ve anti-katılımcı duygularını örneklemekle yetineceğiz.

Başka bir deyişle, Troçki, ona mazeret bulmaya çalışanların iddia ettiği gibi, İç Savaş'ın dayattığı koordinatörlük yapılarını gönülsüzce kabullenmiş değildi, tersine onları tercih ettiği için seçmişti."

İlk koordinatör ekonomik sistemin ünlü yaratıcılarından Leon Troçki, işçilerin toplumdaki toplumsal egemenliklerinin, "ifadesini, tek tek ekonomik işletmelerin yönetilme biçiminde bulmadığını" söylüyordu. Yani Troçki'ye göre, kendisi gibi merkezi yöneticiler yönetimi "işçilerin çıkarları" doğrultusunda yönlendirdikleri sürece, Bolşeviklerin bilinen fabrika hiyerarşisine hiç dokunmamaları iyi olacaktı. Troçki'nin fabrikada "tek adam yönetimi"nin şampiyonluğunu yapması konusunda ise, onun insanın doğasına ilişkin şu kinik bakışına göz atmamız yeterlidir: "İnsanın işten kaçmanın yollarını araması genel bir kuraldır. İnsan tembel bir hayvandır." Doğallıkla toplumun merkezinde bulunan yoldaşlar bazen "tembel hayvanlar"a kendi çıkarları için baskı yapmaktan geri durmamalıdırlar. Troçki son olarak şunu eklemekteydi: "Bana kalırsa, İç Savaş en güçlü, en bağımsız ve en inisiyatifli organlarımızı mahvetmemiş olsaydı, tek adam yönetimine çok daha erken ve çok daha sancısız geçerdik." Başka bir deyişle, Troçki, ona mazeret bulmaya çalışanların iddia ettiği gibi, İç Savaş'ın dayattığı koordinatörlük yapılarını gönülsüzce kabullenmiş değildi, tersine onları tercih ettiği için benimsemişti. Troçki'nin toplum gündemini bu elitist duygular belirliyordu ve bu, bir sosyalist gündem değil, merkezi idarecilerin, "tembel işçiler" üzerinde elbette işçilerin kendi çıkarları adına egemenlik kuracak olan "tek-adam yöneticiler"i

atayacağı bir koordinatör gündemiydi. Bu süreçte özerk işçi örgütlerinin yok edilmeleri gerekiyorsa bundan çekinilmemeliydi. Oysa Troçki gibi insanların işçileri kendi tembelliklerinin sonuçlarından korumalarını -deyiş uygun düşerse, işçilerin kendilerini özgürleştirmelerini yönlendirmelerini- yalnızca bu örgütler engelleyebilirdi. Tabii bu koordinatör gündeminin, emeği "yaşamın özgür bir ifadesi ve dolayısıyla yaşamdan alınan haz" haline getirmekle hiçbir ilgisi yoktur.

"Anlaşılan Troçki için olduğu gibi Lenin için de, 'bir kişinin iradesi'nin iyi motive edilmesi yeterdi (Stalin'in kuşkusuz yararını çok iyi gördüğü bir çözümleme)."

Lenin de şu savıyla kendi koordinatörlük eğilimini kanıtlamıştı: "Fabrikalardaki bütün otoritenin yönetimin ellerinde toplanması mutlak bir zorunluluktur." Bu mantığı son noktasına kadar götüren Lenin, "sendikaların işletmelerin yönetimine doğrudan müdahaleleri zararlı ve izin verilemez bir durum olarak değerlendirilmelidir," diyordu. Troçki koordinatörizmi haklı göstermek üzere kinik bir insan doğası anlayışına başvururken, Lenin anti-demokratik ekonomik ideolojinin başka bir kalesi olan modern teknolojiye başvurmaktaydı. "Sosyalizmin merkezi üretim kaynağı ve temeli olan büyük ölçekli makine sanayii, mutlak ve katı bir irade birliğini dayatmaktadır... Katı irade birliği nasıl sağlanabilir? Binlerce iradeyi tek bir iradeye bağımlı kılarak." Anlaşılan Troçki için olduğu gibi Lenin için de, "bir kişinin iradesi"nin iyi motive edilmesi yeterdi (Stalin'in kuşkusuz çok iyi yararlandığı bir çözümleme).

Lenin, onun kendi kendini haklı çıkaran analizini kabul etmeyen ve ekonomik politikada daha fazla söz hakkı talep eden işçilere çok sert bir tepki göstermişti: "Bir üreticiler kongresi! Bu tam olarak ne demektir? Bu aptallığı tarif edecek sözcükleri bulmak zordur. Kendi kendime hep şaka yapıyor olabilirler mi diye soruyorum. Gerçekten bu insanlar ciddi olabilirler mi? Üretim yapmak

her zaman zorunludur, ama demokrasi zorunlu değildir. Üretimde demokrasi, vahim derecede yanlış düşüncelere yol açar." Lenin'in aklındaki vahim derecede yanlış düşüncelerden birisi, çalışmanın "yaşamın özgür ifadesi ve ona bağlı olarak yaşamdan alınan haz" olması gerektiğiydi herhalde.

Lenin ile Troçki'nin koordinatör duygularına karşıt olarak, Rosa Luxemburg şu sözlerle Bolşevikleri eleştirdiği zaman özgürlükçü bir eğilimi ifade etmekteydi: "Nihayet tarihsel sürecin çok daha meşru bir evladının doğumuna tanık olduk: ilk defa olarak, halk kitlelerinin gerçek iradesini ifade eden Rus işçi hareketi. Sonra Rus devriminin liderleri halkın omuzları üstüne çıkmayı başardılar ve bir kere daha kendilerini tarihin tam yetkili yönlendiriciliğine atadılar -bu sefer majesteleri Sosyal Demokrat İşçi Partisi Merkez Komitesi adına. Bu usta akrobat, yönlendirici rolü oynayabilecek tek mercinin, hata yapma ve kendi başına tarihin diyalektiğini öğrenme hakkına sahip olan işçi sınıfının kolektif egosu olduğunun farkına bile varmamıştı. Söylemek istediğimizi daha açık biçimde ifade edelim: Gerçek bir devrimci işçi hareketinin düştüğü hatalar, tarihsel açıdan en iyi merkez komitesinin doğru kararlarından çok daha yararlıdır."

Luxemburg şu sözleri söylerken de koordinatörcü ve özgürlükçü eğilimler arasındaki farklılığı yakalamıştı: "Lenin'in aklındaki disiplin, proletaryayı, her türden bürokrasiyle, kısacası merkezi burjuva devletinin bütün iktidar makinesiyle, yalnızca fabrikada değil, aynı zamanda kışlada da teslim almaktadır... Aynı 'disiplin' terimini, bin elli ve bin ayaklı bir bedenin gayri ihtiyari refleksleri ve bir grup insanın bilinçli politik eylemlerinin kendiliğinden koordinasyonu gibi ilgisiz konseptlere uygulamak sözcüklerin çarpıtılarak kullanılması anlamına gelir. İlkinin düzenli uysallığının, kurtuluşu uğruna mücadele eden bir sınıfın özlemleriyle ortak yanı ne olabilir?"

Yanıt elbette kocaman bir hiçtir. İşçilerin ve tüketicilerin kendi başlarına örgütlenmelerine ve kolektif biçimde kendi işlerini kendilerinin yönetmelerine dayanan etkili, adil ve ekolojik bakımdan sağlıklı bir ekonomik sistem yaratıp yaratamayacağımız sorusu hâlâ bütün canlılığıyla gündemdedir.

5. BÜYÜK YALAN

Heilbroner'ınki gibi yirminci yüzyıl kavrayışlarının Orwellcı semantiğine açıklık getiren Noam Chomsky, *Language and Politics* (Dil ve Politika) (Black Rose Books) adlı kitabında şunları aktarmaktadır: "Bolşevik devriminden bu yana, dünya çapındaki en etkili propaganda sistemlerinden ikisi de sosyalist öğelerin ortadan kaldırılmasını sosyalizmin bir zaferiymiş gibi yansıtmışlardır. Batı kapitalizminin bundaki amacı sosyalizmi Moskova'nın tiranlığıyla özdeşleştirerek gözden düşürmek iken; Bolşeviklerin amacı sahici sosyalizmin hedefleriyle ilişkilendirerek verili duruma meşruiyet kazandırmaktı." Chomsky, bizim analizimizle aynı doğrultuda şunları da belirtmektedir: "Marksizm -daha doğrusu, Marksizm-Leninizm- özellikle 1917'den beri, Bakunin'in öngördüğü gibi, halkın devrimci mücadelelerinden devlet iktidarını ele geçirmek üzere yararlanan 'yeni bir sınıf'ın, devrimci entelijansiya sınıfının ideolojisi haline gelmiştir. Lenin'le Troçki'nin fabrika konseylerini ve sovyetleri ortadan kaldırması gibi onlar da sosyalist kurumları yok

etmek üzere katı ve otoriter bir yönetim dayatmaktadırlar. Üstelik, yalnızca ideolojik tehdit nedeniyle olsa bile, başka yerlerde hakiki sosyalizm doğrultusunda atılan adımları da engellemek ve ortadan kaldırmak için ellerinden geleni yapacaklardır." Dahası, diye devam eder Chomsky, "bu iki uçlu ideolojik saldırı, gerçek iktidar sahiplerinin ellerindeki başka araçlarla birleştiğinde (halkın bu tür ideallere bağlılığı çeşitli şekillerde durmadan dışa vurmakla birlikte) bir zamanlar belli ölçülerde yaşama şansını bulmuş olan özgürlükçü sosyalist akımlara ağır bir darbe indirmiştir."

Ancak Chomsky aynı kitabında "iki uçlu saldırı"yı boşa çıkarmak için şunları da ekler: "Benim umutlarım ve sezgilerim o yöndedir ki, kendini gerçekleştiren ve yaratıcı çalışma insanın temel ihtiyaçlarından birisidir. Bir güçlüğü yenmenin hazzı, bir işin iyi yapılması, ustalığın ve zanaatkârlığın sergilenmesi gerçek ve önemli şeyler olup bütünlüklü ve anlamlı bir yaşamın temel yönlerini oluşturur. Aynı durum, başkalarının kendi yapabileceğimizin sınırlarını aşan başarılarını takdir etme ve bundan memnun olma, başkalarıyla işbirliğine girerek yapıcı çalışmalarda bulunma eğilimi için de geçerlidir... Modern bir sanayi toplumunun görevi, şu anda teknik açıdan gerçekleşebilir olan bir şeye, yani, gerçekten üretip yaratan, bizzat denetledikleri kurumlar içerisinde, sınırlı hiyerarşik yapılarla ve mümkünse hiyerarşiyi tamamen ortadan kaldırarak yaşamlarını özgürce sürdüren insanların özgür ve gönüllü katılımlarına dayanan bir topluma ulaşmaktır."

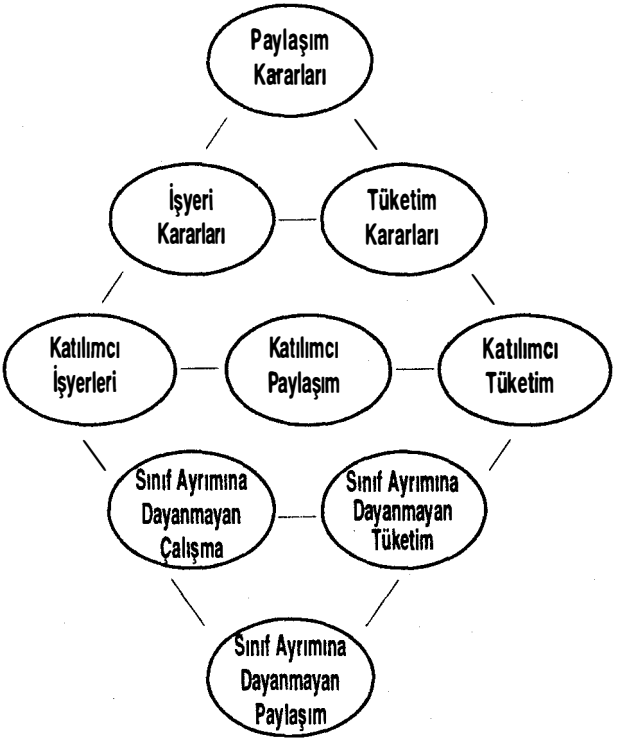
> Akli dengesi yerinde olan herkes belli konularda anlaşır. Yaşamak ölmekten, karnı doymak aç kalmaktan, özgür olmak köle olmaktan daha iyidir. İnsanların pek çoğu bu gibi şeylere yalnızca kendilerinin ve dostlarının sahip olmalarını arzu eder, düşmanlarının acı çekmesinden memnun olurlar. Bilim bu insanları mahkûm edebilir: İnsanlık tek bir aileymişcesine o kadar içiçe geçmiştir ki, kendi refahımızı, herkesin refahının güvence altına alınmasının dışında bir yolla güvence altına alamayız. Kendinizin mutlu olmasını diliyorsanız, başkalarının da mutlu olmasına rıza göstermek zorundasınız.
>
> Bertrand Russell
> *The Science to Save Us From Science*
> (Bizi Bilimden Kurtaran Bilim)

Bizim bu kitaptaki amacımız da budur. Amacımız sadece insanların ABD ekonomisini anlamalarına yardımcı olmak ya da bu toplumun farklı bir sınıf egemenliği biçimine bürünmesini sağlamak değil; aynı zamanda üretimi, tüketimi ve dağılımı, başlıca önceliği toplumsal dayanışmaya, kolektif özyönetime ve üretim çeşitliliğine vermek üzere hiyerarşik yapıları "mümkünse tamamen ortadan kaldırana" kadar azaltacak şekilde yeniden düzenleyerek, sınıfsız bir topluma dönüşmesine katkıda bulunmaktır.

Doğu'nun koordinatör ekonomilerinin kendi otoritarizminin, adaletsizliğinin ve ikiyüzlülüğünün ölü ağırlığı altında ezildiği gerekçesiyle eşitlikçi ve katılımcı duyguları tarihin çöp sepetine atmak, kapitalizmin ateşli taraftarları açısından, konunun özüyle ilgisi olmasa da işe yarayan bir sonuçtur. Doğu'da insanlar şimdi özgürlük arıyorlar. Biz, Twinkielerin, Toyotaların ve kapitalizmin *onlara* sunduğu çok daha büyük avantajlardan yararlanmaya can atan liderlerinin manipülasyonlarının onları gereksiz yere oyalamayacağını umalım. Bu kitapta ortaya koyulan ekonomik bakış, Amerika Birleşik Devletleri'ndeki aktivizmden güç almakla birlikte, bizce Doğu'daki, hatta Güney'deki muhalifler açısından da aynı derecede geçerli ve hatta daha uygun bir yaklaşımdır.

Michael Albert ve Robin Hahnel
Aralık 1990

Giriş

Paylaşım Kararları
İşyeri Kararları
Tüketim Kararları
Katılımcı İşyerleri
Katılımcı Paylaşım
Katılımcı Tüketim
Sınıf Ayrımına Dayanmayan Çalışma
Sınıf Ayrımına Dayanmayan Tüketim
Sınıf Ayrımına Dayanmayan Paylaşım

"Önemli bir bilimsel yeniliğin süreç içinde egemen olup rakiplerini kendi tarafına çekmesine çok ender rastlanır: Saul'un Paul olduğu çok enderdir. Olan, yenilik karşıtlarının zamanla tükenmesi ve yeni yetişen kuşağın ilk andan itibaren bu fikirle içli dışlı olmasıdır."*

Max Planck

Kapitalizm eşitsizliği kurumsallaştırır, yoksulluğu katmerleştirir, savaşı sürdürür ve onuru ayaklar altına alır. Rekabeti yüceltir, ekolojilerin içini boşaltır ve yüzlerce metrekarelik alışveriş merkezleri yaratır -bir kısmı para babalarına, diğerleri sıradan tüketicilere. Doğu bloku ekonomileri eşitsizliği azaltmakla birlikte, aynı zamanda zayıflamış, çürümüş ve sonunda dağılmışlardı. Dahası, hiçbir kesime alışveriş merkezi sunamamışlardı. Peki, alternatif bir yeni ekonomi, hem tüketici tatmini hem de adaleti, çeşitliliği, dayanışmayı ve özyönetimi sağlayabilir mi?

Buna verilen genelgeçer yanıt, "Hayır, olumsuz etkilerini zekice reformlarla hafifleterek Batı ya da Doğu ekonomik modellerini kabul etmeliyiz" şeklindedir. Halkın özlemleri konusunda ortaya çıkan sinisizmin etkisi en iyi biçimde İtalyan araştırmacı-aktivist Antonio Gramsci tarafından dile getirilmiştir: "Kayıtsızlık tarihin sayfasıdır. Kayıtsızlık yenilikçinin ayağındaki pranga, en canlı coşkuları boğan hareketsiz madde, eski şehri sarıp onu en sağlam duvarlardan ve askerlerinden daha iyi koruyan bataklıktır; çünkü saldırganları kaygan çamurlarında boğar, cesaretlerini kırar ve bazen de kahramanca girişimlerinden vazgeçmelerine neden olur."

Ekonomi bilginleri, hiyerarşinin, eşitsizliğin, piyasaların ya da merkezi planlamanın kaçınılmaz olduğunu iddia ederler. Biz ise bunların yalnızca ekonomik elitlerin işine yarayan mitler olduğunu iddia ediyoruz. Biz, halkta yaygın olan inancın tersine, insanların

---

* Hristiyanlığın azılı düşmanlarından olan Saul'un, efsanevi Şam yolculuğu sırasında gördüğü bir rüya sonucu Hristiyan olup Paul adını alması kastediliyor. Tarsuslu Paulus sonradan Hristiyanlığın en önemli din adamlarından biri olmuştur. (ç.n.)

kendi ekonomik işlerini kendilerinin oldukça başarılı biçimde yürütebileceklerine, bunu adilane biçimde, insanca *ve* etkili biçimde yapabileceklerine inanıyoruz. Sınırsız bolluğu ya da azizce davranışları amaçlamak negatif anlamda "ütopyacı" bir düşüncedir ve bizim böyle bir amacımız yok. Ancak bir ekonominin katılımcı, eşitlikçi hedefleri arka plana atmaktan ziyade öne çıkarabileceğini düşünmek, hiçbir hedefi olmamanın potansiyellerimizi çarçur eden "eski şehir"i pasif biçimde kabullenmek anlamına geleceği varsayımıyla, pozitif anlamda "ütopyacı"dır.

"Ekonomi bilginleri, hiyerarşinin, eşitsizliğin, piyasaların ya da merkezi planlamanın kaçınılmaz olduğunu iddia ederler."

Biz dünyanın en zengin ülkesinde yaşıyoruz. Ülkemiz yeni doğan çocukların kilolarının azlığı sıralamasında Arnavutluk'la birlikte 31. sırayı paylaşır ve her hafta kötü beslenmeyle bakımsızlıktan 211 çocuk ölmektedir. Biz dünyanın en zengin ülkesinde yaşıyoruz ve 31 milyonun üzerinde yoksul yurttaşımız var. Bunların 3 milyonu evsiz barksız durumda, akşam yemeklerini çöp kutularından çıkarıp çıkmaz sokaklarda uyuyarak caddelerde yaşamaktadır. Bunca zenginliğin ortasında neden çekilir bu acılar? Bunun nedenlerinden birisi, ABD yurttaşlarının en tepedeki yüzde 1'lik diliminin ABD'nin bütün zenginliğinin yaklaşık üçte birine sahip olmasıdır.

Dünyanın en zengin ülkesinde *yaşıyoruz. Altı yaşın altındaki* her dört çocuktan biri, ayrıca bütün Latin kökenli çocukların yüzde 40'ı ile Zenci çocukların yüzde 50'si yoksul olarak büyümektedir. Geçtiğimiz on yılda şiddet suçları yüzde 37 artmıştır; her yıl her yirmi kişiden biri soyulmakta, saldırıya uğramakta, ırzına geçilmekte ya da öldürülmektedir. Her gün 250 ırza geçme vakası saptanmaktadır; bu demektir ki her altı dakikada bir ırza geçme olayı

olmakta, ayrıca her on dokuz dakikada bir kadın dayak yemektedir. Dünyanın en zengin ülkesinde yaşıyoruz. Siyah çocukların ölüm oranı beyaz çocuklardan iki kat daha fazladır. Her yirmi dakikada bir başarılı intihar olayı yaşanırken, başarısız denemelerin sayısı bunun on kat üstündedir. Bunca zenginliğin ortasında bu kadar suç işlenmesinin ve bu kadar yaygın bir umutsuzluk görülmesinin nedeni nedir? Bunun nedenlerinden birisi, 1988 yılında bir ABD şirketinde çalışan bir genel müdürün kazancının 93 fabrika işçisinin ya da 72 öğretmenin kazancına eşit olmasıdır. Biz dünyanın en zengin ülkesinde yaşıyoruz, ama kapitalist başarı yalnızca yönetim kurulu odalarına ve villalara yansımaktadır.

Sınırlarımızın hemen ötesindeki ülkelerde, etki gücümüzün en fazla olduğu Orta Amerika'da her yıl doğan 850.000 çocuktan 100.000'i henüz beş yaşına varmadan, o ülkelerin kaynakları bizim elit kesimlerimizin yararına sömürüldüğü için, tedavisi mümkün hastalıklardan ve kötü beslenmeden ölecektir.

> Her sabah akşama kadar nasıl dayanacağınızı, her Pazartesi Cumartesi'yi nasıl edeceğinizi düşünüyorsunuz. Eve TV izlemekten başka hiçbir iş yapacak takatiniz kalmadan, kendinize bir aptal gibi öleceğinizi söyleyerek varıyorsunuz....Bir gün her şeyi paramparça etmek istiyorsunuz... her gün bir kere, yaşamınızı geçim derdiyle heba ettiğiniz için mideniz bulanıyor; içinizdeki büyüyen öfkenin en sonunda söneceğinden, son çözümlemede insanların "Ah insan, her şeye alışıyor." dediklerinde haklı olmalarından korkuyorsunuz.
>
> Andre Gorz
> *Capitalism in Crisis in Everyday Life*
> (Kapitalizmde Gündelik Hayattaki Kriz)

Çalışmanın güven mi aşıladığı yoksa güveni yok mu ettiği, tüketimin ihtiyaçları mı karşıladığı yoksa yabancılaşmış alışkanlıkları mı beslediği, ekonomik kararların katılımı mı pekiştirdiği yoksa katılımın önüne set mi çektiği, malların dağılım biçiminin bir sürü insanı yoksullaştırarak bir avuç insanı mı zenginleştirdiği yoksa eşitliği herkese mi paylaştırdığı, bir toplumda hangi tip ekonominin varolduğuna bağlı olarak değişiklik gösterir. Ekonomimizde, her yurttaşın yeteneklerini dilediği gibi kullanarak ve toplumun sunduklarından aynı derecede yararlanarak onurlu, tatmin edici bir

yaşam sürebileceği şekilde yapısal bir değişiklik gerçekleştirmenin istenilir bir şey olacağında anlaşamaz mıyız? Ekonomimizde, biz başkalarına saygı gösterirken başkalarından da saygı göreceğimiz, karar süreçlerinde herkesin ortaklaşa yer alacağı şekilde yapısal bir değişiklik gerçekleştirmenin istenilir bir şey olacağında anlaşamaz mıyız? Ekonomimizde, yabancılaşmaya, eşitsizliğe ve herkesin herkesle savaşına son verecek, gençlerin geleceğe boynu bükük değil hevesle bakacakları, gezegenimizi mahvetmeyeceğimiz ve hiyerarşik yapıların "mümkünse hiç kalmayana" kadar ortadan kaldırılacağı şekilde yapısal bir değişiklik gerçekleştirmenin, istenilir bir şey olacağında anlaşamaz mıyız?

"Ekonomimizde, her yurttaşın yeteneklerini diledikleri gibi kullanarak ve toplumun sunduklarından aynı derecede yararlanarak onurlu, tatmin edici bir yaşam sürebileceği şekilde yapısal bir değişiklik gerçekleştirmenin istenilir bir şey olacağında anlaşamaz mıyız?"

İÇİNDEKİLER

Bu kitapta yeni tip bir ekonomiyi tarif ediyoruz. Bu yeni ekonomide çalışma, herkese bir oy hakkının tanındığı, sorumlulukların duyarlılıkla dağıtıldığı demokratik işyeri konseylerinin himayesinde yürütülmektedir. Sabit bir işyeri hiyerarşisi yoktur. Her işçinin -bazısı zihin, bazısı kol emeği gerektiren; bazısı yetkinleştirici, bazısı rutin olan- çok yönlü sorumlulukları vardır, öyle ki her işçinin çeşitli görevleri (ya da "iş bileşimi") diğer işçilerinkiyle adil biçimde dengelenmektedir. Her işçi gerek istenilen gerek istenmeyen işleri adil biçimde paylaşır, gerekli sorumlulukları üstlenip fırsatlardan yararlanır ve karar süreçlerine katılmaya aynı derecede hazır olur.

Tüketiciler toplumsal üründen kabaca eşit paylar alırlar. Hâlâ alışverişe çıkar, dürtüleriyle hareket eder ve ödünç alıp tasarrufta bulunurken, tüketicilerin de tüketimlerini önceden saptama işini mantıklı biçimde halletmeleri gerekir. Üretim ve tüketimdeki değişikliklerle ambalaj, reklâmcılık ve ürün taklit etmedeki gereksiz sa-

vurganlıklar önlenir. Kolektif mallar, herkesin tek oy hakkına sahip olduğu tüketim konseylerince seçilir. Adalet ve özyönetim egemendir, ama özel hayata saygı ile çeşitliliğe ve deneyler yapmaya karşı olumlu bir tutum da yaygındır.

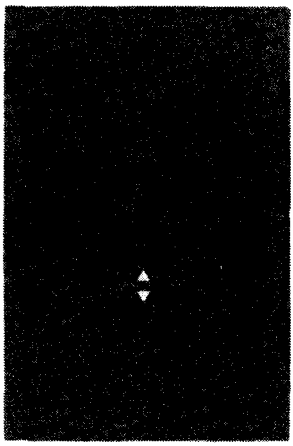
> Modern bir sanayi toplumunun görevi, şu anda teknik açıdan gerçekleştirilebilir olan bir şeye, yani gerçekten üretip yaratan, bizzat denetledikleri kurumlar içinde, sınırlı hiyerarşik yapılarla, mümkünse hiyerarşiyi tamamen ortadan kaldırarak yaşamlarını özgürce sürdüren insanların özgür ve gönüllü katılımlarına dayanan bir topluma ulaşmaktır.
>
> Noam Chomsky
> *Language and Politics*
> (Dil ve Politika)

Yeni ekonomideki katılımcı planlama, işçi ve tüketici konseylerinin ne üretip tüketecekleri konusundaki önerileri görüşüp gözden geçirmelerinin bir aracıdır. Bütün taraflar önerilerini "danışma kurulları" aracılığıyla birbirlerine aktarırlar. İşçiler ve tüketiciler her turda gelen yeni enformasyonlar ışığında, önerilerini, tüketim istekleri ile üretim önerileri arasında işler bir denge ortaya çıkacak şekilde gözden geçirirler. Sistem, hesaplamalara yardımcı olacak yeni tip bir "gösterge fiyatları", insanların öneri üretmelerine yardımcı olacak arz ve talep verileri, daha iyi kararlar alınıp daha geniş bir dayanışma ortaya çıkaracak nicel toplumsal ilişkiler bilançoları dahil olmak üzere, kapsamlı bir enformasyon alışverişine dayanır.

Kitabın bundan sonraki altı bölümünde, işyerlerinin normları ile yapılarına (1. ve 2. bölümler), tüketime (3. ve 4. bölümler) ve paylaşıma (5. ve 6. bölümler) eğilinmektedir. 7., 8. ve 9. bölümler, çalışma, tüketim ve paylaşım perspektiflerinden hareketle karar mekanizmalarını konu alır. 10. Bölüm'de katılımcı bir ekonomide bilgisayarların rolü, 11. Bölüm'de ise ele alınan strateji ve geçiş dönemiyle ilgili bulgularımızın içerimleri tartışılır. Metnin sonuna eklenen Sözlük bölümünde de kitapta kullanılan özgün ve teknik terimlerin kısa tanımları yer almaktadır.

Bütün bunlar mantıklı ve düzenli bir metinsel yapıyı çağrıştırmakla birlikte, ilk önce neyi ele almamız gerektiği konusunda farklı düşünceler taşıyabilecek okurların üzerine ağır bir yük bindirdiği de ortadadır. *Geleceğe Bakmak*'ta yeni bir ekonominin bütün

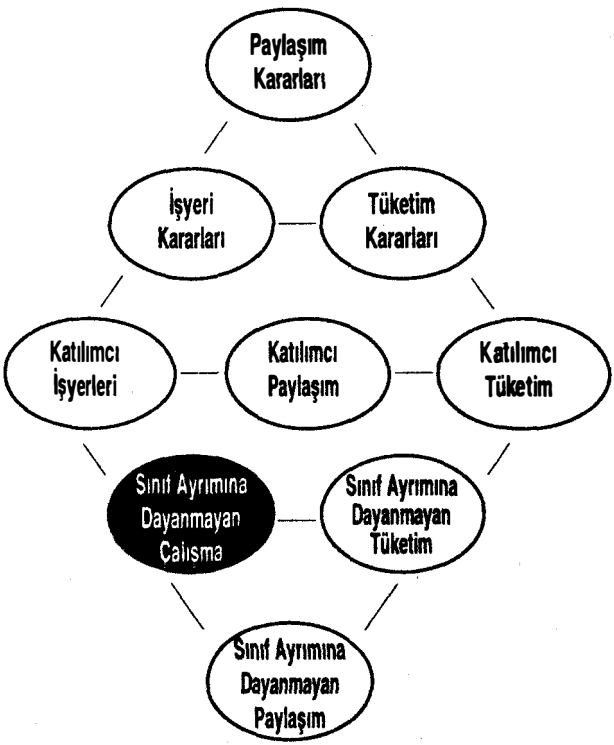
önemli yönleri ele alınıyor olsa da, üretim ve tüketim konusunu paylaşımdan *önce*, kurumsal yapıları karar verme prosedürlerinin ayrıntılarından *önce* tartışacağız. Bazı okurlar ilk bölümlerde, epey sonraya kadar üzerinde durulmayan sorunlarla karşılaşacaklardır. Bunun için özür diliyoruz, ancak hiçbir sıralamada bu olumsuzluktan bütünüyle kurtulunamaz.

Geleceğe Bakmak adını verdiğimiz bu kitabımız boyunca metinde işlenen konulara açıklık kazandırmayı amaçlayan illüstrasyonlar ve grafikler göreceksiniz. Birkaçını saymazsak, bunların hepsi de Matt Wuerker tarafından tasarlanıp çizilmiştir. Bazı konular için kenarlara yazılı yorumlar eklenmiştir. Bunlar çoğunlukla, metindeki fikirlere açıklık getirmek ya da vurgu yapmak üzere düşünülmüş alıntılardır. Eğer italik harflerle ve tırnak içinde verilmişlerse, bu onların ana metinden olduğu gibi aktarılmış olduklarını gösterir. Yer yer normal harflerle görülen kenar notları ABD'deki durum hakkında gerçek enformasyonları iletirler.

The Political Economy of Participatory Economics (Katılımcı Ekonominin Ekonomi Politiği) (Princeton University Press, 1991) adlı ve elinizdekine benzer bir kitapta aynı konunun daha soyut biçimde, ekonomistlerin anlayacağı dille hazırlanmış argümanlardan ve matematiksel kanıtlardan yararlanarak işlendiğini de ilgili okurlara duyurmak istiyoruz. Ama elinizdeki kitabı okuyan herkes, o kitabın da temelini oluşturan akıl yürütme çizgisini izleyebilecektir.

I
Hiyerarşisiz çalışma

Paylaşım Kararları
İşyeri Kararları
Tüketim Kararları
Katılımcı İşyerleri
Katılımcı Paylaşım
Katılımcı Tüketim
Sınıf Ayrımına Dayanmayan Çalışma
Sınıf Ayrımına Dayanmayan Tüketim
Sınıf Ayrımına Dayanmayan Paylaşım

Ne zenginin ne yoksulun, ne aylağın ne gayretkeşin, ne kafadan sakat zihin işçilerinin ne de mutsuz kol işçilerinin olduğu, özetle her insanın eşitlik içinde yaşayıp işlerini hiçbir savurganlığa yol açmadan, birine zarar vermenin herkese zarar vermek demek olacağının tamamen bilincinde olarak yürütecekleri - cemaat sözcüğünün sonunda anlamına kavuşacağı bir toplum durumuna (tanık olduk).

William Morris

Erler, erbaşlar ve generaller bilinen bütün ekonomilerde görünürler. Ekonomistler bunun, çoğunluk yalnızca kendisine söylenenleri yerine getirebilirken, önemli kararların alınmasının, politikaların saptanmasının, diğerlerinin yönetilmesinin ve yeni tekniklerin geliştirilmesinin yalnızca bir avuç insan tarafından yürütülebilmesinden kaynaklandığını söylerler. Bir avuç insan emreder. Çoğunluk ise uyar. Sorumluluk çok az kişinin omuzlarındadır. Çoğunluk pasifçe kabullenir. Bu durum Tanrı iradesi midir? Yoksa insanın doğasından mı gelir? Ya da nedir?

1. İNSANİ EMEK

Her mezununu sorumlu mevkilere getiren bir okul sistemi olan bir toplum düşünün. Bazı öğrenciler bilime eğilimliyken, bazı öğrenciler estetik uğraşlara yatkındır. Bazıları sözel, bazıları görsel ya da matematiksel yetilere sahiptir. Bazıları yaratıcı el işleri yapmaktan zevk alırken, bazıları en basit şeyleri dahi elle yapmaktan acizdirler. Ancak bu sağlıklı çeşitlilik tablosuna rağmen, bu hipotetik örnekte *bütün* öğrencilerin, aralarındaki farklılıklar ne olursa olsun, toplumsal sorunlarda sorumluluk gerektiren tercihlerde bulunmayı öğrendiklerini kabul edecek olursak, o zaman belirli bir ekonomide genel kararların alınmasına katılmaya hazır olmanın, insanların yaptıkları işle birlikte nasıl pekiştiğini ya da nasıl boşa harcandığını gözden geçirebiliriz.

Yukarıda anlattıklarımız ışığında, çalışma konusunda birazdan aktaracağımız üç fikri aklımızda tutabilirsek, çalışmanın farklı ekonomilerdeki vasıfları nasıl pekiştirdiğini ya da heba ettiğini anlamaya yeterince iyi hazırlanmış oluruz.

"...herkes kişilik özelliklerini yaptığı işe borçludur."

1. Çalışma insani nitelikler üretir.

Çalışmanın girdileri arasında aletler, doğal kaynaklar, başkalarının emeklerinin ürünleri *ile* işçilerin enerjileri, vasıfları, bilgileri ve toplumsal ilişkiler bulunur. Çalışmanın çıktıları ise, tüketim metaları, amaçlanmamış yan ürünler *ile* işçilerin değişen ruh halleri, artan ya da azalan vasıfları ve değişik kişilikleri olarak sayılabilir. Eğer çalışma rutin, hayal kırıklığı yaratıcı ve zihni köreltici bir nitelikte ise, vasıfları ve öz-saygıyı yok eder. Eğer çalışma karmaşık ve zorlayıcı ise, vasıfları ve kendine saygıyı pekiştirir.

Yani, gardiyan, montaj hattında çalışan işçi, personel müdürü ve muhasebeci, kendi kişilik özelliklerini yaptıkları işlere borçludurlar. Aynı şekilde, farklı işçilerin duydukları neşe ya da korku, sahip oldukları bilgelik ya da aptallık kısmen bu işçilerin sürdürdükleri ekonomik faaliyetlerden kaynaklanmaktadır. Kuşkusuz insanların yaşamları tek başına ekonomik yaşamla belirlenmediği gibi, ekonomik yaşam da ekonomi-dışı faktörlerden etkilenmemezlik edemez, ancak ekonomilerin (kan bağları, kültür ve politika

kadar) yalnızca sahip olup yapabildiğimiz şeyleri değil, bunun yanında kim olduğumuzu ve ne istediğimizi de etkilediği herkesin gözünde açık olmalıdır.

> Demek ki konsey örgütlenmesi, yaşamını ve gelişimini kendi özgür inisiyatifine göre düzenleyerek toplum içinde birbirleriyle işbirliği yapan çeşitli organlardan meydana gelen bir ağ örer. Ve konseylerde tartışılıp karara bağlanan her şey, fiili gücünü bizzat çalışan insanların kavrayışı, iradesi ve eyleminden alır.
>
> Anton Pannekoek

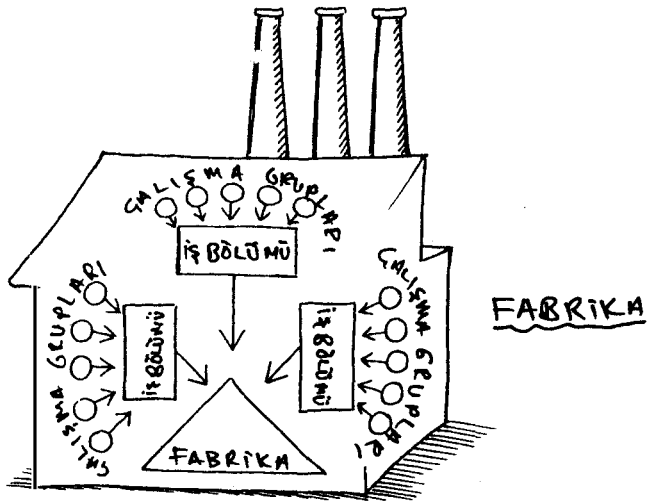
2. Çalışmanın ürettiği insani niteliker, hangi sorumlulukları yüklenebileceğimizi ve karar süreçlerini hangi düzeye kadar yayabileceğimizi de etkiler.

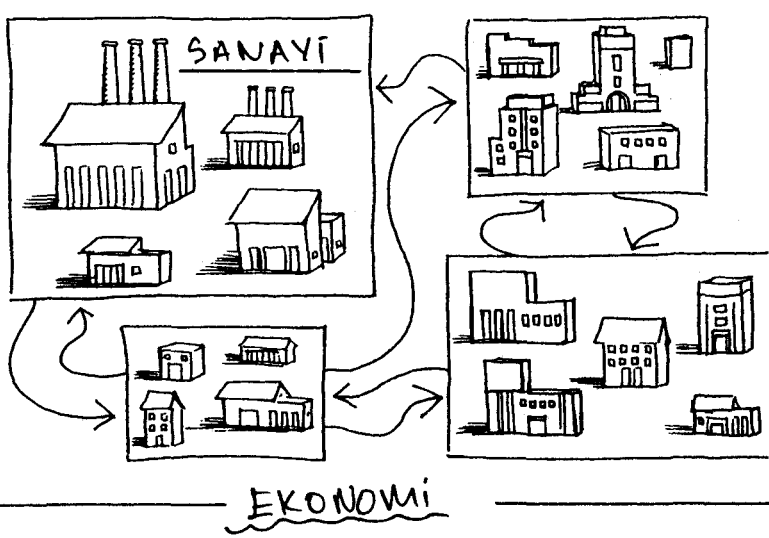
Bizim bilgili, vasıflı, enerjik ya da sosyal yapıda olup olmamamız, çalışmayla ilintili kararların alınmasına katılabilme kabiliyetimizi de etkiler. Bu niteliklere sahipsek daha becerikli oluruz. Bundan daha açık ne olabilir? Birimiz belli türde bir iş (sistem mühendisi), birimiz başka türde bir iş (resepsiyoncu) yaparsa ve bu iki iş belirgin biçimde farklı bilgiler, ustalıklar ve/veya eğilimler üretiyorsa, farklı işleri yapan insanların işyerindeki iş hiyerarşisinin üst merdivenlerine tırmanmakta farklı şanslara sahip olacakları ortadadır. Gerçekten, işçilerin öğrenim görürken ya da sosyal ilişkilerinde farklı yetenekler ve eğilimler edinememeleri durumunda, geriye kalan tek seçenekleri, "iş kültüründen bir şeyler kapmaları" olur.

3. *Sınıf bölünmeleri üreten her* ekonomi, içlerinden bir kısmına güven ve ustalık kazandırırken, diğer bir kısmını atalete sürükleyerek yeni işçiler arasında mutlaka farklılık yaratır. Buna karşılık, sınıfsızlığı hedefleyen her ekonomi, yeni işçileri, *herkese* güven ve ustalık kazandıran dengeli işlerde değerlendirmelidir.

Sanayiye, sıkıcı çalışmalarda ancak çok sınırlı etkide bulunan yetenekli bir genç işçi grubunun girdiğini varsayın. Başlangıçtaki yeteneklerinin ne olduğuna bakmaksızın, bu grubun ancak küçük bir kesiminin daha fazla bilgi, daha serbest işgünü ve daha fazla öğrenme zamanı sunan mevkilere yükseldiğini düşünün. Bu az sayıdaki insanın, mevki merdivenlerini her tırmanışlarında tekrar

aşağıya yuvarlanma olasılıklarının giderek azalacağını rahatlıkla kestirebiliriz. Yukarıya doğru atılan her adım, onların vasıflarını ve güvenlerini artıracaktır. Oysa merdivenin alt basamaklarında kalan

işçiler emirlere uymaya devam edecekler ve potansiyellerinin önemli bir bölümü herhangi bir alanda "uygulama" olanağı bulunamadığından yok olup gidecektir. Bu, *işin örgütlenme biçiminden* kaynaklanan bir sınıfsal bölünmedir. Dahası hepimiz biliriz ki, reel dünya ekonomileri zihin işleriyle yürütme görevlerini tam bu şekilde keskin bir biçimde bölmekte, dolayısıyla emir verenler ile itaat edenler arasındaki uçurumları giderek derinleştirmektedir. Farklı biçimde örgütlenmiş ekonomilerin, zihinsel ve yürütmeyle ilgili sorumlulukları her aktörün becerilerini geliştirecek ve bu bölünmeleri ortadan kaldıracak şekilde bütünleştirebilmeleri mümkün müdür? Nasıl?

Mesleklere gelince, açıkça (bizim işyerlerimizde) şimdikiyle aynı işbölümünü gerçekleştiremeyiz: Başkası adına hizmetçilik yapma, lağım boşaltma, kasaplık, mektup götürme, ayakkabı boyama, saç kesme ve benzeri işler ortadan kalkacaktır; ya bu mesleklerin hepsini uygun ruh halinde herkesin yapmasını sağlar bir hale getireceğiz, ya da onların bütünüyle yok olup gitmesini sağlayacağız. İnsanları rahatsız eden pek çok meslek ortadan kalkacaktır; bir elbise modeli çıkaramaz ya da satılacak bir testinin sapını yapamayız, ama onu daha güzelleştirip kendimizi ve başkalarını eğlendirebiliriz.

William Morris
The Society of the Future
(Geleceğin Toplumu)

2. İŞYERİ ÖRGÜTLENMESİ

Çağdaş iş tanımları hiyerarşiyi beslemektedir. Farklı iş tanımları hiyerarşi etkenini bertaraf edebilir mi? İnsanların işlerini etkileyen kararlarda kendi konumlarına göre belli bir söz hakları olacaksa bütün işbölümlerini reddetmek zorunda mıyız? Ya da "mümkünse hiç kalmayana" kadar, ama pratik ve etkili bir örgütlenmeden de vazgeçmeden hiyerarşik yapıları küçültebilir miyiz?

A. İşçi Konseyleri

İşyeri hiyerarşisini kaldırmanın araçlarından birisi, ilgili bütün işçileri kapsayan "işçi konseyleri" kurulmasıdır. Küçük konseyler küçük çalışma gruplarının karşılaştığı acil problemlerle uğraşır.

Büyük konseyler, örneğin bir bina ya da bir kattaki çalışma grupları ağını kapsayan çalışma ekiplerinin kararlarını verir. Daha büyük konseyler bir bölümün, bölümler kompleksinin ya da fabrikanın kararlarını verirken, konsey federasyonları bir sanayiyi ilgilendiren kararları alırlar. Her konsey ve federasyon bir yandan asıl olarak kendi düzeyindeki işlerle ilgilenirken, öbür yandan etkilenme oranlarına göre üst düzeylerdeki kararlara katkıda bulunur. Bazı kararlar bütün üyelerin çoğunluğunun onayını gerektirir. Daha köklü değişikliklerin söz konusu olduğu kararlarda üçte iki çoğunluk gerekebilir. Her kararın her konseyin ya da işçinin katılmasıyla alınmasını gerektiren bir durum söz konusu değildir. Personel kararları konuyla doğrudan ilgili olanlarca alınır. Bütün bir katı etkileyen molalarla ilgili kararlar o katta çalışan herkes tarafından alınacaktır. İşletme kararları işletme konseylerince alınacaktır.

"Bu yüzden hiyerarşiyi 'mümkünse sıfıra' indirme amacını güden konseylerden daha fazla şeylere ihtiyaç duymaktayız."

"Gettoda gösteri yapmak ya da kır kulübünde vakit geçirmek, her ikisine de üye olunduğunu göstermez."

Gerekli olmakla birlikte, biçimsel olarak demokratik konseyler katılımcı işyeri demokrasisini geliştirmeye *yeterli* değildir. Çöpçüler, kendilerinin bir konseyi olsa, daha üst düzeydeki konseylerde temsil edilseler ve işletme kararlarında tam oy hakları bulunsa bile, hiçbir zaman bütçeleri hazırlayan ya da ürün tasarımlarını saptayan yöneticilerle aynı etki gücüne sahip olamayacaklardır. Sahip oldukları eşit haklara rağmen, yaptıkları tekdüze işler çöpçülerin yöneticilerin entelektüel kapasiteleriyle

baş edememelerine neden olacak ya da teknolojik tercihler hakkında enformasyon edinmelerini, karar vermek için gereken vasfı kazanmalarını engelleyecektir. İşten kaynaklanan vasıfları yüzünden önderlik etmekten ziyade geriden gelecekler, sonuçta *demokratik konseylerde bile* karar süreçleri, çalışma fonksiyonlarıyla ilgili daha geniş bilgi, personeli gözleme açısından daha fazla zaman ve daha sağlam özgüven sahibi olmayı gerektiren işleri yürüten insanların egemenliğinde olacaktır. Bu yüzden hiyerarşiyi "mümkünse sıfıra" indirme amacında konseylerden daha fazla şeylere ihtiyaç duymaktayız.

> Kendi yaşamımı ifade ederken doğrudan sizin yaşamınızı da ifade etmiş olacağım, aynı şekilde bireysel faaliyetlerimle doğrudan kendi sahici doğamı, insani, komünal doğamı onaylamış ve gerçekleştirmiş olacağım... Ürettiğimiz şeyler, doğalarımızı parlak biçimde yansıtan aynalara benzeyecek. Bu ilişki karşılıklı olacak: Benim için geçerli olan şeyler sizin için de geçerlilik taşıyacak. Benim emeğim yaşamın özgür ifadesi ve buna bağlı olarak yaşamdan haz alma olacak.
>
> Karl Marx
> *Grundrisse*

B. İşte Rotasyon

İş eşitsizliklerine ve onların yarattıkları hiyerarşilere çözüm bulmak üzere zaman zaman önerilen yaklaşımlardan birisi, herkesin çeşitli görevleri rotasyon usulüyle üstlenmesidir (mühendis bazen çöpçülük yapar, vb.). Bu yöntem başarıyla uygulanabilir mi?

Rotasyon usulü karşılıklı anlayışı sağlayabilir, ancak mühendis, kendi sırası geldiğinde, o işi meslek olarak yürüten birinden farklı biçimde, çöpçülüğe kaçınılmaz olarak geçici bir "ayak işi" gözüyle bakacaktır. Gettoda gösteri yapmak ya da kır kulübünde vakit geçirmek, her ikisine de üyeliği gerektirmez. Güç hiyerarşileri geçici yer değişiklikleriyle ortadan kaldırılamaz. Bunun için daha fazla şeyler gereklidir.

Bundan başka, bir insanın asli çalışmasından *başka* bir yerde "alternatif hizmeti"ni görmesi rotasyonun yararlılığını azaltan bir diğer şeydir. Bir insanın kendi işyeri dışında yapılacak rotasyon, *her* özgül işyerindeki mistifikasyon, boyun eğme ve otoritarizm alışkanlıklarını kıramayacaktır. Benim yöneticimin her hafta kendi

semtindeki bir ana okulunda kol emeğiyle çalışması, kendisi ile benim aramda, kendi ortak işyerimizde varolan sınıfsal ayrımı ortadan kaldırmaz. Benim *kendi* semtimdeki bir ana okulunda part-time çalışarak muhasebe işlerini üstlenmemin de fazlaca bir önemi yoktur. Dahası, tekdüze işi olan işçilerin, çalışmanın neden olduğu yorgunluk, depresyon ve yabancılaşmanın etkisiyle evlerine geldiklerinde yaratıcı uğraşlarda başarılı olma oranı düşüktür. Tekdüze iş yapan işçilerin evde, rutin işlerine katlanmalarını daha fazla zorlaştıracak beceriler kazandırmayan biçimlerde hiçbir şeyle meşgul olmadan oturmayı tercih etmeleri daha muhtemel bir durumu yansıtır. Kısacası, mevcut iş tanımları değişmezken, demokratik bir konseyin üyesi olmak bu sorunlara herhangi bir çözüm getirmez.

İnsanlar arasında eşitsizlik içermeyen hiçbir yeryüzü krallığı varolamaz. Bunun için mutlaka bazı insanların özgür, bazılarının serf, bazılarının egemen, bazılarının ise bağımlı konumda olmaları gerekir.

Martin Luther
Werke, Cilt XVIII

Sonuçta rotasyon, çeşitliliği sağlayıp insanların anlayışlarını zenginleştirebilir, gelgelelim yeterli değildir. Katılımcı üretim; demokratik konseyler, artı, basit rotasyon usulünden daha fazla şeylere ihtiyaç duyar. Her gün ne yapıyoruz? Rutin işler mi *yoksa* zihin işi mi yapıyoruz? Bir parça rutin iş *ya da* bir parça *zihin işi mi* yapıyoruz? Yoksa yaptığımız iş, herkesin yetkinleşmesi bakımından dengeli bir "iş bileşimi"ne sahip olacağı biçimde, rutin *ve* zihin işlerinin bir bileşiminden mi oluşmaktadır? Kaçınılmaz sonuç, bir konseye katılan herkesin, konsey kararlarını etkilemekte eşit fırsat yakalayacak kadar yeterli güven, hüner, bilgi ve enerjiye sahip olmasını, ancak çalışma yaşamlarını *görece* güçlendirmenin sağlayacağıdır. İster hoşlanalım ister hoşlanmayalım, hiyerarşinin "mümkünse hiç kalmayana" kadar azaltılması amacına, ancak dengeli iş bileşimleri uygun düşebilir.

C. Katılımcı İş Bileşimleri

Gerek sınıfsızlık olgusu, gerekse işyeri demokrasisinin formel olmaktan ziyade gerçek olması, her işçinin, görece tatmin edici so-

rumluluklardan meydana gelen bir iş bileşiminin olmasını *gerektirir*. Bu yüzden, karşılaştırmalı iş bileşimleri oluşturmak da, her işyerindeki görevleri ayrı ayrı değerlendirmemizi ve bunları dikkatlice, aynı derecede yetkinleştirici olacak çeşitli "iş bileşimleri" halinde birleştirmemizi *gerektirir*. Kuşkusuz herkesin her şeyi yapması gerektiği anlamına gelmez bu; böyle bir şey ne etkili olabilir, ne de mümkün. Ama, konsey kararlarının alınması sürecine eşit olarak katılacaksak eğer, benim düzenli olarak yaptığım beş-on işin, yaklaşık olarak, sizin düzenli biçimde yaptığınız değişik beş-on iş kadar yetkinleştirici olması gerektiği anlamına gelebilir.

Rasyonel bir varlık nasıl olur da kendi çabasıyla elde etmediği şeyler sayesinde yüceltilebilir?

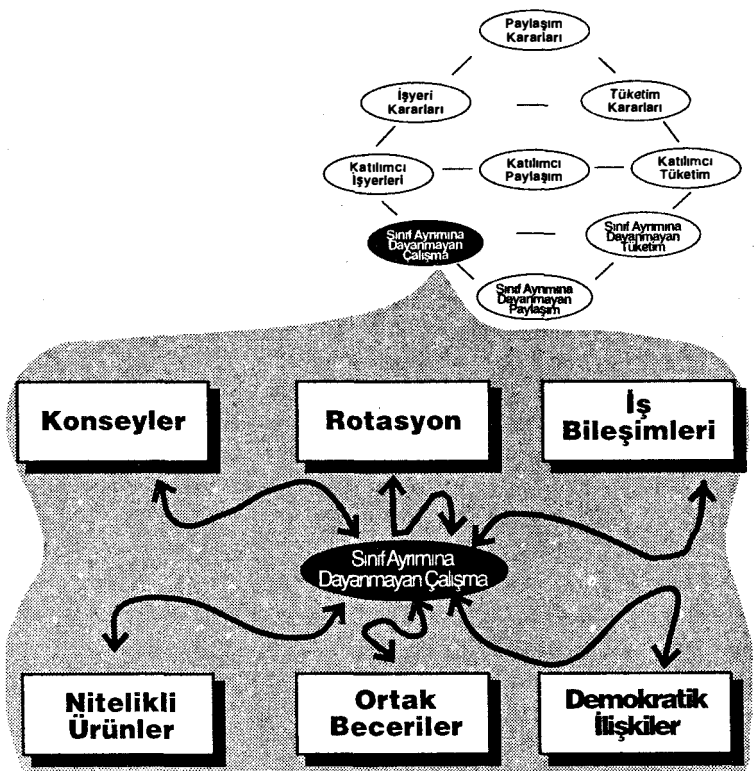
Mary Wollstonecraft
A Vindication of the Rights of Women
(Kadın Haklarının Korunması)

Çoğu işyerinde yüzlerce temel görev vardır. Organizasyona bağlı seçeneklerden birisi, *aynı niceliksel özelliklere sahip* görevleri türdeş işler biçiminde birleştirmektir. Bazı işçiler telefonla gelen mesajları not alıp kayıt tutarlar. Başkaları araştırma ve yönetme görevini üstlenirler. Herkes işin belli bir düzeyini üstlenirken, pek çok kişi de yaratıcı olmaktan ziyade rutin nitelikli işleri yürütürler. Bu, kapitalist *ve* koordinatör yaklaşımıdır.

Daha iyi bir seçenek, görevleri, her biri işçilerin kabaca yaklaşık koşullarda olmalarını garanti eden *karma sorumlulukları* yansıtan iş bileşimleri halinde birleştirmektir. Herkes, yaptığı *adil* bir işe ek olarak, kendi eğilimlerine yatkın işler yapar. Telefonlara bakan *ve* dikte yapan sekreterler yerine, bazı işçiler telefonlara bakar *ve* hesapları tutarken, başkaları not tutup dikte etme işlerini üstlenir *ve* ürün tasarımlarını hazırlarlar. Bu, katılımcı yaklaşımdır.

Dahası, her işyeri *içinde* bir denge kurmanın ötesinde, işyerleri

arasındaki farklılıkları da ayarlamamız gerekmektedir. Sözgelimi, kömür madenlerinde çalışanlar ile yayınevlerinde çalışanların, yaptıkları işleri aynı derecede istenilir ya da yetkinleştirici bulmaları mümkün değildir. Bir işletmenin ortalama iş bileşimi daha az istenilir ve yetkinleştirici ise, o işletmedeki işçiler iş paketlerini başka yerlerdeki daha tatmin edici işleri yapmaya zaman ayırarak zenginleştirmelidirler. Başka bir işletmenin ortalama iş bileşimi daha istenilir ya da yetkinleştirici ise, oradaki işçiler başka yerlerdeki daha az tatmin edici işleri yapmaya zaman ayırmalıdırlar. "İşyeri rotasyonu" işletmeler *arasındaki* eşitsizlikleri dengelerken, işletmeler içindeki dengeli iş-bileşimleri de işletme içindeki sınıfsal katmanlaşmayı önler.

Katılımcı bir işyeri ortamına geçişte, yayınevi işçilerinin işyerleri arasında bir eşitlik sağlanmasını memnunlukla karşılamaları, kömür madencilerine oranla daha az muhtemeldir (tıpkı mühendislerle avukatların, herkesin işyerleri *içinde* zihinsel işlerle yürütme işlerini adil biçimde paylaşabileceği şekilde eğitilebilmesini kabul etmelerinin, montaj işçileriyle sekreterlere oranla daha az muhtemel olması gibi). Bununla birlikte, katılımcı hedeflere ulaşmak istiyorsak, işyerleri içinde ve işyerleri arasında demokratik konseyleri, sorumluluğa bağlı rotasyonu *ve* dengeli iş komplekslerini bütünleştirmemiz de bir zorunluluktur.

Tek bir iradeye kayıtsız şartsız boyun eğmek, büyük ölçekli makine sanayiine dayalı çalışma süreçlerinin başarılı olması için mutlak bir zorunluluktur... Devrim, sosyalizmin çıkarları adına, kitlelerin, çalışma sürecini yönlendirenlerin, iradesine kayıtsız şartsız itaat etmelerini ister.

Lenin

3. İŞYERİ KARARLARININ ALINMASI

Katılımcı ekonominin amaçlarından birisi, insanların birbirlerine saygılı olma ve ilgi gösterme eğilimlerini geliştirmektir. Katılımcı işçiler, bu tip bir dayanışmayı gerçekleştirebilmek için, yalnızca kendi faaliyetlerini dikkate almakla yetinmemeli, bunun yanında, üzerinde çalıştıkları malzemenin hazırlanması sürecinde başkalarının katlanmak zorunda oldukları sıkıntıları ve kendi üretimlerinin başkalarına sağlayacağı yararları da göz önünde bulundurmalıdırlar. Dengeli iş bileşimlerinin bulunduğu demokratik konseyler, *ekonomilerinin kalan bölümü de bu tür davranışları beslediği sürece,* işçilerin bu tür normlara göre çalışmalarına yardım edecektir. Ne piyasanın ne de merkezi planlamanın egemenliğindeki ekonomilerde böyle bir durum ortaya çıktığı için, doğallıkla katılımcı üretim ve tüketim

doğrultusunda yeni tür bir katılımcı paylaşımı geliştirmemiz gerekmektedir.

Yani entelektüel sınıftan, yeniden bölüştürücü ethosun nihai mercii olacak ve dolayısıyla yeniden bölüşümle ilgili bütün kararlarda son sözü söyleyecek bir yönetici sınıf şekillenir.

George Konrad
ve Ivan Szelenyi
The Intellectuals on the Road to Class Power
(Entelektüeller Sınıf İktidarı Yolunda)

Bu yeni paylaşım sistemini incelemek (bunu 5. ve 6. bölümlerde yapacağız), okurların, "kim nerede çalışacak, ne kadar ücret alacak, vb." gibi zaten sorabileceği pek çok sorunun yanıtlanmasına katkıda bulunacaktır. Bununla birlikte, katılımcı paylaşıma geçişin her *işletmedeki* çalışmanın içeriğini de derinden etkileyeceği ortadadır. Örneğin, katılımcı paylaşım bir insanın gelirinin daha fazla mal satmasına gerek kalmamasını sağlayınca, insanları ihtiyaçları olmayan şeyleri almaya kandırmanın hiçbir anlamı olmayacaktır. Katılımcı üretim, tüketim ve paylaşım arasındaki ilişkiler, herhangi birini tam olarak anlamak için *hepsini* anlamamızın gerekli olduğu bir durum yaratır. Katılımcı ekonomilerde "yönetim", "iş", "gelir" ve "fiyat" gibi bilinen kavramlar bile kapitalizmdekinden farklı bir anlama bürünür, öyle ki yeni ekonominin genel mantığı ancak onun bütün özellikleri açıklığa kavuştuktan sonra netleşecektir. Bizim bu aşamadaki tek iddiamız, katılımcı ve adil olacak bir ekonominin aşağıdaki özellikleri taşıması gerekeceğidir:

1) Demokratik işyeri konseyleri olmalıdır.
2) İş rotasyonundan etkili bir biçimde yararlanılmalıdır.
3) İstenilirlik ve yetkinleşme açısından dengeli iş bileşimleri bulunmalıdır.

4. KUŞKUCULARA VE DÜŞMANLARA KARŞI

Yukarıda ortaya attığımız iddiaları çok yönlü bir kuşkuculuğun kıskacından kurtarmak üzere, katılımcı ekonominin bir savunucusu ("KE"), bir kapitalizm yandaşı ("Kap"), bir merkezi planlama sa-

vunucusu ("Merk") ile diyelim "piyasa sosyalizmi"nin bir yandaşı ("Piya") arasında geçen hayali bir diyalog sunuyoruz.

KAP: Sizin işyeriniz gerçekçi değil. Herkesin her şeyi yapması üretkenliği nasıl artırır?

KE: Benim söylediğim, herkesin potansiyel güçlerimizi eksiksiz olarak değerlendiren çeşitlilikte işler yapması gerektiğinden ibaret...

KAP: Edilgen insanlardan atak olmalarını beklemek çok gülünç. Edilgen insanlara atak olsunlar diye baskı yapmak sefalet üretmekten başka sonuç vermez.

İnsanın işten kaytarmaya çalışması genel bir kuraldır. İnsan tembel bir hayvandır.

Troçki

KE: Bazı insanlar genetik bakımdan ayak işi görmeye, bazıları da genetik bakımdan beyinleriyle çalışmaya yatkın olsaydı haklı sayılabilirdiniz ama...

KAP: ...çalışma bizi etkiler. Bundan nasıl bir sonuç çıkar? Kapitalist işler insan doğasını boğduğu için değil, insan doğasına saygı gösterdiği için hiyerarşiktir. Arılar hiyerarşik kovanlarını arı doğasına karşı değil, ona bağlı olarak yaratırlar. Evet, kapitalist çalışmanın rolleri, özdeş insanlardan meydana gelen bir işgücü içinde bile ayrılıklar yaratacaktır. Yaratırsa yaratır, n'olmuş yani? Nasıl eşit arılar yoksa, eşit işçiler de yoktur. Arılar gibi biz de eşitsiz doğalarımız nedeniyle eşitsiz işler yaparız.

Sosyalizmin esas üretken kaynağı ve temeli olan büyük ölçekli makine sanayii, mutlak ve katı bir irade birliği ister...Katı irade birliği nasıl sağlanabilir? Binlerce insanın kendi iradelerini tek bir iradeye bağımlı kılmalarıyla.

Lenin

MERK: İnsanların kaçınılmaz ola-

rak farklı alanlarda yetkinleştikleri fikrine katılıyorum, ama tek bir alanda katkıda bulunmayı da yüceltmemeliyiz. Kapitalizmdeki problem, bir insanın kafasıyla çalışmasının elleriyle çalışmasından daha önemli sayılmasıdır. Oysa zihinsel alandaki farklılıklar, tıpkı bazı insanlar sanatı tercih ederken, başkalarının sporu tercih etmesi kadar doğaldır. Biz, toplumun insanların özel yeteneklerinden en iyi biçimde yararlanacağı bir işbölümü sağlamalıyız.

Bir üreticiler kongresi! Bu tam olarak ne demektir? Bu aptallığı tarif edecek sözcükleri bulmak zordur. Kendi kendime hep şaka yapıyor olabilirler mi, diye soruyorum. Gerçekten bu insanlar ciddi olabilirler mi? Üretim yapmak her zaman zorunludur, ama demokrasi zorunlu değildir. Üretimde demokrasi, vahim derecede yanlış düşüncelere yol açar.

Lenin

KE: Merk, bazı insanların *doğaları gereği* zihinsel işlere, bazılarının da kolla yapılan işlere yatkın olduklarını söylüyor. Yani, insanların doğaları gereği emir vermeye ya da emir almaya eğilimli olduklarını düşünüyor. Her türden çalışmanın aynı değeri taşıdığını eklemek bir ilerlemedir, ama problemi çözmez. Fikir üreten insanlar yaptıkları işlerden kazandıklarıyla önderlik etme eğilimlerini daha da kuvvetlendireceklerdir. Hâkimiyet fikir üreten insanlarda olacaktır ve kol emeğinin yararlığına ihtiyaç duyulması bu durumu değiştirmez.

PİYA: Kuşkusuz herkes kendi yetenekleri doğrultusunda çaba harcamalıdır, ama KE piyasalar düzgün biçimde işlediği zaman böyle hantal bir model ortaya atmaya gerek kalmaz ki. Bırakalım işçiler kendi işlerini diledikleri gibi düzenlesinler. Ancak piyasa da onların tercihlerini, toplumsal bakımdan yararlı olmalarını güvenceye alacak bir disipline oturtsun.

KE: Bu benim, işçi konseylerinin işleri belli ölçülerde sınıflandırıp iş bileşimleri yaratması şeklindeki önerime benziyor. Yalnız ben bunun farklı bir ortamda yapılmasını istiyorum. Piya, sizin piyasalarınız işçilerin seçeneklerini o kadar daraltıyor ki, verebilecekleri tek duyarlı karar, çalışmayı geleneksel doğrultuda ayırmak oluyor...

PİYA: Bu çok saçma...

KE: Öyle mi? Bir piyasada faaliyet göstermek kâr ölçütüne

boyun eğmek demektir. İşçilerin çoğu toplumsal ölçütleri kullanmayı istese de, kârlılığı göz ardı etmek çalıştıkları firmaların işine gelmez. Bunun için, piyasa ortamlarında çalışan işçilerin onların sırtından para kazanmak üzere başkalarını tutacakları kuşkusuzdur. Para kazanmak işçilerin insani bir ortamda tercih edecekleri bir şey değildir, ama piyasaların gerek duydukları bir durumdur. Kap, bu eşitsiz sonuçların kendisini rahatsız etmediğini kabul ettiği zaman, sizin bütün tutumlarınızın temelini ortaya koymuş oluyor.

> Şu anda tembellik dediğimiz şey, aslında, insanların gülünç ücretler karşılığında bitkin düşene kadar çalıştıklarını ve üstelik kendilerini sömüren sınıf tarafından küçümsenip aşağılandıklarını -yararlı en ufak bir şey yapmayanların prensler gibi yaşarlarken herkesten hürmet ve saygı gördüklerini- hissetmenin getirdiği nefret duygusudur.
>
> Ricardo Flores Magon
> *Regeneracion*

KAP: Evet.

KE: Hepimizin biyolojik yapılarımız gereği karar süreçlerine katılmaya yetenekli olduğumuzu kanıtlayamam. Ama siz de, aramızdaki belirgin farklılıkların toplumsal etkiyle değil, biyolojik yapılarımız gereği ortaya çıktığını kanıtlayamazsınız. Herkesin katılımcı yeteneklerini geliştirmenin güzel bir şey olacağını niçin anlamıyorsunuz? Her şey bir yana, insanca bir toplum için tek umudumuz budur.

KAP: Ama hepimizin doğalarımız gereği aynı olduğumuzu varsaymak gülünç bir şey...

KE: ...herkes "aynı" değil, sadece, herkes karar süreçlerine, yaşamlarımıza yön verilmesi işine katılabilecek yetenekte...

KAP: ...insanların uzmanlaşmasına olanak tanıdığımızda bazı insanların yöneticilikte başkalarına göre daha iyi olacağını kabul etmek zorundasınız. İnsanları iyi yapılan bir iş için ödüllendirmek, aşağı konumda olanları daha etkili çalışmaya özendirecektir. Durum bu kadar basittir. Herkes bunu anlar. Siz niçin inat ediyorsunuz? Bazı insanların daha iyi yöneticilik yapıp, bazılarının aldırış

> İnsanın doğasının bugünkü "hali"nin onu ahlaki açıdan, daima yüz yüze geldiği "zorunluluk" noktasına ulaşmaktan aciz kıldığı fikrini kabul edemem.
>
> Martin Luther King, Jr.
> *Nobel Ödülü Konuşması*

etmediğini niçin kabul etmiyorsunuz? Karar verme yeteneği hepimizde olsa bile, bazılarımız daha yeteneklidir ve daha çok çalışır. Onları ödüllendirirsek bundan hepimiz yarar görürüz.

"Kitlelerin acizliği." Geçmişin, şimdinin ve geleceğin bütün sömürücüleri ile egemenleri için ve özellikle, apoletlerinde ne yazarsa yazsın (Nazizm, Bolşevizm, Faşizm ya da Komünizm) amacı insanları bilerek köleleştirmek olan modern çağın bütün aktörleri için mükemmel bir araç. "Kitlelerin acizliği." Bu, her renkten gericilerin "komünistler"le sonuna kadar anlaştıkları bir görüştür. Ve bu görüş birliği son derece çarpıcıdır.

Voline
The Unknown Revolution
(Bilinmeyen Devrim)

MERK: Katılıyorum. Niçin herkesin katılmasına izin verelim? Gerçekleşmesi olanaksız bir rüyaya hizmet etmek için herkesin karmaşık konuların karara bağlanmasına katılmalarına izin verirsek, planlamacıların sonuçları etkili biçimde koordine etme yeteneklerini köreltiriz. Katılım artırılabilse bile niçin başımızı ağrıtalım ki? Niçin kararların alınmasını, karar vermeye en uygun kimselere bırakmayalım? Niçin daha fazla eğitimi ve zekâyı gerektiren, ama politik uzmanların toplumsal yararı gözeterek alacakları kararlarda son sözü bu işin profesyonellerine bırakmayalım? Sen herkesi alt bir düzeyde eşitlemek gibi bir niyetin olmadığını söylüyorsun, KE, ama, farkında ol olma, senin sisteminle bundan başka bir yere varamazsın.

PİYA: Konseyler karar versin! Konseyler herkesin oy kullanmasını isterse, ne âlâ. Konseyler kararları saptayacak uzmanlar atarsa, o da iyi. Bırakın tercihi işçiler yapsın.

KE: Tabii, işçilerin işyerlerini çalıştırmak üzere sizi ve arkadaşlarınızı kiralamasına olanak tanıyan bir piyasayı *dayattığımız* sürece kararı işçiler versin. Piya sen, piyasaların, işçileri, piyasaları olmasaydı, kendi çıkarlarına uygun olmayacak olan şeyleri kararlaştırmaya zorlayan koşulları yarattığını çok kolay gözardı ediyorsun.

Ve sen Merk, kapitalistlerin olmasını istemiyorsun, ama patronları istiyorsun. Harcadıkları çabalara övgüler yağdırarak işçilerin gururunu okşuyorsun. Ama onlara, kendi işinizin daha önemli ol-

duğunu düşündüğünü, kendinizce daha iyi konutlara, daha fazla tatil yapma fırsatına, güzel bir arabaya ve çocuklarınız için daha iyi eğitim koşullarına layık olduğunuzu söylemeye yanaşmıyorsun. Kap düşüncesini daha dürüstçe ortaya koyuyor. Niçin bazı insanları yöneticilikte uzmanlaştırarak, parlak başarı gösterenleri güç ve zenginlikle ödüllendirerek üretimi en fazlaya çıkarmayalım...

KAP: Kesinlikle doğru.

KE: Ben şöyle yanıtlayayım: Ekonomik konularda karar vermek, yüzmeye, koşmaya ya da vize sorularını yanıtlamaya benzemez. Karar verme yarışının bir galibi olmadığı gibi, ekonomik soruların da tek bir doğru yanıtı yoktur. Tam tersine, en iyi ekonomik yanıtlar, hemen hemen daima, çeşitli perspektiflerin engin bilgilerini birleştirip birçok politikayı aynı anda hayata geçirerek elde edilir. Dahası, işçilerin gün geçtikçe artan bilgisi, güveni, dayanışması ve tatminkârlığını ödüllendiriyor diye her zaman daha iyi kararlarla sonuçlanmasa bile, katılımı sağlamak boşa kürek sallamak olmaz. Söz sahibi olanların sayısını her zaman azamiye çıkarmanız gerektiğini söylüyor değilim. Ancak herkesin kendisini güçlü ve inançlı bir biçimde ifade etmesini sağlayacak kanalları da yaratmamız gerekmektedir.

> Lenin'in aklındaki disiplin, proletaryayı, her türden bürokrasiyle, kısacası merkezi burjuva devletinin bütün iktidar makinesiyle, yalnızca fabrikada değil, aynı zamanda kışlada da teslim almaktadır... Aynı 'disiplin' terimini, bin elli ve bin ayaklı bir bedenin gayri ihtiyari refleksleri ve bir grup insanın bilinçli politik eylemlerinin kendiliğinden koordinasyonu gibi ilgisiz konseptlere uygulamak sözcüklerin çarpıtılarak kullanılması anlamına gelir. İlkinin düzenli uysallığının, kurtuluşu uğruna mücadele eden bir sınıfın özlemleriyle ortak yanı ne olabilir?
>
> Rosa Luxemburg

KAP: İflah olmaz bir romantiksiniz. İşlerde bir denge yaratmak boşa zaman kaybından başka sonuç vermez. Nasıl bütün insanlar bir Mahler senfonisini dinlemekten aynı derecede zevk alamazlarsa, işçiler de değişik faaliyetleri üstlenmekten aynı derecede yarar sağlayamazlar. Bazı insanlar resepsiyon memuru olamayacak ölçüde dilsizdir. İnsanların başkalarını mutlu etmek için daha fazla çalışacaklarını düşünüyorsunuz. Böyle fikirleri nereden kaptınız, söyler misiniz?

MERK: Rotasyon başkalarının yaptıkları işlere saygı duymamızı sağlayabilir. Ama bunu yaparken insanların otorite sınırlarını da yok etmemeli, yetenekleri boşa harcamamalıyız. Unutmamamız gereken bir nokta da, bazı insanların sadece resepsiyoncu olmaktan hoşlandıklarıdır. PE, işçilerin çıkardan başka şeylerle motive edilebileceğini söylerken haklı, ama gene de maddi özendiriciler her zaman başta geliyor.

PİYA: Buna katılıyorum. Bazı insanlar resepsiyoncu olmayı tercih edeceklerdir. Bırakalım insanlar hangi nedenle olursa olsun istedikleri işte çalışsınlar.

KE: Evet, Kap, müzik eğitimi almış insanlar Mahler dinlemekten size ya da bana göre daha fazla haz duyarlar. Herkesin her şeyi öğrenmesine gerek olmamakla birlikte, nasıl plan yapılacağını, faaliyetlerin nasıl koordine edileceğini ve alternatiflerin nasıl değerlendirileceğini hepimiz öğrenelim. Bütün bu işleri hepimiz aynı ölçüde iyi yapamayız, ama kararların alınmasında, bilhassa kendi koşullarımızı -ki bunu kaçınılmaz olarak en iyi *kendimiz* bilebiliriz- değerlendirerek, kendi özgül deneyim ve anlayışlarımızın katkısını hissettirecek kadar etkili olabiliriz. Bazılarının daha hızlı kavrayıp sökeceği gerçeğine rağmen siz bile okumayı herkesin öğrenmesi gerektiğini düşünüyorsunuz. Ben ise aynı şeyi zihinsel işler ve kararların alınması için istiyorum, hepsi bu.

İnsanlar birçok önemli şeyden farklı zevkler alırlar, çünkü ya eğilimleri, ya hazırlanma koşulları, hatta ya da yetenekleri az da olsa farklıdır. Ancak seks ya da spor söz konusu olduğunda, bunları yalnızca "en iyiler"in yapması gerektiğini söyleyemeyiz. Bence insanın kafasını kullanması için de aynısını söylemeliyiz.

KAP: Ama spor faaliyetlerine herkesin katılmasını sağlamak herkesin birinci ligde oynamasına izin vermekle aynı şey değildir. Sizin, önemli ekonomik kararlara herkesin katılması gerektiğini söylediğiniz zaman önerdiğiniz şey de tam olarak bu.

KE: Karar vermenin yarışa benzemediğini ifade ettiğim zaman bunu yanıtlamıştım. Uzmanlık kararları konuyla ilgili olan herkesin katılımını gerektirir. Ve ben hiçbir zaman, insanların daha iyi ekonomik kararlar almak için eğitim ve pratik bilgi edinmemeleri

gerektiğini iddia etmedim. Dengeli iş bileşimleri yaratmak adil, insanca ve üretken bir şeydir. Hakikaten gücü kuvveti yerinde olmayanlar dışında herkesin, telefonlara bakıp mesajları kaydetmekten daha fazla şeyler yapabileceği açıktır. Çoğu insanın, nasıl eğitim almış olurlarsa olsun, etkin biçimde katılımda bulunamayacağı miti, yalnızca, pek çok kişiyi başkalarının yönetmesine meydan verecek kadar aciz roller üstlenmeye zorlayan bir ekonomik yapıyı rasyonalize etmeye yarar.

Elbette, Merk, insanlar her işi iyi yapmaktan zevk alabilirler. Fiilen çalışmaktan hoşlanmayı bile öğrenmeniz mümkündür. Ama, hiçbir söz hakkı ve renklendirme fırsatı olmadan aynı rutin işleri tekrar tekrar yapmaktan da kimse hoşlanmaz.

Piya, tabii ki bazı insanlar bugünkü ekonomilerde sıradan bir resepsiyoncu olmayı seçeceklerdir. Ama, etkili bir eğitim sistemimiz ve eşitlik ortamımızın olması halinde de, herkesin, çeşitli yönleri olan bir iş bileşimine sahip olmak yerine, bütün gün sizin adınıza telefonlara bakıp mesajları kaydetmeyi tercih edeceğine inanıyor olamazsın. Sen çok sınırlı bir ücret karşılığında resepsiyon memuru olmayı tercih eder misin? Ya da bugün aldığın ücretlerle? Hatta belli bir miktar daha artış yapılsa bile?

PİYA: Ne kadarlık bir artışla?

KE: Sorun yalnızca, herkesin kendi iş bileşiminde zihinsel öğelere de yer verme zorunluluğu duyması değil. Senin korkun kuşkusuz, benim en büyük bilim adamı ya da müzisyenin bile kendi iş bileşimini dengelemek için kol işi yapması gerektiğini söylememe dayanıyor. Haklısın tabii, benim söylediğim tam da bu.

MERK: Gördünüz mü, söylemiştim size.

KAP: Haklısın, aklını kaçırmış.

KE: Hayır, hiç de kaçırmadım. Kanserin ilacını bulmak için büyük çabalar harcayan bir bilim adamı, en hassas operasyonları bile uygulayabilen bir doktor ya da en heyecanlı romanları yazabilen bir yazar aşırı örnekleri temsil ederler. Gerçek sorun birkaç istisnai yetenekte değil, işçilerin çoğunluğunda düğümlenir. Ama ben, bu argümanın en aşırı örneklerde dahi geçerli olduğuna inanıyorum. Çünkü, herkesin dengeli bir iş bileşimi olması ilkesini benimseyerek, normal koşullarda rutin işleri yaptıklarında bile uyu-

şukluktan kurtulamayacak olan büyük çoğunlukta önemli bir insani potansiyeli değerlendiririz. Dahası, saygılı, eşitlikçi insani ortamlar yaratarak, elit kesimlerin kendi konumlarını savunmaya çalışmalarının getirdiği savurganlığı önemli ölçüde azaltırız. Sınıf savaşına harcanan zaman korkunç olabilir, ama daha eşitlikçi bir insani ortam yaratılmasından en istisnai yeteneklere sahip bilim adamları dahi yarar sağlayabilirler. Araştırmaya ayrılabilecek zamanın bir kısmı böylece daha az yaratıcı çalışmalara ayrılsa bile, şu anda statünün savunulmasına ve bürokrasilerle uğraşmaya ayrılan zaman ile duygusal enerjiden tasarruf edileceği için bilim adamlarının toplam bilimsel katkıları artabilir. Bazı dehalar bundan olumsuz yönde etkilenseler bile, toplum bu tür örneklerde özel bir uygulamayı tercih edebilir. Ben kendim, daha önemli toplumsal değerler yararına kendi payıma düşen üretimden seve seve fedakârlık ederim. Belki başkaları farklı şekillerde davranırlar. Ne âlâ.

Ama geç oldu. Gitmemiz lazım. Bu seçimlerin geniş içerimlerinin daha net bir biçimde ortaya çıkacağı şu katılımcı paylaşım bölümünü geçtikten sonra motivasyon meselesini tartışacak zamanımız olur.

II
Katılımcı işyerleri

Paylaşım Kararları
İşyeri Kararları
Tüketim Kararları
Katılımcı İşyerleri
Katılımcı Paylaşım
Katılımcı Tüketim
Sınıf Ayrımına Dayanmayan Çalışma
Sınıf Ayrımına Dayanmayan Tüketim
Sınıf Ayrımına Dayanmayan Paylaşım

Gördüğünüz gibi, doğru düzgün bir toplumdaki çalışmanın, zihinsel bir ilgiyle, çeşitlilik içinde ve haz verici ortamlarda gerçekleştirilmesinin sağlanarak, yararlı olma bilinciyle cazip hale getirilmesi gerektiğini iddia ediyorum.

William Morris

Bu bölümde, geçen bölümde yaptığımız saptamalara açıklık getirmek amacıyla, birkaç hayali katılımcı işyerini kapitalist ve koordinatör alternatifleriyle karşılaştıracağız. Gerçek katılımcı işyerlerinde işçilerin pek çoğu, işlerini bu bölümde anlatılandan farklı bir yapıya oturtma yolunu seçebilirler. Doğallıkla geleceğin işçileri de, kendi koşullarına, beğenilerine ve yerel ortamlarına bağlı olarak katılımcı normları uygulamaya geçirmenin sayısız derecede uygun yolunu bulacaklardır. Burada sunulan seçenekler, mutlaka uyulması gereken reçeteleri değil, sadece muhtemel durumları gösterir.

1. YAYINCILIK

Kitap yayınlayan bir şirkette çalışan işçiler işlerini nasıl tanımlayıp saptarlar? İş yaşamları neye benzer? Yayıncılık her zaman için, her biri rutin işlerden zihinle yapılan işlere ve tekdüze çalışmalara kadar uzanan bir yelpazede, editoryal, maddi üretim ve muhasebe işlerini gerektirir. Ancak işçiler bu işleri farklı biçimlerde düzenleyip uygulayabilirler.

ABD'deki medya sanayiinin piyasa değeri Ağustos 1988'de yaklaşık 480 milyar dolardı. Bunun 249.2 milyar doları yayıncılığın payıydı (gazetelerin 175.5 milyar dolar, dergilerin 42.6 milyar dolar, kitapların 31.1 milyar dolar). TV ve radyo yayıncılığının payına 113.1 milyar dolar, kablolu televizyonlara 88.2 milyar dolar, sinema/videonun payına ise 29.9 milyar dolar düşüyordu.

A. Kapitalist Yayıncılık

Kapitalist yayıncılığın çeşitli görevlerin iş-bileşimleri halinde birleştirilmesini belirlemekte yararlandığı kriterler,

Gerçekte, bir penis ya da bir vajina sahibi olmayı gerektiren fazla iş yoktur; diğer bütün meslekler herkese açık olmalıdır.

Gloria Steinem

kârlılık ile hiyerarşilerin muhafaza edilmesidir. Her kitap azami fiyatla satılıp en düşük maliyetle üretilmesi gereken bir metadır. Bu açıdan insanların kitabı okuyup okumamaları dışsal bir etkendir. Çoğu yayıncı, kendisine kalsa, halk önlerine konan ürünleri kolayca sindirmeyi öğrenene kadar sunduğu şeylerin kapsamını sınırlardı.

Kapitalist bütçe sisteminde küçük alacaklıların parasının ödenmesi geciktirilerek, mesleğe yeni başlayan yazarlar istismar edilerek ve az hacimli ürünlere yüksek fiyatlar konarak kârlar azamiye çıkarılır. Tüketiciler öbür yayıncının anahtar kitaplarını mı yoksa bizimkileri mi, onların romanslarını mı yoksa bizimkileri mi, onların doksan günlük diyetlerini mi yoksa bizimkileri mi tercih ederler? Toplumun ırkçı, sınıfsal, politik ve cinsiyetçi ayrımları göz önüne alındığında, hangi âdetlerin kollanması gerekir? Eleştirmenlerin tutumları göz önüne alındığında, hangi kitapların tartışılma şansı daha fazladır? Batmamak için hangilerinden vazgeçmeliyiz? Kuşkusuz, yayıncılık alanına kendini insani değerleri yükseltmeye adamış birçok kişi girer. Ama kapitalist piyasanın dinamiği, en sonunda kâr elde etmek uğruna bütün insani değerler ayaklar altına alınana kadar, ilkin herhangi bir konuda uzlaşma yapılmasını, sonra başka bir değerin çiğnenmesine göz yumulmasını, vb. gerektirir.

İşlerin saptanması, davranış kalıp-

larının yerleşmesi, ücret skalalarının belirlenmesi, bazıları işten atılırken bazılarına daha fazla sorumluluk verilmesi, bütün bunlar hiyerarşiyi muhafaza etmek ve işletmenin kârlılığının devamını sağlamak için en fazla miktarda emek kullanmak adına yapılır. İşverenler, şirketin dışında doğan toplumsal hiyerarşilerin şirket içine yansımasını sağlamak amacıyla, işe yeni başlayanların doğal eğilimlerine "saygı gösterirler". Çoğu kadın, "kadın işi" gözüyle bakılan işleri yapar. Çoğu siyah, "siyah işi" denilen işleri yapar. Temizlikçi "kızlar", sekreterler, resepsiyoncular, dizgiciler ile getir-götür işlerine bakan "çocuklar"a en düşük ücretlerle en tatsız işler yaptırılır. Diğer baskıcı uygulamaları bir kenara bırakırsak, burada iki noktanın özellikle vurgulanması gerekir:

1) Çoğu işçinin daha geniş kapsamdaki yaratıcı yetenekleri, kendi düzeylerinin *altında* işler yaptıkça düzenli olarak azalır.

2) Herkesin duygusal enerjileri, statü ile hiyerarşiyi rasyonalize edip savunmaya yönelik çabalarla çar çur edilir.

Sonuçta, insani kaynakların muazzam bir savurganlıkla tüketildiği, çoğu işçinin yeteneklerinin utanmazca yok sayıldığı ve yayıncılığın kısa yoldan vurgun vurulan bir üretim yapma düzeyine düşürüldüğü bir durumla karşılaşılır.

ABD ekonomisinin büyüklüğü hakkında bir fikir edinmek için şu bilgilere bir göz atmalıyız: 1986'da 68.076 tarımsal hizmet, ormancılık ve balıkçılık işletmesi, 34.973 madencilik işletmesi, 1.441.236 perakende ticaret işletmesi vardı. Maden çıkarma işletmelerinin sayısı 937, adi maden kömürü ve linyit işletmelerinin 3.773, petrol ve gaz çıkarma işletmelerinin 23.322, kauçuk ve çeşitli plastik ürün işletmelerinin 14.000, metal sanayileri işletmelerinin 6.725, elektrik ve elektronik donatım işletmelerinin 17.374, tekstil ürünleri işletmelerinin 6.152, basın yayın kuruluşlarının 57.299, petrol ve kömür ürünleri işletmelerinin 2.327, yiyecek mağazalarının 187.430, yeme içme yerlerinin 362.895, genel eşya mağazalarının 36.037, giyim ve aksesuar mağazalarının 141.884, emlak bürolarının 205.597, bankaların 54.759, sinema tiyatroların 18.543, müzelerin 2.018, vb. idi.

B. Katılımcı Yayıncılık: Northstart Press

Northstart Press, görevleri doğal olarak yüksek nitelikli bir sonuç alınacak şekilde düzenler. Ama Northstart'ın katılımcı öncelikleri de bütün işçilerin yeteneklerini pratiğe döküp iradelerini ortaya koymalarını gerektirir.

ABD ekonomisinin 1987'deki büyüklüğüyle ilgili bir fikir edinmek istiyorsak, yaklaşık olarak 3.5 milyon satış görevlisi, 1.7 milyon yiyecek servisçisi, 1.4 milyon kayıtlı hemşire, 2.7 milyon kapıcı ve temizlikçi, 2.3 milyon yönetici ve genel müdür, 2.1 milyon kasiyer, 2.2 milyon kamyon sürücüsü, 2.3 milyon büro şefi, 3.2 milyon sekreter, vb. bulunduğunu aklımızda tutmalıyız. ABD'nin 1988 yılındaki gayrı safi milli hasılası 4.8 trilyon dolardı. Kişisel tüketim 3.2 trilyondu. Toplam hükümet harcamaları ise 677 milyar doların biraz altındaydı.

Northstart'ın işçilerini sevindiren şey, kâr amacıyla kitap satmak yerine, okurların hoş vakit geçirmesi ya da bilgilenmeleridir. Northstart işçileri, yayınevine gelen çalışmalar arasından, okurların kitapların yayımlanması için gereken kaynak, zaman ve enerjinin hakkını verecek ölçüde yararlanıp yararlanmayacaklarını gözeterek seçim yaparlar.

Yazma, hazırlama ve tasarım aşamaları büyük ölçüde şimdiki gibi yapılır. Ama tashih ve kopya etme işleri otomatik formatlı bilgisayar programlarına bırakılır ve elektronik değerlendirme amacıyla bilgisayar bankalarında saklanır. Ağaçlarla diğer kaynaklardan tasarruf etmek ve sıkıcı işleri azaltmak üzere, çoğu kitabın, elektrikli aletler sayesinde, bildiğimiz kitapların ağırlığıyla görünüşüne sahip olup aynı duyguyu veren, kitap sayfasına benzeyen "ekranlar"da kitabın boyutu, mizanpajı ve tasarımını okurların kendilerinin seçmesine olanak tanıyan, kitap büyüklüğündeki taşınabilir bilgisayarlara aktarılabileceğini tahayyül *edebiliriz.* Bu durumda yalnızca özel değeri olan ya da özel bir sipariş karşılığında yapılan kitapları basılacaktır. Buna bağlı olarak hazırlık ve dağıtım maliyetleri ciddi deredece azalacak, kıt kaynaklar korunabilecek, tüketiciler ise enformasyon veren bütün kütüphanelere kolayca, doğrudan ve hemen hiçbir karşılık ödemeden ulaşabileceklerdir. Bilgisayar programları, grafik, çizelge, karakter, punto ve sayfa düzeni üzerinde istendiği gibi çalışma-

yı sağlayarak tasarımı da kolaylaştırabilir. Gerçekten, insanların "elektronik kitapları", onların daha büyük punto ya da daha fazla boş yer açma, hatta kendi tasarımlarına uygun yeni resim, grafik ve mizanpaj seçeneklerini tercih etmelerini bile sağlayabilir. Bu teknik değişikliklerin bir kısmı kuramsal olarak kapitalist bir gelecekte de gerçekleşebileceği halde, kârlılık ölçütüyle çelişmesi ve hiyerarşiyi ortadan kaldırması nedeniyle çoğu gerçekleşmeyecektir. Bu yenilikler katılımcı bir ekonomik gelecekte de gerçekleşebilir, ancak bu, çalışma, tüketim, kütüphaneler, kitapçılar, ekoloji ve okuma deneyimi konusundaki insani ve toplumsal etkilere bağlı olacaktır. Ne var ki bunlar yatırımla ilgili sorunlar olduğundan, bu noktaları daha ayrıntılı olarak ileride ele alacağız.

İşle ilgili birçok yan katılımcı bir yayınevinde farklı şekilde gündeme gelecektir. Teknolojik yeniliklere bağlı olarak (bu yeniliklerin benimsenmiş olacağını varsayıyoruz), Northstart yayınevinin çoğu işi (siparişlerin alınıp envanterlerin çıkarılması) komut vererek elektronik kitaplar üzerinde yapılır. Kitapları depolamak için artık büyük depolara gerek duyulmaz. Artık fazla üretim nedeniyle satılmayan kitapların hurdaya çıkması gibi bir durumla karşılaşılmaz. Görevliler farklı kitaplar alan insanları kayda geçirir ve bu bilgilerden yazarlar, araştırmacılar ve bizzat yayınevinin kendisi de yararlanır.

Başka departmanlara yansıyacak değişiklikleri de özetle geçebiliriz. Katılımcı promosyon görevi, potansiyel okurların diledikleri kitapları alıcı gözüyle karıştırmak isteyip istemediklerini kararlaştırmalarına yardımcı olacak; yalnız, insanların yarar elde edemeyecekleri kitapları "satın almaları"nı teşvik etmek doğrultusunda en ufak bir çaba bile harcanmayacaktır. Katılımcı işçiler kötü ürünler üretilerek kaynakların, enerjinin ya da zamanın boşa harcanmasını istemezler. Bunun için Northstart, yeni çıkan kitaplardan hoşlanmaları, yararlanmaları ya da bir şeyler öğrenmeleri en muhtemel olanlarla ilgili bilgi aktaran mesajlar çıkarır.

Aynı biçimde, Northstart yayınevinin finans/bütçe departmanı da yayın programını konsey kararlarının çizdiği sınırlar içerisinde uygulamaya koyar. Buradaki finans/bütçe işi, hem verilerin değerlendirilmesi hem de yayılması açısından bilinen kapitalist normlar-

dan farklıdır, çünkü değerler farklıdır. Kapitalist bir şirkette, finans/bütçe departmanı tarafından toplanan veriler o kadar kısıtlı olur ki bunlara ancak en üst düzeydeki yöneticiler ile şirket sahipleri ulaşabilir; kaç tane bilgisayar olursa olsun, bu enformasyonlar ancak birkaç kişinin eline geçer. Bu enformasyonlara ayrıcalıklı olmayan işçiler de ulaşabilselerdi, ne kadar ücret talep edebileceklerini ya da ne zaman greve çıkarlarsa daha etkili olacaklarını onlar da daha iyi kestirebilirlerdi.

"Katılımcı ekonomiyle yönetilen bir toplumdaki eğitim, yurttaşlarına gerek toplum içerisinde gerekse kendilerinin seçtikleri özel alanlarda yaratıcı ve kendi kendilerini idare edecek bir rol oynamak açısından temel önem taşıyan bilgi, ustalık ve deneyimi sağlamalıdır."

Northstart'da ise herkes kendi seçtiği enformasyonlarla çalışır. Bütçeyle ilgili verilere yalnızca promosyonda görevli işçiler değil, kitap üretiminden sorumlu işçiler de ulaşabilir; ayrıca iki grup da birbirlerinin departmanlarının sağladığı verilerden yararlanabilir. Tabii herkesin durmadan bütün verileri analiz etmesi verimli olmaz. Gene de enformasyonları, her aktörün Northstart'ın faaliyetlerini ve deneyimlerini anlayabileceği şekilde düzenlemek istenilir bir şeydir.

C. İş Bileşimleri

Katılımcı düzenleme başka ne gibi değişiklikler getirebilir? Katılımcı düzenlemenin getireceği en temel yapısal değişiklik, her Northstart işçisinin, editoryal, üretim ve işyeri sorumluluklarının dahil olduğu, az çok ortalama pozitif ve negatif vasıflardan meydana gelen bir iş bileşiminin olmasıdır. Örneğin, oyun metinleri basmakla ilintili görevlerin hepsi, her üyenin kendince bir rolünün olacağı bir işbölümüne göre paylaştırılır. Aynı şekilde, romanlarla uğraşan editörler ekibi romanları yayına hazırlama, yazarlarla ilişki kurma ve yeni romanlar bulma işlerini öyle bir biçimde dağıtır ki, bütün yaratıcı görevler kimsenin tekeline geçmez ya da kimse aşırı tekdüze işler yapmak zorunda kalmazken, herkes kendi yeteneklerini kullanma ve özel ilgilerini hayata geçirme ortamını da rahatlıkla bulur.

Baş editörler, tashihçiler, redaktörler ve sekreterler gibi bir işbölümü olmasının yerine, her editör ekibinde kendi eğilim ve yeteneklerine uygun olarak, ama eşitlik ilkesini de gözden kaçırmadan çeşitli sorumlulukları üstlenecek eşit sayıda görevli bulunur. Bir kişi daha iyi redaksiyon yapıp daha fazla not alabileceği halde, zihinsel işlerin bütünüyle bir grup insana, rutin işlerin de bütünüyle başka bir grup insana bırakılması gibi bir işbölümüne olanak tanınmaz. Bu düzenlemenin eğitici sonuçları ortada olmalıdır. Katılımcı ekonomiyle yönetilen bir toplumdaki eğitim, yurttaşlarına gerek toplum içerisinde gerekse kendilerinin seçtikleri özel alanlarda yaratıcı ve kendi kendilerini idare edecek bir rol oynamak açısından temel önem taşıyan bilgi, beceri ve deneyimleri sağlamalıdır. Burada, okulları, yurttaşları sıkıcı işler yapmaya ve emir almaya alıştıran kapitalizmle varolan zıtlık açıkça görülüyor olsa gerektir.

ABD'de katılımcı bir ekonominin hayata geçirilmesi imkânlarını değerlendirirken, federal hükümetlerin harcamalarının yaklaşık dörtte birinin doğrudan savunmayla ilgili alımlarla personele gittiğini, savunma alanında istihdam edilenlerin 1 milyon kadar sivil görevliyle, 2.1 milyon kadar aktif görevli askeri personelden oluştuğunu akılda tutmak önem taşımaktadır. 1988'deki ABD savunma bütçesi 290 milyar dolardan biraz daha fazlaydı. (Buna karşılık savunma alanında Fransa yaklaşık 28 milyar dolar, Batı Almanya 28 milyar dolar, İngiltere 27 milyar dolar, Japonya 20 milyar dolar, İtalya ise 13 milyar dolar harcamaktadır.) Ülkedeki en büyük şirketlerin beşi (bunların hepsi de işlerinin yarısından çoğunu federal hükümetten almaktadırlar), Lockheed (yüzde 86), General Dynamics (yüzde 85), Martin Marietta (yüzde 85), McDonnell Douglas (yüzde 65) ve Raytheon'dur (yüzde 55). Bu harcamaların önemli bir bölümü toplumsal ihtiyaçların karşılanmasına ayrılsa, ABD'deki ve dünyanın büyük kısmındaki yaşam düzeyi muazzam derecede yükselebilir.

D. Konseyler

Adil bir iş tanımı yapılmasının ötesinde, bütün Northstart işçilerini kapsayan, herkesin eşit söz ve oy hakkına sahip olduğu bir konseyin varlığı da söz konusudur; bu sistemde daha küçük konseyler, edebiyat kitaplarını, inceleme kitaplarını ve teknik kitapları yayına hazırlayıp çıkarmanın sorumluluğunu üstlenirler. İşbölümünün her kademesindeki işler, ona denk düşen

konsey tarafından yürütülür. Böylece çeşitli ekipler belirli kitapları hazırlamaya ya da işyeri teknolojisinin özgül bir biçimde yeniden organize edilmesinin yollarını araştırmaya girişirler. Bazı insanlara özel işler verilirken, aynı işi her an herkesin yapmasına gerek duyulmaz. Eşitlik, bireylerin değişik zamanlarda işe çıkmalarında ya da aylarca zaman tüketen yaratıcı projeleri hayata geçirmek için uğraşırken rutin işleri sonraya ertelemelerinde olduğu gibi, makul zaman süreleri içerisinde ortalama bir düzeyde sağlanacaktır. Burada, birisinin tatil yapma hakkını "ödünç alarak kullanıp" daha sonra iş değiştirmesi durumunda, oradan kalan "borcun" yeni işyerinde yerine getirilmesi hükmü bile konabilir.

Ekonominin dışındaki (tabii katılımcı ekonomiyle bağdaşabilecek) toplumsal yaşam alanlarıyla ilintili kuramsal sorunlar ve hedeflerin tartışılması için bkz. *Liberating Theory* (South End Press) ve elinizdeki kitabın 27. sayfasında sıralanan diğer kitaplar. Kitabın sonuç bölümünde bu soruna tekrar döneceğiz.

Northstart'ın yıllık planı her yıl Mayıs ayında düzenlenen görüşmeler yoluyla tasarlanır. Bu görüşmelerde yıl boyunca çıkarılacak oyun, roman ve diğer kitapların sayısı, iş hacmi, gerekli materyaller, iş bölüşümü, yeni işçi alınması ve yeni kurallarla teknolojilerin uygulanması gibi konulardaki kararlar belirlenir. İlk öneriler ekonomiye katılan herkesten gelir, daha sonra çeşitli noktalarda değişiklikler yapılır ve nihayet bunların hepsi uygulanabilir bir planda (Northstart için bir çalışma planı dahil olmak üzere) "örülür". Northstart bütçe ve finans işçileri, bütün Northstart işçilerine yararlı verileri ve önerileri sunarak bu "mükerrer" süreci her aşamasında kolaylaştırırlar. Kimse herkesten aynı öncelikleri savunmasını bekleyemez. Ayrıca, nihai planın mutlaka yapılabilecek en iyi plan olduğunu herkesin onaylayacağı da düşünülmemelidir.

Northstart'ın önerileri diğer birimlerin getirdiği enformasyonlar ışığında gerçekleşecek bir karşılıklı yardımlaşma süreciyle aşamadan aşamaya değişiklik gösterir. Finans/bütçe işçileri, bütün Northstart konseyi tarafından denetlenmese bile, bu düzeltmelere birçok katkı yaparlar. Sonuçta öyle ya da böyle, bir yıllık plan kabul edilir (5. ve 6. bölümlerde paylaşım konusunu ele aldıktan sonra bu sü-

reci daha iyi anlayacağız) ve bu plana göre yeni dönemin çalışmaları başlar.

Yıl içerisindeki kararların çoğu çeşitli Northstart ekipleri ve konseylerince alınırken (gene de bunların bir kısmı için bütün Northstart konseyinin onayını alma zorunluluğu vardır), bazı kararlar için sanayi ya da tüketici konseylerinin onayı gerekir. Ancak bu, herkesin her karara katılması anlamına gelmez. Tersine, kararlar doğrudan konuyla ilgisi olanlarca alınır ve insanlar genellikle birlikte çalıştıkları kişilere otorite ve özerklik tanıma eğiliminde olurlar. Katılımcı örgütlenme, kimsenin başkasının işine burnunu sokmasına izin vermeden, demokrasiye uygun bir ortam sunar.

Katılımcı bir işyerinde, erkekler ve kadınlar, homoseksüeller ve heteroseksüeller, siyahlar ve beyazlar, Asyalılar ve Kızılderililer, Katolikler, Protestanlar, Müslümanlar ve Yahudiler bulunabilir elbette. Ancak Northstart çalışanları, farklı toplumsal grup mensuplarının çalışma ortamına getirdiği çeşitliliğin, yetkinleşmeyi ve uyumluluğu sağlayacak dengeli iş bileşimleri bağlamında kendisini ifade etmesine olanak tanınması gerektiğinin farkındadırlar. Bu amaçla her ay düzenlenen kurul toplantılarında, işyerinin sorunlarının azınlık grupların çıkarlarını etkileyip etkilemediği tartışılır. İşyeri disiplin kurullarının cinsel ya da ırkçı açıdan baskıcı olduklarına inandıkları düzenlemelere karşı çıkmalarını sağlayan özerk hakları vardır. Bununla birlikte, bu hükümler bir ekonomik ilişkiler kuramından değil, tersine akrabalık ve topluluk ilişkileri kuramlarından *kaynaklandığından*, bu kurulların etkin biçimde işlemesinin yararlarına burada daha ayrıntılı olarak girmeyeceğiz (bkz. 76. sayfadaki not).

Reklam sektörü, ABD ekonomisinde büyük ölçüde daraltılabilecek olan pek çok savurgan sektörden bir tanesidir. 1988 yılında ABD'de reklamlara 118 milyar dolar harcanmıştı (bunun yaklaşık 4 milyar doları Philip Morris, Procter and Gamble ve GM şirketlerine aitti). Reklam harcaması en fazla olan 20 şirket arasında Pepsi, McDonald's, Ford, Anheuser-Busch, Nabisco, Kellogg, General Mills, Eastman Kodak ve Pillsbury de vardır. En fazla reklam veren 100 şirketin toplam harcaması yaklaşık 28 milyar dolara ulaşıyordu. Oysa bu miktarın küçücük bir kısmıyla bile katılımcı bir ekonominin nicel enformasyon aygıtı finanse edilebilir ve diğer tasarruflarla yaşam düzeyi önemli ölçüde yükseltilebilir.

Çizdiğimiz genel tablodaki hiçbir şeyin önderliğin uygulamasını dışlamadığını aklınızdan çıkarmayın. Ayrı ayrı kitaplar üzerinde çalışan üretim koordinatörleri kitapların tamamlanması için gerekli nitelik ve hız konusunda ekip üyelerini etkileyeceklerdir. Mali departman kararları bütçenin hazırlanmasında belirleyici olacaktır. Personel bölümünde çalışan işçiler, iş paylaşımı konusundaki tartışmalara önderlik edeceklerdir. Editörlerin kararlarıyla da nelerin yayımlanacağı saptanacaktır.

Bütün boş zaman fırsatlarını bir sınıfa, bütün çalışma yükünü ise öbür sınıfa veren bir toplum her iki sınıfı da manevi kısırlığa mahkûm eder.

Lewis Mumford

Aynı şekilde, bir baş editörün olmaması, tek tek kitapların nihai sorumluluğunu üstlenecek bir editör bulunmayacağı anlamına gelmez. *Sabit* bir hiyerarşinin reddedilmesi, disiplinin, denetlemenin, değerlendirmenin ve hesap vermekle yükümlü bir önderliğin reddedilmesi demek değildir. Kaldı ki, kapitalist şirketlerde bile olduğu gibi, işten çıkarma konusunda nihai bir onay sistemi -ciddi farklılıklarla elbette- bulunacaktır. Kararların demokratik yollarla alınmasının ötesinde, Northstart'ta işten çıkarma tehdidi çalışanların yaşamını tehlikeye atmaz. O iş yerine, kendisine başka istihdam fırsatları önerilecektir ve her koşulda temel tüketim ihtiyaçlarını karşılaması zaten güvence altına alınmıştır. İşsiz kalmanın bir insanın çocuklarının ya da eşinin tüketim olanaklarını etkilemesi de söz konusu olmayacaktır. Üstelik işten çıkarma kararının bireyin ait olduğu konseyin

diğer üyelerince ve başvurulması halinde daha üst düzeydeki konseylerce de onaylanması gerekecektir. Bu daha ince ayrımları anlamamız için, önce üretim firmalarındaki fiili çalışma günlerini ele almamız gerekmektedir. Northstart'daki ortalama bir çalışma haftası aşağıdaki gibi geçer.

F. Larry'nin Çalışma Haftası

Larry Çarşamba günü birkaç saatliğine postadan gelenleri ayırır. Bu işi her on haftada bir sabahları yapar. Sonraki Çarşamba günü iki saatliğine genel temizliğe yardım edecektir. Ondan sonraki Çarşamba ön masada çalışacaktır. Ertesi ay ise farklı bir programı vardır, ama Çarşamba sabahları daima rutin görevleri yerine getirir.

Kuşkusuz, Larry bir Çarşamba günü görevlerini başkasına aktarmak, örneğin çocuğunun okul maçına ya da tenis turnuvasına gitmek istese bu dikkate alınır. Larry'nin rutin işleri, programsız iş değişikliklerinin düzenli işleri sekteye uğratması durumunda gerekli müdahaleyi yapmaktan sorumlu diğer Northstart üyeleri tarafından değerlendirilir.

Drama kitapları yayınından sorumlu konseyde altı çalışma ekibi vardır. Larry'nin ekibi Çarşamba, Perşembe ve Cuma öğleden sonraları üretim işini üstlenir. Çalışanların çoğu belli bir süre tek bir üretim projesinde çalışmayı tercih etmesine karşın, Larry aynı dönemde değişik işleri yapmaktan hoşlandığından, şu anda bir kitabın dizgisini, diğer bir kitabın tasarımını, üçüncü bir kitabın da düzeltmenliğini sürdürmektedir. Tasarım ve düzeltme işleri üç kişilik ekiplerle yürütülmektedir ve Larry ilk kitabın ekip başıdır.

Larry'nin editör konseyi iki haftada bir Pazartesi öğleden sonraları ilkin ekipler halinde bir saat, daha sonra bütün ekiplerler birarada olmak üzere iki saat daha, muhtemel yeni kitapların, şikâyetlerin ve önerilerin ele alındığı toplantılar yapar. Larry her hafta kendisine düşen yeni kitap payını da okur. Larry'nin okuduğu her kitap ekibin başka bir üyesi tarafından da okunur; ikisinin özet birer rapor sunmalarından sonra, her ikisi de kitabın kabul edilmemesi doğrultusunda görüş bildirmişse, ekibin başka bir üyesi kitaba bakmak istemediği sürece önerilen kitap yazarına iade edilir.

İkisi de kitabı tanıtan özeti başkalarının da okumasını istiyorlarsa, kitap elde tutulur. Eğer anlaşamazlarsa, kitabın reddedilmesi ya da daha ciddi bir değerlendirmeye alınması ekip oyuyla kararlaştırılır.

ABD ekonomisinde üretken kapasiteyi yararlı amaçlarla ortaya çıkartıp etkinliği artırabilecek sınırsız olanak vardır. Örneğin, 1.3 milyon kişi istihdam eden 49.000 hotel ve pansiyon bulunmaktadır. Mevsime ve yere bağlı olarak boş kalan yerlerin oranının yüzde 5'ten yüzde 80'e kadar değiştiğini dikkate alırsak, bu işçilerin ne kadarı başka amaçlarla kullanılabilir? Bir de başka hizmet alanları ve kuruluşlardaki fazla istihdam oranlarını, bunun yanında kapitalist bir ekonomide zorunlu görülen ama katılımcı bir ekonomide gereksiz olan kurumların (komisyoncular, sigorta şirketleri, bankalar, IRS, FBI ve CIA gibi) ortadan kaldırılmasıyla elde edilebilecek kazanımları düşünün.

Larry her hafta, ilk değerlendirmeleri yapılan müsveddelerin kendisine düşen kısmı üzerinde de çalışır. Hangi müsveddelere bakacağı kısmen kendi tercihlerine, kısmen kendisinin ve diğer üyelerin başka görevlere ne kadar zaman ayıracaklarına bağlıdır. Sonuçta, kitapların kabul edilmesi ya da reddedilmesiyle ilgili kararlar herkesin oy kullanmaya hazır olmasından sonra verilir. Ve azınlıkta kalan grubun güçlü eğilimleri de gözetilerek çoğunluğun kararı benimsenir.

Kabul edilen her kitap, önce onun editörü olarak saptanan ekip üyesine teslim edilir. Larry üç kitabın yayına hazırlanması işini üstlenmiş durumdadır.

Larry, editör toplantılarının olmadığı bazı Pazartesi günleri, kendi editör/üretim konseyinin temsilcisi olarak iki haftada bir yapılan ve Northsart'ın politikasının belirlendiği toplantılara katılır. Bu toplantılara, üç editör/üretim konseyi, dört iş alanı konseyi ve o anda görevde olan belli başlı politika belirleme ekipleri temsilciler gönderir. Temsilciler dönüşümlü olarak her yıl altı toplantıya katılırlar; böylece toplantılarda, her konseyin en azından önceki dört toplantıda bulunan bir temsilcisi daima yer almış olur. Bu oturumlarda personel temsilcileri sorunlar üzerine raporlar sunar, bazen kişiler arası uzlaşmazlıklar konusunda yardım istenir ve yayınevinin çalışmalarının genel gidişi tartışılıp değerlendirilir. Politika belirleme toplantılarını izleyen Salı günleri, editör ve iş

alanı konseyleri raporları dinlemek üzere bir saatlik toplantılar yaparlar. Özel ekipler de zamanını kendileri ayarladıkları toplantılarla sunulan raporları tartışırlar.

Larry'nin çalışmasının diğer bölümü promosyonla ilgilidir ve şu anda yeni bir kataloğun hazırlanmasına yardımcı olmakta, potansiyel yazarlarla birlikte çalışmakta ve yeni oyunlar aramaktadır. Bu işlerini, kendi bürosunun temizliğini yapma, kendi dosyalarını düzenleme ve başkalarıyla paylaştığı rutin işleri yerine getirmeyle birleştirerek, haftalık programının içine serpiştirir.

Northstart'ın çalışma programının ayrıntıları Larry ile onun çalışma arkadaşlarına anlamlı görünür, ama diğer yayınevlerine cazip gelmeyebilir. Farklı işyerleri daha uzun ya da kısa çalışma programları benimseyebilir ve başka pratikleri uygulayabilirler. Temel ilkelere saygı göstermek gerekmekle birlikte, bunların nasıl hayata geçirileceği farklı koşullara bağlı olarak işyerinden işyerine ve her işyerinin tercih ettiği öncelikler doğrultusunda dönemden döneme göre değişir.

Ayrıca Larry eşcinseldir ve iki ayda bir Perşembe günleri editoryal ve işyeri kararlarının niteliğini, eşcinsel işçilerin özgül ihtiyaçları, beğenileri ve değerleri ışığında günlük çalışmanın değişen kalıplarını tartışmak üzere diğer eşcinsel işçilerle bir araya gelir. Çalışma ekipleri ve konseylerine, bazen de bütün Northstart kolektifine sık sık önerilerde bulunurlar. Eğer bu toplantıların Northstart'da çalışan işçilerin çoğunluğunca desteklenen önerilerle tehlikeye düştüğünü hissederlerse, şikâyetlerini dış konseylere iletebilirler.

G. Northstart Etkinliği

Okur şu noktaları merak edebilir:

1) Northstart işçileri işlerin çok fazla parçalı olması nedeniyle hayal kırıklığına uğramaz mı? Bu zenginleşmeye mi yoksa psikoza mı yol açar?
2) İnsanları çeşitli işlerde eğitmek sonu gelmeyen bir zaman israfını doğurmaz mı? Bu mükemmel bir tabloyu mu yansıtır

yoksa kurumsallaşmış bir kaos durumunu mu?

3) İnsanlar, aynı "önderler"i B ekibinde ast konumda gördükleri zaman, A ekibinin "önderler"inin otoritesini dikkate almamazlık etmezler mi?

4) Çalışma arkadaşları işlerin kötü ve yavaş gitmesini önleyecek motivasyon ve denetimi sağlayabilecekler midir?

"Bizim tek söylediğimiz, çalışma yaşamının ister istemez otoriter, yabancılaştırıcı, adil olmayan ve hakkında hiçbir bilgi verilmeyen olumsuz yanlarının giderilmesiyle acının azaltılıp hazzın çoğaltılabileceğidir; yani, bütün işler tamamen huzura ermiş bir ruh haliyle yapılacak şeylere döndürülmüş olmayacaktır."

1. soruya (işin parçalanması Northstart işçilerinde hayal kırıklığı yaratmayacak mıdır?) vereceğimiz yanıt, pek çok sorumluluğun olmasının çalışma yaşamını zenginleştirip çeşitlendirdiğini düşünürsek, ilk önce olumsuz değil, olumludur. Kuşkusuz işlerin ve programların herkesin kafasını karıştıracak derecede parçalanması mümkündür, ancak bir grup "fazla işgüzar olursa", bunun tek nedeni gerekli düzeltmeleri yapma amacının güdülmesidir.

Kapitalist ekonomiden katılımcı ekonomiye geçiş, çoğu insanın her zaman rutin işler yapmasının (ve zamanın çoğunda sıkılmasının) yerine, herkesin çalışma günlerinin en azından bir bölümünü ilginç işler yaparak geçirmeleri anlamını taşıyacaktır. Dahası, adil biçimde bölüştürüleceğinden sıkıcı işler de (kesinlikle zevkli olmamakla birlikte) daha katlanılabilir nitelikte olacaktır. Hendek kazma, ilik açma gibi işlerin ya da tehlikeli görevlerin yalnızca iyi bir toplumda, doğal hızında ve dostlardan oluşan ekiplerle yapılıyor diye daha zevkli hale geleceğini iddia etmediğimiz gibi, büyük

bir önderin gayretiyle daha tatlı hale geldiği ya da uzun zaman önce gerçekleşmiş bir devrimci ayaklanmanın anısını canlı tuttuğu için zevkli olacağını hiç iddia etmiyoruz. Bizim tek söylediğimiz, çalışma yaşamının ister istemez otoriter, yabancılaştırıcı, adil olmayan ve hakkında hiçbir bilgi verilmeyen olumsuz yanlarının giderilmesiyle acının azaltılıp hazzın çoğaltılabileceğidir; yani, bütün işler tamamen huzura ermiş bir ruh haliyle yapılacak şeylere döndürülmüş olmayacaktır.

"Katılımcı ekonomide, herkes *sözkonusu rutin işleri yaptığı için,* herkes *bunların asgariye indirilmesini isteyecektir.* Herkes *yaratıcı işlerde çalıştığı için, yine* herkes *bu işlere daha fazla zaman ayırmak isteyecektir ve otomasyon, en başta işçilerin hoşlanmadığı rutin işleri ortadan kaldırdığında da kimse geçim derdine düşmeyecektir."*

Bundan başka, rutin işleri, üretkenliği artıracağı ya da çalışmanın insanın omzuna düşen yüklerini azaltacağı her fırsatta otomatik süreçlere bağlamak ya da ortadan kaldırmak için her türlü neden olacaktır. Kapitalizmde otomasyon emek ile sermaye arasındaki kritik bir çatışma alanını temsil eder (işçiler yaptıkları işlerin eskimesi ve işsiz kalma olasılığından kaçınmak amacıyla kendi işlerini korumaya çalışırlarken, kapitalistler bazı insanların ancak kıt kanaat geçinebileceği ölçüde bir otomasyonu hayata geçirerek kârlarını artırmanın yollarını ararlar). Katılımcı ekonomide, *herkes* söz konusu rutin işleri yaptığı için, *herkes* bunların asgariye indirilmesini isteyecektir. *Herkes* yaratıcı işlerde çalıştığı için, yine *herkes* bu işlere daha fazla zaman ayırmak isteyecektir ve otomasyon, en başta işçilerin hoşlanmadığı rutin işleri ortadan kaldırdığında da kimse geçim derdine düşmeyecektir.

1. soru, kapitalizmde tamamen ilginç ve yetkinleştirici sorumlulukları üstlenmiş insanlara ne olacağı sorusunu gizler aslında. Evet, katılımcı işyerlerinde rutin işleri herkes paylaşacağından bu tür iş bileşimleri yok olacaktır. Nasıl ki asgari adalet ortalama tüketimin bir hayli üst derecesindeki tüketim fırsatlarının ortadan kalkmasını gerektiriyorsa, bu da asgari adaletin gereğidir. Nasıl zenginliği tekellerine alan kapitalistler gelir-

Sıkıntıdan ölme riskini göze alarak açlıktan ölmeme hakkını satın almayı reddediyoruz.

Öğrenci Sloganı,
Paris 1968

lerin dengelenmesine karşı çıkıyorlarsa, zevkli işlerin koordinatörlük yoluyla tekelleştirilmesinden yararlananlar da işlerin dengelenmesine karşı çıkacaklardır. Hem kapitalistler hem de koordinatörler yararlandıkları avantajları haklı göstermek için birtakım argümanlara sarılırlar, oysa gerçek şudur ki, her iki örnekte de bu argümanlar kendi kendini meşru gösteren rasyonalleşmeyi sağlayan savlardır yalnızca. Aslında, şu anda hiçbir rutin iş yapmayanlar bile, temizlik, dosyalama ve üretim faaliyetlerine katılmak zorunda kalarak işlerin şimdikinden daha "parçalı" hale gelmesini istemezler. Zira, onların zevkle yapılan iş olanaklarını tekelleştirdikleri sistemlerde, bu insanlar, üstlerinin huzurunda kendi davranışlarını düzenlerlerken bile daima başkalarını gözetlemek zorunda kaldıklarından kafalarını kaşıyacak zamanı dahi bulamazlar. Her koşulda, kapitalizmde işlerin nasıl yürüdüğünü bilen birisi, üst düzey çalışanların zamanlarının çoğunu hayaller kurarak, telefonda lak lak ederek ya da asla gerçekleştiremeyecekleri projeler çizip onları çöpe atarak geçirdiklerini bilir. Oysa bu, üretken yeteneğin boşa harcanmasının dışında, zamanın boşa geçirilmesinin güzel bir yolu bile değildir.

"Varolan biricik katı kurallar, katılımın sağlanmasının önüne set çeken ya da bütün işçilerin tatmin olma ve etkisini gösterme olanaklarına eşit biçimde ulaşmalarını önleyen yöntemleri dışlayan kurallardır."

Daha önceden para sahibi olan artık kapitalist olarak öne çıkar; ardından da işçisi olan işgücü sahibi gelir. Birisi önemli adam, işinin üzerine titreyen adam pozlarındadır, yılışık yılışık sırıtır; öteki ise pazara kendini satmaya gelmiş ve başını sokacak bir yerden başka bir şey umacak halde olmayan biri gibi tedirgindir.

Karl Marx
Kapital

2. soruya (insanları dengeli iş bileşimlerini üstlenecek doğrultuda yetiştirmek zamanın sınırsızca boşa harcanması olmayacak mıdır?) yanıt olarak, Northstart'ta herkesi editoryal, işyeri *ve* üretim işlerini yerine getirecek şekilde yetiştirmenin, insanları üç tip çalışma biçiminden yalnızca birisinin altından kalkacağı şekilde eğitmekten sözde daha fazla zaman alacağı söylenecektir. Aynı şekilde, üç alanda da ustalaşma tek bir alanda ustalaşmaktan kesinlikle daha uzun sürecektir. Ancak

üç tip çalışma hakkında da bilgi sahibi olmanın karşılıklı yararları, çeşitli görevleri üstlenmenin getirdiği zenginlik ve bütün yayıncılık sürecini kavramanın getireceği moral artışı bu ek eğitim maliyetlerini fazlasıyla dengeleyecektir.

Ya da, belirli bir yayınevindeki işçiler eğitimin yükünü azaltmanın sağlayacağı tasarrufları iş çeşitliliğinin yararlarına tercih ederlerse, o zaman, her işçinin omzuna farklı ustalıklar gerektiren çok daha az işin düşeceği şekilde adil iş bileşimlerinin düzenlenmesi koşuluyla, işçiler bu seçeneği tercih edebilirler.

"En diptekileri zorla çalıştırmak ve tepeye tırmanmak için muazzam bir enerji harcanır."

3. soruya (sabit hiyerarşiler olmazsa yararlı ve gerekli otorite çizgileri tamamen silinir mi?) vereceğimiz yanıt, bir ekip başkanına gösterilen saygının, sırf başka ekiplerde sıradan bir rol üstleniyor diye ortadan kalkmasına gerek olmadığıdır. Northstart'ta şeflere gösterilen saygı belirli görevlerin mantığına ya da bu görevlerin yerine getirilmesinde sıkı bir koordinasyon, denetim ya da programlama gerekliliğine bağlı olacaktır. Sabit hiyerarşileri, *meşru* şeflerin güvenilirliğini yok etmeyecek şekilde ortadan kaldırmak, liderliğin etkili biçimde ifade edilmesinin önündeki pek çok engeli, örneğin sınıf düşmanlıklarını da ortadan kaldıracaktır.

4. soruya (yeterli motivasyon sağlanacak mıdır?) vereceğimiz yanıt, yapılmaya değer olan iyi bir işi yapma arzusu ve gerekli olduğu zaman işini koruma isteğinin insanların sıkı çalışmasından da fazlasını sağlayacağıdır. Kuşkusuz birçok anlaşmazlık ve kişilik çatışması olacaktır. Ama insanı alçaltıcı hiyerarşiler ortadan kaldırılınca, bunlar elbette daha kolay çözülecektir. Uzlaşmaz kişilik çatışmaları son çözüm olarak yer değiştirmelerle halledilecektir. Kimin ne kadar çok, ne kadar iyi, ne kadar ağır

çalıştığı ve diğer işçilere ne kadar sempatiyle yaklaştığı tartışmaları bizzat çalışanlar tarafından ya da gerekirse konseyin gözetiminde çözüme bağlanacaktır. Bazen "işten çıkarma"lar olacak, ama bu bir "patron"un kaprisi yüzünden ya da bir insanın gelirini tehdit edecek şekilde gerçekleşmeyecektir. Öz olarak, Northstart'taki bir çalışma günü kolektif refahın ve istenen kitapların etkili bir biçimde yayımlanması arzusunun gözetilmesi bağlamında özyönetimle sürmektedir. Varolan katı kurallar, katılımın sağlanmasının önüne set çeken ya da bütün işçilerin tatmin olma ve etkisini gösterme olanaklarına eşit biçimde ulaşmalarını önleyen yöntemleri dışlayan kurallardır.

Çalışma, işin geniş ya da dar kapsamlı, teşvik edici ya da tekdüze olmasına bağlı olarak insanın yeteneklerini geliştirir ya da köreltir. Üstelik, bireyler kişiliklerini ve bilinçlerini yaptıkları üretken faaliyet doğrultusunda geliştirdiklerinden, çalışma, bilincin sınıfsal doğrultuda şekillenmesinin bir temeli olur.

Sam Bowles ve Herb Gintis *Schooling in Capitalist America* (Kapitalist Amerika'da Eğitim)

Bununla birlikte, Northstart'taki iş bileşimi ekonomideki ortalama bir işyerine kıyasla daha fazla yaratıcı ve daha az tatsız işi içerdiğinden, Northstart işçilerinin çalışma zamanlarının bir kısmını başka yerlerde geçirmek zorunda olduklarının da altını çizmeliyiz. Bazı Northstart çalışanları topluluğun temizlik ekiplerinde görev yaparlar. Bazıları semtteki bilgisayar malzemesi üreten başka bir işletmede rutin işleri yerine getirirler. Özetle herkes, Northstart'ta çalışmanın göreli avantajını dengelemek üzere, kendisine düşen dışarıda çalışma görevini yerine getirir.

Duyarlı bir insan kapitalist bir yayınevinde mi yoksa katılımcı bir yayınevinde mi çalışmayı tercih eder? Paylaşım konusunu henüz ele almadığımız için, katılımcı ekonomide kararların nasıl alındığını ancak kısmen kavrayabilmiş durumdayız. Gene de paylaşımla ilgili sorunları bir kenarda tutarsak, katılımcı çalışmanın niteliği belli ki daha üstündür. Katılımcı bir ekonomide:

1) Hiyerarşilerin yol açacağı sıkıntılar ortadan kalkar.

2) Kapitalist kâr yerine insanın refahı gözetildiğinden yayıncılık yapmanın hazzı tartışılmaz boyutlardadır.

3) Kişisel gelişme ve işçi arkadaşlarla dostluk geliştirme olanakları çok fazladır.

4) Hiç kimse tek başına insanın gücünü tüketici, kötü iş yapmaz.

"İşçiler için mümkün olamayacak şey, ister rutin ister estetik, ister sorumluluk üstlenmeyi gerektiren, ister ast bir konumda olsun, yalnızca tek bir uçtaki iş tiplerinde çalışmaktır."

Dolayısıyla Northstart'ta çalışma çatışmasız ve rahat içinde geçmemekle birlikte, gene de işçi dostların birbirlerine destek oldukları bir ortamda kişisel gelişme ve dürüstlük açısından genel olarak hoş ve zenginleştirici bir araçtır.

2. HAVAALANI KONSEYİNİN YAPISI

Tartışma olsun diye, teknolojik gelişmelerden ve ekolojik kısıtlamalardan dolayı hava ulaşımında ciddi değişiklikler görülmesi olasılığına gözlerimizi kapatarak, bir havaalanını ele alalım şimdi de.

Açık ki bir havaalanında, uçuş, hava trafiğini denetleme, yakıt doldurma, tedarik etme ve depolama, uçak bakımı ve onarımı, yeni teçhizatların takip ve temin edilmesi gibi işlerin yapılması gerekir. Bunlara ek olarak, uçaklarda hizmet veren, yolcular için yiyecek temin edip hazırlayan, bagajları alan, oturma yerlerini belirleyen, pistteki ulaşımı sağlayan, binaların bakımını yapan, terminallere yiyecek, dergi, şekerleme ve sakız gibi maddeleri temin eden görevliler olmalıdır. Çalışma yerlerinin saptanması, uçuş çizelgelerinin hazırlanması ve bilet isteklerinin değerlendirilmesi de yapılması gereken diğer işler arasındadır.

A. Kapitalist Bir Havaalanı

Bütün bu işler nasıl örgütlenmelidir? Kapitalist bir havaalanında (her havaalanı kuruluşunun amacı azami derecede kâr elde etmektir) işler otoritenin en az sayıda kişiye dağıtılacağı şekilde parçala-

ra ayrılır. Pilotlar uçağı uçurur. Hava trafik kontrolörleri geliş gidişleri denetler. Aşçılar yemek pişirir. Bagaj taşıyıcıları bagajları taşır. Hizmetliler temizlik yapar. Garsonlar yiyecek servisinde bulunur. Her iş farklı hünerleri geliştirir ve farklı kazançlarla değerlendirilir. Yani en diptekileri zorla çalıştırmak ve süreç içinde tepeye tırmanmak için muazzam bir enerji harcanır.

"Biz herkesin her şeyi öğrenmek isteyeceğini, her konuda aynı derecede yararlı olacağını ya da bir görevi yerine getiren herkesin o görevi aynı derecede iyi yapacağını iddia etmiyoruz. Bizim tek iddiamız, insanların çeşitli işleri şimdiki düzenlemelerin olanak tanıdığından kesinlikle çok daha iyi biçimde yerine getirip bundan hoşlanabilecekleridir."

Büyük bir kapitalist havaalanında, çok sayıda kişinin, işçi arkadaşlarının çoğuyla dayanışmalarını azaltan, güç bela geçinmelerini sağlayıp hemen hiç tatmin etmeyen marjinal görevleri vardır. Sayıları bir hayli az olan pilotlar, yöneticiler ve menajerler ise ilginç işler yaparlar, gelgelelim havaalanında daha aşağı konumdaki işçi arkadaşları üzerinde ister istemez bir güç uygulamalarını gerektiren elitist usullere uymak zorunda kalmaları nedeniyle karmakarışık duygular taşırlar.

B. Katılımcı Bir Havaalanı

Jesse Owens Havaalanı'nda (katılımcı ekonomi ilkelerine göre düzenlenmiştir) bütün işçiler işlere entelektüel, duygusal ve fiziksel güçleriyle katılırlar. Tabii bu demek değildir ki hepsi de uçak kullanır, yemek pişirir, hava trafiğini denetler ve uçuş programını düzenler. Her ne kadar insanca bir toplumda yetişmiş olmalarından dolayı gelişkin insanlar olsalar da, onların da normal insanlar gibi normal yetenekleri vardır. Öyleyse amaçlarına nasıl ulaşırlar? Jesse Owens Havaalanı'ndaki işçilerin işlerini, çeşitliliği bütün personele yayan ve tatmin edici bir çalışma ortamı sunan iş bileşimleri şeklinde düzenleyebilecekleri pek çok yoldan bir tanesini özetleyelim burada.

İlkin, Jesse Owens Havaalanı'ndaki bütün işçileri, havaalanı kapsamındaki bir konsey temsil eder. Bu global konsey, uçak içi görevler konseylerinin, yer görevleri konseylerinin ve koordinasyon görevleri konseylerinin birleşmesinden meydana gelir. Her ça-

lışanın ya uçakta ya da yerde bir işi vardır; bazıları ise koordinasyon işlerini yerine getirirler. Ayrıca, bagaj taşıyıcılar, lokanta işçileri vb. için de çalışma grubu konseyleri bulunmaktadır.

Uçaktaki görevler, uçağın uçurulması, kılavuzluk görevinin yerine getirilmesi ve müşterilere hizmet sunulmasıdır. Yerdeki görevler, yakıt temin edilip depolanması, havaalanı araçları ve malzemelerinin bakım ve onarımının yapılması, bagajların taşınması, koltuk numaralarının belirlenmesi, terminallerde yiyecek bulundurulması, mağazalarla havaalanı pistinin bakımının yapılması, hava trafiğinin denetlenmesi ve yer ulaşımının sağlanmasıdır. Son olarak koordinasyon görevleri arasında da, malzeme siparişlerinin verilmesi, uçuş programlarının düzenlenmesi, planlama yapılması, uçuşlarla çizelgelerin denetlenmesi yer alır.

Jesse Owens Havaalanı'nda çalışan her işçinin, koordinasyon işleri *ile* uçak ya da yer görevlerini kapsayan bir iş bileşimi vardır. İşler, kişilerin zevkleri ve becerilerine, iş bileşiminin çalışma yaşamının niteliğini dengelemesine göre saptanır. Herkes pilot olamaz. Herkes hava trafiği kontrolörü ya da personel koordinatörü de olamaz. Ama bu tip işleri, kapitalist bir havaalanına kıyasla daha fazla insan, daha kısa sürede yapabilir. Haftanın belli dönemlerinde pilotluk yapanlar, uçak kullanmayıp sadece yemek pişiren ya da yakıt dolduran insanlara kıyasla kendilerine kazanç ve yetkinleşme getiren bir bileşim doğrultusunda yolculara hizmet eder, bagajları taşır ya da koordinasyon işlerinde çalışırlar.

Herhangi bir uçuş sırasında birisi hizmetlerin sağlanmasından sorumlu olurken başka birisi baş pilot olacaktır; bagajları taşıma işi bir ekibe verilmişse içlerinden birisi sorumlu olabilir. Ancak bazıları *daima* ast görevlerde çalışırken, bir avuç kişinin *daima* yetki sahibi olması gibi bir durumla karşılaşılmaz. Sabit hiyerarşilerin çalışmayı örgütlemenin biricik etkin yolu olduğunu öngören mitoloji, katılıma ve eşitliğe göre dengelenmiş iş bileşimleri aksini kanıtladıkça, silinir gider.

Açıkçası rutin işlerde bir çeşitlilik sağlanır. Bu işlerin yapılması için gerekli eğitim fazla vakit almadığı gibi, çeşitliliğin ve eşitliğin artmasından büyük yarar elde edilir. Çünkü iyi bir aşçı, bir pilot ya da hava trafiği kontrolörü olmak için yetişmiş olanlar becerilerini genellikle iyi eğitim görmemiş insanları yetiştirmek için fazla

zaman harcamanın getireceği verimsizliklerden kurtulmak amacıyla kullanmak zorunda kalacaklardır. Ancak bu örneklerde bile, insanların yalnızca tek bir iş yapması gerektiği düşüncesi bir abartı olmaktan öteye gitmez.

Kapitalist bir havaalanında hava trafiği kontrolörü haftada elli, bazen altmış saat çalışacağı ve tansiyonla ilgili rahatsızlıklarla karşılaşacağı halde, Jesse Owens Havaalanı'ndaki bir kontrolör hava trafiğini denetleme işine yalnızca yirmi saat ayıracak, zamanının diğer bölümlerini işçi arkadaşlarıyla hoş ilişkiler kurabileceği ve tansiyonunu sarsmayan işleri yaparak geçirecektir. Kapitalist bir uçaktaki bir hostes kendisine nasıl davranılırsa davranılsın yolculara daima istekle ve bir hizmetçi gibi hizmet sunma zorunluluğuyla karşı karşıya olduğu halde, Jesse Owens Havaalanı'nda önce bir uçağı kullanabilir ve haftanın diğer kısımlarında ya bagaj taşıma işlerini ya da finans/planlama bürosundaki işleri üstlenebilir. Dahası, yolcuların ihtiyaçlarını karşılayacağı zamanlarda kovulmama ya da diğer işçi arkadaşlarının üstüne çıkma saikiyle hareket etmeyecek, tersine, değerli bir ürün üreten bir ekibin üyesi olarak güzel bir seyahat yapıp iyi hizmet vermek ve kaliteli iş çıkarmak saikiyle görevini yerine getirecektir. Bu iş hiçbir zaman köle gibi davranmayı gerektirmez. İnsanların dürtüleri arkadaşları için çalışma düşüncesiyle şekillenince bütün işler "insani bir niteliğe" kavuşacaktır. Gerçekten de bu, dürtülerin işçi arkadaşlarla çatışma içerisinde geliştiği sınıfsal yapılı (ve ırk ve cins ayrımlarıyla katmanlaşmış) bir işyerinden, işçilerin birbirlerine saygı duyduğu, toplumsal bakımdan yararlı bir hizmet sağlayan çeşitli işlerin zevkle yapıldığı, seve seve dayanışma gösterilen, özyönetimle yönetilen bir işyerine geçişi temsil edecektir.

Bazı işçiler, insanı yıpratan ve sıkıcı işleri dengeleyici, insana birçok şey kazandıran ve yetkinleştiren bir iş bileşimine sahip olabilirler. Bazıları, her iki uca da savrulmadan daha tekbiçimli bileşimler çerçevesinde çalışabilirler. İşçiler için mümkün olamayacak şey, ister rutin ister estetik, ister sorumluluk üstlenmeyi gerektiren ister ast bir konumda olsun, yalnızca tek bir uçtaki iş tiplerinde çalışmaktır. Pilotluk yapmak istenen, uçakların içini ya da tuvaletleri temizlemek istenmeyen bir işse, genellikle bu işlerden birini yapanların başka zamanlarda diğer işleri de yaptıklarını görürüz. Bu

yeteneğin ve eğitimin boşa harcanması demek midir? Pilotları yalnızca uçuş için eğiterek pilotların eğitim-uçuş saatleri oranını daha fazla artırabilir miyiz? Evet. Peki, daha elit bir örgütlenme sistemi kurarak yolculara daha kaliteli hizmet sunulmasını, havaalanı işçilerinin daha kaliteli bir çalışma ortamlarının olmasını sağlayabilir miyiz? Hayır.

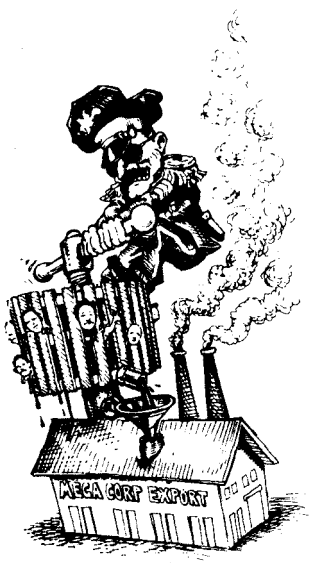
Jesse Owens Havaalanı denetleme, koordinasyon ve çalışmanın değerlendirilmesi araçlarından yoksun kalmayacaktır. Personel işçileri değerlendirme ve aracılık yapma işini üstlenecek, ekip liderleri koordinasyon ve denetleme görevini yerine getirecek, konseyler de gelen şikâyetleri değerlendirecek, programları belirleyecek, iş bileşimlerini oluşturacak, çalışma yüklerini dengeleyecek ve havaalanının global üretim planını kolektif biçimde hazırlayacaklardır. Katılımcı ekonomide önemli olan, yetki kullanılması, değerlendirme yapılıp koordinasyonun sağlanması için gerekli olan şeylerin kaldırılması değildir. Bu gülünç olur. Bizim iddiamız şundan ibarettir: Diğer işler gibi bu işler de sabit hiyerarşilerin kurulmasına gerek kalmadan ya da işlerin adil olmayan biçimde dağıtılmasına meydan vermeden yerine getirilebilir. Bagaj taşıma işi bir ekip başının olmasını gerektiriyorsa, ne âlâ, ama gene de o işi her gün aynı kişinin yapması gibi bir zorunluluk yoktur. Hem ekip başı da diğerleri gibi çanta taşımaktan geri kalmayacaktır.

Havaalanı işçileri, bu değerlerin desteklenip ödüllendirildiği bir ortamda iyi yetiştirilecek ve uyumlu, toplumsal bakımdan zengin ilişkiler kurabileceklerdir. Biz herkesin her şeyi öğrenmek isteyeceğini, her konuda aynı derecede yararlı olacağını ya da bir görevi yerine getiren herkesin o görevi aynı derecede iyi yapacağını iddia etmiyoruz. Bizim tek iddiamız, insanların çeşitli işleri şimdiki düzenlemelerin olanak tanıdığından kesinlikle çok daha iyi biçimde yerine getirip bundan hoşlanabilecekleridir.

3. MATBAACILIK -ÜÇÜNCÜ DÜNYA'DAN BİR ÖRNEK

Önceki iki örneğimiz de, ister kapitalist ister katılımcı olsun, gelişkin ortamlardan verilmiştir. Şimdi, azgelişmiş bir ekonomik yapıda

üretim araçlarında kamusal mülkiyeti merkezi bir planlamayla birleştiren bir ada ülkesini ziyaret ettiğimizi hayal edelim. Oradaki bir matbaa kuruluşu, anti-emperyalist devrimden önceki yapısıyla nasıl karşılaştırılabilir? Katılımcı ekonomiye geçiş hangi değişiklikleri getirebilir?

"Sonuçta yardım ABD hükümetinden geldi. Ordu ve polis modaya uygun üniformalarla donatıldı, subaylar Louisiana'da eğitildi, silahlar Connecticut'taki firmalardan sağlandı."

Daha acil yatırım öncelikleri ve kapitalist boykotlar nedeniyle matbaa teknolojisinin yeni-sömürgeci günlerden bu yana değişmeden kaldığını düşünelim. Matbaada, biri tipodan dökülmüş harfler kullanan, diğeri eski tarz, fotoğraftan hazırlanan klişelere göre ayarlanmış eski model iki baskı makinesi, negatifleri çözüp klişe hazırlamak için çeşitli malzeme depoları, mizanpaj odaları, negatifleri hazırlamaya yarayan çeşitli malzemelerin yer aldığı bölüm, kâğıtlarla malzemelerin saklandığı bir depo, matbaaya girip çıkan nüshaların bulunduğu bir yer, yükleme yeri ve bir öğlen yemeği yenecek tezgâh olsun. Anti-sömürgeci devrimden önce ve sonra ne tür çalışmalar yapılmıştır? Katılımcı bir ekonomiye geçtikten sonra ne tür bir çalışma uygulanabilir?

A. Newsday Press -Yeni Sömürge Versiyon

Simon Bolivar Press, devrimden önce Newsday Inc. adını taşıyor ve *Newsday* adlı ABD dergisini çıkarıyordu. Bütün teknisyenleri ABD'den gelmişti. Yöneticilerinin pek çoğu adalı olmakla birlikte, hemen hepsi ABD'de eğitim görmüşlerdi. Newsday Inc. şirketinin yüzde

80'i New York'daki kapitalistlerin, yüzde 20'si ise vakitlerinin çoğunu Miami ve Las Vegas'da geçiren yerel kapitalistlerindi.

Ne üretileceğine, üretimin kimler için, hangi yöntemlerle, hangi çalışma hızı ve ne kadar ücretle yapılacağına, ABD'deki çoğunluk hisse sahiplerine danışarak yerel kapitalistler karar veriyordu. Özetle, Newsday Inc. şirketinin ürettiği ürünlerin ada yurttaşlarının gözündeki ekonomik, entelektüel ya da eğlence değeri çok azdı. Koyu renkli işçilerle kadınlar en berbat işleri yapıyorlardı. Dolayısıyla çalışma yaşamının niteliğine çok sınırlı bir özen gösteriliyordu.

İş, yoğun çalışma temposu, gerginlik, gürültü ya da küstahça tavırlar bazı çalışanları yıprattığı zaman, bu insanlar işten çıkarılıyor ve onların yerine yeni adalı işçiler tutuluyordu. Sopa ve havuç politikasını bir arada uygulamak için, en dipte yer alanlar geçimlerini zorlukla sağlarken, en üst düzeydeki işleri yapan adalılara bir orta sınıf yaşamı sürecek kadar para veriliyordu. Gene de, Newsday Inc. şirketindeki çalışma, sürdürülebildiği kadarıyla, insanları işsiz kalma, dilenme, köydeki ailesinin yanına dönme ya da açlıktan ölme kâbusundan kurtarıyordu. Kârlar New York'a ve Miami'ye aktarılıyor ya da yerli elit kesimin lüks bir yaşam sürmesine harcanıyordu.

> Kapitalist sistemdeki yaşam, toprağın altında ölmeye mahkûm edildiğimiz bir yaşamdı -çocuklarınız için de daha iyi bir gelecek sunmuyordu. Altıncı sınıfa kadar gelebilirlerse talihliydiler; bu gerçekten çok istisnai bir durumdu. Yalnızca en kuvvetliler çalışabilirdi. Fiziksel gücü yeterli olmayanlar çalışamazdı...Bakın, bunları kişisel eğilimlerim olarak anlatmıyorum, isterseniz Amerikalıları dinleyin. Burada Amerikan mahallesi dedikleri, yalnızca Amerikalıların, yöneticilerin, teknisyenlerin, vb. yaşadığı bir mahalle vardı. Devam ettikleri kulübün kapısında, "Yalnızca üyelere" diye yazardı. Artık hepimizin girebileceğimiz bir toplumsal kulübümüz var. Şimdi hepimiz üyeyiz. Herkes.
>
> Kübalı bir madenci, 1969

Elbette, Newsday Inc. şirketi ile adanın ağırlıkla ABD'nin mülkiyetindeki kumarhaneleri, plantasyonları ve ithalatının huzur içinde devamını sağlamak için daha fazla şey gerekliydi. Yabancıların paylarını almalarından sonra geriye kalan fonlar, sistemin yaşamasını sağlayan ve adada her şeyin üstünde tutulan ordu, polis aygıtı

ve kamu hizmetlerinin aksamadan yürümesi açısından yeterli değildi. Bir şeyler yapılmalıydı.

Sonuçta yardım ABD hükümetinden geldi. Ordu ve polis modaya uygun üniformalarla donatıldı, subaylar Louisiana'da eğitildi, silahlar Connecticut'taki firmalardan sağlandı. Subaylara, "morali yüksek tutmak" ve korkuyu yaygınlaştırmak amacıyla sık sık gözlerinin dönmesine izin vermeye ek olarak, oldukça yüksek aylıklar bağlandı. Bütün bunların "meşru" faturası, artı, bol miktarda rüşvetin ve ekstra maaşların karşılığı, Washington'un ABD'li vergi mükelleflerinden topladığı fonlarla temin edildi. Yerel mülk sahipleriyle ABD'li ziyaretçilerin yararlandıkları hizmetler korundu. Geri kalan insanlar ise cesetleri bir el arabasıyla taşınıp çukurlara doldurulmaya mahkûm edildi. Baskı arttıkça yardım da arttı; baskı ne kadar çoksa ABD şirketleri o kadar yüksek kâr elde edip o kadar fazla sömürülebilir bir işgücü buldukları için, dolayısıyla çanak yalayıcıların ağzına şeker, polislere silah satın alıp mezar kazıcıları paraya boğmak üzere yardım gönderme gerekçesi o kadar artığı için, ABD'nin uluslararası ilişkilerinin en vazgeçilmez yönüydü bu korelasyon.

Sonunda adanın cesur yurttaşlarının bir kısmı bilinçlendiler ve emperyalizme karşı bir halk savaşı verip yerel ve yurt dışındaki egemenleri kovmak amacıyla yurttaşlarının umutlarını kamçıladılar.. Ama zaferden bu yana çok çetin günler geçti. İntikam almak amacıyla uygulanan bir ekonomik boykot ülkeyi tecrit durumuna getirdi ve yeniden inşayı bir hayli zora soktu. İlerleme, emperyalizmin mirası olan yoksulluk, cehalet, suç eğilimi ve aşağılanmanın üstesinden gelmeye bağlı olacaktı. Gene de devrimci hareket iktidarını sağlamlaştırıp adanın yaşamında köklü bir değişiklik gerçekleştirmeyi başardı.

B. Simon Bolivar Press
-Anti-Emperyalist Versiyon

Sözünü ettiğimiz adayı ziyaret ettiğimizi ve orada ulusallaştırılmış Simon Bolivar Press'in yöneticisi olan Mario'yla bir görüşme yaptığımızı düşünelim. Mario bize çevreyi gezdirir, kuruluş hakkında

açıklamalarda bulunur ve sorduğumuz soruları yanıtlar. Gururla, matbaanın artık Kuzey Amerikalıların dikte ettiği şeyleri basmadığını bildirir. Devrimden bu yana ve son zamanlara kadar ağırlık ders kitaplarıyla birkaç derginin basımına verilmiştir. Şimdi, bütün kitaplar artık uzak bir eyalette kurulmuş daha modern matbaalarda çıkarıldığından, Simon Bolivar Press'de hemen hemen yalnızca dergiler, broşürler, el ilanları ve afişler basılmaktadır. Yedek parça bulmak zor olduğundan aletler eskidir. Devrim öncesinden, ABD'den kalma eski modelleri değiştirmek için gerekli döviz yoktur. Ancak devrim öncesi dönemden farklı olarak, bugün bütün usta matbaacılar ve mühendisler adadan yetişmektedir. Yönetici dostumuz, kendisi ile bütün yöneticilerin ve diğer personelin, önyargısız bütün yurttaşlara eğitim veren bir okul sistemi ile ada yurttaşlarının sağlıklı ve içi rahat olmasını sağlayan bir sağlık ve yiyecek sisteminin ürünü olmasından haklı bir gurur duymaktadır. "Artık sömürgecilik yok. Artık fahişelik ve kumar yok; artık zenginliğimiz ve kanımız canımız dışarıya satılmıyor. Biz bağımsızız ve Batı'nın düşmanlığına rağmen dünyaya kendi damgamızı vuruyoruz," diyor Mario.

Kalıpların hazırlandığı odaları görüyoruz, ama fazla dayanamıyoruz; çok yoğun bir duman var. Bu odadaki işçilerin daha fazla izin kullanıp kullanmadığını, işin dönüşümlü olarak yapılıp yapılmadığını soruyoruz; gelgelelim sorumuzu kimse anlamıyor bile."

Daha sonra bize kuruluşta bir tur attırıyor. Birkaç afişin dışında duvarlar çırılçıplak. Boya ve Batı'dan alınan diğer maddeler ticari ambargo nedeniyle çok sınırlı miktarda bulunabiliyor. Çoğu daktilo eski tipte. Dizgi makinesi en az 10-25 yıllık. Teknisyenlerin ambargoyu hatırlatarak, yeni teknolojiler hakkında sorular sorup bu durum için özür dilemeleri ironik bir şey. Personel ve işçiler, başka yerlerden temin ettikleri parçalarla eskimiş makinelerinin iç kısımlarını tamir etmekte ve onları çöpe atılması gerekenden daha uzun süre çalışır durumda tutmada hayranlık uyandırıcı derecede yaratıcı ve azimli tavırlar sergiliyorlar.

İşçilerin düzenli izinleri var; yaşam maliyetlerinin düşük, toplumsal hizmetlerin iyi olduğu göz önünde tutulduğunda herkesin

aldığı ücret makul oranda. Daha uzun çalışanlar, daha sorumlu mevkilerde bulunanlar ya da teknik görevleri yerine getirenler daha fazla para alıyor, ancak üst mevkilere tırmanma çabuk gerçekleşiyor, eğitim fırsatı isteyen herkese sunuluyor ve yetki sınırları geçmişteki duruma kıyasla çok daha esnek. Kadınların genellikle daktilo ve dizgi işlerini yürüttüklerini gözlemliyoruz; bunun üzerine, bu kadınların bu işi sevdikleri, ama daha ilginç işler yapmak isteyenlerin de özgürce başka işlere geçebilecekleri açıklanıyor bize. Oldukça sorumluluk gerektiren bir görevi yürüten, dergi hazırlama bölümünün kadın yöneticisiyle tanıştırılıyoruz. Şirketin yöneticisi Mario'ya oranla ne kadar kazandığını sorunca, daha vasıflı bir iş yaptığından bir parça daha fazla aldığını öğreniyoruz. Şaşkınlığımızı anlayan Mario, hemen, kendisinin de şirketin bir arabasını kullandığını ekliyor. Yanlış bir izlenim edinmemizi istemediğini belirtiyor. Gelir dağılımında harika adımlar atmışlar, ancak henüz her şey mükemmel değil. Hâlâ gelişme sürecindeler.

> Her devrimcinin görevi devrim yapmaktır. Devrimin Amerika'da ve bütün dünyada zafer kazanacağı biliniyor, ama evlerinin kapılarının önünde oturup emperyalizmin cesetlerinin yanlarına düşmesini beklemek devrimcilere yakışmaz. Job'un rolü bir devrimciye göre değildir. Amerika'nın özgürlüğünün daha çok yaklaştığı her yıl, milyonlarca çocuğun yaşamının kurtarılması, kültür adına milyonlarca beyinin kurtarılması ve halkın sırtından bitmek tükenmek bilmeyen acıların yükünün kaldırılması demek olacaktır.
>
> Fidel Castro
> *Fidel Castro Speaks* (Fidel Castro Konuşuyor)

Fabrikanın gürültülü bölümlerinde çalışan erkeklerin çoğu gibi Mario da siyah. Üstü kapalı eleştirimizi onaylıyor, ama değişimin zaman aldığını da söylüyor. Kalıpların hazırlandığı odaları görüyoruz, ama fazla dayanamıyoruz; çok yoğun bir duman var. Bu odadaki işçilerin daha fazla izin kullanıp kullanmadığını, işin dönüşümlü olarak yapılıp yapılmadığını soruyoruz; gelgelelim sorumuzu kimse anlamıyor bile. Bunun üzerine, bu odada ya da matbaanın gürültülü bölümlerinde çalışmanın daha sakin, daha temiz bölümlerde çalışmaya tercih edilmeyeceği açıklamasını yapı-

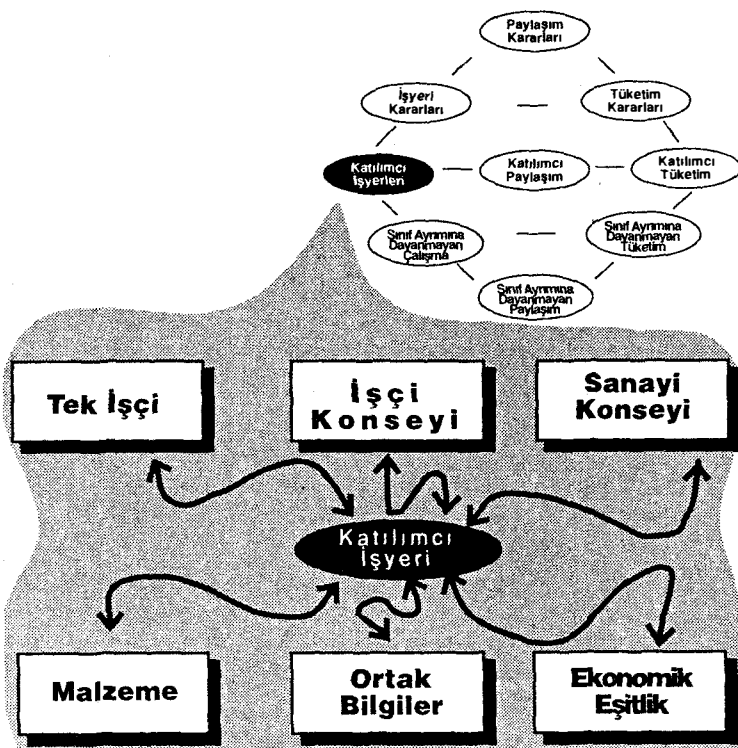
yor, herhangi bir tazminat ya da ek payın olup olmadığını öğrenmek istiyoruz. "Hayır," diyorlar şaşkın şaşkın, "bu olanaksız. Ama işçiler okula gidip yükselme şansı bulabilirler."

Gezimiz boyunca bu tabloyla sık sık karşılaştık. Soru sormaya bile gerek kalmadan, aralıksız olarak teknoloji ve bitmiş ürünlerin karakteristik özellikleri hakkında açıklamalar dinledik. Her şeyi enine boyuna tartarak ve ateşli bir dille anlatıyorlar, herhangi bir soru sorduğumuzda ücretler, mevkiler ve programlar konusunda somut yanıtlar veriyorlardı. Gene de toplumsal ilişkiler, karar mekanizmaları ve iş tanımlarıyla ilgili sorularımız ev sahiplerimizi epeyce bocalattı. Sorularımızı ısrarla yinelediğimizde, dürüstçe ve hiç duraksamadan karşılık verdiler, ama bunları ilginç bulduklarını gösteren hiçbir işaret de yoktu. Açıkçası böyle tartışmaları zaman kaybı olarak görüyorlardı. İşin örgütlenmesinin başka türlü olmasını düşünemeyecekleri bir boyutunu tartışarak niçin zaman kaybetsinlerdi ki?

Okullara çok az yatırım yapılabildiğini, buna karşın bütün bir yeni kuşağın ne kadar iyi eğitim gördüğünü öğrendik. Artık kaynaklar, pis kokan ve tehlikeli dumanı yok ederek işletmenin havasını iyileştirme çabaları dahil olmak üzere, başka amaçlarda da kullanılabiliyordu. Mario'nun bu dediklerinde samimi olduğundan hiç kuşkumuz yok. Ama, böyle bir oda varolduğu sürece, burada kimsenin başkalarından daha fazla

> Gülünç görünme riskini göze alarak, gerçek devrimciye güçlü aşk duygularının yön verdiğini söylemek isterim. Bu niteliği taşımayan hakiki bir devrimci düşünmek olanaksızdır. Ateşli bir ruhu soğukkanlı bir düşünce mantığıyla birleştirmek ve tek bir kasını bile oynatmadan acı kararlar verebilmek bir liderin yaşadığı en derin dramlardan biridir herhalde. Bu koşullarda devrimci dogmatik aşırılıklara, buz gibi skolastisizme sürüklenmekten ve kitlelerden tecrit olmaktan kaçınmak için, içinde güçlü bir insanlık duygusu, güçlü bir adalet ve hakikat duygusu taşımak durumundadır... Her şey bir yana, dünyanın herhangi bir köşesinde herhangi birine karşı bir adaletsizlik yapıldığını hemen hissedebilmelidir. Bir devrimcinin en güzel özelliği işte budur.
>
> Che Guevara
> *Man and Socialism in Cuba*
> (Küba'da İnsan ve Sosyalizm)

çalışmak zorunda olmaması gerektiğini anlamıyor. Vantilatörlerin bir farklılık yaratacağını kabul etmediği gibi bütün işletmenin karar mekanizmalarına katılabileceğini de kavramıyor. Bu noktada bastırdığımız zaman düşmanca yaklaşmıyor, ancak belli bir fikri de yok. Bazıları bucak bucak kaçarken yeni kuşağın hangi üyelerinin -ki hepsi de iyi eğitim görmüştür- pis kokan odalarda çalışmayı kabul edeceğini soruyoruz. Bazı değişiklikler yapmak gerektiğini reddedemiyor. Bunların ne tür değişiklikler olacağını sorduğumuzda bunu kesin olarak bilmediği yanıtını veriyor, ama yeterli sayıda otobüs şoförü bulmak -ki otobüsler is çıkarıyor ve çok kalabalık oluyor- yeni gelenlere pek çok teknisyen ve yöneticiden daha fazla para vermek demek. Bundan rahatsız olup olmadı-

ğını sorduğumuzda, "hayır" diyor; çalışma koşulları rahat değil, stresli ve çalışanlar daha iyi şeyleri hak ediyorlar. Mario'ya elit kesimin ayrıcalıklarının kinik bir savunucusu denemez kesinlikle. İdealizmi bir tarafa bırakırsak, iş yapısı hakkındaki yeni fikirler kafasını karıştırıyor.

Konuştuğumuz herkesten benzer yanıtlar alıyoruz. Devrim emperyalizmi yenmiş; bu, insanları gururlandırıyor ve onlara bir başarı duygusu hissettiriyor. Devrim yoksulluğu, sefaleti ve cehaleti önemli ölçüde azaltmış, yaşam düzeyini ise ciddi ölçüde yükseltmiş; ancak özyönetim ya da işçi dayanışması gibi sorunlara henüz el atamamış. Yöneticiler ile menajerlerin hararetle savundukları ve idealizm derecesinde sarıldıkları bir koordinatör ekonomisi söz konusu. Ama bu liderler günden güne yeni emirler yağdırıp yeni avantajlara sahip oldukça, idealizmleri de giderek eriyor. İşçiler muazzam ölçüde düzelen koşullardan memnunlar ve çocukları adına büyük umutlar besliyorlar. Ama günden güne içlerine duman çektikçe, emir yağmuruna tutulup tekdüze işlerden bezdikçe iyimserlikleri de yok oluyor. Kendi işyerlerini ve bir bütün olarak ekonomiyi yönetmeye hazır değiller ve bu yetenekleri giderek azalıyor. Sunulan fırsatlarda *ve* sonuçta, ödüllerde *ve* karar mekanizmalarında demokrasiden eser yok. Bölgenin diğer ülkelerindeki ufak bir elit kesim dışında yaşamdaki farklılık dramatik boyutlarda olmakla birlikte, ortada duran sorunlara el atılamazsa çoğu yurttaşın gözünde iyice yetersiz gelmeye başlayabilir.

C. Simon Bolivar Press -Katılımcı Versiyon

Ekonomik gelişme düzeyinde hiçbir değişiklik olmadığını varsayarsak, katılımcı bir ekonomiye geçiş Simon Bolivar Press'e ne gibi yenilikler getirecektir?

Şimdiye kadar verdiğimiz yanıtlar yeterince açık olmalıdır. Nasıl anti-emperyalist devrimin öncelikleri, kapitalistlerin alaşağı edilip yoksulluğa, açlığa, hastalığa ve çürümeye son verilmesi ise, katılımcı bir ekonomik devrimin hedefleri de işyeri ve tüketici konseylerini, eşitlikçi tüketimi, adil iş bileşimlerini ve kolektif özyönetimi hayata geçirmek olacaktır.

Simon Bolivar Press, ilk adımlarını, tehlikeli ve yorucu işlerde rotasyonu uygulamaya sokarak, gelir eşitsizliklerini azaltarak ve iş eğitimini artırarak atacaktır. Ancak eğitimin amacı, eğitilen kimselerin istenmeyen işleri başkalarına bırakıp kurtulmalarını sağlamak değil, iş bileşimlerini etkinliği ya hiç azaltmadan ya da çok az bir kayıpla dengelemek olacaktır artık. Geçici dengesizliklerin varlığı yalnızca becerideki farklılıklara dayanacak, ki bunlar da giderek azalacaktır. Şirket faaliyetlerinin planları düzenli olarak bütün çalışanlara dağıtılacak, projeler uygulamaya konulmadan önce çalışanlardan gelecek değişiklik önerileri titizlikle değerlendirilecektir. İşçiler konsey toplantılarında tartışılıp oylanmak üzere çeşitli projeler ve politikalar gündeme getirebileceklerdir.

Özgürce yürümek ve hiç amiri olmamak dışında insan ruhunu ne doyurabilir sanıyorsunuz?

Walt Whitman

Aynı şekilde, yukarıdan gelen planlar tartışılıp alternatif öneriler yapıldıkça ve sonunda, yeterince deneyimin ve ustalığın kazanılmasıyla, Simon Bolivar Press diğer birimlerle beraber ademi merkeziyetçi katılımcı planlamaya (ilkin geleneksel prosedürlerle yan yana yürüyen bir deney, daha sonra ada için plan geliştirmenin temel aracı olarak) giriştikçe, şirketin ada planlama kuruluyla ilişkisi de değişecektir.

Kalıpların hazırlandığı oda hâlâ korkunç kokuyor. Ama vantilatörlerin takılması durumu düzeltecek ve dumanlı ortamlarda herkes kısa vardiyalar halinde çalışacaktır. Dergileri kamyonlara yüklemek yorucu bir iş olmayı sürdürmektedir. Dizgi yapmak hâlâ sıkın-

tı verici bir iştir. Ne var ki, bu işleri bütün gün uzun saatler boyunca yapmaya alışmış olanlar artık aynı işlere daha az zaman ayırıp yaratıcı çalışmaya ya da eğitime daha fazla ağırlık verme fırsatı bulmaktadırlar. Örneğin Mario, zamanının çoğunu yalnız kalıp hazırlama odasında değil, aynı zamanda matbaa ve yükleme bölümünde geçirmektedir. Tam yetkili olmasa bile bir yandan yöneticiliği de sürdürür. Ağır ve/veya tehlikeli işlerin elenmesi amacıyla, iş bileşimlerinin, pahalı olmayan yeniliklerin ya da büyük çaplı yeni teknolojilerin uyarlanması biçiminde, işletmenin giderek daha yetkinleştirilmesi isteği de bir hayli artmıştır.

Simon Bolivar Press'deki çalışmanın niteliği ortalamanın biraz altında olduğundan, işçiler orada otuz beş saat çalışıp, beş saatlerini de başka şirketlere ya da çocuk merkezleri ve topluluk bahçelerinin bakımı gibi daha zevkli işler yapmak üzere kendi topluluklarına ayırmaktadırlar. Daha modern basımevlerinde iş bileşimleri ortalama ölçülere göre daha iyidir. Oralardaki işçiler kendi şirketlerinde haftada yalnız otuz saat çalışmakta, yakın civardaki tarımsal işlerle diğer ağır işlere on saat ayırmaktadırlar. İş dengeleme komiteleri temel ayarlamaları yapmak ve uygulamadaki aksaklıkları takip ederek bunları durmadan gözden geçirmek yükümlülüğünü üstlenmişlerdir.

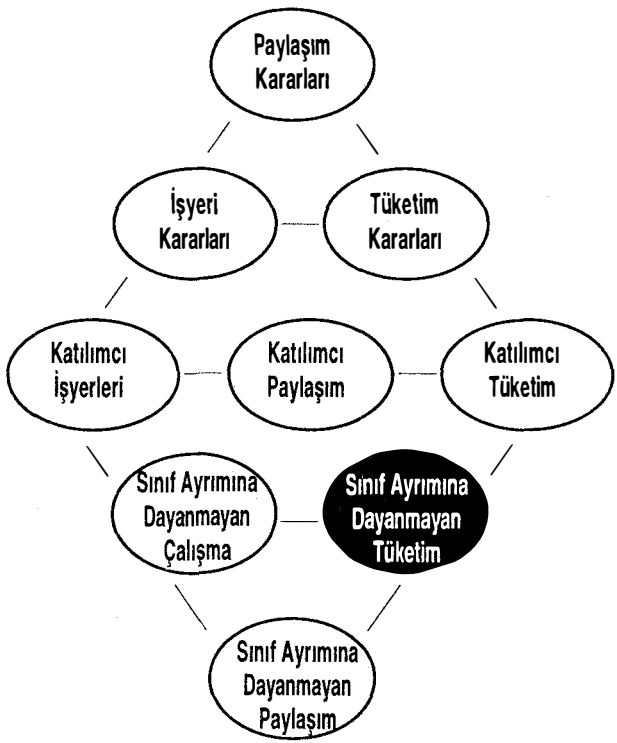
Sonuç? Koordinatör ekonomiden katılımcı ekonomiye geçilince, Simon Bolivar işçilerinin üçte ikisini oluşturan düşük gelirlilerin kazançları önemli ölçüde yükselir. Eskiden en pis işleri yapanların çalışma yaşamlarının niteliğinde çok ciddi bir iyileşme görülürken, diğerlerininki de bir hayli düzelir. Görece küçük bir azınlığın yaşam düzeyi ise psikolojik anlamda olmamakla birlikte maddi anlamda düşer. Bunun yanında, moralle beraber ürün kalitesinde de bir artış gözlenir. Dahası, işçiler her gün evlerine daha fazla enerjiyle ve, örneğin, politik ve toplumsal yaşamda çalışma koşullarının düzeltilmesi doğrultusunda çaba harcamaya daha yatkın olarak dönerler. Sonuç olarak diyebiliriz ki, ev yaşamında, topluluk yaşamında ve politik katılımda hatırı sayılır bir iyileşme görülür.

Katılımcı dönüşümlerin gerçekleştirilmesinden birkaç yıl sonra yaptığımız yeni bir şirket gezisinde, esas olarak toplumsal ilişkiler

ile iş bileşimlerine getirilen tanımlara ağırlık verildiğini saptarız. Özyönetim sisteminin ayrıntılarını öğreniriz. İşçiler yeniliklerle beraber gelen moral ve katılımın artışını anlatırlar. Ürün ve teknoloji de gururla anlatılır, yalnız vurgu bu sefer niçin bunları tercih ettiklerine yapılır.

Emperyalizmden bağımsızlaşmanın yararları açısından bakıldığında, ada teknokratik hiyerarşiden kurtuluşun bir vitrini haline gelir. Demokratik işçi konseylerinin, dengeli iş bileşimlerinin ve katılımcı planlamanın örgütlenmesi kesinlikle zor işlerdir, ama yüksek teknoloji olmayınca olanaksız değildir. Önemli olan, katılımcı örgütlenmenin hem yüksek teknolojili yöntemleri uygulayan işyerlerinde, hem de bugün ABD'nin pek çok köşesinde ve Üçüncü Dünya'nın çok büyük bölümünde gördüğümüz gibi aşırı derecede kol emeğine dayalı, yorucu ve tehlikeli çalışma koşulları olan kuruluşlarda neredeyse mükemmel derecede işleyebilmesidir. Ama koordinatörlerin, ekonomideki ve bir bütün olarak toplumdaki ayrıcalıklarını yok edecek olan bu tür değişikliklere direneceklerine de kuşku yoktur.

III
Eşitlikçi tüketim

Paylaşım Kararları
İşyeri Kararları
Tüketim Kararları
Katılımcı İşyerleri
Katılımcı Paylaşım
Katılımcı Tüketim
Sınıf Ayrımına Dayanmayan Çalışma
Sınıf Ayrımına Dayanmayan Tüketim
Sınıf Ayrımına Dayanmayan Paylaşım

Ne acı ve trajik bir hata! Sosyalizmi eksiksiz biçimde uygulamak, dükkân sahibinin dar bireyciliğinin egemenliğindeki bir toplumun tepeden tırnağa yeniden inşasını gerektirir. Bu, kendilerini metafizik bulanıklığa kaptırmış olanların bazen söyledikleri gibi, sadece işçiye "emeğinin tam karşılığı"nı verme sorunu değil; fabrikadaki, köydeki, mağazadaki, üretimdeki ve malların bölüşümündeki ilişkileri baştan sona yeniden kurmakla ilgili bir sorundur. Bireyler ile yoğun nüfus merkezleri arasındaki bütün ilişkiler, varolan ticari örgütlenmenin değiştirildiği günden, hatta ondan itibaren yeni baştan kurulmalıdır.

Peter Kropotkin

Eğer üretim her ekonominin temeliyse, tüketim de oturma odasıdır. Bu yüzden, tüketimin örgütlenme biçimi yaşamın niteliği üzerinde en az çalışmanın örgütlenmesi kadar etkide bulunur. Kapitalizmde, bir şey satın alırken, çevreyi, komşularımızı ve bilhassa da yararlandığımız şeyleri fiilen üreten işçileri görmezlikten gelip yalnızca kendimizi düşünmemiz için her türlü özendirici vardır. Aslında kapitalizmde başkalarını düşünmek saçmalıktır.

Salata yerken, o bitkiyi toplayan göçmenlerin perişan hallerini aklımıza bile getirmeyiz. Araba kullanırken, geçtiğimiz yolların kenarında oynayan çocukların kanser olma ihtimallerinin artacağını hesaplamayız. Başkalarının daha çok yaşamasına yarayabilecek şeyleri anlamsız yere fazla fazla tüketirken bile, kendi oburluğumuzun insani uzantılarını gözümüzün önüne getirmeyiz. Başkaları hakkında az şey biliriz. Başkalarının hissettiklerini çok az hissederiz. Başkalarına yardım etmek amacıyla çok az şey yaparız. Bizim eğilimlerimiz ne olursa olsun, piyasalar bizim yalnızca kendi refahımızı düşünmemize uygun araçları yaratırlar. İsteklerimiz ne yönde olursa olsun, mala olan açlığımız dayanışmaya set çeker.

Gene de, kapitalist ekonomimizin dizginlenmemiş bireyciliğinde bile, kolektif kararlarını kendisi veren, fertlerinin birbirleriyle sıkı sıkı kenetlendiği bir ailenin varlığını hayal edebiliriz. Bu yapıdaki bir aile, alışılmış ataerkil ilişkilerin tersine, eldeki fonları aile-

nin ihtiyaçları doğrultusunda topluca dağıtıp her aile ferdinin ne kadar harcayabileceğini ortaklaşa kararlaştırabilir. Aile fertlerinin tek tek aldıkları şeyler öncelikle kendi özel malları olabilirken, olay bütünüyle böyle de gerçekleşmeyebilir.

Nefret etmemiz gereken şeylerden nefret edip, hoşlanmamız gereken şeylerden hoşlanmak, karakter üstünlüğünü gösteren en iyi işarettir.

Aristoteles
The Basic Works of Aristotle
(Aristoteles'in Temel Yapıtları)

Örneğin, bu ailenin özel dayanışmasına baktığımızda, her tüketim kararının tüketimi yapan bireyin kendi yaşamının dışında sonuçlar doğurduğunu herhalde bütün aile fertleri anlarlar. Oğlan çocuğun çalmak için bir davul ya da babanın içmek için bir paket sigara aldığını düşünün. Bunların yan ürünü olan gürültü ile sigara dumanı herkesi etkileyeceğinden, esasen kişisel bir alışveriş yapılmamış olduğu ortadadır. Daha ilginç bir durum, bir aile ferdinin tüketiminin kendi kişiliğini, dolayısıyla kendi çevresindeki diğer insanları da etkileyebilmesidir. Baba kendi payını içkiye yatırır ya da kız kendininkini bilgisayarla savaş oyununa harcarsa ortaya nasıl bir sonuç çıkacağını düşünün. Durumdan bütün aile zarar göreceğinden, aile kişisel yaşam, özgürlük ve herkes açısından yaşanabilir bir çevreyi koruma ihtiyacı arasında uygun bir denge tutturmak amacıyla haklı olarak müdahale edebilir.

Ancak bizim düşlediğimiz bu sıradışı ailenin fertleri, birbirlerinin koşullarını sırf kendi edindikleri enformasyonları birbirlerine aktardıkları için değerlendirebilmektedirler. *Bütün* yurttaşlar arasındaki ilişkilerin bu kadar sık bağlarla karakterize edilebileceğini (ya da edilmesi gerektiğini) önereceklerin sayısı kesinlikle bir avucu geçmez. Her şey bir yana, aileler fiilen bira-

rada yaşayan insanlardan oluşur. Gene de, katılımcı ekonomi bir yandan herkesin kendi yaşamını yönlendirmesi ve özel sınırları olması hakkını aynı anda korurken, öbür yandan bu sıradışı küçük ailemizin birbirlerinin refahlarına duydukları ilgiye benzer bir ilişki tarzı üretebilirse, normal kapitalist tüketim kalıplarının bilinen, hepimizi aciz duruma sokan rekabet sorununun çözülmesine kesinlikle katkıda bulunmuş olur.

Bir ülkeyi satmak! Niçin toprakla birlikte havayı, bulutları ve kocaman denizleri de satmayalım öyleyse?

Tecumseh
Speech to Governor Harrison (Vali Harrison Huzurundaki Konuşma)

1. TÜKETİM NORMLARI

Bazı kişisel tüketim kararları, esas olarak, herhangi bir tüketici ile o tüketicinin tükettiği ürünü üreten işçileri etkiler. Diğer bazı kişisel tüketim kararları daha geniş bir yelpazedeki ekonomik unsurları etkiler. Bu örnekler için, ekonomik bir eylemin doğrudan etkilediği insanlardan başkalarını da etkilemesini anlatan "dışsallık" kavramı kullanılabilir. Aslında bütün malların değişik derecede dışsal etkileri vardır.

Yani, her tüketicinin kendisinde hissettiği etkilerle orantılı olarak söz hakkının olmasını ve ekonomik kararların çeşitlilik ile dayanışmayı geliştirmesini istiyorsak, değişik unsurların nihai kararı vermeden önce etkileşimde bulunmalarını sağlayacak bir araca gerek duyarız. Ayrıca, çalışmanın hem adil hem toplumsal bakımdan yararlı olması için de, işçilerle tüketicilerin kendi ekonomik faaliyetlerini planlamalarının kritik bir aşaması olarak birbirleriyle etkileşime girmeleri gerekecektir. Her ne kadar tüketicilerin işçilerle ve diğer konseylerdeki tüketicilerle etkileşime girmelerini sağlayacak araç hâlâ tartışılmakta olan paylaşım sistemine göre değişirse de, burada en azından, tüketicilerin özgül konseyler *içindeki* tüketim isteklerini değerlendirmelerine yarayan bir aracı ele alabiliriz.

A. Tüketim Konseyleri

Katılımcı tüketim, büyüklükleri giderek artan tüketici konseyleriy-

le federasyonlarından meydana gelen bir sistem şeklinde örgütlenecektir. Her konsey içindeki tüketiciler, kararları, bireylerin ellerindekini çoğunluğun kabadayılığına kaptırmama hakkına ve çeşitliliği desteklemenin önemine duyarlı davranarak kolektif biçimde alırlar. Konseyler arasındaki açık iletişim, tahakküm ya da özel yaşama tecavüz edilmesi gibi durumlara yer vermeden kolektif bir yönetimi sağlar. Her birey ne istediğini, tüketmeyi umduğu ürünleri üreten işçilerin refahını gözetme kaygısıyla kendisi kararlaştırır.

> ...bir adam para kazandığı zaman pek çok kişi de o parayı adamın elinden kapmaya uğraşır; öyle ki adam hemencecik bütün insan ırkını kendi düşmanı olarak görmeye, onların da kendisinin yaptığı işi yapsalar zengin olabileceklerini düşünmeye başlar. Anlayın lütfen, bu insanları suçlamıyorum...Bu zengin insanların doğal olarak ortaya çıktığını unutmamalıyız. Onları suçlamayın. Sistemi suçlayın.
>
> Robert Ingersoll
> *A Lay Sermon*

Semt tüketici konseylerinin üyeleri tüketim önerilerinin işçiler açısından doğurabileceği sonuçları tartışıp buna bağlı olarak kendi isteklerini formüle ederler. Şimdilik, dağıtım prosedürlerinin semt konseylerinin semtte yapılacak iyileştirme çalışmalarına ve bireylerin alışverişlerine ne kadar pay ayrılabileceğini bilmesine katkıda bulunduğunu varsayalım. Burada tüketim kararlarına yön veren üç ilkeden söz edilebilir:

1) Kolektif tüketimle ilgili kararlar *kolektif biçimde* alınıp, karardan etkilenen bütün konseyler tarafından da değerlendirilecektir.
2) Her konsey üyesine ayrılacak bütçeyle ilgili kararlar, hakkaniyeti sağlamayı amaçlayan *kolektif denetim* çerçevesinde kişilerin sicillerine, çalışma deneyimlerine ve ihtiyaçlarına göre alınacaktır.
3) Bireylerin tüketmeyi arzuladıkları şeylerle ilgili kararlar, bireysel özgürlükler ile kişisel yaşam özel hükümlerle muhafaza edilmekle birlikte, diğer konsey üyelerinin *kolektif eleştirisine* tabi olacaktır.

Bizim modelimizde, her semt konseyi, daha geniş çaplı bir

bölge, kaza, eyalet konseyi ile ulusal konseyler federasyonunun bir parçasıdır. Daha geniş birimler, onların tercihleri daha alt birimlerde yaşayanlar ile bireysel ihtiyaçları da etkileyeceği için kolektif tüketim kararlarını daha önce alırlar. Örneğin, bir ilçenin tam donanımlı bir spor tesisi kurma kararı, doğallıkla, bir semtin kendine ait küçük bir spor tesisi olma isteğini ve tek tek bireylerin kendi spor malzemelerinin olması isteklerini de etkileyecektir.

"... ilk önce kolektif kararların alınmasına olanak tanıyan sistem, 'kamusal mallar'ın, özel kararların alınmasından önce, sonuçlardan etkilenen herkesten gelen girdilere orantılı olarak 'satın alınması'nı sağlar."

Demek ki, ilk önce kolektif kararların alınmasına olanak tanıyan sistem, "kamusal mallar"ın, özel kararların alınmasından önce, sonuçlardan etkilenen herkesten gelen girdilere orantılı olarak "satın alınması"nı sağlar. Bu doğrultuda özel kararlar da kolektif tercihlerin ışığında alınacaktır.

B. Katılımcı Politikalar

İnsanlar kendi isteklerini kendileri değerlendirdikleri zaman hangi normlar geçerli olur? Kişisel hakları hangi kurallar korur? Bilinen anlamıyla para kullanılmadığı için (bu konuya gelecek bölümlerde daha ayrıntılı olarak eğileceğiz), adil olmayı sağlayan nedir? Kolektif ve bireysel refah nasıl dengelenir?

Başkalarının sizin tüketiminiz konusunda neler isteyeceklerini ya da sizin başkalarının tüketimiyle nasıl bir ilişki kurabileceğinizi düşünürseniz, haliyle "doğal normlar" ortaya çıkar. Ortalamanın üstünde şeylerin peşindeyseniz, başkalarının da sizin daha fazla şeye sahip olmanızın nedenini sormalarının adil bir bakış açısı olduğu kanısına varırsınız. Aynı şekilde, ortalamadan daha fazla şeyler isteyen herkesin bu tür araştırmalar yapmasının hakkı olduğunu düşünürsünüz.

Başka birisinin ortalamanın üstündeki isteklerini haklı görmemize temel oluşturabilecek pek çok açıklama getirebiliriz aklımıza. Örneğin, bir insanın hastalık nedeniyle ya da girişti̇ği kısa vadeli birtakım projeleri hayata geçirebilmesi açısından olağanüstü ihtiyaçları olabilir. Böyle bir durumda o anda daha fazla tüketebilmek

için ileride daha az tüketim yapmayı teklif edebilir; bu durumda, daha sonraki haklarından ödünç alıyor olmaktadır. Ya da birisi geçmişte daha az tüketmiş olmasına dayanarak o anda ortalamanın üstünde bir tüketim yapma isteğini haklı çıkarmaya çalışıyor olabilir.

> Sağduyu, dünyanın en eşit biçimde paylaştırılmış şeyidir; çünkü herkes onun kendisinde fazlasıyla olduğunu düşünür, diğer konularda asla memnun olmayan kimseler bile hiçbir zaman kendilerinde varolandan daha fazla sağduyu olmasını istediklerini söylemezler.
>
> Rene Descartes
> *The Discourse on Method*
> (Yöntem Üzerine Konuşma)

Bir kişi ortalamanın üstünde şeyler isterse o kişiye bunun gerekçeleri sorulabilir ve alınan yanıtlar inandırıcı olmazsa kendisinden isteğini daha ölçülü bir düzeye indirmesi talep edilebilir. Birisi ortalama ya da ortalamadan daha az şeyler istese bile, gene de kendisine, tıpkı şu anda ailelerin bu tür sorular yöneltiyor olabilmeleri gibi, kişisel bakımdan yararlı görünmeyen kalemleri istemesinin nedeni sorulabilir. Ancak hiç kimse bu tür araştırmalara yanıt vermek zorunda bırakılamayacağı gibi, hiç kimsenin bu tür istekleri de tüketim konseyinin üyeleri tarafından buna benzer gerekçelere dayanarak reddedilemez. Doğrusu, kişilerin özel önerilerinin ayrıntılarıyla yer aldığı ve bu önerilerin isimler belirtilmeden değerlendirildiği anonim bir süreç söz konusu olabilir; yani kimseye sınırsız yetki tanınmayacak, kimsenin başkasının işine burnunu sokmasına izin verilmeyecek, hatta tüketim hakkında düşünmekle ilgili aşırı normatif yöntemlere bile başvurulmayacaktır. Bizim bütün söylediğimiz, tek tek herkesin tüketimi bütün topluluğu da etkilediğinden, birbiriyle dayanışma içinde çalışan insanların, kendi duygularını alışılmadık, toplumsal bakımdan mütecaviz ya da tehlikeli isteklerle dile getirmeyi isteyebilecekleridir. Bir tüketim talebi benim alkolik bir komşuya sahip olmam durumunu doğurursa, anonimlik ilkesi benim onun kim olduğunu bilmemi engelleyecekken, ben gene de bu anonim bireye yaptırım uygulayıp öğüt verecek bir konumda olacağım.

Her insanın kutsal olan tercih yapma hakkı, kendi yaşamlarının özel niteliğiyle, başkalarının paylarını yaşamlarını tehlikeye sokmayan her şeyi ve bunun yanı sıra, eğer istenirse, sanki tek kişilik

bir konseymiş gibi yaşayan (her ne kadar bu tür yaklaşımlar bir sürü kolektif olanağın kaybedilmesi anlamını taşısa da) bir birey olarak tüketme haklarıyla korunur. Öbür yandan, kolektifin aşırı talepler konusunda bir karar verme ve antisosyal ya da zararlı gördüğü tüketim isteklerine karşı çıkma hakkı da korunmuştur. Tüketim davranışıyla ilgili iki normu şöyle özetleyebiliriz:

"Bizim bütün söylediğimiz, tek tek herkesin tüketimi bütün topluluğu da etkilediğinden, birbiriyle dayanışma içinde çalışan insanların duygularını alışılmadık, toplumsal bakımdan mütecaviz ya da tehlikeli isteklerle dile getirmeyi isteyebilecekleridir."

1) Adil olma ilkesini güvence altına almak için, bireylere, semtlere, bölgelere ve eyaletlere göre düşünülmüş ortalama bir kişi başına tüketim ölçüsünün olması ve bireylerin, semtlerin, bölgelerin ve eyaletlerin kendilerinin eşdeğeri olan diğer kişi ve organların iznini almadıkça ortalama miktarların üzerinde tüketim yapmamalarını sağlayacak bir yol bulunması gerekir. Toplumun üretim potansiyeline ortalamanın üstünde bir yük getiren mal ve hizmet talepleri tüketim konseyleri tarafından adil olma gerekçesiyle reddedilebilir.

2) İnsanın satın aldığı şeyleri kendisinin denetlemesi ve mahremiyet hakkını güvence altına almak için, ortalamanın üstündeki ve aşağısındaki taleplerinin haklarına tecavüz edilecek bir tarzda kısıtlanmaması gerekir; bireyler, kolektif tüketim mallarının yararlarından vazgeçmeyi göze alarak birtakım eksikliklere katlanmayı istiyorlarsa, kendileri sanki tek kişilik bir tüketim konseyiymişler gibi davranmakta özgür olmalıdırlar.

Bu sistem ilk bakışta aşırı derecede zaman kaybettirici ya da mütecaviz görünebilir. Konumuz içinde ilerledikçe, her aktörün kapitalist bir ekonomideki tüketim ölçütlerine oranla gerçekte ne kadar az zaman kaybedeceğini göreceğiz. Muhasebe sistemine gelince, bu her ne kadar geleneksel bir piyasa sisteminin fiyat ve ödeme sistemini gerektiriyor gibi görünse de, katılımcı hedeflerle daha tutarlı olan alternatif paylaşım işleyişlerini hemen değerlendirmenize sunacağız.

Katılımcı tüketimi düzenleyecek olan ikinci norm, tüketicilerin ihtiyaçları ile üreticilerin ihtiyaçları arasında hassas bir denge kurmayı gerektirir. Tüketicilerin bir üründen, üreticilerin üretilmesini önerdikleri miktardan daha fazla talepte bulundukları her seferinde, yeni bir değerlendirme yapılmalıdır. Bir maldan aşırı talepte bulunulması, işçilerin ve kaynakların yanlış biçimde dağıtılmasının sonucu mudur? Durum öyleyse işçiler ve kaynaklar belli sanayilerden başka sanayilere kaydırılacaktır. Ya da, aşırı talep genel bir durum mudur? Bu durumda, boş zamana karşılık olarak arzu edilen tüketim düzeyinin kabul edilmesi üzerine bir tartışma açılması gerekecektir. Somut olarak baktığımızda, işçileri az aranan turp üretiminden fazla rağbet gören şeftali üretimine kaydırmayı ister miyiz? Ben şeftali tüketicileri doyabilsinler diye daha fazla çalışmayı ister miyim gerçekten? Ya da, gerçekten şeftali üreten işçilere aşırı bir iş yükü bindiği ve onların yardımına tek bir işçi dahi kaydırılamadığı zaman da fazlasıyla şeftali yemek ister miyim?

> Boşu boşuna durmadan hareket halinde olmaktansa, durduğum yerde paslana paslana ölmeyi tercih ederim.
>
> Shakespeare
> *IV. Henry*

Katılımcı bir ekonomide her bireyin kabaca ortalama bir iş bileşimiyle çalıştığını ve, içeriği bir hayli farklı olabilmekle birlikte, kabaca ortalama bir tüketim paketi olmasını istediğini daha önce görmüştük. Burada, savımızı kanıtlayabilene kadar, planlama sistemimizin taleplerle "sunulanlar"ı, bir yandan adillik ilkesini ve kolektif özyönetimi muhafaza ederken, öbür yandan kaynakların etkin olarak kullanılmasını sağlayacak bir biçimde birleştirebileceğini varsayıyoruz. Bu sisteme işçilerin ve tüketicilerin birbirlerinin ihtiyaçlarını gözetmelerini de sokabiliriz, ama bu durumda, tüketicilerin belirli mallardan üreticilerin üretmeye hazır olduklarından daha fazla talep edeceklerini önceden kestirmemiz gerekmektedir elbette. Bu tür durumlarda paylaşım dinamiğimizde adil çözümler bulmak bir zorunluluk olacaktır; gelgelelim, katılımcı paylaşımın arz ile talebi etkin biçimde ve insanca bir yaklaşımla nasıl dengeleyeceğini gözler önüne sermeden önce, tüketimin düzenlenmesiyle ilgili birkaç noktaya dikkat çekmekte yarar olabilir.

Birincisi, insanın belirli bir yıldaki tüketimi hem önceki yılda

daha az tüketimde bulunması, yani ciddi bir tasarruf yapmasıyla, hem de gelecek yılda daha az tüketeceği vaadinde bulunmasıyla, yani ödünç almasıyla anlaşılır biçimde artabilir. Bunun gibi, özel bir geziye çıkmak ya da yeni bir ev bilgisayarı almak üzere fazladan bir satınalma gücüne "sahip olmak" amacıyla daha yoğun ya da uzun süre çalışmak da mümkündür. Bu nasıl gerçekleşecektir?

Okurun şimdiye kadar fark etmiş olacağı gibi, katılımcı ekonomide bize geleneksel anlamıyla harcama hakkı tanıyan bir gelir "elde etmeyiz". Tersine, sorumluluklarımızdan bir tanesi, becerilerimizi kullanarak topluma katkıda bulunmak ve toplumsal yeteneklerimizi hayata geçirmektir. Bundan kaynaklanan bir hak da, bize düşen payı tüketerek genelleşmiş ekonomik emeğin meyvelerini tatmaktır.

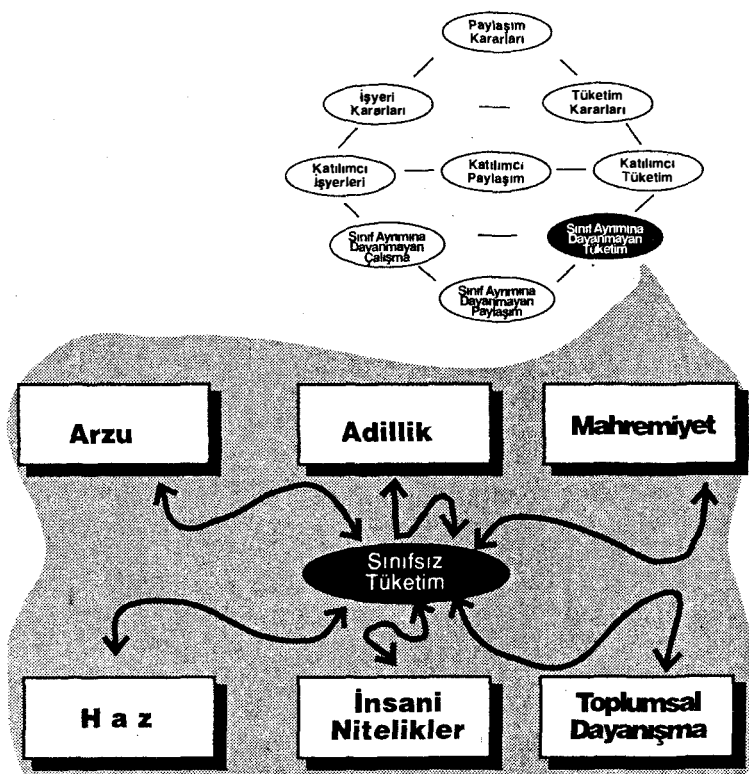

" Sorumluluklarımızdan bir tanesi, becerilerimizi kullanarak topluma katkıda bulunmak ve toplumsal yeteneklerimizi hayata geçirmektir. Bundan kaynaklanan bir hak da, bize düşen payı tüketerek genelleşmiş ekonomik emeğin meyvelerini tatmaktır."

Katılımcı ekonomilerde, herkes, tam anlamıyla eşit tüketim haklarına sahip olmak karşılığında üretimde tamamen aynı ölçüde çaba harcamak zorunda değildir. Genel ilke şudur: Tüketim ile toplumsal yarar adına kişisel özveride bulunmak ya da çaba harcamak arasında bir korelasyon kurulmalıdır. Katılımcı ekonomiler, sonuçların toplumsal bakımdan zararlı etkiler yaratmaması koşuluyla, bireylerin ekstra tüketim yapmak amacıyla daha çok ya da, eğer dilerlerse, daha az tüketim yapmak karşılığında daha az çalışmalarına olanak tanımak durumundadırlar.

İşyerini tartışırken, herkesin toplumsal bakımdan ortalama bir iş

bileşimiyle çalışacağını açıklamıştık. Bir birey belirli bir işyerinde ortalamanın altındaki koşullara sahip bir iş bileşimiyle çalıştığında, mesaisinin bir bölümünü başka bir işyerinde daha iyi koşullarda çalışarak geçirir. Aynı şekilde, koşulları ortalamanın üstünde olan bir işyerinde çalışanlar zamanlarının bir kısmını başka yerlerdeki rutin işleri üstlenerek geçirirler ve böylece insanların toplam çalışmaları yaklaşık olarak aynı koşullarda gerçekleşmiş olur. Durum böyleyken, bir kişinin toplam çalışma saati, başkalarının yararına elverişsiz koşullarda ya da kişisel özveriyle çalışarak yaptığı katkının yaklaşık bir ölçüsünü verebilir. Bir kişi daha sonra "fazla tüketmek" amacıyla "fazla çalışmak" isterse, ekstra ortalama saate göre çalışması yeterlidir. Adillik ilkesi ve dayanışma titizlikle gözetilecektir.

Gücü kuvveti yerinde olan bütün yetişkinlerden toplumsal bakımdan ortalama bir iş bileşimiyle toplumsal bakımdan ortalama çalışma saati kadar çalışmaları beklenir. Bu toplam saat, insanların, serbest zamana duydukları istek karşısında, mallara, hizmetlere ve gelecekteki büyüme için yapılacak yatırımlara duydukları toplam kolektif arzularının bir sonucu şeklinde ortaya çıkar. Bu ölçülerle yeterli oranda çalışan herkes, değeri toplumsal ortalamaya eşit olan bir mal (ya da tasarruf) paketine sahip olmaya hak kazanır. Daha fazla isteyenler için de aynı durum söz konusudur. Onlar da gelecekteki tüketimleri karşılığında ödünç alabilirler, geçmişteki tasarruflarına dayanarak birikim yapabilirler, yerine getirilen ekstra bir iş karşılığında nakit para sahibi olabilirler ya da özel nedenlerle ortalamadan fazla tüketim yapabilmek için başkalarının iznine başvurabilirler. Mütevazı orandaki tüketim istekleri diğer tüketicilerin vetolarına gerek kalmadan yerine getirilir, böylece bireysel özgürlük ve deney yapma hakkı korunmuş olur. Ayrıca, daha az çalışmak isteyenler, bir noktaya kadar ve uygun bir işyeri bulabilirlerse, daha az tüketmeyi kabul ederek az çalışabilirler.

Kolektif kararlar bireysel taleplerden önce ve çoğunluk kararıyla alınır; yalnız güçlü denebilecek kadar etkili azınlıklara kendi savlarını ortaya koymaları, dahası herkes tarafından kabul edilebilecek kolektif tüketim taleplerinde uzlaşma sağlanması için her

Bireyin özgürlüğünün hiçbir yasayla ve hiçbir bağla -kendi toplumsal alışkanlıklarından ve herkesin hissettiği komşularıyla işbirliği, destek ve sempati temelinde ilişki kurma zorunluluğundan başka hiçbir şeyle- sınırlanmayacağı bir toplumu bugünden görebiliyoruz.

Kropotkin
Revolutionary Pamphlets
(Devrimci Broşürler)

Yalnızca insanlıkları ellerinden alınmış olanlara değil, aynı zamanda (farklı bir yolla olmakla birlikte) başkalarının insanlığını çalanlara da damgasını vuran insanlıktan çıkma (dehumanisation), daha eksiksiz bir insan olabilme gayretinin çarpıtılmış bir halidir. Öyleyse ezilenlerin yüce, insancıl ve tarihsel görevleri, hem kendilerini hem de kendilerini ezenleri kurtarmaktır.

Paulo Freire
Pedagogy of the Oppressed
(Ezilenlerin Pedagojisi)
(Çev.: Dilek Hattatoğlu- Erol Özbek, Ocak 1991, Ayrıntı Yayınları)

türlü fırsat tanınır. Hem herkesin söz hakkının olması, hem de nihai kolektif kararlar üzerinde herkesin etkisinin bulunması için hiçbir çaba esirgenmez. Bir sonraki bölümde tüketim normlarına daha fazla açıklık getirecek olan özgül örnekleri ele alacağız.

IV
Katılımcı tüketim

Paylaşım Kararları
İşyeri Kararları
Tüketim Kararları
Katılımcı İşyerleri
Katılımcı Paylaşım
Katılımcı Tüketim
Sınıf Ayrımına Dayanmayan Çalışma
Sınıf Ayrımına Dayanmayan Tüketim
Sınıf Ayrımına Dayanmayan Paylaşım

Hiçbir şey tek başına değil dünyada
Her şey, kutsal bir yasayla
Buluşup kaynaşır tek bir ruhta

Percy Bysshe Shelley

Mal mülksüz bir dünya
Hayal edebilir misiniz acaba?

John Lennon

2. Bölüm'de bir yayınevini, bir matbaayı ve bir havaalanını ele alarak kapitalist ve katılımcı işyerlerini karşılaştırmıştık. Bu bölümde ise alternatifleri açıkça ortaya koymak amacıyla hayali insanları, ortaklaşa konut kullanan bir topluluğu ve illeri anlatarak kapitalist ve katılımcı tüketimi karşılaştıracağız. Burada, bir yandan katılımcı normlar çerçevesinde birçok seçeneğin tercih edilebileceğini gösterirken, öbür yandan örgütlenme faaliyetinin birkaç muhtemel biçimini de sergiliyoruz.

1. KOLEKTİF TÜKETİM

A. Kapitalist Örnek

Farklı isteklerin "kamu" yararına talepler şeklinde ortaya çıkması için kapitalist bir ilin milyonlarca yurttaşının nasıl örgütlenmesi gerekmektedir? Kararı kim verir, bunun bedelini kim öder?

İlkin yolların, hastanelerin, parkların, itfaiyenin ve sosyal hizmet kuruluşlarının ihtiyacı olan şeyleri inceleyelim. Ancak bilelim ki, Jefferson Park dediğimiz ilin üyelerince topluca tüketilen "şeyler"in listesi bununla sınırlı değildir.

Örneğin, ilin, ağırlıkla mimari yapısı tarafından belirlenen görünüşü söz konusudur. Ayrıca ilin, kirlilik standartlarıyla ve ekolojik bakımdan güvenli malların bulunabilmesiyle belirlenen ekolojik sağlığı göz önüne alınmalıdır. Yani, sayılan, ilin "kolektif tüketim"ini oluşturan şey, yalnızca bu "kamusal" mallar değildir.

Kapitalist Jefferson Park'ta, kamusal malların bileşimine ve

bunların karşılığının hangi vergilerle ödeneceğine il yönetimi karar verir. Ancak kapitalist Jefferson Park'ta yönetim kaçınılmaz olarak, servetleriyle orantılı biçimde nüfuz kullanan lobilerin çıkarlarını gözetir. Trafik ışıkları yerleştirilip sokaklarına kaldırım döşenen semtler, orta ve üst sınıfın yaşadığı yerlerdir. Toksik atıklar gettolara boşaltılır. Kamu binalarıyla özel binaların yerlerini de il yönetimi kararlaştırır ve bu kararlarda seçmenlerin sayısından çok servetin büyüklüğü etkili olur.

Adı George F. Babbitt'ti ve insanların verebileceklerinden daha fazla paraya ev satmakta üstüne yoktu.

Sinclair Lewis, *Babbitt*

Hastaneleri düşünelim. Jefferson Park ilinde kaç tane hastane vardır? Bu hastaneler nerelere kurulmuştur? Buralarda ne tür hastalıklar tedavi edilmektedir? Özel hastanelerin sayısı yatırımcıların ilgi gösterip göstermemesine, bu ise il yönetiminin hizmet sunmak için ne kadar çaba harcadığına bağlıdır. Devlet hastanelerinin sayısı ise ilin bütçesine bağlı kalacak, bu da işyerlerinin ödediği vergi miktarına göre değişecektir. Parayı verenin düdüğü çaldığı bir sistemde, hastanelerin düzenlenmesi ve ayrılan kaynakların dağıtılması doğallıkla bu kurumları finanse edenlerin eğilimlerini yansıtacaktır. Bir hastanenin hastaları zengin ise, odaların güzel olması, iyi bir bakım yapılması ve olabildiğince konforlu bir ortam yaratılması yüksek fiyatları meşru gösterir. Hastanenin hastaları yoksulsa gelirlerin büyük bölümü il bütçesinden karşılanacağından, karşılaşılacak her bütçe kriziyle maliyetlerin azaltılması ve günlük "pay"ın artırılması gerekecektir. Bu durumda sağlanan olanaklar kâra dönüşmez. Kaynakların dağıtımı rahatlığa ya da bakıma göre değil, hıza ve başarıya göre ayarlanmıştır.

İnsanların her feryadında,
Çocukların her korku çığlığında,
Her seste, her yasakta,
Beyni sıkıştıran kelepçeler duyarım.

William Blake
London

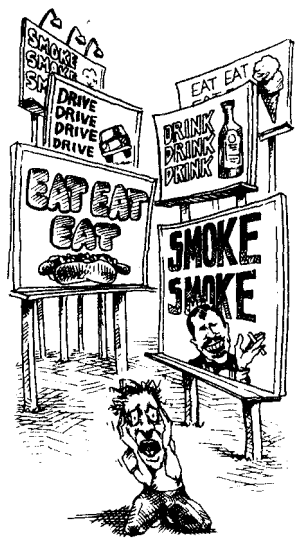
Paranın il politikası üzerindeki etkisi Jefferson Park halkında "duyarlı" bir pasifliğe neden olur.

Günlük yaşam kavgasından zaten çok az zaman kaldığından ve il yöneticileri bağış yapan zenginlere karşı borçluluk duydukları için, çoğunluk, zaman zaman rüşvete, beceriksizliğe ya da kazandıklarıyla tamamen orantı-

sız vergi yüküne karşı öfkeyle başkaldırmaları dışında, il politikasıyla önemli kararlardan ya tamamen habersiz kalır ya da pasiflikten kurtulamazlar. Sonuçta, halkın büyük çoğunluğu bir hastane kurulması gerekip gerekmediğinin, biçiminin nasıl olması ve kimlere hizmet vermesi gerektiğinin kararlaştırılmasına çok az etkide bulunabilecektir. Aynı durum, yolların, itfaiye istasyonlarının, havaalanlarının kurulması ve onarımı, fabrikaların yerlerinin belirlenmesi, okulların, kütüphanelerin, rekreasyon merkezlerinin ve sağlık kliniklerinin kurulması ve düzeyi ile bunları karşılayacak vergilerin bileşimi ve etkisiyle ilgili kararlar için de geçerlilik taşımaktadır. Sonuçlardan en çok etkilenenlerin kararları etkilemesine çok ender rastlanır. Jefferson Park "tüketiciler"inin çoğunun, ne tür sorunlar yaşandığından bile haberi olmaz.

Bunun karşısında ne tür alternatifler vardır? Kararları hükümet bürokratlarına bırakmanın dışında elimizden ne gelir?

Tutuculara göre çözüm, karar yetkisinin, genellikle yanlı biçimde ve - Milton Friedman'a göre- önyargılı ve "ister istemez" baskıcı kararlar veren "hükümet"in elinden alınıp, "bütün tercihlerin gönüllü biçimde yapılıp özgürlüğün muhafaza edildiği" piyasaya bırakılmasıdır. Oysa bu iddianın elle tutulur hiçbir yanı yoktur. Parklar, yollar, okullar ve yangın söndürme ile ilgili kararlar, halkın büyük bir kesimini etkileyen kararlardır. Merkez çizgideki

Galiba hiç göremeyeceğim,
Bir ağaç kadar sevimli bir
billboard,
Doğrusu, billboardlar
yıkılmadıkça,
Galiba tek bir ağaç bile
göremeyeceğim.

Ogden Nash
Song of the Open Road

ekonomistler bile bu tür kararları piyasanın işleyişine bırakmanın hiçbir etkin yanı olmadığını, hatta demokratik niteliğinin çok daha az olduğunu çoktan beri kabullenmiş durumdadırlar. Bu kararlar kolektif biçimde alınmalıdır. Mesele, bunun, herkesin değerli zamanlarını boşa harcamadan kararlara katılma açısından eşit fırsata sahip olmasını güvence altına alan bir biçimde yapılmasıdır.

İşçiler özünde otoriter olan bir yapıda köle olmayı niçin kabul etsinler? Bu yapıyı bizzat kendilerinin denetlemeleri gerekir. Topluluklar niçin kendi yaşamlarını etkileyen kurumların yönetilmesinde belirleyici söz hakkına sahip olmasınlar?

Noam Chomsky
Language and Politics
(Dil ve Politika)

B. Katılımcı Örnek

Katılımcı bir yapısı olan Martin Luther King (MLK) ilindeki bütün yurttaşlar semt, bölge ve MLK konseylerinin birer üyesidirler. Bu yapıya göre, bütün bölge ya da il konseyi toplantılarına bütün bölge ya da il konseyi üyelerinin katılması söz konusu değildir. Bazen, hakikaten önemli sorunlar ele alınırken, kararlar bütün üyelerin katıldığı bir referandumla alınır. Diğer zamanlarda, yalnızca semt konseylerinin bölge konseylerine ya da bölge konseylerinin il konseylerine gönderdiği temsilciler oy kullanır. Toplantılar daima açık olarak yapılır ve önemli sorunlar söz konusu olduğunda referandumdan önce televizyondan yayınlanır. Ayrıca, ildeki bir işyeri, ilin kolektif tüketimiyle ilgili kararlarda danışma hizmetinde bulunma yetkisine sahip olan Kolektif Tüketim Danışma Kurulu (KTDK) olur. KTDK, diğer işyerleriyle aynı katılımcı kurallara dayanarak yönetilir. Her semt ve bölge konseyinin, kolektif tüketim kararlarında danışma hizmetinde bulunacak kendi küçük KTDK'sı vardır. Aynı sistem şehirler, eyaletler ve ana bölgelerde de uygulanır.

Dolayısıyla tek tek her bireyin, her semtin, her bölgenin ve her ilin "düzey"i vardır. Kolektif tüketimi tam olarak anlayabilmek için onu bütün ekonomik kararların planlanmasıyla (bu konuyu ileride tartışacağız) ilişkilendirmek gerekir. Gene de burada, ilgili yerel kurumları ve bu kurumların bazı işleyiş kurallarının mantığını ele alabiliriz.

MLK ili, kendi çevresinin kısa ve uzun vadeli kolektif tüketim

öncelikleriyle planlarını belirler. Yeni spor kompleksleri, kültür merkezleri, hastaneler, okullar, otobüs sistemleri gibi projeler arasında bir seçim yapar ya da yeni hiçbir yatırım yapılmamasını kararlaştırır.

İl konseyi kararlarını, önerilen çeşitli projeleri değerlendiren ve bütün konseyin katıldığı bir referandumla alır. KTDK ile semt konseyleri temsilcileri arasındaki görüşmelerde kolektif tüketim alternatifleri arasında bir tercih yapılması gündeme gelir. KTDK'nın önünde, hem önceki yılların planlarıyla hem de geçen yıl onaylanmayan projelerle ilgili veriler hazır bulunur. Önce, yürürlükte olan planlara devam edilmesi, önceden uygulanması istenip de ertelenen diğer planların sıralanması ve yıl boyunca KTDK'ya semt konseyleri, tek tek bireyler ve işyerlerinden gelen muhtemel yeni kolektif tüketim projeleri önerilerinin dökümünün yapılması gibi bir dizi seçenek tartışılır.

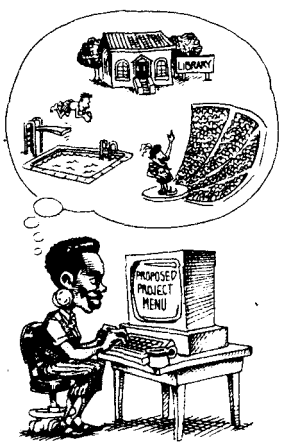
Planlama prosedürlerinde (bunu sonraki iki bölümde ele alacağız), bu çok sayıdaki olasılıklar, il referandumunun dikkatine sunulacak şekilde daha net seçeneklere indirilir. Yurttaşların katılıma daha fazla zaman ayırmaları durumunda kolektif tüketimin yönetilmesine harcanacak zaman da artmakla birlikte, kolektif katılımcı planlar üzerinde etki yapmaya, eskiden kâr dürtüsüyle belirlenen piyasa kararlarının sonucunda toplumsal hizmetlerdeki aksamaların yarattığı problemlerle uğraşmaktan daha az zaman ayrılır.

İlin kolektif tüketim kararları bir kez alınınca, bölge ve semt konseyleri kolektif çocuk yuvalarının iyileştirilmesi, yiyecek dağıtımının programlanması, parkların yeniden çimlendirilmesi, havuz programlarının değiştirilmesi, yeni bir sinema kompleksinin inşa edilmesi ve yerel kütüphanenin genişletilmesi gibi sorunları ele alırlar. Semt KTDK'ları seçeneklerin ve bu seçeneklerin muhtemel etkilerinin bir bilançosunu çıkararak bu tür kararlara katkıda bulunurlar. Her ne kadar her semtin planı bütün ilin ve daha sonra bütün toplumun planına dahil edilerek değerlendiriliyorsa da, oylamalarda bütün il yerine sadece etkilenen semt ya da bölgenin üyeleri oy kullanır.

Kapitalist Jefferson Park İli ile katılımcı Martin Luther King İli arasındaki farklılık açıkça görülüyor olmalıdır. Kapitalist örnekte, kolektif tüketim yönetim bürokrasisinin iradesi ile nüfuzlu özel çı-

karlara tabidir. Seçeneklerin tanımlanması ve onların kesin tercihlere dönüştürülmesi, özel lobilerin baskısıyla hareket eden "profesyoneller"e kalmıştır. Yurttaşların çoğu, salt kendi kârlarını ve statüsünü alabildiğine artırma dürtüsüyle hareket eden nüfuzlu elit kesimlerin isteklerini yansıtan karar süreçlerinden dışlanır.

Martin Luther King İli'nde, bireyler, semtler ve çıkar grupları kolektif tüketim projelerine ilişkin kendi düşüncelerini ortaya atarlar. KTDK'da görevli olan işçiler bu seçenekleri değerlendirip, etkilerine göre birbiriyle kıyaslanabilecek olasılıkları çıkarırlar. Bunların çalışma yerleri öyle bir biçimde yapılanmıştır ki, KTDK işçilerinin gözetecekleri bir kişisel çıkarları olmadığı gibi, her koşulda kesin kolektif tüketim kararları da katılmak isteyen herkesin katılımıyla tartışılarak, yani farklı kesimleri farklı biçimde etkileme olasılığını hesaba katan bir demokratik oylama sonucunda alınır.

"Martin Luther King İli'nde, bireyler, semtler ve çıkar grupları kolektif tüketim projelerine ilişkin kendi düşüncelerini ortaya atarlar."

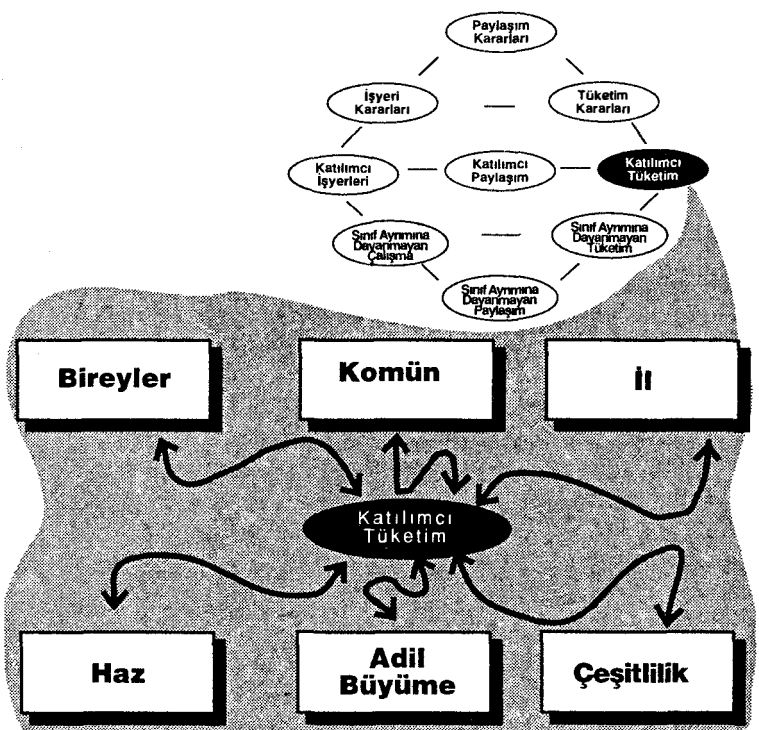
B. BİREYSEL TÜKETİM

A. Kapitalist Örnek

Kapitalizmde alışveriş yapmak temel ekonomik faaliyettir. Alışveriş yapmak için yaşa; ölene kadar alışveriş yap. Ancak kapitalizmde, bir şey tükettiğimiz zaman, başkalarının bizim tükettiklerimizi üretmek için nelere katlanması gerektiği konusunda fazla bir bilgimiz olmaz. Bilgi sahibi olmak istesek bile, üreticilerin ilgi duymadığı isteklerimizi kabul ettirmekte sınırlı bir gücümüz vardır. Yalnızca mevcut sınırlar içerisinde, kişisel bütçemize ve kendi arzularımıza göre istekte bulunabiliriz.

Ancak mevcut miktarı belirleyen nedir? Açık ki, mülk sahiplerinin amaçları ve dürtüleri (tüketici seçeneklerini önemli ölçüde kısıtlayan bir olgu). Peki, piyasanın ne önerdiğini nasıl öğreniriz? Ambalajlamayla, reklamla ve ifade edilen sözlerle, ki bunların da kendi başlarına kesinlikle güvenilir bir yanları yoktur. Bütçemizi ne belirler? Ücretler, gelir ve dev bir eşitsizliğin hâkim olduğu diğer özel servet edinme araçları. Ve şundan ya da bundan daha fazla satın almak için hangi ek baskılardan etkileniriz? Cinsiyet, sınıf ve "ona göre yaşamamız gereken"

> Bitler gibi yerinde çakılacak
> Beslenecek, çoğalacak ve
> yok olacak
>
> Alexander Pope
> *An Essay on Man* (İnsan
> Üzerine Bir Deneme)

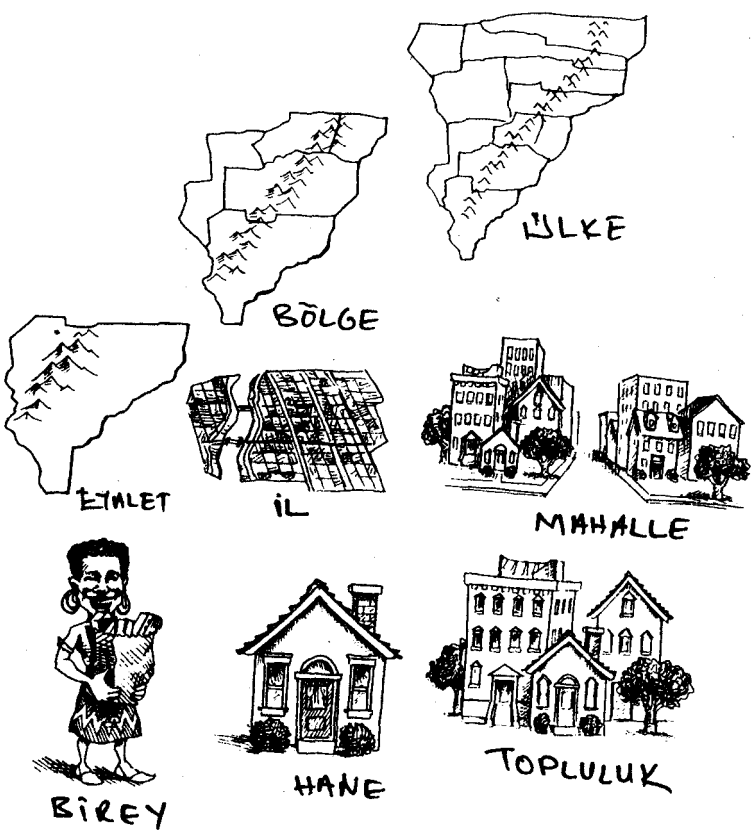
kültürel yönelimli davranış normları; çalışma koşulları; tüketimle statü edinmenin gerekleri ve yaşayabilir toplumsal alternatiflerin yokluğunda hemen her türlü zevki özel metalardan alma zorunluluğu.

Özel ticaretin özünde bir parça sahtekârlık mutlaka vardır. Bir köylü bir at satın aldığı zaman onu her fırsatta kötüler. Aynı atı bir yıl sonra satacağı zamansa, daha genç, daha iyi ve daha güçlü durumda olacaktır.. Bir insanın kendi malı daima en iyisidir -başkasınınki en kötüsü. Bir insanın rakiplerini kötülemesi -genellikle hiçbir dürüstlük izi bulunmayan bir kötülemedir bu- iş yapmanın vazgeçilmez bir ögesidir.

Wilhelm Reich
The Mass Psychology of Fascism (Faşizmin Kitle Psikolojisi)

Kapitalizmdeki tüketimin saçmalığını "sistemin içinde yaşayan" bizlerin fark etmesi zordur. Bilim-kurgu yazarı Ursula LeGuin'in *The Dispossessed* (Mülksüzler) (Avon, 1974) adlı romanında, tüketimcilik eğiliminin görülmediği bir gezegenden gelip kapitalist bir alışveriş merkezini ziyaret eden Shevek adlı bir karakter vardır. Shevek'in tepkisi şöyledir: "Saemtenevia Bulvarı'nın uzunluğu iki mil kadardı ve satılık şeylerle, satın alınacak şeylerle dolu yoğun bir kütle oluşuyordu. Ceketler, elbiseler, gecelikler, roblar, pantolonlar, külot pantolonlar, gömlekler, şemsiyeler, uyurken, yüzerken, oyun oynarken, gündüz partilerinde, gece partilerinde, kır partilerinde, yolculuk yaparken, tiyatroda, ata binerken, bahçede çalışırken, misafir ağırlarken, sandalla gezerken, akşam yemeği yerken, ava çıkarken giyilecek giysiler -hepsi çeşit çeşit, hepsi yüzlerce değişik kesimde, değişik modelde, renkte, yapıda, kumaşta. Parfümler, saatler, lambalar, heykeller, makyaj malzemeleri, mumlar, resimler, fotoğraf makineleri, minderler, mücevherler, halılar, kürdanlar, takvimler, platinden yapılmış bebek çıngırağı, kalem açmaya yarayan bir elektrikli alet, rakamları elmastan bir kol saati, heykelcikler, andaçlar, abur cubur şeyler, biblolar ve antika eşyalar -hepsi zaten işe yaramaz ya da nasıl kullanılacağını anlaşılmaz kılacak kadar süslü; tonlarca lüks, tonlarca pislik. Shevek bir bloğu bitirdikten sonra kendini çok bitkin hissetti. Daha fazla bakamıyor, gözlerini kaçırmak istiyordu. Shevek'e göre bu kâbus caddesinin en tuhaf özelliği, satılık milyonlarca eşyanın bir tekinin bile orada yapılmamasıydı. Orada yalnızca satılıyorlardı. Neredeydi bu işçiler, madenciler,

dokumacılar, kimyagerler, oymacılar, boyacılar, tasarımcılar, makineciler, neredeydi bu eller, bunları yapan insanlar? Hiçbiri ortada yoktu, başka yerdelerdi. Duvarların arkasında. Dükkânlardaki insanların hepsi ya alıcıydı, ya satıcı. O eşyalarla onlara sahip olmanın dışında hiçbir bağları yoktu. Bir mal üretilirken neyin gerekli olduğunu nasıl bilecekti? Ondan bir şey isteyip istemediğine karar vermesini nasıl bekleyebilirlerdi? Kafası allak bullak olmuştu. Bu acayip dünyanın sahipleri, A-Io'nun "müşterileri" hakikaten tam bir toplumsal sorumsuzluk gerektiren bu tür günlük işleri nasıl yapabiliyorlardı?"

B. Katılımcı Örnek

Martin Luther King ilindeki bazı yurttaşlar tek başlarına yaşarlarken, bazıları geleneksel aileler halinde yaşayacaklardır. Bazıları birkaç dostuyla birlikte yaşarken, bazıları yaşamlarını, topluca daha geniş bir grup olarak çeşitli kaynakları, sorumlulukları, vb. kolektif biçimde paylaşan "ortak yaşayan topluluklar" halinde sürdüreceklerdir. Farklı türdeki bütün bu yaşam birimleri, içinde yaşadıkları semtlerin tüketim konseylerinin üyeleri olacaklardır.

Atın o eski pis hastalıkları
Atın o gözümüzü döndüren altınları
Atın eskinin tüm savaşlarını
Ve kucaklayın bin yıllık mutlulukları

Alfred North Tennyson
Collected Works
(Toplu Yapıtlar)

İnsanların tercih edebilecekleri kolektif yaşama grupları biçimlerinden biri olarak bu ortak yaşayan topluluk neye benzeyebilir? Diyelim, Emma Goldman (EG) topluluğunun, otuz beşini, henüz birkaç aylık çocuklardan on yedi yaşlarındaki gençlere kadar yetişkin olmayan insanların oluşturduğu altmış yedi üyesi vardır. Otuz iki "yetişkin"den yirmi dördü "çift" iken, sekizi "çift" değildir. Çocukların sekizinin, yapının bünyesinde bir çift olarak yaşayan biyolojik anne babaları vardır. On ikisinin de biyolojik anne babaları vardır, ama bunlar yaşamlarını bir "çift" olarak sürdürmezler. Geriye kalan on beş çocuktan dokuzu kendileriyle birlikte yaşayan bir biyolojik anneye ya da babaya sahipken, diğerlerininki ya ölmüştür ya da başka bir yerde yaşamaktadır. Çocuklardan dördünün ise başka yerde yaşayan bir biyolojik ebeveynleri vardır, ama yapının içinde yaşayan anne babaları yoktur.

EG topluluğunda çeşitli tipte haneler bulunmaktadır. Çiftlerin dörtte biri eşcinseldir ve birçok insan geniş aileler halinde yaşamaktadır. Toplulukta, çocuklarla yetişkinlerin birbirlerinin özel yaşamlarını paylaşabilecekleri bir çocuk, bir de yetişkin merkezi bulunur. Topluluktaki bütün hanelerde hoş oturma odalarıyla yeterli mutfak alanları bulunmasının yanı sıra, bir yemek salonu, kolektif spor yapmaya yarayan aletler, kocaman bir kütüphane ve eğlence merkezi, kolektif bir çamaşırhane ve bir bilgisayar merkezi de vardır.

EG topluluğu, tüketim planları hazırlayıp bu planları güncelleştirmek, çocuk yuvaları, alışveriş ve ölçek ekonomilerinden yararlanan diğer işlerin programlarını koordineli biçimde düzenlemek amacıyla periyodik toplantılar yapar. Açıkçası, ortak konutlarda yaşayan toplulukların üstünlüğü kolektifleşmeye öncelik vermesinde yatar (görevlerle sorumlulukların paylaştırılması, yardımcıların, bebek bakıcılarının, arkadaşların ve proje ortaklarının her an el altında olması ve çamaşır yıkama yerleri, spor tesisleri, bilgisayar, sinema ya da müzik olanakları gibi kolektif biçimde paylaşıldığında daha ucuz, daha etkili ve ekolojik bakımdan daha yararlı biçimlerde yararlanabilecek kişisel tüketim şanslarının boşa harcanmaması, vb.)

Ben görünmez bir adamım... Ben bir cismi olan, etten kemikten, lifleri ve sıvıları olan bir adamım -hatta bir zihne sahip olduğum bile söylenebilir. Anlayın artık, ben görünmezim, bunu anlıyorum, çünkü insanlar beni görmeyi reddediyor.

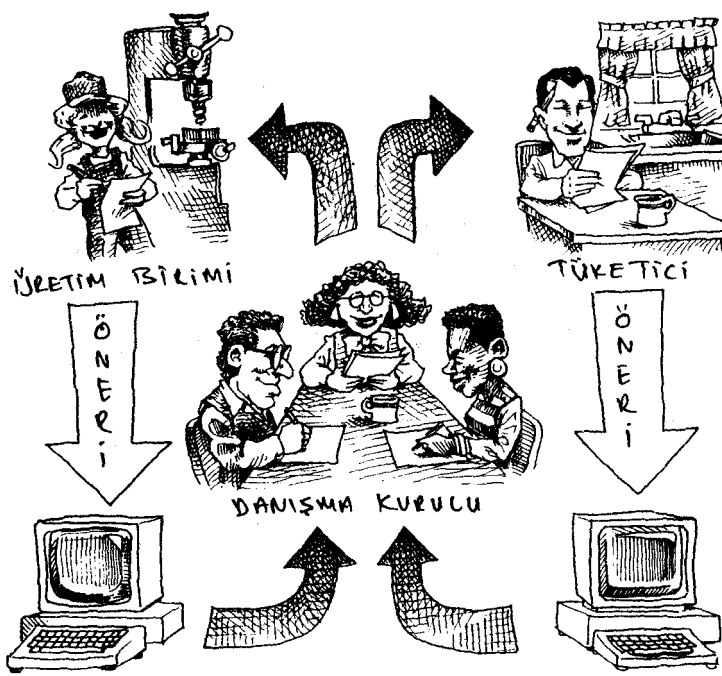
Ralph Ellison
The Invisible Man
(Görünmez Adam)

Burada bireysel tüketicinin konumu nedir? Birincisi, bireysel tüketici kişisel tüketimlerini, kolektif kararların kişisel tüketim ihtiyaçlarını büyük oranda etkileyebilmesi nedeniyle, il, semt ve topluluk birimleri açısından önceden belirlenmiş kolektif planlar ışığında değerlendirir. Elbette, dikkatle planlanmış kolektif tüketimler yüzünden özel tüketimlerin tarihin çöp sepetine atılması gibi bir durum ortaya çıkmaz. Kişisel olarak karar verilecek hâlâ çok şey vardır. Bizim sormamız gereken soru, bunun kapitalizmdeki tüketime göre hangi açılardan farklı olduğudur?

Lydia, EG topluluğunun bir ferdidir. Bu topluluğa üyeliği (bazı insanlar topluluk üyeliğinden ayrılırken, bazıları da bütün yapının oylarıyla üyeliğe alınmaktadır) kendi beğenileriyle uyuştuğundan bu durumdan memnundur. Çoğu toplulukta olduğu gibi burada da

sigara içmek yasaktır. Topluluk çeşitli yaşlarda, değişik cinsel tercihlere ve kültürel arka planlara sahip olan insanları kapsamaktadır. EG topluluğunun üyelerinin çoğu tiyatroya, sinemaya, müziğe ya da yazmaya ilgi duyar.Tabii onların kolektif tüketim kararları da buna göre saptandığından, EG topluluğunun spor tesisleri, bilimsel laboratuvarları ve atölyeleri benzeri topluluklara göre daha azdır, ancak küçük bir tiyatroları, ortalamanın üzerinde seslendirme sistemleri, fotoğraf laboratuvarları ve müzik odaları bulunmaktadır.

> Kuşku, vasat ruhların yoldaşı, bütün iyi toplulukların zehiridir.
>
> Thomas Paine
> *Common Sense*

Lydia, kişisel tüketim ihtiyaçlarının ne olduğunu, kolektif istekleri de hesaba katarak belirler. Ayrıca, bundan sonra tartışacağımız paylaşım işleyişlerinin getirdiği enformasyonların yardımıyla, kendi isteklerinin diğer işçilerin durumunda yaratacağı sonuçları dikkate alır. Lydia, kolektif kararları bilinçli biçimde etkileyebilme ve hesaba katma yeteneğine sahip olmasının ötesinde, topluluk arkadaşlarının özel tüketim tercihlerinin genel karakterine de uygun davranır. Çünkü, bununla aynı zamanda, birisi kendi hakkı olandan daha fazla tüketim yapmayı önerdiği ya da gene herhangi birinin (anonim olarak) tüketim isteği Lydia'ya (ya da başka birisine) ya tüketicilere ya da bir bütün olarak ortak yaşayan topluluğuna potansiyel bakımdan zarar vereceğini hissettirecek bir karakter taşıdığı zaman, planlama oturumlarında tehlikeli ya da antisosyal görünen tercihleri sorgulama olanağına da sahiptir. Elbette, aynı denklem Lydia'nın istekleri için de geçerlilik taşır.

Almak ve satmak özünde anti-sosyal etkinliklerdir.

Edward Bellamy
Looking Backward
(Geriye Bakmak)

Lydia'nın tüketim isteklerini yıllık olarak bildirmek zorunda olması, onun yeni ihtiyaçlarla karşılaştığında isteklerini değiştiremeyeceği anlamına gelmez. Katılımcı tüketimde planların güne uygun olarak düzenli biçimde değiştirilmesi hoş karşılanır. Ama Lydia yiyeceğini, mobilyalarını, giysilerini ve diğer ihtiyaçlarını bir yerlerden karşılamak zorundadır. Her ne kadar kendisi tercih ederse başka yerlerdeki birimlerden "alışveriş yapma" olanağına sahipse de, ihtiyaçlarını esas olarak kendi semtindeki alışveriş yerlerinden karşılayacaktır. Bir sonraki bölümde kendi paylaşım tanımımızı ortaya serdikçe bu konu iyice açıklığa kavuşacaktır.

3. TÜKETMEK Mİ, TÜKETİLMEK Mİ?

KAP: Niçin insanların kendilerini uygun gördükleri gibi gerçekleştirmelerine bir sürü engel çıkarıyorsun? Sizin normatif, herkesin işine burnunu sokan, toplumsal bakımdan sorumluluk yükleyen tüketim sisteminiz işkenceye benziyor.

> İnsanlarda bir özgürlük içgüdüsü bulunduğuna, kendi işlerini denetlemeyi gerçekten istediklerine inanarak istiyorum. İnsanlar itilip kakılmak, emir almak ya da ezilmek istemiyor, kendileri ya da belki de başkalarıyla birlikte denetleyebilecekleri bir yapım çalışması gibi anlamlı şeyler yapmak için fırsat arıyorlar. Bunun nasıl kanıtlanacağını bilmiyorum. Aslında insanların böyle olduklarına dair bir umut bu: Toplumsal yapılar yeterince değişirse, insanın doğasındaki bu yönlerin de gerçeklik bulacağına dair bir umut.
>
> Noam Chomsky
> *Language and Politics*
> (Dil ve Politika)

KE: Ben sadece, yurttaşlarımızı da düşünmemiz gerektiğini söylüyorum...

KAP: Ama insanların birbirlerinin isteklerini değerlendirmeleri gerektiğini de söylüyorsun...

KE: Benim söylediğim, tüketimin özel *ve* kamusal etkilerinin bulunduğu ve bunların ikisini de dikkate almamız gerektiği. Bunun yanında, bazı insanların bütçeleri diğerlerinden binlerce kat daha azsa, yoksulların kendi bütçeleriyle her istediklerini almalarının mümkün olamayacağını söylüyorum.

PİYA: Ama kapitalist mülkiyeti ortadan kaldırdığımız zaman dev eşitsizlikleri de ortadan kaldırırız. Ve piyasa, özel çıkarları, toplumsal çıkarlarla çelişmeyecek şekilde uyumlulaştırır. Kişisel tercihlere müdahale etmek hem gereksiz hem de üretkenliğe aykırı düşen bir bakıştır.

KE: Piyasa yenilenemeyen kaynaklara etkili bir çözüm getiremediği gibi, bir işletmedeki gelişmelerin diğer işletmeleri nasıl etkilediğini, hatta benim yaptıklarımın sizi nasıl etkilediğini de açıklayamaz...

PİYA: Peki, ya mahremiyet konusu? Kap haklı. Benim neyi tüketeceğim kimi ne ilgilendirir?

KE: Beni dinlemiyorsun. Herkesin tüketim istekleri liste halinde diğerlerine de sunulur, yalnız kimsenin adı geçmez. İstediğiniz şeylerin toplam değeri kamunun istekleridir; eğer fazla tüketim

yapmak ya da ödünç almak istiyorsanız, bunun için gösterdiğiniz nedenleri değerlendiren insanların gözünde bu istekleriniz de kamusal niteliklidir. Kimliğiniz gizli tutulur. Mahremiyetiniz korunur. Yalnızca istekler, kamusal niteliklidir, adınız belirtilmez. Ve komşularınız, toplam istekleriniz çalışırken harcadığınız emekle uyumlu olduğu sürece, sizi istediğiniz şeyleri talep etmekten alıkoyamaz. Kaldı ki, toplumsal bir asalak olma noktasına gelene kadar viski ve cin tükettiğiniz zaman benim çıkarlarıma saldırmış olmuyor musunuz? Hem başkalarının yapıcı olmadığını düşündükleri davranışlara, itirazlarının adı bilinmeyen kişinin kendini toparlamasına yardımcı olacağı umuduyla, karşı çıkmalarının ne zararı olabilir ki?

Burada devlet sansüründen söz etmiyoruz. Ortada bir büyük birader yoktur; sadece zararsız komşularınız vardır. Aslında, en azından sözcüğün geleneksel anlamıyla, hiç devlet yoktur. İnsanlar, anonim nitelikli yiyecek ve kitap taleplerini değerlendirerek zamanlarını boşa harcamak istemezler. Ama içi rahat olmayan gayretkeş biri müdahale etmeye kalkışırsa da bu büyük bir olay mıdır? Kuşkusuz böyle bir girişim sizi kızdıracak, ama toplumsal baskı sayesinde bu tür çabaların önüne set çekilecektir. Zaman zaman görülen meraklı davranışlar ise, dayanışmayı özendiren bir sistemin yerleşmesi karşılığında ödenen küçücük bir bedeldir.

Eşitsizliği, reklamları, rekabeti ve yabancılaşmayı hoşgörüyle karşılarken, kıskançlığa ya da eşitsizliğe bağlanamayacak bir toplumsal müdahaleyi beğenmemeniz gerçekten çok şaşırtıcı. Oysa, herkesin birbirinin işine burnunu sokmasına yarayan bilgilerle hareket etmesi üzerine inşa edilmiş bir toplumda yaşıyorsunuz.

Biz, insanın şimdiki doğasından, bağımlılıktan, denetimden ve yöneticilerden vazgeçmeyen bir sosyalist devrim istiyoruz.

Lenin

MERK: Ama sen herkesin aynı tüketimi yapması gerektiğini düşünüyorsun.

Ben ve kamuoyu biliyoruz,
Bütün öğrencilerin
öğrendiklerini,
Kötülüğe uğrayan,
Kötülük eder.

W.H. Auden
1 Eylül 1939

KE: Her yurttaşın tüketiminin değeri kabaca eşit olacaktır. Ama herkesin bu eşit payı kişiden kişiye göre de büyük farklılıklar gösterir.

KAP: Çalışmak için hangi özendiriciler olacak, peki?

KE: Evet, daha çok tüketmek için daha çok çalışabilirsin, yalnız zenginleşemezsin. Bir noktada haklısın tabii, maddi özendiriciler bizim sistemimizde çok az rol oynarlar. İyi çalışmanın özendiricisi, sorumluluklarınızı yerine getirip bunun karşılığında toplumsal saygı görmektir.

MERK: Bunun yeterli olmasını nasıl bekleyebilirsin? Bazen sana kulak verecek gibi oluyorum, ama hemen öyle saçma bir laf ediyorsun ki, niçin herhangi bir konuda seni dinleme zahmetine katlandığımı merak ediyorum.

KE: Bunların insanı nereye götüreceğini bildiğini varsaysak bile, maddi ödüllerin iyi bir özendirici olduğunu mu iddia ediyorsun? Bizce bunlar ancak son çarede başvurulacak özendiricilerdir. Normal zamanlarda bunların çok saçma olduğunu düşünürüz. Hem sen daha paltonu bile çıkarmadan parasını isteyen, bir an önce gidip golf oynamak isteyen bir doktor yerine katılımcı ekonomi sistemindeki bir doktora gitmeyi tercih etmez misin?...

KAP: Sizin doktorlarınız vakitlerinin yarısını tuvalet temizleyerek geçiriyorsa ve hastanelerinizde ameliyatları vasat ve ehliyetsiz tipler yapıyorsa, evet, benim paragöz doktorlarıma gitmeyi tercih ederim...

KE: Ben hiçbir zaman ehliyetsiz kişilerin ameliyat yapacağından bahsetmedim, ama siz konuyu değiştirdiniz. Biz iş bilgisimlerinden değil, özendiricilerden söz ediyoruz burada; katılımcı olmayan ekonomilerde manevi ödüllerin etkili olmamasının nedeni, toplumun büyük çoğunluğunu para hırsı bürümüşken, maddi kazançlara sırt çevirebilecek insanlara çok ender rastlanmasıdır.

PİYA: Kendi paylaşım sisteminiz ile bizimki arasındaki farklılığı çok net biçimde ortaya koyana kadar bu konuda hiçbirimizi

inandıramazsınız. Ben de kendi payıma sizin bu konuda inandırıcı olabileceğinizden kuşkuluyum. Ama tüketim konusunda, birkaç kişiyi etkileyen tüketim kararları ile çoğunluğu etkileyen kararlar arasında bir ayrım yapabilirsiniz. Buna itirazım yok. Kamusal mallara kolektif bir bakışla yaklaşmamız gerekiyor, kabul, ancak yalnızca bireyleri etkileyen olayları niçin piyasanın kendi işleyişine bırakmayalım? Bütün kararları kamouyonun eleştiri süzgecinden geçirmeye kalkarsanız, devrelere aşırı yüklenmiş ve en önemli konulara yeterince kafa yorulmasını engellemiş olursunuz.

MERK: Öyleyse tüketim konseylerine ne gerek var?

KE: Siz bütün malların değişik derecelerde kamusal nitelikli olduğunu gözden kaçırıyorsunuz. Benim tükettiğim şey kendimi ilgilendirir, ama bir yurttaş ve bir işçi olarak benim davranışlarım çevremdekileri de etkiler. Elbette, benim belli yiyecekleri tüketip belli türde bir müzik dinlemem topluluğumun yeni bir parka ihtiyaç duymasından daha az "kamusal" niteliklidir, ama hiçbir şeyin sadece kişiye özel bir mesele sayılamayacağı da açıktır. Kolektif değerlendirmeleri dikkate alırken, bireysel hakları da korumak durumundayız. Katılımcı bir ekonomide en önemli konuların üzerinde çok az durulacağı fikri, en önemli konulara, en azından elit kesimden olmayan yurttaşların refahı açısından en önemli konulara hemen hiç zaman ayrılmayan ekonomilerin yandaşlarından gelen ironik bir bakışı ifade eder. Herşey bir yana, şu ya da bu kolektif projeye, şu ya da bu araştırmaya ne kadar çok enerji harcandığı, katılımcı ekonomilerde, bu konulardaki kamusal ilginin ve tartışmaların boyutunu gösterir.

> O zaman insanları mutlu eden nedir? Özgür ve eksiksiz yaşam ve yaşam bilinci. Ya da, enerjilerimizin keyif verici bir biçimde kullanılması ve sözünü ettiğimiz enerji harcamasının bizim için zorunlu kıldığı başka her şeyin tadının çıkarılması. Bence bu herkes için mutluluktur ve en enerjik olandan en tembel olana kadar bütün yetenek farklılıklarını kapatır. Bu özgürlüğü ve eksiksiz yaşamı engelleyen her şey, hangi kılığa girerse girsin, kötüdür; olabildiğince hızla kurtulmamız gereken bir eğilimdir. Bu yüzden, doğallıkla mutlu olmak isteyen akıllı insanlar buna katlanmamalıdırlar.
>
> William Morris
> *The Society of the Future*
> (Geleceğin Toplumu)

MERK: Öyleyse, niçin insanların yaptıkları şeyleri denetleyip yönlendiren merkezi bir plancımız olmasın? Herkes şerif rolü oynamak zorunda mı?

Ya ezilen ya da ezen olmanın akla gelen biricik alternatifi, herkese en yararlı şeyler için gönüllü olarak işbirliğine girmektir.

Errico Malatesta
Volonta, 1913

KE: Kolektif refahla ilgilenmek bir şerif olmak demek değildir. Ve merkezi plancılar her zaman için katılımı engellerler. Merkezi planlama insanları birbirinden yalıtır ve elit kesimin egemenliğini kurar. Kişisel ve kamusal tercihleri bütünleştirmenin en iyi aracı...

PİYA: Piyasadır...

KE: Hayır, Tüketim konseyleri ağıdır.

KAP: Bence zırvalamaktan başka bir şey yapmıyorsunuz. İnsanların nasıl sizin anlattığınız gibi hareket edeceklerini anlayamıyorum. Sizin anlattığınız şeylerin bizim yaptıklarımızla hiçbir ilgisi yoksa, o zaman insanlar niçin her fırsatta bir şeyler kapmaya çalışmasınlar?

Ben de yaparım,
Sıradan her insanın
yaptıklarını.
En iyi özelliğim,
çalışkan olmamdır.

Shakespeare
King Lear (Kral Lear)

KE: İnsanların isteklerine sınır getiren gelir kısıtlamaları vardır. İstediğiniz her şeyi elde edemezsiniz. Ama bütçeniz sınır tanımasa bile, mallara ve hizmetlere ulaşma şansınızın eşit olduğu düşünüldüğünde, insanlar niçin dostluğu ve saygıyı feda edip hiç kullanamayacakları mallara yönelsinler? Unutmayın ki belli tercihler kişiye özeldir, ama miktarlar değildir. Bunun için, dayanışma oburluğu engelleyemiyorsa, onunla ilişkiyi kesme tehdidi bu etkiyi gösterecektir. Sömürülme korkusu duyulmayan ve zengin olma "fırsatı tanınmayan" bir toplumda, insanlar, çok geniş bir arkadaş çevresine sahip olmanın getirdiği insani ödülleri

riske atarak mal peşinde koşmaya yanaşmazlar. Her şeyden önce, emek harcamaya bağlı olan bütçelerinin kapsamı oburluğun önünde bir engel olur.

MERK: Peki, herkesin tüketimi nasıl güvence altına alınabilir? Kaynakların kıt olduğunu gözardı ediyorsunuz. Elbette ütopyalarda her şey gülük gülistanlıktır...

KE: Saçma. Ben herkesin istediği her şeye sahip olabileceğini söylemedim. Tam tersine, katılımcı ekonomilerde diğer ekonomilerde olduğu gibi kaynak, zaman ve enerji kısıtlıdır, ama bunlar etkilerini göstermeye başlamadan çok önce, işçiler getirdiği toplumsal ve insani maliyetler giderek azalan faydasından çok daha fazla olacağı için fazla mal üretmekten kaçınacaklardır. Benim bütün söylediğim, insanların işsiz kalma, gelirlerini kaybetme ya da zenginlik ve statü yarışında geride kalma kaygısı duymalarının gerekmeyeceğidir. Benim payıma düşen, başkalarının payına düşenle dengeli olacaktır.

Özetlersek: Karmaşık bir sanayi ekonomisinde parçalar arasındaki ilişki ilkesel olarak ya özgürce sözleşmelere (bunun anlamı özerklik ve bir tür meta üretimidir) ya da planlama dairelerinden gelen bağlayıcı talimatlar sistemine dayanabilir. Üçüncü bir yol yoktur.

Alec Nove
The Economics of Feasible Socialism (Uygulanabilir Sosyalizmin Ekonomisi)

Her neyse, benim öngörülerimi ister kabul edin ister etmeyin, katılımcı ekonomilerin denetim araçlarına sahip olmaları nedeniyle aşırı tüketim konusunda kaygılanmaya gerek yoktur. Gelişkin kapitalizmde tüketicilerin yaklaşık yüzde 10'u aşırı, yüzde 20'si oldukça fazla tüketim yaparken, yüzde 30'u gerekli düzeyin altında, yüzde 40'ı ise sağlığını koruyamayacak oranda tüketim yapabilmektedir. Katılımcı ekonomilerde herkes makul oranda tüketim yapacaktır.

MERK: Çizdiğiniz tablo güzel, ama milyonlarca tüketiciyle yüz binlerce işyerini planlamacılar olmadan koordine etmeyi öngörüyor...

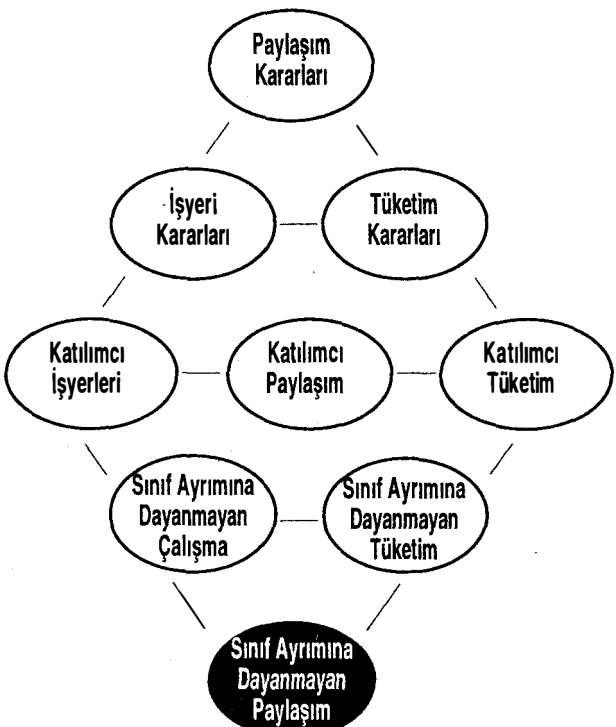
PİYA: Ya da bütün faaliyetleri otomatik olarak koordine edecek piyasalar olmadan...

MERK: ...herkesin katılmasına olanak veren bir biçimde. Bence bu hayal bile edilemez.

KE: Kesinlikle doğru. Benim katılımcı ekonomiyi savunmamın özü, katılımcı üretim ve tüketimle etkili biçimde işleyebilecek yeni tür bir paylaşım olasılığında yatıyor. Ben baskıcı hiyerarşileri ortadan kaldırmak için adil iş bileşimlerini ve tam katılımı uygulamaya geçiren bir işyerine sahip olmamız gerektiğini söyledim, ama piyasaların ya da merkezi planlamanın egemen olduğu bir ortamda bunun olanaksızlığını da gösterdim. Ve yurttaşların işçilerin emekleriyle ihtiyaçlarını hesaba katabilecekleri, birbirleriyle rekabet etme zorunluluğundan kurtulabilecekleri tüketici konseylerini savundum. Gelgelelim, rekabeti zorunlu kılan piyasaların, katılımı dışlayan merkezi planlamanın egemenliğinde bu da olanaksızdır.

Öyleyse şimdi de paylaşım konusunu ele almamız gerekiyor.

V
Hiyerarşisiz paylaşım

Paylaşım Kararları
İşyeri Kararları
Tüketim Kararları
Katılımcı İşyerleri
Katılımcı Paylaşım
Katılımcı Tüketim
Sınıf Ayrımına Dayanmayan Çalışma
Sınıf Ayrımına Dayanmayan Tüketim
Sınıf Ayrımına Dayanmayan Paylaşım

Şeylerin düzene konmasında büyük yararlılığı dokunmuş kavramlar bizim üzerimizde kolayca o kadar büyük bir otorite kurarlar ki onların dünyevi bir kökenden geldiklerini unutur ve asla değişmez gerçeklermiş gibi kabulleniriz. Bilimsel ilerlemenin yolu uzun dönemler boyunca bu tür hatalarla kapanmıştır.

Albert Einstein

Çoğu ekonomist, ekonomilerin eşitsizliğe *ya da* baskıya, rekabete *ya da* birörnekleştirmeye, rekabetçi piyasalara *ya da* otoriter planlamaya dayanması gerektiğini söyler. Buna niçin inanırlar? Bunun yanlış olduğunu niçin düşünmezler?

1. HAKKANİYET, ÇEŞİTLİLİK VE KATILIM ALEYHİNDEKİ ARGÜMANLAR

A. Eşitsizlik ya da Baskı

İnsanlar niçin çalışırlar? Ekonomistler, çok çalışma refah getiriyorsa insanların çok çalışacağı konusunda hemfikirdirler. "Çok çalış ki keyfini sürebilirsin!"

"Tamam, çok çalışacağım."

Öyleyse, hakikaten çok çalışan çöpçülerin, bulaşıkçıların ve madencilerin hemen hiçbir iş yapmayan mülk sahipleriyle profesyonellerden daha fazla ücret almasının politik açıdan kabul edilemez görülmesi nedendir? Toplum pis işlere daha fazla ücret ödemeyi reddediyorsa, insanlara çöp toplama, bulaşık yıkama ya da kömür çıkarma işleri nasıl yaptırılabiliyor?

Ekonomistler, insanların yalnızca refaha erişmek için değil, hayatta kalmanın tek yolu bu olduğu için de çok çalışacakları şeklinde yanıt verirler. Pis işlere yüksek ücret ödemek isteme-

> Bugünkü uygarlığımız, milyonlarca insanı yoksullaştırarak, mideyi evrenin merkezi haline getirmiştir.
>
> Alexander Berkman

yen toplumlar pis ya da tehlikeli işleri düşük ücretle yaptırmak için insanlara o kadar katlanılmaz koşullar dayatırlar ki, o işleri yapanlar çok az bir ücret karşılığında olsa bile canla başla bu işlerin peşinde koştururlar. "Ya çok çalış ya da perişan ol!"

> Kendimize de başkalarına da iyinin kötü, kötünün iyi olduğunu söylemeliyiz; çünkü kötü yararlıdır, iyi değildir. Hırs, tefecilik ve kandırma gücü daha bir süre tanrılarımız olmaya devam etmelidir. Zira bizi ekonomik zorunluluk tünelinden gün ışığına yanlızca onlar çıkarabilirler.
>
> John Maynard Keynes

"Tamam, çok çalışacağım."

Ya bu da yeterli olmazsa? Ekonomistler, yoksul kalma tehdidi yeterli motivasyonu sağlayamazsa, güçlü bir merkezi otoritenin kurallar koyup itaatsizliği cezalandırabileceğini söylerler. "Çok çalış, yoksa!"

"Tamam, çok çalışacağım."

Ekonomistler, ümitsiz bir gülümsemeyle, motivasyon konusundaki söylevlerini böyle bitirirler. Ekonomistlerin Sağduyu İddiaları 1: İnsanların kendiliğinden katılabilecekleri savaş zamanları dışında, çalışmayı motive etmek konusunda maddi özendiriciler vermenin tek alternatifi baskı uygulamaktır.

B. Rekabet ya da Birörnekleştirme

Peki, şeyler nasıl paylaştırılır? Ekonomistler, milyonlarca sayıdaki ayrı üretim ve tüketim "birimler"inde milyonlarca sayıdaki mal ve hizmeti koordine etmenin yalnızca iki geçerli yolu bulunduğunda ısrar ederler. Üreticiler ve tüketiciler birörnekleştirilmiş bir merkezi planlama otoritesine ya da piyasaların rekabetçi disiplinine, ya da her ikisine birden tabi kılınabilirler. Ancak, Alec Nove'un *The Economics of Feasible Socialism* (Uygulanabilir Sosyalizmin Ekonomisi) (Allen and Unwin, 1983) adlı kitabında belirttiği gibi, "üçüncü bir yol yoktur". Demek ki Ekonomistlerin Sağduyu İddialarının 2.'si şudur: Modern ekonomilerde varolan tek paylaşım seçenekleri, paylaşımı bürokrasinin ya da piyasaların yapmasıdır.

C. Uzmanlar ve Araçsalcılık

Toplum eşitsizlik ya da baskı, rekabet ya da birörnekleştirme bile-

şimlerinden hangisini seçerse seçsin, ne ve nasıl üretileceğini kimin kararlaştıracağını kesinlikle bilmemiz gerekmektedir.

Ekonomist dostlarımızın yanıtı hazırdır: "Hangi maldan ne kadar üretileceğini, tüketimin ne kadar olup ne kadar yatırım yapılacağını ve hangi teknolojilerin kullanılacağını öğrenmek istiyorsunuz. Buna uzmanlar karar verebilir. Üstelik yalnızca bilim adamları ve mühendis olanlar değil, aynı zamanda -ister merkezi planlamacı isterse yatırım bankeri olsun- ekonomi uzmanı olan kişiler." Niçin? "Çünkü, en alt düzeydeki kararlara kadar etkili faktörlerin bileşimini akıllıca indirgeyebilecek olanlar yalnızca ekonomi uzmanlarıdır. Her hedef sayıya dökülmeli ve elde varolan her türlü aktif kıymet ekonomi bilimi eğitimi görmüş insanların kullanacağı araçlar olarak kabul edilmelidir." Buradan Ekonomistlerin Sağduyulu İddialarının 3.'süne varıyoruz: Kararlar niceliksel ölçütlerle akıl yürüten uzmanlara bırakılmalıdır.

Belalı düşünce denizlerine açılmaktansa saçmalığa demir atmak çok, çok daha iyi bir şeydir.

John Kenneth Galbraith
The Affluent Society
(Müreffeh Toplum)

D. Ekonomik Bilgelik ya da Kendi Kendini Haklı Çıkaran İdeoloji

Rekabet, eşitsizlik, baskı ve uzmanlar, işbölümünün yararlarından vazgeçip doğal duruma geri dönmeyi istemediğimiz sürece ekonomik yaşamın gerçekleridir. Ekonomistlere göre, sağduyulu yaklaşım budur. Bu büyük bir yenilik değildir, ama bizi felakete götürecek olmayacak çareler aramamızı engelleyecek kadar önemli bir noktadır. Bu sağduyudur. Bu durumda hem maddi refaha erişip hem de dayanışmayı, çeşitliliği ve özyönetimi hayata geçiremeyiz. "Çok çalışıp eşitsizliğe katlanmazsak hepimiz aç kalırız."

"Tamam, çok çalışacağım."

Açıkçası, Ekonomik Sağduyu'nun 1., 2. ve 3. ilkelerini kabul

etmiş olsaydık, katılımcı bir ekonominin genel bir tasarımını yapmaya çalışma külfetine katlanmazdık. Oysa bizce, insanlar kendi ekonomik faaliyetlerini rekabet ya da birörnekleştirme *olmadan* koordine edebilir, muazzam eşitsizliklere ya da baskıya *gerek kalmadan* çalışmaya motive olabilir, hiçbir uzmanın tahakkümü *olmadan* basiretli, insanca kararlar alabilirler. "Tatsız bilim"in, ekonominin ulu rahiplerinin bilgece tembihleri karşısında, bu iyimser iddialar nelerle desteklenebilir?

"Rekabet, eşitsizlık, baskı ve uzmanlar, işbölümünün yararlarından vazgeçip doğal duruma geri dönmeyi istemediğimiz sürece ekonomik yaşamın gerçekleridir."

1850 yılında "ulaşım yasaları"nın hava yolculuğunu yasakladığını iddia eden bir demiryolu kralı getirin gözünüzün önüne. Bu insan, o zamana kadar kimsenin uçmamış olduğunu ortaya koyan yığınla veri dışında kendi iddiasını destekleyen hiçbir bilimsel kanıt sunamazdı. Biz bugünden baktığımızda, o demiryolu patronunun "hayalgücünden yoksun yansıtma" denen hataya düştüğünü biliyoruz.

Bugünkü ekonomistler, kötümser öngörüleriyle uyum içinde olan *günümüz yaşamının gerçekleri* dışında en ufak bir kanıt göstermeden daha da kapsamlı iddialar ortaya atmaktadırlar. Tıpkı şehirlerin kalabalıklığının yanlış bir projeksiyonu desteklemek için kulanılmış olması gibi, ekonomistler de, çağdaş kişilik tiplerine insan doğasının kaçınılmaz ürünleri etiketini yapıştırdıkları ve dayanışmanın olanaksız olduğunu ileri sürdükleri zaman, "hayalgücünden yoksun yansıtma" hatasının modern bir versiyonunu yineleyip dururlar.

Paylaşım kurumlarının üretip tükettiğimiz şeyleri önemli ölçüde etkilediği doğrudur. Gerçekten de, günümüz gerçeklerinin ekonomistlerin kötümser iddialarıyla uyum içinde görünmesinin nedenini anlamak istiyorsak, *hem* piyasaların *hem de* merkezi planlamanın, işçilerin, tüketicilerin ve diğer işçilerin durumu hakkında enformas-

yon edinmelerini engellediğine ve işçileri kavrayamadıkları güçlere tabi kıldıklarına dikkat çekmemiz gerekmektedir. Piyasalar ile merkezi planlamanın ikisi de işgücünü ustalarla vasıfsız işçiler şeklinde bölüp, disiplinin uygulanmasında maddi özendiricilerle baskıya bel bağlar. Piyasalar da merkezi planlama da rekabeti, birörnekleşmeyi, eşitsizliği, baskıyı, uzmanları ve araçsal kararları doğurur.

Dolayısıyla bizim problemimiz, bir yandan eşitliği, dayanışmayı, çeşitliliği ve kolektif özyönetimi özendirirken, öbür yandan ekonomik paylaşımı etkili biçimde uygulamanın bir yolunu tasarlamaktır. Bu doğrultuda ilk olarak enformasyon ile iletişimi ele alalım.

Şimdi, özgürlük ile örgütlenmenin nasıl birleştirileceği, işçilerin işlerine hâkim olmalarının bütün işlerin iyi planlanmış bir toplumsal bütünlükte derlenmesiyle nasıl bütünleştirileceği sorunu ortaya çıkmaktadır. Üretim gerek atölyelerde gerekse bütün dünya ekonomisi ölçeğinde öyle bir şekilde örgütlenmelidir ki, her birim içinde bulunduğu topluluğun bir parçası olarak kendi işini kendisi düzenleyebilsin.

Anton Pannekoek

2. EKONOMİK PAYLAŞIMIN ANA ÇİZGİLERİ

A. Katılımcı İletişim

İnsanların "toplumun çıkarı"nın nerede olduğunu ve bunu pekiştirmek için nelerden yararlanılabileceğini her zaman için bildiklerini varsaymak ütopik bir düşünce olur. Herkesin "toplumun çıkarı"nın ne olduğunu her zaman için anlayıp dikkate aldığını varsaysaydık, bütün problemleri daha insan unsuru ortaya çıkmadan önce çözmüş olurduk.

Sineklerin Tanrısı birden önüne çıkıverdi. "Burada yalnız başına ne yapıyorsun? Benden korkmuyor musun?" Simon titredi. "Sana yardım edecek kimse yok. Bir tek ben varım. Ben de canavarım." Simon'un zorlukla açılan ağzından şu sözler döküldü: "Bir değneğe takılmış domuz başı."

William Golding
Lord of the Flies
(Sineklerin Tanrısı)

Ancak, bütün problemleri, bütün insanların aziz ve allame olduğunu varsayarak çözmenin cazibesine kapılmadığımız gibi, her in-

sanın mutlaka dargörüşlü ve aç gözlü olduğu varsayımından da uzak durmamız da gerekmektedir. Akla uygun hesaplar yapıldığında karşılaşılan toplumsal maliyetleri ve yararları hesaba katmak, "toplumun çıkarı"nın ne olduğunu mucizevi şekilde bilme iddiasıyla ortaya çıkmaktan çok farklı bir şeydir. Üstelik, dayanışmayı özendiren bir ortamda, insanların birbirlerini dikkate almaya başlamalarını ummak için her türlü neden vardır.

"...çalışmanızın sonucunda emeğinizin hakkı olan, ortalamanın üzerinde ve aşağısında paylaşım seçeneklerinin belirlenmesi için bir temel ölçüte ihtiyacınız vardır. Kendi sanayiniz ve işyerinizdeki, ayrıca bir bütün olarak toplumdaki her işçinin ortalama katkısını da bilmek durumundasınız."

Bunu hallettiğimize göre, katılımcı ekonomideki aktörlerin, dayanışmayı, çeşitliliği ve kolektif özyönetimi gözeten paylaşım kararlarını almaya yatkın olmaları için neleri bilmelerinin gerektiğini sorabiliriz.

Burada vurgulanması gereken önemli bir nokta, her şeyin bir "fırsat maliyeti"nin olduğudur. Attığımız her adımla, artık başka bir şey için kullanamayacağımız zaman, enerji ve kaynakları kullanmış oluruz. Diyelim *x* önerisi ortaya atıldığında, elde edeceğimiz sonuçların, aynı araçların bir *y* önerisinde kullanılması seçeneğine kıyasla daha iyi olacağını nasıl bilebiliriz? Demek istediğimiz şudur: Herhangi bir malın üretimi; üretimi ve tüketimi kendimiz, işçi arkadaşlarımız ve tüketiciler üzerindeki etkileriyle orantılı biçimde düzenlemeyi düşündüğümüzde mutlaka göz önünde tutmamız gereken "toplumsal fırsat maliyetleri"ni devreye sokar.

Birincisi, katılımcı bir işçi olarak ürettiğiniz malların nasıl kullanılacağını ve onlara kaç kişinin ihtiyacı olduğunu bilmeniz gerekir. Örneğin, ne kadar çok çalışmak ve hangi teknolojileri kullanmak istediğinize karar vermek için, üretimin hedef kitlesinin ihtiyaçları ve istekleri karşısında, daha az çalışmanın ya da daha tatmin edici ama daha az üretken olan teknolojileri kullanmanın getireceği karşılıklı kazançları tartmak zorundasınız. Açıktır ki, bu bilgileri yalnızca eşitsiz gelirli anonim tüketicilerin sizin ürettiğiniz ürüne ödeyecekleri toplam para miktarını bilerek edinemezsiniz.

İkincisi, çalışmanızın sonucunda emeğinizin hakkı olan, ortalamanın üzerinde ve aşağısında paylaşım seçeneklerinin belirlenmesi

için bir temel ölçüte ihtiyacınız vardır. Kendi sanayiniz ve işyerinizdeki, ayrıca bir bütün olarak toplumdaki her işçinin ortalama katkısını da bilmek durumundasınız.

Üçüncüsü, katılımcı bir tüketici olarak, sorumluluk duygusuyla hareket etmek için, makul, aşırı ya da tutumlu taleplerin neler olduğunu bilmeniz ve istediğiniz şeyleri elde etmenin yükleyeceği maliyet karşısında kendinizin, ailenizin, semtinizin ya da bölgenizin sağlayacağı kazançları dengeleyebilmeniz gerekir. Bütün bu bilgileri hangi paylaşım prosedürlerinden edinebilirsiniz?

Kapitalizmde, piyasalar enformasyonu, insanları kandırmayı amaçlayan reklamlara ve gerçek toplumsal maliyetlerle yararları yanlış gösteren fiyatlara indirger. Bu sistem dayanışmayı dışlar ve uzmanların ya da kapitalistlerin denetimini destekler. Merkezi planlamayla yönetilen ekonomilerde, nicel ya da nitel enformasyonlarda demokratik bir alışveriş yoktur. Neyin bilinip neyin bilinmeyeceğini, kimin bilip kimin bilmeyeceğini merkezi otoriteler belirler. Paylaşımı sağlamakla ilgili kurumlar konsey üyelerinin kendi tercihlerini ayrıntılı biçimde ifade etme ve başkalarının tercihleriyle karşılaştırma araçlarına sahip olmalarını engellerlerse, yerel konsey yapıları bile özyönetimi ve dayanışmayı hayata geçiremez. Sözgelimi, işçilerle tüketicilerin konseylerde örgütlenmiş olduğunu, ama bu konseylerin rekabetçi piyasalar aracılığıyla koordine edildiğini düşünün. Bu durumda her konsey yalnız kendi konumunu ve şeylerin alınıp satılabildiği fiyatları kavrayabilir. Pi-

> Özetle, işçiler ekmek uğruna kavga eder, birbirlerinin ağzından lokmalarını kaparlar ve hepsi birbirinin düşmanıdırlar, çünkü hepsi de refaha, diğerlerinin durumu hakkında kafa yorma zahmetine katlanmadan tek başına ulaşmaya çalışır; aynı sınıfın bireyleri arasındaki bu uzlaşmaz çelişki, sefilane kırıntılar üzerine sürdürülen bu sağırlar kavgası, köle konumumuzu kalıcılaştırır, sefaleti sürekli kılar ve talihsizliğimizin baş nedenidir -çünkü komşumuzun çıkarlarının aslında kendi çıkarımız olduğunu anlamayız, çünkü, ancak bütün insanlığı etkileyen konulardaki ortak çıkarlarımızın sonucunda gerçekleşebilecek refaha ulaşmak için boşa kürek sallayarak, dargörüşlülükle peşinde koşturduğumuz bireysel çıkarlarımız uğruna kendimizi heba ederiz.
>
> Ricardo Flores Magon
> *El Monte, Kaliforniya'daki Konuşma, 1917*

yasa fiyatları toplumsal maliyetlerle yararları (doğrudan alıcılar ve satıcıların ötesinde bütün insanları etkileyen ve hiç ortadan kalkmayan "dışsal etkiler" nedeniyle) doğru göstermediğinden, ilk olarak, piyasa fiyatlarının, konsey üyelerinin istediği ya da sunduğu şeylerin karşısında, gerçek toplumsal maliyetlerle yararları en iyi biçimde yansıtmaması problemiyle karşılaşılır. İkinci problem, piyasa fiyatları -insani maliyetlerle kazançları yaratan koşullarla ilgili *nicel* enformasyonları sunmadan- gerçek toplumsal maliyetlerle yararları doğru biçimde hesaplamış olsa bile, insanların karşılıklı bir anlayış geliştirmek ve kendininkilerin yanı sıra başkalarının çıkarlarını da dikkate almak için gerekli enformasyonları edinememeleridir. Üçüncü problem, rekabetçi bir piyasa ortamında, işçi ve tüketici konseylerinin başkalarının çıkarlarını düşünmeleri için en ufak bir özendiriciye sahip olmamalarıdır. Rekabetçi bir piyasa ortamında hayatta kalmak için varolan tek özendirici, birilerinden alınıp birilerine satılan mallardan azami kazanç sağlamaktır. Bundan farklı biçimde davranmak insanın kendi kendisine zarar vermesi anlamına gelir.

"Yani "katılımcı muhasebe" açısından, ekonomi, üreticilerle tüketicilerle tüketicilerin kendi ihtiyaçlarını etkin biçimde göz önünde bulundurmalarına ve başkalarının çıkarlarıyla uyumlulaştırmalarına olanak tanıyarak enformasyon sağlamalıdır."

Başka bir deyişle, piyasaların enformasyonla ilgili ve özendirici nitelikleri, demokratik konseylerin kararların alınmasında başkalarını refahının göz önünde bulundurmalarını dahi önler. Sonuçta, piyasa sistemlerindeki konsey üyeleri teknik kararları Yugoslavya'da olduğu gibi uzman kişilere (biz bunlara "koordinatör sınıf" diyoruz) bırakırlar. Buna karşılık, katılımcı ekonomilerde, toplumsal bakımdan geçerli ve doğru enformasyonları başarıyla iletebilecek ve başkalarının çıkarlarına hizmet etmeyi her konseyin çıkarına da uygun hale getirecek paylaşım kurumlarına ihtiyacımız vardır. Kolektif özyönetim işte o zaman mümkün ve anlamlı bir şey olacaktır.

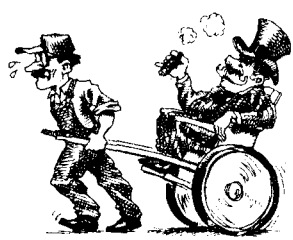
Yani "katılımcı muhasebe" açısından, ekonomi, üreticilerle tüketicilerin kendi ihtiyaçlarını etkin biçimde göz önünde bulundurmalarına ve başkalarının çıkarlarıyla uyumlulaştırmalarına olanak

tanıyarak enformasyon sağlamalıdır. Dolayısıyla katılımcı paylaşımın temel görevlerinden birisi, karar verme olayını aşırı zaman tüketen bir olay durumuna getirmeden özyönetim açısından yeterli enformasyonu sağlamaktır. Bu amacı gerçekleştirmenin araçlarından birisi de, fiyatların ve paranın kullanılmasını ikisinin de tanımlarında değişiklik yaparak *adapte etmektir*.

B. Toplumsal Düzeyde Planlanmış Gösterge Fiyatları ve Muhasebe Parası

Bir daktilo ve bazı araç gereçler satın almak istediğinizi, ama bunun için yeterli paranız olmadığını düşünün. Bir daktilo karşılığında bazı mobilyalar vermek işleri gereksiz yere karmaşıklaştırmak olur. Bu durumda daktilosu olan kişi sizin mobilyalarınızı beğenmez ya da hiç mobilya istemezse, parasal değişimin en az olumsuzlukla halledebileceği bir işlem için üçüncü, dördüncü bir tarafa, hatta birçok kişiye ihtiyaç duyabilirsiniz.

Oysa kapitalist bir toplumda para ek bir rol oynar. Zengin kişiler başkalarının ürettiklerinin bir kısmına el koymak için paradan yararlanabilirler. Bu uygulama tabii neredeyse saydam birçok biçime bürünebilir, ancak ya hiç çalışmayanlar ya da çok az çalışanlar toplumsal çalışmanın yüklerini sırtlayanlara göre genellikle daha iyi bir yaşam sürdüklerinde, paranın yalnızca mübadeleyi kolaylaştırarak toplumsal bir yarar görmekle kalmayıp, bunun yanında bir sömürü aracı olarak toplumsal bakımdan zararlı bir nitelik ta-

Ulu Tanrı'nın dünyaya, çizmeyle dövüp mahmuzlamaya hazır bir avuç zengin ile sırtına semer vurulup mahmuzlanmaya hazır milyonlarca sıradan insan gönderdiğine asla inanmayacağım.

Richard Rumbold
İsyana kalkıştığı için asılmadan önce darağacında söylediği son sözler, 1685

şıyacağından kesinlikle kuşku duyulmaz. Dahası, piyasanın talebi üretimin belirlenmesinde harcanan dolarlarla ölçüldüğünden, piyasa ekonomilerinde farklı sınıfların üyeleri üretim üzerinde çok farklı oranlarda etkide bulunurlar. Diyeceğimiz o ki, zenginlik eşitsiz biçimde bölüşüldüğü zaman "tüketici egemenliği"nde demokratik olan hiçbir yan yoktur.

Para konuşmaz. Küfür eder.

Bob Dylan
Liner Notes

Sonuç olarak, katılımcı bir ekonomide, bir yandan fiyatların ve paranın sağladığı kolaylığı benimserken, öbür yandan bunların doğurduğu kötü etkilerden kurtulmak istediğimizi söyleyebiliriz. Biz, farklı metaların toplumsal maliyetleriyle yararlarını üreticilerle tüketicilerin belirleyebilmesinden, makul tüketim istekleriyle aşırı tutumlu ve aşırı müsrif istekleri ayırabilmesinden yanayız ve bunu kolaylaştıran işlemlerin olmasını istiyoruz. Ama kararların yalnızca indirgemeci muhasebe sistemiyle alınmasından yana değiliz.

Aynı şekilde, insanların tüketiminin belirli bir gün yerine belirli bir yılda harcadıkları çabayla dengelenmesinde ısrar etmek için herhangi bir neden bulunmadığından, insanların topluma verecekleri ve toplumdan alacakları şeylerin zamanlamasını kendi koşullarına en uygun biçimde ayarlamakta özgür olmalarından yanayız. Yani, insanların yaşamlarının farklı zamanlarında daha fazla ya da daha az satınalma gücüne sahip olmak üzere daha çok ya da daha az çalışabilmelerini, tasarrufta bulunup ödünç alabilmelerini istiyoruz. Buna bağlı olarak, katılımcı kararları ve alışverişi kolaylaştıracak para gibi bir şeyin olmasını istiyor, ama sermayenin sömürücü, kötü özelliklerinin yürürlükte kalmasını istemiyoruz. Gene aynı şekilde, farklı malları karşılaştırarak toplumsal planlamayı kolaylaştıracak fiyat gibi, farklı tüketim paketlerinin getirdiği toplam toplumsal yükü karşılaştırmamıza yarayan gelir gibi şeylerin olmasını istiyor, ama çalışmanın ve tüketimin insani boyutlarının toplumsal düzeyde değerlendirilmesinin yerine indirgemeci ölçülerin konmasını istemiyoruz.

Büyük, yalnızca biz diz çöktüğümüz için büyüktür. Ayağa kalkalım!

Max Stirner
The Ego and His Own
(Ego ve Kendisi)

Tipik piyasa fiyatları, dev korporasyonların (bunların gözü yal-

nızca kârlarını artırmaktadır), sendikaların, işçilerin (bunlar daha iyi ücret ve çalışma koşulları peşindedirler) ve tüketicilerin (bunların isteği daha iyi bir alışveriş yapmaktır) pazarlıkları sonunda çeşitli dalgalanmalar gösterir. Fiyatları reklamlar, tekeller ve hükümet politikaları da etkiler. Oysa katılımcı bir ekonomide, yalnızca, kullanılan kıt kaynaklar dahil olmak üzere mallar, girdiler, emek gibi gerekli diğer ürünler ile kirlilik, üreticilerle tüketicilerin beceri düzeylerindeki gelişmeler, kişilikler ve toplumsal ilişkiler gibi olumlu-olumsuz yan ürünlerin toplumsal maliyetleriyle yararlarını yansıtacak "fiyatlar" olmasını isteriz.

"Bunlar, şeylerin toplumsal maliyetleriyle yararlarını mümkün olduğunca doğru biçimde göstermeleri anlamında gösterge fiyatları ve paranın yalnızca bir ölçü aracı olduğunu vurgulaması anlamında da muhasebe parasıdır."

Biz, katılımcı paylaşım adını verdiğimiz toplumsal, mükerrer bir işleyişin getirdiği katılımcı "fiyatlar"ın gerçek tercihleri, teknolojik kısıtlamaları ve kaynak sınırlılıklarını piyasa fiyatlarından çok daha doğru biçimde yansıttığını ileri süreceğiz. Ancak, katılımcı fiyatlar rekabetçi piyasa fiyatlarından daha doğru olsa bile, toplumsal ilişkilerin daha zengin ve nitel bir biçimde kavranması yerine nicel göstergelere aşırı oranda bağımlı kalmayı da istemeyiz. Üretim ve tüketim faaliyetinin getirdiği bütün maddi, insani ve toplumsal faktörlerin toplumsal düzeyde bir değerlendirmesi yapılmadan da doğru katılımcı fiyatlar ortaya çıkabilse bile, kendi kararlarımızın sayısal bir ortak paydaya indirgenmesinden yana olmayız. Çünkü böyle bir durum işçi arkadaşlarımıza ve neyi tüketip tüketemeyeceğimizi ya da neyi üretip üretemeycceğimizi belirleyen insani faaliyetlerin anlaşılması güç yapısına karşı duyarlılığımızı azaltacaktır. Bundan başka, toplumsal bakımdan periyodik biçimde güncel gelişmelere uygun hale getirilmedikçe doğruluk payı giderek azalan fiyat eğilimleri nedeniyle, üretim ve tükctimle ilgili bütün faktörlerin niteliksel açıdan periyodik bir toplumsal değerlendirmesi olmadan doğru katılımcı fiyatlarda bir süreklilik sağlayamayız. Yani, niteliksel periyodik toplumsal değerlendirmelerden çıkarılan sonuçları yansıtan doğru gösterge fiyatlarına ihtiyaç duymaktayız.

Benzer biçimde, her ne kadar bizim katılımcı sistemimizde "para"nın işçilerin daha fazla (ya da daha az) emek karşılığında artık daha fazla (ya da daha az) kazanmalarını, tüketicilerin ise gelecekteki haklarından ödünç alarak (ya da gelecekte daha fazla ihtiyaç duyacakları şeyler adına tasarrufta bulunarak) artık daha fazla (ya da daha az) satın almalarını sağlaması gerekiyorsa da, gene de dengeli iş bileşimlerini çarpıtmaması ya da bazı insanların başkalarının emeğiyle geçinmesi biçiminde eşitsizlikler doğurmaması gerekmektedir. Katılımcı fiyatlar ile paranın kapitalist sistemdeki karşılıklarıyla yalnızca bazı açılardan benzerlik gösterdiğini ve bunları sömürücü ve indirgemeci özelliklerinden kurtarmanın kolay olmayacağını aklımızda tutarak, bunlara "gösterge" fiyatları ya da katılımcı fiyatlar ve "muhasebe" parası adını verelim. Bunlar, şeylerin toplumsal maliyetleriyle yararlarını mümkün olduğunca doğru biçimde göstermeleri anlamında gösterge fiyatları, paranın yalnızca bir ölçü aracı olduğunu vurgulaması anlamında da muhasebe parasıdır.

Hoşgörü, hoşgörüsüzlüğün zıddı değil, onun taklididir. Hoşgörü de hoşgörüsüzlük de despotizmdir. Birisi kendisine özgürlüğü kısıtlama hakkını tanırken, öbürü de özgürlüğü bahşetme hakkını tanır. Biri ateş ve odunla silahlanmış Papa, öbürü bağışlanma umudu satan ya da bahşeden Papa'dır.

Thomas Paine
The Rights of Man
(İnsan Hakları)

C. Harcanan Emeğin Ölçülmesi

İşçilerin ortalamanın üzerinde miktarda alışveriş yapmak amacıyla fazla çalışabilmelerini ya da ortalamanın altında alışveriş yapmak üzere az çalışabilmelerini istediğimizi söylemiştik. Daha önceki bir bölümde, belirgin biçimlerde farklı sonuçlar doğuran iş bileşimleriyle çalışan insanlar arasında sınıf farklılıklarının gelişmesini istemediğimizi de bütün açıklığıyla belirtmiştik. Bunun için, bir işletmede ortalamanın üzerinde koşullar hâkim olduğu zaman, o işletmenin işçilerinin zamanlarının bir kısmını başka yerlerde hizmet işleri yaparak, bir işletmenin koşulları ortalamanın aşağısında

kaldığı zaman ise o işletmenin işçilerinin zamanlarının bir kısmını başka yerlerde daha zevkli işlerle geçireceklerini vurgulamıştık. Bu fikir, herkesin çalışmasının, özgül koşullarda farklılıklara rastlansa bile, taleplere ve ödüllere göre dengelenmesini içeriyordu.

Bu bağlamda, belirli bir dönemde ortalamanın dışında saatte çalışan ve iş bileşimlerinin insani dengesini bozmayan bir birey, aynı oranda çalıştığı işlerde geçirdiği zamanı azaltabilir ya da artırabilir. Bu durumda her birey kendi işyerindeki çalışmasıyla, katkıda bulunulan çalışmanın doğru bir göstergesi olarak harcanan ortalama çalışma saatlerinin bir göstergesini elde edebilir. Bir kişinin göstergesi toplumsal ortalamaya kıyasla yüksek (düşük) çıkarsa, o kişi toplumsal ürünlere daha fazla (daha az) katkıda bulunmuş olacak ve o anda ya da daha sonraki bir tarihte geçerli olmak üzere daha fazla (daha az) tüketim olanağı talep edecektir. Demek ki muhasebe parasıyla ifade edilen gelir, toplumsal ortalamaya göre *reel* çalışma saatine eşit olur.

"Katılımcı ekonomi bazı insanların daha fazla tüketmek amacıyla daha çok çalışmalarını dışlamadığı gibi, diğer insanlarca onaylanmış özel ihtiyaçları nedeniyle daha fazla tüketim yapmasına da engel çıkarmaz. Yalnız katılımcı ekonomi, bazı insanların daha fazla çalışmadığı ya da özel ihtiyaçları olmadığı halde diğerlerinden daha fazla tüketim yapmasını engeller."

Bizim sistemimizde, işlerin dengelenmesinin başka tür ekonomilerden *farklı olarak* fiilen gerçekleşebilmesi nedeniyle, toplumsal bakımdan ortalama çalışma saatlerinin katılımcı bir ekonomide reel ve ölçülebilir bir kavram olduğunun farkında olmak büyük önem taşımaktadır. Ayrıca, katılımcı bir ekonomide insanların tüketiminin yalnızca harcadıkları emeğe değil, aynı zamanda ihtiyaçlarına göre de değiştiğini aklımızdan çıkarmamalıyız. Bir hastalık ya da semt konseyiniz ile üretici arkadaşlarınızın onayladığı bir kişisel proje-

den ötürü ortalamanın üzerinde bir tüketim yapmak istiyorsanız, bunun karşılığında mutlaka daha fazla çalışmak ya da ödünç almak zorunda olmazsınız. Bununla birlikte, bir kişi başkalarının onaylamayacağı ölçüde ortalamanın üzerinde bir tüketim yapmak istediğinde, burada temel rolü fiilen harcadığı emek oynar. Katılımcı ekonomi bazı insanların daha fazla tüketmek amacıyla daha çok çalışmalarını dışlamadığı gibi, diğer insanlarca onaylanmış özel ihtiyaçları nedeniyle daha fazla tüketim yapmasına da engel çıkarmaz. Yalnız katılımcı ekonomi, bazı insanların daha fazla çalışmadığı ya da özel ihtiyaçları olmadığı halde diğerlerinden daha fazla tüketim yapmasını engeller.

Bakarken başkasının
çektiklerine
Üzülmemem mümkün mü
benim de?
Görüp de başkasının acısını
Gidermek istemez miyim
tasasını?

William Blake
On Another's Sorrow
(Başkasının Acısına Dair)

Bu durumda, insanların başkalarının konumlarının ayrıntılarını anlamalarını sağlayan nedir, ya da söylediğimiz gibi bunu anlayacaklar mıdır?

D. Niteliksel Tanımlama

Üreticilerin üretimlerinin hedef kitlesi olan insanların ihtiyaç ve arzularına, tüketicilerin de tükettikleri ürünleri üreten insanların özverilerine saygı duymalarını istediğimizi daha önce söylemiştik. Bunu kolaylaştırmak için de kesinlikle ekonomik aktörlerin büyük miktarda enformasyonu özetleyen gösterge fiyatlarına kolayca ulaşabilmelerinden yanayız. Yalnız bu fiyatların kolaylaştırıcı olmaktan *öte* bir işlevlerinin bulunmaması gerekir.

İlk başta ne kadar tuhaf görünürse görünsün, katılımcı ekonominin indirgemeci muhasebeyi çöpe atmak için gerek duyduğu şey, her aktörün tükettiği malların üretilmesinde kullanılan ve kendi ürettiği malların sonucunda ortaya çıkan her şeyin listesine ulaşabilmesidir. Kuşkusuz, bu muazzam miktardaki kalitatif enformasyon yığını her türlü kararda her işçi ve tüketici tarafından kullanılacak değildir -her şey bir yana, bunların

hepsinin okunması bile olanaksızdır. Oysa biz, insanların düzenli olarak kullandıkları ürünlerin "daimi bileşenler"ni zamanla yakından tanımalarıyla yetiniriz. Bu durumda, tüketicilerin üreticilerden yüksek bir talebi karşılamalarını ya da üreticilerin tüketicilerden işçilerin çalışma yaşamlarındaki boş zamanlarını artıracak şekilde daha düşük taleplerle gelmelerini istedikleri her seferinde, herkes başkalarının isteklerinin nitel boyutlarını dikkate alabilecektir.

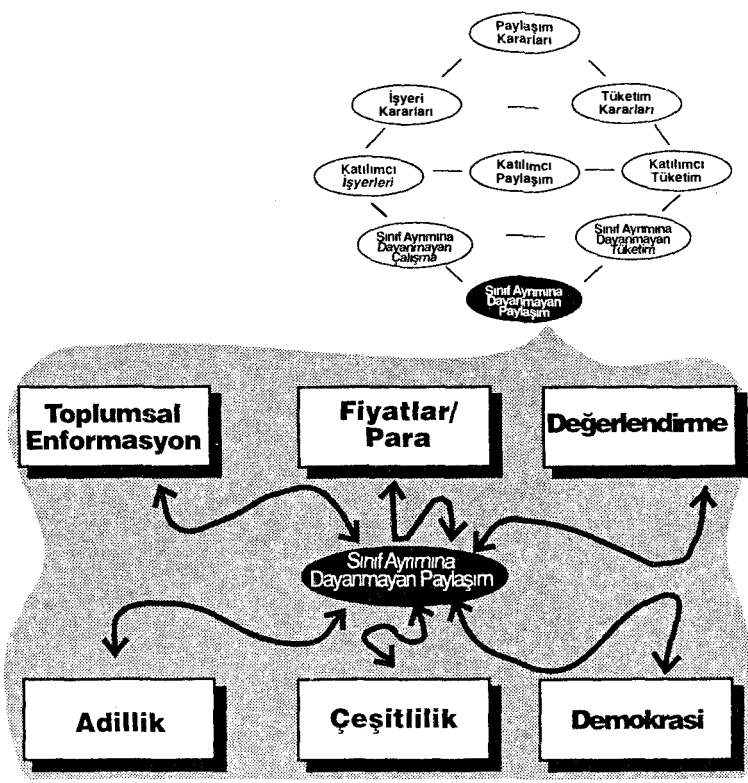
Sözgelimi, bir işçi olarak ben, çalışmanın niteliğini yükseltmeyi düşünüyorsam, yeni bir düzenlemenin tüketiciler açısından yol açacağı yeni sıkıntıları bilmeliyim ki benim kazançlarım karşısında onların rahatsız olduğu noktaları dengeleyebileyim. Bir tüketici olarak da benim istediğim malları üretmenin insani maliyetlerinin ne olduğunu bilmeliyim ki bir şeyin başkalarına maliyeti karşısında bana sağlayacağı yararı dengeleyebileyim. Acaba kendi isteklerimi erteler ve azaltır mıyım, acaba isteklerimde ısrar eder ve ya işçilerin daha fazla üretmelerini ya da birilerinin *kendi* taleplerini kısmalarını ister miyim?

Bu hesaplar ancak katılımcı gösterge fiyatlarına dayanarak yapılabilirken, insanlar nitel ayrıntılara da dikkat etmezlerse bunların doğruyu yansıtamayacağını ileri sürüyoruz (bu iddiamızın daha ayrıntılı biçimde kanıtlanması için bkz. *Quiet Revolution in Welfare Economics*, Princeton University Press). Her durumda, eğer *yalnızca* gösterge fiyatları kullanılacak olursa ekonomik faaliyetlerle ilgili karar almanın karşılıklı ve toplumsal karakterinde bir sakatlık ortaya çıkar. İnsanlar, gerek tüketimden beklenen kazançlarla gerekse fiili üretim koşullarıyla ilgili enformasyonlara ulaşabilmelidirler.

Eğer bir birey olağandışı ölçüde pahalı bir tüketim demetinin peşindeyse, bu isteğini kendi tüketim konseyine, konseyin önerilerinin bir parçası olarak kabul ettirerek haklı göstermek zorunda kalacaktır. Eğer konseyin isteği kişi başına ortalamanın üzerindeyse ve üreticiler daha fazla üretim yapmaya yanaşmıyorlarsa, bir sonraki planlama döneminde isteklerin düşürülüp düşürülmeyeceğine ya da başka konseylerin isteklerini düşürmeleri, işçilerin üretimi artırmayı önermeleri gibi olasılıkların gerçekleşmesini bekleyip

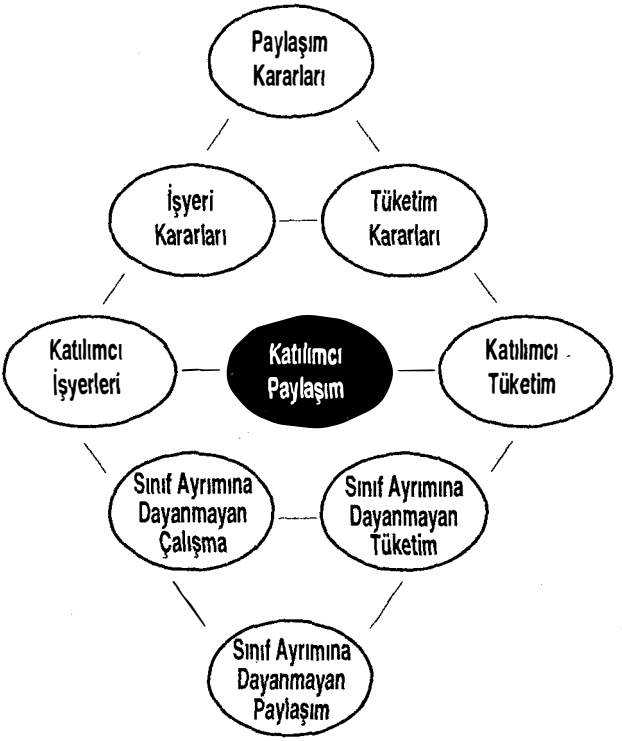
beklememeye konsey karar vermelidir. Üreticiler olsun tüketiciler olsun bu tip kararları verebilmek için hem fiyatlarla ilgili özet verilere, hem de ayrıntılı nitel hesaplara kolayca ulaşabilmelidirler. Ekonomik kararların insani ve toplumsal boyutunun kaybolmamasını, böylece özet fiyat verilerinin doğruluğunun güvence altına alınmasını ancak bu sağlayacaktır.

Örneğin, daha fazla bilgisayar sahibi olmak istediğimizi varsayalım. Bir chip fabrikası bir makine fabrikasında yapılan makineleri kullanırken, bilgisayar fabrikası da bir chip fabrikasında yapılan chipleri kullanmaktadır. Ben bütün bu bilgileri -ve benim isteğimin bütün bu fabrikalardaki etkisini- bilmek zorunda mıyım? Bunu an-

lamak için, 6. Bölüm'de ele alınan çeşitli paylaşım kurumlarının rolü konusunu irdelemeliyiz. Gerçekte ne kadar enformasyondan yararlanıldığını ve 7. ve 8. bölümlerde ele alınan bazı hayali işyerleriyle yaşam birimlerinin işleyiş mantığını ancak o zaman anlayabiliriz.

VI
Katılımcı paylaşım

Paylaşım Kararları
İşyeri Kararları
Tüketim Kararları
Katılımcı İşyerleri
Katılımcı Paylaşım
Katılımcı Tüketim
Sınıf Ayrımına Dayanmayan Çalışma
Sınıf Ayrımına Dayanmayan Tüketim
Sınıf Ayrımına Dayanmayan Paylaşım

Yıllık gelir yirmi pound, yıllık harcama on dokuz nokta dokuz, sonuç mutluluk. Yıllık gelir yirmi pound, yıllık harcama yirmi nokta altı, sonuç sefalet.

Charles Dickens

Katılımcı planlamanın temel aktörleri, sıradan yurttaşların kendi işyerlerindeki üretim ile kişisel ve semt tüketimleri hakkında karar vermelerine zemin hazırlayan işçi ve tüketici konseyleridir. Ama semt tüketici konseylerinin dışında, daha alt düzeylerin önerilerini toparlayıp kolektif istekler sunmaktan sorumlu olan bölge, şehir, il, eyalet ve bölge konseyleri de vardır. İşyeri konseylerinin dışında da bölge ve sanayi konseyleri federasyonlarımız vardır.

Ek olarak, Tüketim Danışma Kurulları (TDK'lar) farklı tüketim düzeylerinde kolektif tüketim önerileri gibi sorunları değerlendirirken, Üretim Danışma Kurulları (ÜDK'lar) farklı düzeylerde üretimde dışsal etkiler ve ölçek ekonomileri gibi sorunları ele alırlar. İstihdam Danışma Kurulları (İDK'lar) işçilerin işyerlerini değiştirmelerine yardımcı olurken, Hane Danışma Kurulları (HDK'lar) yurttaşların topluluklara ve semtlere üye olmalarına yardım eder.

Ayrıca her düzeyde, planlama taleplerini önceden tahmin edilemeyen koşulları hesaba katacak şekilde güncelleştirmenin en az olumsuz etki yapan yöntemlerini sağlamakla sorumlu Düzeltme Danışma Kurulları'yla (DDK'lar) karşılaşırız. Son olarak da, planlama sürecinin oturmasını sağlamak için Mükerrer Danışma Kurulları (MDK'lar) vardır.

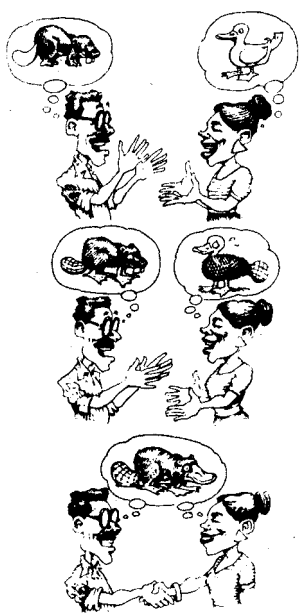
Tüketim yapan her aktör bu sürece katılmak için yakın geleceği kapsayan bir plan önerir. Bireyler o yıl için geçerli olacak özel mal taleplerini bildirirler. Sonra kişisel talepler semt ya da diğer kolektif tüketim birimlerinde derlenir ve bunlara dayanarak kolektif tüketim talepleri hazırlanır.

Benzer biçimde, üretimde yer alan her aktör de yakın geleceği kapsayan bir plan önerisinde bulunur. Bu aktör ister bir birey, ister bir çalışma ekibi, ister bir işyeri ya da isterse bir sanayi olsun, yapılan önerilerle, önerilen faaliyetleri tamamlamak açısından gerekli girdiler ve bu sürecin ürünü olacak çıktılar belirlenir.

Elbette, ilk tüketim ve üretim önerileri eşit olmayacak, ya da

ekonomistlerin jargonuyla ifade edersek, ilk önerilerle uygulanabilir bir plan ortaya çıkmayacaktır. Çoğu mallar için öngörülen ilk talepler hemen hemen daima önerilen arz miktarından fazla olacaktır.

Süreç nasıl yürürse yürüsün, bütün diğer aktörlerin önerileri ve diğer aktörlerin ilk önerilerle ilgili tepkileri hakkındaki enformasyonlar alındıktan sonra, her aktör yeni bir öneri daha getirir. Zamanla, aktörler ardı ardına "turlar"la (yani, pazarlık turlarıyla) birbirleriyle "pazarlık yaptıkça", süreç içinde gerçekleştirilebilir bir plan şekillenmeye başlar. Nihai planı hazırlayan bir merkezi organ olmadığı gibi, nihai planı yaratan bir piyasa rekabeti de yoktur. Ademimerkezileşmiş, toplumsal, durmadan yinelenen bir iletişim süreciyle bütün aktörlerin nihai planı demokratik biçimde *formüle etmeleri* sağlanır.

"Nihai planı hazırlayan bir merkezi organ olmadığı gibi, nihai planı yaratan bir piyasa rekabeti de yoktur. Ademimerkezileşmiş, toplumsal, durmadan yinelenen bir iletişim süreciyle bütün aktörlerin nihai planı demokratik biçimde formüle etmeleri sağlanır."

Ama insanlar ne önerileceğini nasıl bilirler? Pazarlıklar niçin sonsuza kadar sürmesin? Dahası, planlama süreci sonunda uygulanabilir bir sonuç şekillenmeye başlasa bile, bunun etkin ve adil olmasını ne güvence altına alacak, insanların diledikleri gibi tasarrufta bulunup ödünç almalarını ne sağlayacaktır? Peki, ya bu arzular ya da koşullar yıl içerisinde değişecek olursa ne yapılacaktır? Temmuz ayına gelindiğinde beklenmedik biçimde hastalansak bile 1 Ocak'ta söylediğimiz şeyleri gene uygulamak zorunda kalacak

mıyız? Ya işçiler beklenmedik problemlerle karşılacak olursa nasıl bir durum ortaya çıkar? İnsanlar bütün bir yıl boyunca üretip tüketecekleri şeylerin aşağı yukarı doğru bir bilançosunu yapabilirler mi?

Şimdilik, sistemin yıllar boyunca işlediğini *varsayalım* ve bu koşullarda yeni bir yıla ait bir planlama sürecinin neye benzeyeceğini soralım. Sanırız böylece yukarıdaki soruları yanıtlamamız mümkün olur. Bugünkü işleyişlerden ve alışkanlıklardan kopmanın önemli güçlüklerini bir kenara bıraksak bile, "geçiş yapma"ya değer bir şey olduğuna inandıktan sonra geçişe ciddi ciddi kafa yormaya başlayabiliriz.

ABD'de 1988'de fert sayısı ortalama 2.69 olan 91 milyon hane vardı. Tüketim yerleri olarak, 1986'da, örneğin 187.430 yiyecek mağazası, 362. 895 yiyecek ve içecek yeri, 36.037 genel alışveriş mağazası, 141.884 giyim ve aksesuar mağazası, 205.597 emlak bürosu, 54.759 banka, 18.543 sinema ve tiyatro ile 2.018 müze bulunuyordu.

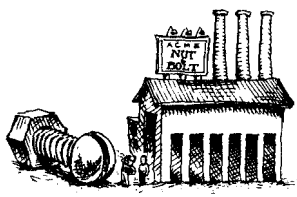
1. İLK ÖNERİLERİN HAZIRLANMASI

Geçen yıl bizim ekonomimizde, bireylere, tüketim konseylerine, işyerlerine ve sanayilere ait "planlar"ı meydana getiren çeşitli üretim ve tüketim tasarıları uygulamaya koyuldu. Yıl içerisinde bu "planlar"ın hepsini kaydettik. Ayrıca, geçen yılın kesin gösterge fiyatlarıyla kişi başına tüketimini ve gene geçen yıl için işyerlerindeki ortalama toplumsal maliyet/toplumsal yarar oranını da biliyoruz. Ek olarak, her birim, geçen yılın planlama süreci içerisinde önerilerini nasıl değiştirdiğini bildiği için, başkalarının ihtiyaçları ışığında kendi isteklerini ölçülü bir düzeye indirir. Aynı biçimde, her birim başka birimlerin geçmişteki işlemlerini gösteren aynı verilere kolayca ulaşabilir.

"Aynı biçimde, bizim çalışma önerimiz bizce ortalama emek miktarının, dolayısıyla toplumun toplam üretim ve tüketiminin ne kadar olması gerektiğini

Bilim-kurgu yazmaya başladığımızı düşünen okurlara, çağdaş veri tabanı sistemlerinin bu tür enformasyonları manipüle edip düzenleyecek kadar güçlü olduğunu hatırlatalım. Takip etmek istediğimiz çeşitli

ekonomik işlemleri tanımlayıp kaydedecek düzeye yaklaşan, on milyonlarca tüketiciyle ilgili önemli veri dosyaları *şimdi* bir avuç büyük kredi kuruluşunun *elindedir ve bu verilerden düzenli olarak onlar yararlanırlar*. Herkesin bu verilere ulaşması konusunda zaten kapsamlı bir telefon ağı vardır; tam bir ilişki ağı kurmak için gereken tek şey de bilgisayar terminallerinin ve modem denilen iletişim aygıtlarının sınırsız derecede dağıtılmasıdır. Bunların ihtiyacımız ölçüsünde üretimi yapıldığında, katılım başına maliyet yüz dolara kadar düşebilir ya da uzun yıllar varlığını sürdürecek birimlerde daha da azalabilir. Aynı biçimde, bellek ve çalıştırma kapasitesi o kadar hızlı şekilde büyümektedir ki, katılımcı planlama hazırlamanın teknik araçları bu tür bir sisteme yönelik toplumsal talebin olgunlaşmasından önce elde hazır bulunacaktır.

"Malların iyileştirilmesini isteyen işçiler onlardan talep ederler. Talep edilen bu malları üreten işletmelerde çalışan işçiler de bu talepleri karşılayacak kadar üretim yapmayı isteyip istemediklerini kararlaştırırlar. Diğer bütün tüketici/üretici ilişkilerinde de aynı dinamik geçerlidir."

Peki öyleyse, bireysel bir tüketici ya da işçi nasıl plan yapar? İlkin, geçen yılın planıyla ilgili verileri toplarız. İkinci olarak, çeşitli Mükerrer Danışma Kurulları'ndan (MDK'lar) tahmini gösterge fiyatları, gelir ve bu yıl kullanılan girdi değeri başına ulaşılması gereken ürün değeri (maliyet/kazanç oranı) hakkındaki enformasyonları, işgücünde ve tüketici nüfusta meydana gelen değişikliklerle yatırım kararları *ışığında geçen yılın kesin* rakamlarını uyarlayarak elde ettiğimiz bütün bilgileri alırız. Üçüncüsü, üst düzeydeki üretim ve tüketim konseylerinden ve üretim-tüketim danışma kurullarından, uzun dönemli planların bir parçası olarak be-

nimsenmiş olan belli başlı yatırımlarla ve bunların günümüze yansıyacak uzantılarıyla ilgili enformasyonları derleriz.

Son olarak, amaçladığımız çalışma düzeylerini ve planladığımız ödünç ya da tasarruf miktarlarımızı hesaba katarak, gelecek yıla ilişkin kişisel bir tüketim önerisi hazırlarız. Bundan çıkacak sonucun adilane olacağını varsayarsak, bizim önerimiz üstü kapalı biçimde ekonominin benimsemesi gereken ortalama tüketim tercihine ve, bütün bunların üretilmesi gerektiğini aklımızda tuttuğumuzda, insanların fiilen gerçekleştirmeleri gerektiğini düşündüğümüz ortalama çalışma miktarı tercihine verdiğimiz "oy"u yansıtacaktır. Aynı biçimde, bizim çalışma önerimiz bizce ortalama emek miktarının, dolayısıyla toplumun toplam üretim ve tüketiminin ne kadar olması gerektiğini gösterir. Kısacası, her aktör, ilk kişisel önerisini ortaya atarak, kendi tüketim ve üretimiyle, ayrıca üstü kapalı biçimde ortalama ve aşırı çalışma ve tüketim miktarıyla ilgili önerisini de sunmuş olur. Esasında, her birey bütün önerilerini üstü kapalı biçimde iki kere, birini kişisel tüketim önerisiyle, diğerini de kişisel çalışma önerisiyle yapar.

" Ve bu değişmiş gösterge fiyatları sayesinde konseyler talepte bulundukları ya da üretmeyi önerdikleri farklı mal kalemlerinin toplumsal maliyetleri ve yararlarına ilişkin yeni hesapları elde etmiş olurlar."

Ama bütün bunlar, tek tek her mal önerisini büyüklüğüne ve rengine kadar kalem kalem sıralamamız gerektiği anlamına mı gelir? Hayır, çünkü MDK'lar malları kaynaklar, ara mallar ve onları üretmek için gerekli emek bakımından kabaca birbirlerinin yerini alabilmelerine göre sınıflarlar. Yani bizim yalnızca çeşitli tip mallar arasından kendi tercihimizi yapmamız yetecektir. Aynı şekilde renklere ya da boyutlara kafamızı takmayız, çünkü üreticiler demografik veriler sayesinde, diyelim ki 7 milyon lastik tenis ayakkabısı kadar olan toplam talebin ne kadarının 8 numara için, 9 numara için veya şu ya da bu model veya renk için yapıldığı konusunda kabul edilebilir bir hata payı sınırlarında bir tahmin yürütebilecek durumdadırlar.

Yani siz, bir birey olarak, tüketim isteklerinizi başkalarının istekleriyle birarada değerlendirildiği kendi semt konseyinize sunarsınız. Daha sonra semtin kolektif tüketim talepleri aynı semt kon-

seyinin toplam istekleriyle birleştirilerek, benzer süreçlerin işlediği bölge konseyine sunulur ve bu işlem ta ulusal tüketim konseyine kadar devam eder.

"Her yeni turla birlikte, konseyler ne kadar istediklerini saptarken önceden aşırı miktarda talep edilen malların fiyatının yükselecek, önceden aşırı miktarda arz edilen malların fiyatının ise düşecek olması, kararların alınması açısından yeni bir ortam yaratacaktır."

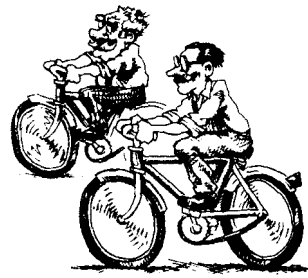
Aynı şekilde, işçiler ilk öneriler, planlama turları sırasında yapılan değişiklikler, nihai olarak ortaya çıkan biçim ile herhangi bir aksaklıkla karşılaşılması halinde fiilen uygulamaya konan biçim dahil olmak üzere geçen yılki önerilerinin bir dökümüne sahiptirler. MDK'lar bu yıl, turlar sonucunda makul bir düzeyde karar verilmeden önce, demografik verilerden ve geçen yılın taleplerinden çıkarılan sonuçlar ışığında talepte nasıl değişiklikler yapılabileceğine ilişkin hesapları da sunarlar.

İşçiler bu bilgileri ele alır, kendi isteklerini tartışır ve bir sonraki bölümde ele alacağımız işleyişler ışığında işçi konseylerinin ilk "girdi" ve "çıktı" önerilerinden derlenen çalışma önerilerini sunarlar.

Ayrıca, hem işçi hem tüketici konseyleri, kendi koşulları ve konumlarına göre değişiklik tanımları dahil olmak üzere, kendi önerilerinin nitel uzantılarını da ortaya koyarlar. Bir işyerindeki çalışmanın niteliği gürültüyü azaltan ya da ortamı daha kabul edilebilir bir hale getiren önceki yatırımlar nedeniyle değişmişse eğer, bu belirtilecektir. Benzer biçimde, bir tüketim konseyinin belirli bir maldan talepte bulunmaktaki amacı geçen yıla göre farklı ise bu da belirtilecektir. Gelgelelim, burada birimlerin enformasyonları derleyip kendi önerilerini ortaya atmasından söz ederken, veri toplamak için her tarafı dolaştıklarını ve önerilerinin birer kopyasını ülkenin bütün birimlerine göndermelerini kastetmiş olmuyoruz. Planlama işi bilgisayarlarla yapılmaktadır. Bütün konseyler bütün danışma kurullarının ve diğer bütün konseylerin elindeki veri bankalarına kolayca ulaşabilirler. Belli bir esneklik payı içerisinde değişiklik sergileyebilen bu enformasyonlara ulaşmak için talep edilen tek şey, bilgisayar sisteminin herhangi bir malın durumunu belirlemek için gerekli olan önerileri yalnızca otomatik olarak kaydetmesi değil, aynı zamanda döküm halinde bir özetini çıkarıp

uygun karşılaştırmaları yapmasıdır ve bu bizi tekrar "planlama turları" sorununa getirir.

2. ÖNERİLERİN DEĞERLENDİRİLMESİ

"Tüketicilerin istekleriyle değişik işçi konseylerinin istek ve becerilerindeki farklılıklar, kişilerin katkılarının zamanlamasındaki farklılıklar ve alacakları yararlar kadar etkilidir. Katılanlar üzerinde uygulanan baskılar da tekbiçimliliği değil, etkinliği ve adilliği geliştirmeye yarar."

Önce ilk öneriler masaya konur. Olasılıkların iyimser bir değerlendirilmesi çerçevesinde ne kadar ve hangi biçimde çalışmak ve tüketmek istediğimizi düşündüğümüzün yanıtlarını hepimiz vermişizdir. Bu durumda ortaya çıkan sonuçlara bir plan demeye hazır olur muyuz, yoksa bir tur daha öneri toplamamız mı gerekir?

Buna karar vermek için gelen bütün tüketim talepleriyle bütün üretim önerilerini biraraya toplar ve her tür malın talebi ve arzıyla karşılaştırırız. İlk aşama ya da turda, tüketicilerden iddialı tüketim paketleri, işçilerden ise kabul edilebilecek çalışma planları önermelerinin beklendiği bu aşamada, çoğu mala yönelik talep arz miktarından fazladır. Bunun anlamı da, herkesin ilk önerilerinin aynı zamanda gerçekleşme şansının bulunmadığıdır. Planlama terminolojisinde ilk önerilerden uygulanabilir bir plan çıkmaz ve çoğu maldan belli bir orana göre aşırı miktarda talep edilir.

Ondan sonra, her konseye hangi maldan ne kadar fazla talep ya da arz olduğuna ve bu taleplerin başka birimlerin talepleriyle karşılaştırılmasına ilişkin yeni veriler gelir. Benim işyeri konseyim benzeri diğer üretim birimlerine göre daha az üretim yapmayı mı önerdi? Benim tüketici konseyim diğer tüketim taleplerine oranla daha büyük bir paket mi önerdi?

MDK'lar bu aşırı talep ve arz miktarlarını, aşırı derecede talep

edilen malların fiyatlarını yükseltip aşırı derecede arz edilen malların fiyatlarını düşürerek , "gösterge" fiyatlarına göre uygun biçimde değiştirirler. Bu durumda, talepteki ya da arzdaki aşırılık oranı ne kadar yüksekse yapılan değişiklikler de o kadar kapsamlı olur. Ve bu değişmiş gösterge fiyatları sayesinde konseyler talepte bulundukları ya da üretmeyi önerdikleri farklı mal kalemlerinin toplumsal maliyetleri ve yararlarına ilişkin yeni hesapları elde etmiş olurlar.

Daha sonra, konseyler kendi önerileri için mutlaka diğer konseylerin onayını almak zorunda olduklarından, tüketici konseyleri toplam tüketim taleplerinin ortalama kişi başına tüketimle uyum içinde olması baskısını hissederlerken, işçi konseyleri de ulusal ortalamayı dikkate alarak yaptıkları üretimin toplumsal yararlarıyla girdilerin toplumsal maliyetlerinin bir dengesini kurma baskısını hissederler. Ancak bu, her tüketici konseyinin her maldan ortalama miktarda tüketmek, bir sanayideki her işyerinin de çıktılarıyla aynı oranda girdi kullanmak zorunda olduğu anlamına gelmez. Her tüketici konseyi, "gösterge" fiyatına göre talep edilen her malın miktarını derleyip kendi bilgisayar terminallerinde değerlendirerek, taleplerinin üye başına ortalama değeriyle başka konseylerin taleplerinin kişi başına ortalama değerini ve ulusal ortalamayı karşılaştırabilir. Kuşku yok ki, katılımcı ekonomide, bir tüketim malının "toplam değeri", bir tüketim talebinin ekonominin bütününde "kıt kaynaklara ve çalışma kapasitesine getirdiği toplam yükü" ifade etmenin başka bir yolu-

Katılımcı bir planlama aygıtı uygulamada etkisiz kalacak kadar büyük mü olur? 1987 yılında federal hükümet askeri olmayan görevlerde 3 milyondan biraz fazla eleman çalıştırıyordu. (Bütün ülke çapında askeri olmayan görevlerde istihdam edilenlerin toplam sayısı 100 milyonun biraz altındaydı.) Hükümet bünyesindeki çalışanlar arasında, 44.000 bilgisayar uzmanı, 60.000 daktilocu memur, 18.000 avukat, 23.000 hava trafiği kontrolörü, 27.000 suç araştırma görevlisi, 38.000 hastabakıcı vb. vardı. Yalnızca yürütme kolunun idari bölümünde 1 milyonun üzerinde sivil görevli bulunuyor ve bunların yaklaşık 116.000'i tarımda, 31.000'i savunma alanında, 122.000'i sağlık alanıyla sosyal hizmetlerde, 4.500'ü eğitimde ve 245.000'i emeklilik işlemlerinde, vb. çalışıyordu. Federal mahkeme sisteminde 21.000 kişi görevliydi. Katılımcı bir ekonominin planlama aygıtını işletmek için bundan daha fazla kişiye gerek duyulur mu?

dur. Bunun gibi, her işçi konseyi de, gösterge fiyatlarına göre çıktı miktarlarını derleyip bunlardan ürünlerin toplam değerini (toplumsal yarar) çıkararak ve gene gösterge fiyatlarıyla girdileri toplayıp bunlardan kullanılan girdilerin toplumsal değerini (toplumsal maliyet) bularak, başka işyerlerinin, ayrıca o sanayi alanı ve ekonominin bütünü çerçevesindeki ortalamaları karşısında kendi toplumsal yarar/toplumsal maliyet oranını hesaplayabilir.

"Bütün enformasyonları taşınabilir belleğine depolamış olan ve yıl içerisinde zamanla azalan payınızı da göstererek tüketimlerinizi kaydeden bir bilgisayar 'kredi kartı'na sahip olduğunuzu düşünün."

Her yeni planlama turuyla birlikte, konseyler ne kadar istediklerini saptarken önceden aşırı miktarda talep edilen malların fiyatı yükselecek, önceden aşırı miktarda arz edilen malların fiyatı ise düşecek ve bu da kararların alınması açısından yeni bir ortam yaratacaktır. Konseyler önerilerde genellikle ilkin gösterge fiyatları yükselen girdilerin yerine gösterge fiyatları düşmüş olan girdileri, işyerleri açısından ise gösterge fiyatları yükselen çıktıların yerine gösterge fiyatları düşmüş olan çıktıları koyarak değişiklik yapacaklardır. Tabii bu *değişiklikler* ekonomik etkinliği artıracak, tek tek birey konseylerinin başka değişiklik önerilerinden etkilenme oranını azaltacaktır. Ancak, bu ayarlamaları yaptıktan sonra, bir tüketim talebi ulusal ortalamanın üstünde kalırsa, çıkarılacak iş kapsamı önerileriyle ödünç alma/tasarruf yapma planları bu fazlalığı mazur gösteremezse, fazla talebi haklı göstereccek özel bir koşul da yoksa ve tüketiciler konseyi daha sonraki aşamalarda koşulların konsey lehine değişeceğini öngöremiyorsa, bu durumda konsey, üye başına düşen değeri ulusal ortalamaya uydurmak üzere toplam talebini *düşürme* baskısını hissedecektir. Gene, gerekli ayarlamaları yaptıktan sonra bir işçi konseyi toplumsal maliyetler karşısında kabul edilebilecek derecede fazla bir toplumsal yarar üretemezse, bu fazlalık için geçerli bir mazeret (ya da daha

önemli bir ihtiyaç) gösteremezse ve gelecek dönemde koşulların kendi önerisi lehinde değişeceğine ilişkin etkili bir beklentisi yoksa, bu durumda harcanan emek miktarını artırma baskısıyla yüz yüze gelecektir. Bunun dışında, planlama turları ilerledikçe, fiyat göstergeleri de nihai yerlerini bulmaya başlayacak ve tüketicilerle işçilerin aşırı derecede pahalı tüketim taleplerini ya da konumlarına uygun yeni fiyat beklentileri karşısında yetersiz kalacak olan üretim önerilerini "savunma" gerekçeleri azalacaktır. Son olarak, toplumsal yarar/toplumsal maliyet oranını yeterli düzeylere getiremeyen bir işyerinden, başka yerlerde daha üretken biçimde kullanılabilecek kaynakların üretken olmayan bir birimde kullanılmasına izin vermek toplumun çıkarına olmayacağından, kendini feshetmesi bile istenebilecektir.

Yukarıda yaptığımız özet açıklamada, önerilerin gözden geçirilmesinin temel mantığı doğrudan şöyle işlemektedir: Bir birimin önerisini kabul etme zorunluluğundan kaynaklanan çok sıkı bir değerlendirme yapma gerekliliği, her aktörde, tüketim ve çalışma önerilerini genelle "uyumlulaştırma" baskısını doğurur ve böylece insanlar kendileri dışındaki aktörlerden üstü kapalı biçimde bulundukları taleplere ek bir katkıda bulunmuş olurlar. Malların toplumsal maliyetleriyle yararlarına ilişkin daha doğru bilgiler edinmek, işçilerle tüketicileri, kıt üretken kaynakların etkin biçimde dağıtılması yoluyla toplumsal çıkara hizmet etmeyi sağlayarak, aşırı

"Dahası, her ürünün konumunun başka birçok ürünün konumunu etkilediğini, yani herhangi bir turda restoranda yemek yeme talebindeki değişikliklerin evde pişirilen yiyeceklerin ya da arabaların kullandığı yakıtın konumunu da etkileyeceğini düşündüğümüzde, ne kadar karmakarışık manzaralarla karşılaşabileceğimizi kestirebiliriz. "

talep edilen mallardan aşırı miktarda arz edilen mallara yönelmeye teşvik eder. Bununla eşzamanlı olarak, kabul edilemeyecek derecede pahalı tüketim taleplerinde ya da yetersiz üretim önerilerinde gerekli düzeltmeler yapılır. Topluma karşı sorumlu davranışların teşvik edildiği bir ortamda, tek tek aktörler bireysel refah arayışlarıyla başkalarının aynı ölçüde haklı olan refah arayışlarının koşullarını uyumlulaştırmak bakımından ihtiyaç duydukları enformasyonları rahatlıkla edinebilirler. Tüketicilerin istekleriyle değişik işçi konseylerinin istek ve becerilerindeki farklılıklar, kişilerin katkılarının zamanlamasındaki farklılıklar ve alacakları yararlar kadar etkilidir. Katılanlar üzerinde uygulanan baskılar da tekbiçimliliği *değil*, etkinliği ve adilliği geliştirmeye yarar.

Her yeni planlama turu hem bütün tüketicilerle üreticiler açısından yeni bir faaliyet önerileri paketi ortaya çıkarır, hem de gösterge fiyatları, ortalama tüketim ve ortalama çalışma üretkenliği miktarlarını yeniler. Peki, bu süreç herkesin benimseyebileceği bir sonuca nasıl gider? Nihai bir paylaşım planının, bir merkezi planlamacının ya da piyasa sisteminin çıkaracağı plandan daha üstün olacağını nasıl bilebiliriz? Dahası, yıl içerisinde koşullar değiştiği zaman gerekli düzeltmeleri nasıl yaparız? Biz şimdi, diğer sorunların nasıl ele alınacağını ortaya koymaya katkıda bulunması açısından, ilkin son sorunun üzerinde duracağız.

Bu kadar önemli enformasyonları bu kadar çok farklı noktaya iletmek mümkün müdür? Hareketli elektronik enformasyonlardan söz ettiğimizi getirin aklınıza. ABD posta sisteminin taşınabilir paketleri bir yerden bir yere götürmek gibi bundan çok daha zor bir görevi vardır. 1987'de federal posta hizmetlerinde yaklaşık 160 milyar parça (kişi başına yaklaşık 656 parça) posta malzemesi taşıyan 840.000 kişi çalışıyordu. Bu hizmeti yerine getirmek için 40.000'i aşkın postane, teslim istasyonu, şube, vb. bulunuyordu. Oysa katılımcı planlamanın iletişim altyapısı için çok daha küçük bir aygıtın -daha çok bilgisayarlı bir enformasyon servisine benzeyen bir iletişim sürecini uygulamaya geçirdiği için herhalde Koli Şubesi kadar- yeterli olacağı besbellidir.

3. UZLAŞILMIŞ BİR PLAN ÜZERİNDE GEREKLİ DÜZELTMELERİN YAPILMASI

Önerileri birbirine yaklaştırma ve güncel koşullara göre gerekli düzeltmeleri yapma işi birbiriyle bağıntılıdır, çünkü her ikisi de geniş ölçekli planlamadan kaynaklanan "incelikler"in yararını görür. Şimdi, belirli bir yıl için bir plan üzerinde anlaşmaya varılmış olduğunu varsayalım. Yıl ilerledikçe ilk başta benimsenmiş bu plan üzerinde güncel koşullara göre değişiklik yapma ihtiyacını neden duyar ve bu değişiklikleri nasıl uygulamaya geçirebiliriz?

"Siz kendiniz için belli bir çalışma yoğunluğu ve üstü kapalı biçimde herkesi kapsayan bir ortalama çalışma yoğunluğu, ayrıca kendiniz için bir tüketim düzeyi ve gene üstü kapalı biçimde herkesi kapsayan bir ortalama tüketim düzeyi önerirsiniz. Ve gerçekçi davranmak için de bu önerileri birbiriyle uyumlu kılmaya çalışırsınız."

Bir tüketici olarak, yıla, bütün bir yıl boyunca tüketeceğiniz ve onaylanmış olan farklı türde yiyecek, giyecek, restoran yemeği, gezi, yakıt, kitap, kaset ve temsil bileti paylarınızı bilerek başlarsınız. Bunun dışında, bütün enformasyonları taşınabilir belleğine depolamış olan ve yıl içerisinde zamanla azalan payınızı da göstererek tüketimlerinizi kaydeden bir bilgisayar 'kredi kartı'na sahip olduğunuzu düşünün. Peki ya planlamış olduğunuzdan farklı şeyler tüketmek isterseniz?

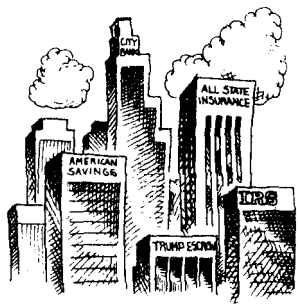
Siz bir semt konseyinize aitsiniz. Semt konseyiniz de bir tüketici federasyonları ağına aittir. Sizin önerdiğiniz birçok değişiklik, semt, bölge, il vb. konseylerinde bulunan diğer aktörlerin önerdiği değişikliklerle dengelenebilir. Açıktır ki, birbirini karşılayan tüketim değişiklikleri üretimi etkilemez ve tüketici konseyleriyle federasyonları tarafından kolayca dengelenebilir.

Ben şu ya da bu maldan daha fazla isterken komşum da benimkinin tam tersi bir talepte bulunursa (ya da, gerçekleşmesi daha büyük bir olasılıkla, aramızdan şu ya da bu malda mütevazı değişiklikler isteyen üç bin kişinin fazla ve eksik talepleri birbirini dengeliyorsa), o zaman üretim miktarında ciddi bir değişiklik yapılmaz. Sizin semt konseyinizin bütün üyelerinin süt tüketimine ilişkin bütün değişiklik önerilerinin toplamı kayda değer bir talep artışını doğuruyorsa, bu toplam miktar başka semt konseylerinin

tam zıt yöndeki önerileriyle dengelenebilir ve bu durumda sadece malların bölüşümü etkilenmiş olur.

Ama bazen de değişiklikler dengeli olmaz. Bu durumda, diyelim, süt talebindeki net artış talebinin ya daha fazla miktarda süt üretecek (emek yoğunluğunu veya her bireye düşen çalışma saatini artırarak ya da ek personel görevlendirerek), ya da üretimi artırmayı reddedecek olan süt üreticilerine iletilmesi gerekir.

Süt üretimindeki herhangi bir artış muhtemelen daha fazla girdiyi gerektireceğinden, başka sanayilerdeki düzeltmelerin ikincil düzeydeki etkilerini dengeleyebilecek -ya da dengeleyemeyecek- ikincil etkilerle karşılaşılacaktır. Eğer insanların tüketimi "kredi kartı" bilgisayarlarına otomatik olarak kaydediliyor ve yaptıkları her tüketim yıllık paylarından düşülüyorsa, periyodik olarak gerçekleştirilen düzeltmeler de kolayca ilgili düzeltme danışma kurullarına (DDK'lar) iletilebilir ve onlar da tüketici talebinde tasarlanan değişiklikleri ilkin ilgili tüketici federasyonlarına, daha sonra da gerekli olursa ilgili sanayi federasyonlarına iletebilirler. Buna karşılık işçiler de yapmak istedikleri değişiklikleri önerirler ve tüketicilere işçilerin beklentilerine uygun değişikliklerin neler olduğu bildirilir. Bu tür diyaloglar sayesinde, gerekli bulunan hallerde çalışanların yerlerinin değiştirilmesiyle, bazı sanayilerde çalışma azaltılırken, bazı sanayilerde de artırılması kesinlikle başarılabilir;

"Piyasalarımız olunca, karşılaştırılabilir bir katılımcı ekonominin işyerlerinin ve tüketimlerinin dışında oluşturulmuş danışma kurullarının yer alacağı binalarda çalışan, hemen her toplulukta birbiriyle rekabet eden şubeleri bulunan bankalarımız da olur."

ancak bu hareketlilik başka tür ekonomilerde rastlanandan daha fazla olmayacak, hatta iş değiştirmesi gereken işçilerin maliyeti değişiklik taleplerinin karşılanıp karşılanmamasına topluca karar verilmesinde bir faktör olacağından bir ölçüde azalabilecektir bile.

Yalnızca hükümetin yandaşları için, yalnızca parti üyeleri için -bunların sayıları ne kadar kabarık olursa olsun- özgürlük olması hiç özgürlük olmaması demektir. Özgürlük daima ve yalnızca farklı düşünenlere tanınan özgürlüktür. Bunu savunmamızın nedeni salt fanatikçe bir adalet anlayışına sahip olmamız değil, aynı zamanda politik özgürlükte öğretici, yararlı ve saflaştırıcı olan her şeyin bu temel karakteristiğe bağlı olması ve özgürlük özel bir ayrıcalığa dönüştüğü zaman bunun etkililiğinin kaybolmasıdır.

Rosa Luxemburg'dan aktaran Cohn Bendit, *Obsolete Communism* (Eskimiş Komünizm) içinde

Yukarıda anlattıklarımız ışığında, bütün konseylerin faaliyetleri diğer konseylerin faaliyetlerini de etkileyeceğinden, asıl planda arz ile talep arasında çok yakın bir denge kurulmuşsa, yıl içerisinde yapılacak değişikliklerin bütün ekonomide ciddi bir aksaklığa neden olabileceğini görebiliriz. Çok katı bir şekilde planlanmış bir ekonomik ağda çok fazla hareketlilik ve tartışma yaşanacaktır. Bu yüzden, düzeltme işlemlerini basitleştirmek için, katılımcı planlama "yedekler"i biraraya toplar. Bütün sanayiler, gereklilik ortaya çıkarsa üretimi daha fazlaya çıkarabilmek amacıyla ilk aşamada planlanmış talepten daha fazlasını üretir ve kapasitenin üzerinde bir plan hazırlarlar. Aynı şekilde planda her an kullanılmak üzere ekstra kaynaklar ayrılır. Bununla aynı zamanda, bireylerin kendi tüketim konseylerinden onay almadan taleplerinde çok büyük değişiklikler yapmalarına izin verilmediği gibi, bir kuruluştaki işçilerin sanayi konseyinden onay almadan üretimi gereksiz yere azaltmalarına da izin verilmez. Bu koşullar dikkate alındığında, değişen beğenilerle ihtimalleri belli esneklik ölçüleriyle uyumlulaştırmanın uygun "yedekler"le donatılmış katılımcı bir ekonominin kapasitesini zorlamayacağı barizdir. Ve kinik okurlar, bu nokta-

"Bu yaklaşımın, aktörleri önerilerini değiştirmeye, tüketicileri malları aynı oranda tüketmeye ya da işçileri malları aynı tekniklerle üretmeye zorlayıcı hiçbir yanı yoktur."

da "boşa israf" diye feryat etmeden önce, günümüz ABD ekonomisinin yüzde 15 ile yüzde 25 arasında yararlanılmayan kapasiteyle çalıştığını, bunun katılımcı bir ekonomide doğacak atıl kapasiteden her koşulda iki-üç kat daha fazla bir oranı temsil ettiğini dikkate almalılar.

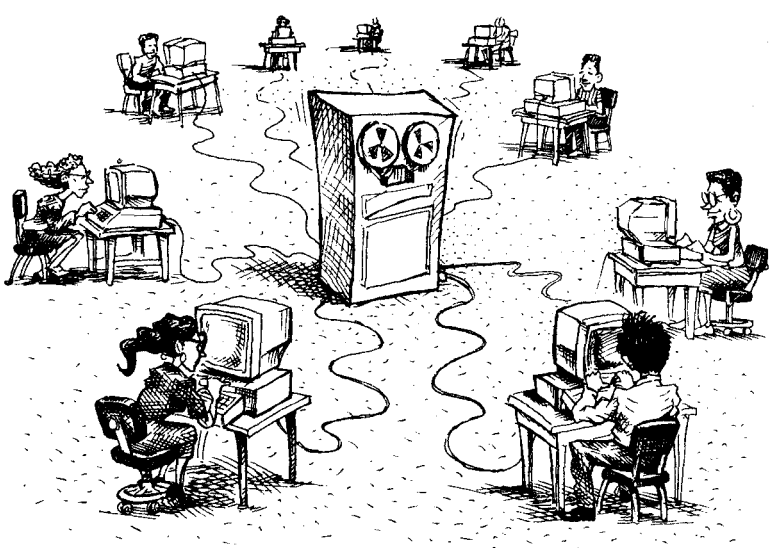
Son olarak, yapılan değişiklik önerilerinin birbirini dengeleyebilmesi hakkındaki ortalamalar yasası ile ortalamanın dışındaki değişikliklerden etkilenme ihtimali en fazla olan sanayilerle ilgili genel bir toplumsal bilgi açısından baktığımızda, *önceden saptanmış* bir "yedek planlama"nın ortaya çıkacağını görürüz. Birbirini tamamlayan bir süreçte, MDK'lar geçmişteki bilançolarla ve ileride tartışacağımız diğer değişkenlerle uyum içinde çeşitli ürünlerle ilgili kendi yedek miktar önerilerini bildirecekler ve bu öneriler, mutlaka üretilmesi gerekmeyen potansiyel üretim ile her birimin üretiminin bir oranı olarak nihai plana girecektir.

4. DEĞİŞİKLİK ÖNERİLERİNİN BİRBİRİNE YAKINLAŞTIRILMASI

Bu konuya biraz kafa yorarsak, katılımcı planlama turlarının, önerilerin mutlaka birbirine yakınlaştırılması zorunluluğuyla tamamen yönsüz, kılavuzsuz bir seyir izleyeceğini beklemek için hiçbir neden olmadığını açıkça görebiliriz. Örneğin, ilk başta aşırı miktarda talep edilen bir ürün işçiler o üründen daha fazla üretmeyi, tüketiciler de daha az talep etmeyi önerdikçe bir sonraki turda bu sefer aşırı miktarda arz edilen bir ürün durumuna düşebilir ve bu ters dönüş seyri her turda gerçekleşebilir. Başka bir şık olarak, bir malın konumu her seferinde tam ters bir durum almayabilir, ama bir denge durumuna asla yaklaşmayarak tamamen çılgınca bir yol da izleyebilir. Dahası, her ürünün konumunun başka birçok ürünün konumunu etkilediğini, yani herhangi bir turda restoranda yemek yeme talebindeki değişikliklerin evde pişirilen yiyeceklerin ya da arabaların kullandığı yakıtın konumunu da etkileyeceğini düşündüğümüzde, ne kadar karmakarışık manzaralarla karşılaşabileceğimizi kestirebiliriz. Yani böylece bir cephede ilerleme sağlarken, diğer cephede iyice gerileyebiliriz. Ekonomistler, kendi ekonomik modellerinde (bunlara "dışbükeylik" ve "gayrisafi ikame edilebilir-

lik" varsayımları adını takıyor olsalar gerektir) bu tür problemlere yer vermemek için basitleştirici varsayımlar sıralamaktan çekinmezler. Oysa bu tür problemleri gerçek dünyadan "silme"nin tek yolu, esnek kurallar uygulamak ve süreci yönlendirmek için deneyimli MDK'ları görevlendirmektir. Belli ki, önyargılı sonuçlar doğurmayacak, etkinliği ya da adilliği gereksiz yere azaltmayacak, ama makul bir zaman süresi içerisinde önerilerin birbiriyle yakınlaşmasını sağlamaktan da geri kalmayacak kurallar benimseyip buna katkıda bulunacak müdahalelerde bulunmamız gerekmektedir.

Bir kez daha vurgulamalıyız ki, *katılımcı bir planlama sistemini çalıştırmanın tek bir doğru yolu yoktur.* Bunun birçok yolu bulunabilir. Yukarıda sıraladığımız çeşitli görevler kesinlikle çok değişik yollarla yerine getirilebilir. Danışma kurulları farklı bir biçimde tanımlanabilir, hatta onların yerine başka kurumlar geçirilebilir. Dahası, gerçek toplumlardaki ekonomiler, akrabalık ilişkileri, yönlendirici formlar ve kültürel ilişkiler (bu konuyu sonuç bö-

lümümüzde daha geniş olarak tartışacağız) tarafından birlikte belirlenen toplumsal bağlamlarda varolur. Toplumsal yaşamın diğer alanlarındaki farklılıklara rağmen katılımcı yapıların aynı olmasını beklemenin bir nedeni yoktur. Başka bir ifadeyle, tercih edilen kural ve kurumları geliştirmek ağırlıkla tarihsel bir görev olacaktır. Herhangi bir toplumda bilinçli olarak seçilmiş biçimler, bizimki gibi soyut bir modelin tam anlamıyla geçerli olmasının beklenemeyeceği ve, her koşulda, optimal kurumlarla kuralların niteliğinin özgül bir katılımcı ekonominin gelişim seyrine göre değişim göstereceği özgül tarihsel, kültürel ve çevre koşullarına uymak zorunda olacaktır. Dahası, bir ekonomi içindeki farklı alanlarda, iklim, kaynak ya da kültür bakımından farklılıkları yansıtan farklı ama birbiriyle bağdaşan kurallar egemen olacaktır. Dolayısıyla burada biz, istenilir bir ekonomik planda uyuşmayı sağlayacak bir "pazarlık süreci"ni hayata geçirmenin yalnızca işlerlikli *bir* yaklaşımını anlatmış oluyoruz. Bununla birlikte, bizim ana hatlarıyla çizdiğimiz bu basit yaklaşımla bile, katılımcı planlamanın uygulanabilirliğini göstermek ve katılımcı planlamanın işlemesi açısından vazgeçilmez önem taşıyan hesaplamalarla kararları ortaya koymak mümkündür.

Danışma kurulları için toplumun her katına yayılmış çok sayıda bina gerekeceği ileri sürülebilir. Century 21'in 7.005, Electronic Reality Associates'in 2.596 ve H&R Block'un 3.886 şubesi olduğunu ve bütün bunların sıkı bir şebeke halinde örgütlendiğini ve hepsinin mevcut binaların çok az bir kısmını oluşturduğu düşünülürse, zaten daha az personele ihtiyaç duyulacağı için de hiçbir yeni inşaat yapmaya gerek olmadığı anlaşılır. Bu da yeterli olmazsa, şimdiden 6.165 McDonald's, 5.782 Kentucky Fried Chicken, 5.122 Dairy Queen, 3.500 Subway Sandwiches, 3.300 Baskin Robbins ve 2.597 Wendy zinciri olduğunu hatırlayın. Bütün bunları ve daha bir sürü yeri danışma kurulları için ayırsak gene de elimizde 10.000-15.000 birim kalacaktır.

Bizim örneğimizdeki planlama sürecinin ilk adımı, her bireyin yıl içerisinde uygulamak istediği kendi planını, üzerinde kafa yorarak hazırlamasıdır. Tasarrufta bulunmak ya da ödünç almak istemeyen birini düşünerek zihinsel enerjimizin bir kısmını kurtarabiliriz, çünkü tasarrufçular olsun ödünç alanlar olsun uygun

ayarlamaların yapılmasından sonra birbirleriyle aynı işlevi görürler. Herkes dengeli iş bileşimleriyle çalışır ve gene herkes her planlama turundan önce tasarlanmış olan ortalama üretim ve tüketim miktarlarından gerekli düzeltmeler yapıldıktan sonra kendi payına düşeni alır. Mükerrer Danışma Kurulları (MDK'lar) geçen yılın planını, üretken yatırımları, işgücündeki değişiklikleri ve toplam çıktıyı önceden tahmin edip bu tahminden hareketle ortalama tüketimi ve iş yoğunluğunu saptamak açısından gerekli olan "yedek miktarlar"ın hesaplarını gösteren bilgilerden yararlanırlar. Demek ki her bireyin kafasında, adil bir tüketim talebiyle adil bir çalışma önerisinin nasıl olacağına ilişkin bir fikir vardır.

Şimdi ilk önerinin yapılması konusuna geçelim. Siz kendiniz için belli bir çalışma yoğunluğu ve üstü kapalı biçimde herkesi kapsayan bir ortalama çalışma yoğunluğu, ayrıca kendiniz için bir tüketim düzeyi ve gene üstü kapalı biçimde herkesi kapsayan bir ortalama tüketim düzeyi önerirsiniz. Ve gerçekçi davranmak için de -kendinizin ortalamanın üzerindeki ihtiyaçlarınızın ne olabileceğini hesaba kattıktan sonra- bu önerileri birbiriyle uyumlu kılmaya çalışırsınız. Dolayısıyla asıl öneriniz şu doğrultuda olur: "Ben kendi iş bileşimime göre falan falan saat çalışmak ve şu şu kalemler halinde falan falan miktar tüketim yapmak isterim. Benim çalışma yoğunluğumun ve tüketimimin toplamı genellikle birbiriyle uyumludur ve toplum için falan falan ortalamada bir tüketim ve üretim yapılmasını öngörür." Kendi özel tercihleri ve yetenekleri ışığında herkes benzer bir öneri yapar, ama tükettiği toplam miktarın aynı zamanda üretilmek zorunda olduğunun ve ortaya çıkan yüklerle yararlarların adil biçimde paylaştırılması gerekliliğinin farkında olarak.

Herkesin ilk önerilerinin hayata geçmesinin söz konusu bile edilemeyeceğini unutmayın, çünkü çoğu işyerinde bir ekipte çalışan bir kişi, yalnızca birlikte çalışmaları mümkün olsa bile, aynı ekipte yer alan başka bir işçiden daha fazla çalışmayı önermiş olabilir. Dolayısıyla, MDK'ların yeni gösterge fiyatlarını hesaplamalarında yararlanılan *işletmenin* ilk üretim önerileri, o işletmenin ayrı ayrı bütün işçilerinin önerilerinin soyut bir ortalaması olarak hesaplanmak zorundadır. Ve her koşulda, ilk önerilerin toplanması ve

sonuçların bir çizelge halinde çıkarılıp özetlenmesinden sonra ikinci tura geçilebilir.

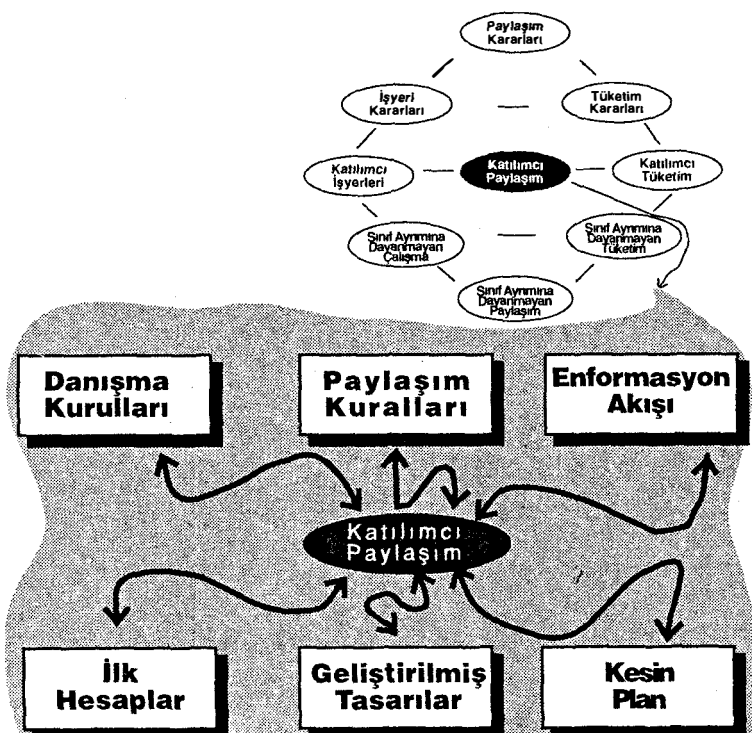

Bu örnek ekonomide egemen olan sisteme göre, herkes gene de bireysel olarak hareket edecektir. Kendinizin çalışma yoğunluğu ve tüketim önerilerinizi rahat rahat başkalarının önerilerinin ortalamasıyla karşılaştırırsınız. Ayrıca, örneğin kendi işyerinizde, sanayinizde, kompleksinizde ya da semtinizde olduğu gibi daha yerel ortalamaları da dikkate alırsınız. Talep ettiğiniz her malın konumunu öğrenir ve işçi üretkenliğindeki ya da tüketim taleplerindeki büyük çaplı değişiklikler gibi garip görünen açıklamalara başvurursunuz. Son olarak, ilk tur önerilerin alınmasından sonra görece aşırı talep ve arz miktarlarına göre ayarlanmış yeni gösterge fiyatlar listesine danışırsınız. En sonunda, ikinci turdaki önerinizi belirlemeden önce istediğiniz bütün değişiklikleri yapmaya hazır olursunuz.

Herkes aynı işlemi yapınca, bütün yeni öneriler toparlanır ve üçüncü planlama turu için yeni enformasyonlar sağlanmış olur. Buraya kadar her şey güzel: İlk iki turda değişiklikleri sınırlayan hiçbir kural yoktur. Ama bu iki turda önerilerde ister istemez bir yakınlaşma olması da gerekmez.

Oysa üçüncü turda bir değişiklik olacaktır. Bu turda önerilerimizi artık istediğimiz miktarda ve istediğimiz yönde değiştiremeyeceğiz. Artık, en ufak bir önyargı duymadan önerileri birbirine yakınlaştırmak amacıyla, tüketicilerin mal taleplerini ne kadar arttırıp azaltabileceklerinin belli sınırları olacaktır. Önerilerin birbirine yakınlaşmasını en iyi sağlayan sınırlar herhalde maldan mala göre değişebilecek ve bu sınırların saptanması işini en iyi kendi sanayiinde çalışma düzeninin en iyi sağlanmasının yolunu "hisseden" sanayi MDK'ların sağduyusuna bırakmak olacakken, bu noktada tüketicilerin, kişi başına ortalama aşırı talep miktarının (diyelim)

yüzde 50'sinden daha fazla miktarda talep edilen bir mala yönelik taleplerini azaltmaları, bunun yanı sıra, kişi başına aşırı talep miktarının (diyelim) yüzde 25'inden daha fazla miktarda talep edilen bir mala yönelik taleplerini arttırmaları önlenecektir. Aynı şekilde, tüketicilerin de kişi başına ortalama arz miktarının yüzde 50'sinden daha fazla miktarda arz edilen bir mala yönelik taleplerini arttırmaları ve kişi başına ortalama arz miktarının yüzde 25'inden daha fazla miktarda arz edilen bir mala yönelik taleplerini azaltmaları önlenecektir. Keza, üreticiler için de buna benzer bir kural olacak, ancak bu kural dördüncü turda, emeğin yeniden dağıtılması işinin büyük ölçüde halledilebilmesi için uygulanacaktır. Kaldı ki her fabrikanın manevra kabiliyeti yaklaşık olarak aynı olacak ve bu

alan fabrikanın arz ile talep arası uçurumdaki *göreli payına* göre belirlenecektir. Başka bir deyişle, bu kuralın işlediğini varsayarsak aktörlerin değişiklikleri sınırlı kalır. Aktörlerin istekleri bir malın denge durumundan uzaklaşıyorsa bu sınır daha çok, denge durumuna yaklaşıyorsa daha azdır. Kuralın amacı, değişiklik taleplerinin denge durumundan uzaklaşma derecesini her turda mümkün olduğunca azaltmayı güvence altına almaktır. Bu sınırlılık aktörleri ilk önerilerini saptarken, belli sınırlarda elde edebileceklerinden fazla uzaklaşmasınlar diye titiz davranmaya zorlar. İki yöne doğru farklı sınırlar olması, mallarda aşırı talepten aşırı arza yönelinmesi ya da tersi olması halinde, büyük ihtimalle arz ile talep arasındaki uçurumun azalacağı bir hareketlilik olmasını sağlayacaktır. Belirli bir maldan yüzde 50 ve yüzde 25 seçmenin yerine yüzde 75 ve yüzde 40 ya da yüzde 30'luk payları seçmenin daha iyi olup olmaması, turlara, malın cinsine ve belki de ekonominin diğer özelliklerine bağlı olarak değişecektir. Ancak önemli olan, dengesizlik yaratıcı değişikliklerden daha az sınırlı dengeleyici değişikliklerin önerildiği dikkate alındığında, önerilerin birbirine yaklaşmalarının hızının da artacak olmasıdır. Yani bu sınırlar, katılımcı planlama açısından potansiyel yarar taşıyan danışma kurallarının örneklerini temsil ederler.

Şu anda ABD'de, bankalar, kredi kuruluşları, komisyoncular ve sigortacılar dahil olmak üzere 300.000 civarında finans ve sigorta şirketi, 200.000'i biraz aşkın emlak bürosu vardır. Bunların hepsinde yaklaşık 6.4 milyon kişi çalışmaktadır. Bütün bunların nüfus ve bölge başına birim bazında toplumsal bakımdan daha yararlı yerlere nakledilmesinin nasıl bir şey olacağını anlayabilmek için, ABD'de toplam 10.5 milyon insan çalıştıran yalnızca 187.430 yiyecek malzemesi satan mağaza, 362.895 yeme içme yeri, 201.631 otomobil servis istasyonu olduğunu düşünün. Bu sayılar piyasadaki malların göreli büyüklüğünü gösterir.

Dördüncü planlama turunda, öneriler bireyler yerine tam konseylerden gelir. Konsey çapında önerilerin karara bağlanması amacıyla tüketiciler semt konseylerinde, işçiler de kendi işyeri konseylerinde toplanırlar. Bu toplantılarda bireyler, ortalamanın üzerindeki tüketim taleplerini ve ortalamanın altındaki çalışma önerilerini açıklamış olan komşuları ve çalışma arkadaşlarını ikna

etmek zorundadırlar. Zorlayıcı olmayan durumlarda ise, bireylerin gerekli ayarlamaları benimsemeleri için, konseyin bir öneriyi reddetme ihtimali dahil olmak üzere birtakım yerel baskılar uygulanır. Özellikle işyerlerinde varolan koordinasyon ihtiyacı, toplam çalışma yükü ve yoğunluğuyla ilgili ortak görüşlere varılmasıyla sonuçlanır.

...Birinin (bir kurumun) üreticiye kullanıcıların neye gerek duyduğunu söylemesi gerektiği bellidir. Eğer bu "birisi" kişisel bir özelliği olmayan piyasa mekanizması değilse, ancak hiyerarşik bir üst olabilir. Bir yatay bağlar (piyasa), bir de dikey bağlar (hiyerarşi) vardır. Başka bir boyut var mıdır peki? Elbette, üreticiler aynı zamanda tüketicilerdir, ve tersi. Ancak kaçınılmaz bir iş ve işlev bölümünün olması bunun ancak her şeyi kapsayan bir hiyerarşi piramidinin tepesinde gerçekleştiğini gösterir.

Alec Nove
The Economics of Feasible Socialism (Uygulanabilir Sosyalizmin Ekonomisi)

Bu yaklaşımın, aktörleri önerilerini değiştirmeye, tüketicileri malları aynı oranda tüketmeye ya da işçileri malları aynı tekniklerle üretmeye zorlayıcı hiçbir yanı yoktur. Öbür yandan, işyerleri üzerinde üretken emekle ilgili en azından ortalama miktarlar önermeye, tüketici konseyleri üzerinde tüketimi kabaca kişi başına ortalama değerle sınırlamaya, bütün aktörler üzerinde ise kendi ihtiyaç ve yeteneklerini sürecin en başından itibaren dikkatle değerlendirmeye yönelik bir baskı vardır.

Gerçekte, bu aşamada, kendi sanayilerine oranla düşük toplumsal maliyet-yarar oranlarıyla önerilerde bulunmakta ısrar eden işyerlerinin istekleri için sanayi konseylerine başvurmaları gerekmektedir. Aynı biçimde, kişi başına ortalama tüketim paketlerinin üzerinde talepte bulunan semt tüketici konseyleri taleplerini düşürmemek istiyorlarsa onay almak için daha üst kademedeki konseylere başvurmaları gerekecektir. Bu süreç adil olmayan önerilere bir set çekecek, ama hassas dengelere de bağlı kalacaktır. Doğal ki hafifletici nedenlere bağlı olarak böyle birçok başvurunun kabul edilmesini bekleyebiliriz.

Artık neden hoşlanmadığımızı söylemek yeterli değildir, bundan böyle "ne tür bir toplum istediğimizi" ortaya koymamız gerekmektedir.

Sheila Rowbotham
Dreams and Dilemmas (Rüyalar ve Açmazlar)

Çıplak sürecin kendisine geri dönersek, ben sahiden fındık yemek istiyorsam ve bunun için ortalamanın üzerinde bir talepte bulunmuşsam, sırf fındığa aşırı bir talep var diye kendi talebimi azaltmam gerekmez. Meyve talebimin düşük olmasına bakarak fazladan fındık talebimde haklı olduğum kanaatine varabilirim. Ya da, özellikle planlamanın henüz ilk turlarındaysak, gelecek turlarda fındık arzı önerilerinin artacağını düşünebilirim. Son aşamada, tüketim konseylerine fındık talebinin azaltılması, üretim konseylerine de "fındıklar"ın konumunda bir değişme yoksa fındık arzının arttırılması yönünde baskılar gelecektir. Ne olursa olsun, aşırı miktarda fındık talebi varolduğu sürece fındığın gösterge fiyatı da yükselecektir. Sonra, talep ile arz arasındaki uçurum çok derinse, MDK'lar pekâlâ yeni öneriler getirebilirler. Sonunda, fındık talebi ortalamanın altında olan birisi gösterge fiyatının yükselmesi karşısında kendi talebini daha da düşürürken, ben ortalamanın üzerindeki fındık talebimde ısrarcı olabilirim. Demek ki ben başkalarına göre bilhassa fındık yemeyi tercih ediyorumdur. Sonuçta ben başka mallardan daha az tüketmek zorunda kalırken, fındık talebini azaltanlar ise başka mallardan daha fazla tüketebileceğinden, ortaya bir haksızlık durumu çıkmış olmaz.

Tepede olanların aşağıdan esas olarak olaylarla ilgili enformasyonları ve "sorular"ı alıp aşağıya gerçek emirler yağdırdıkları bürokratik merkeziyetçi planlama biçimi, görevlerin tek tek bireylere dağıtıldığı mekanizmanın özüdür. İnsanların kendilerine iş aramak, problemleri teşhis edip bunları çözmeye uğraşmak zorunda kalmamaları, bunların kendilerine daha çok bir görev olarak verilmesi ilkesel bir konudur.

Rudolf Bahro

Beşinci tur (ya da, bir anlamı varsa daha sonraki bir tur), planlamayı büyük ölçüde hızlandıran yeni bir manevra içerir. Ortalamalar, toplamlar, fiyatlar, vb. konulardaki değişen enformasyonlarla uyumlu olan önerilerimizi karara bağlamak için gene

konseylerde toplanırız. Ama bu defa MDK'lar, yapılan planlama turlarının makul bir ürünü olabilecek (diyelim) beş uygulanabilir planla ilgili en iyi hesaplamaları yapabilmek amacıyla önceki dört turun görüşmelerinden belli sonuçlar çıkarırlar. Bu beş seçeneğin birbirlerinden farkı, tüketim-yatırım malları oranlarının ve/veya kamusal-özel mal oranlarının farklı olması ve bir ölçüde de toplam ürün/harcanan emek miktarlarının değişmesidir. Daha sonra bütün aktörler, birimler olarak, bu beş uygulanabilir plandan biri lehine oy kullanırlar. Oylar sayılır ve en düşük oy alan iki seçenek elenir. Ardından tek bir seçenek kalana kadar oylamalara devam edilir ve böylece *bir toplam ürün* miktarı, dolayısıyla hem bütün ekonomi çapında kişi başına ortalama çalışma ve tüketim tasarıları hem de tüketim, yatırım mallarıyla kamusal ve özel malların oranları saptanmış olur. Uygulanabilir bir "makro" plan üzerinde anlaşılınca, yeni turlarla her birime düşen paylar ayrıntılarıyla belirlenir. Süreci uzatacak aşırı düzeltmeler yapılması ihtimalinden kaçınmak üzere nihai planlama için önerilerde izin verilen değişiklik yüzdeleri de azaltılır.

A kütüphanesine ayrılan kaynakların B kütüphanesine, hatta bir bilim laboratuvarının geliştirilmesine ya da Kamboçya'daki çocuk yuvalarında bulunan çocukların beslenmesine gitmemesi gerektiği nasıl gösterilebilir? Ya da, bir rasathane için daha iyi bir teleskop alınması gerekliliğinin yeni bir köprü inşa etmekten, daha fazla havuç yetiştirmekten, yeni bir çimento fabrikasına yatırım yapmaktan ya da kahve plantasyonlarını büyütmekten daha az ya da daha çok önemli olduğu nasıl kanıtlanabilir?

Alec Nove
The Economics of Feasible Socialism (Uygulanabilir Sosyalizmin Ekonomisi)

Nihayet, MDK'lar her birimin önceki önerilerinden bir parça uzaklaşacak şekilde kapsamlı bir plan önerirler. Son turda bu plan her konseye sunulur ve kabul edip etmeme konusundaki oyları alınır. Eğer hâlâ yapılması istenen değişiklikler varsa, bunlar federasyonlar bünyesinde halledilmeli (örneğin, bir semt herhangi bir şeyden daha fazla isterse, aynı bölgedeki başka bir semtin ondan daha az talep etmesi gerekir) ya da değişiklikler, daha fazla çalışmak zorunda kalmaları anlamına gelse bile, ek talepleri karşılaması gerekecek doğrudan üreticilerle görüşerek karara bağlanmalıdır. İlgili

sanayi ve tüketici birimleri arasındaki bu görüş alışverişleri , bütün birimleri ve bireyleri kapsayan bir planın kabul edilmesine kadar sürdürülür.

Yukarıdaki tartışma, katılımcı planlamaya uygulanabilecek bir kurallar sisteminin ana hatlarını çizmektedir ve yalnızca bir örnek olarak düşünülmüştür. Farklı toplumlarda ve hatta aynı toplumun farklı dönemlerinde kurallar günün beğenileri ve koşullarına göre değişecektir. Hangi prosedürlerin takip edileceğini aktörlerin kendileri belirleyecektir. Bir toplumun, kaynakları üretken bir alandan başka bir üretken alana kaydırma yeteneği mükemmel olsaydı, bu durumda arz ile talebin hızla birbirine yaklaşmasını sağlamak için salt gösterge fiyatları ile bir birimin genel önerisinin nitel ayrıntılara özen göstermesi ve adil olması yeterli olacağından bu tür hiçbir kurala gerek kalmayabilirdi. Öbür yandan, değişen tercihlere teknik açıdan daha zor uyum sağlayabilecek ya da bazı malların fiyatlarının toplumsal nedenlerle piyasada bulunmalarını sağlamak amacıyla yapay olarak düşük tutulabileceği daha az gelişmiş ekonomilerde, yukarıda sıraladığımıza benzer kurallar önerilerin birbirine yakınlaşmasını sağlamakta etkili olabilirler.

İşçiler toplumu temsil edince kendi çalışmalarını kendileri düzenleyecekler ve böylece arz ile talep dengesi bir kumar değil, gerçek olacaktır: O zaman ikisi birbirini tamamlayacaktır, çünkü arz eden de talep eden de aynı toplumdur; artık yapay açlıklar görülmeyecek, artık aşırı üretim bolluğu ortasında yokluk çekilmeyecektir. Kısacası, artık savurganlık olmayacak ve dolayısıyla tiranlığa rastlanmayacaktır.

William Morris
How We Live and How We Might Live (Nasıl Yaşıyoruz ve Nasıl Yaşayabiliriz)

5. DEĞİŞİK PAYLAŞIM ALTERNATİFLERİ

Öyleyse elimizde olan nedir? Katılım-

cı bir ekonominin etkin ve adil olarak benimseyebileceği uygulanabilir bir plan mıdır? Ya da bütün bu pazarlıkların sonucu merkezi planlamanın ya da piyasaların sonucundan daha kötü mü olacaktır?

İktidar daima yıkıcıdır, çünkü iktidar sahipleri daima, toplumsal yaşamın bütün fenomenlerini belirli bir kalıba sokmak amacıyla kendi yasalarından oluşan bir korseye sıkıştırmanın peşindedirler. Bunun zihinsel ifadesi ölü dogmalar; yaşamdaki maddi dışavurumu ise çıplak zordur. Gücün bu akılsızca işleyiş mantığı haliyle kendi temsilcilerini de etkiler ve onları, ilk başta mükemmel yeteneklerle donatılmış olsalar bile, giderek alçaltıp zalimleştirir. İnsan zihni ve ruhunu rutinin ebedi monotonluğu kadar körelten hiçbir şey yoktur ve güç özü gereği rutindir.

Rudolf Rocker
Nationalism and Culture
(Milliyetçilik ve Kültür)

Önceki yorumlara bakıldığında bu sorulara nasıl yanıt verdiğimiz açıkça görülecektir. Katılımcı planlamanın, kapitalist *ve* koordinatör ekonomileri karakterize eden sömürü, sınıf ayrılığı, uyumculuk ile hiyerarşi yerine öne çıkardığı eşitlik, dayanışma, çeşitlilik ve demokrasi değerleri genellikle yeni sistem doğrultusundaki bir değişikliği haklı çıkarmaktadır. Katılımcı planlamanın piyasalardan ya da merkezi planlamadan daha etkin olacak olması bu durumu iyice perçinler. [Konuyla ilgilenen okurlara, durumun gerçekten böyle olduğunu kesin biçimde kanıtlayan bir yaklaşım için, bu kitapla hemen hemen aynı içeriğe sahip olan *Katılımcı Ekonominin Ekonomi Politiği* (Princeton, 1991) adlı kitabın 5. Bölümü'nü öneririz.] Katılımcı planlamanın dayanılmaz bir bürokrasi doğurabileceği korkusu hâlâ ciddi bir kaygı noktasıdır ve bu yüzden, bu korkuyu gidermek için, bizim modelimiz ile katılımcı olmayan alternatiflerin kurumsal ve zaman bakımından gerekli koşullarının kısa bir karşılaştırmasını sunalım şimdi.

Elbette, kapitalist toplumlardaki temel paylaşım kurumu, ekonomik aktörler ile kurumlar arasındaki karşılıklı ilişkilerde geçerli olan bir dizi ilişkiler ve kurallardan "ibaret" olduğu için ça-

lışanlarla doğrudan bir bağı olmayan piyasadır. Bununla birlikte, piyasa bütün kurumlarda geçerli olacak, rekabet ve muhasebeyle ilgili özel eğilimler dayatır. Hatta piyasa, pek çok kurum açısından özel mülkiyet olsa da olmasa da varolmayacak bir ihtiyacı zorunlu kılar.

Örneğin, piyasalarımız olunca, karşılaştırılabilir bir katılımcı ekonominin işyerlerinin ve tüketimlerinin dışında oluşturulmuş danışma kurullarının yer alacağı binalarda çalışan, hemen her toplulukta birbiriyle rekabet eden şubeleri bulunan bankalarımız da olur. Piyasalarımız olunca, on binlerce kişiyi çalıştıran (bu sayı herhalde bizim önerdiğimiz düzeltme danışma kurullarında ihtiyaç duyulacak olandan daha fazladır) sigorta şirketlerimiz de olur. Ve piyasalarımız olunca, katılımcı bir sistemde güvenliği ve denetimi sağlamak için gerek duyulacak olandan daha kalabalık polis güçlerimiz ve özel güvenlik birimlerimizin yanı sıra borsalarımız, kredi kartı şirketlerimiz ve borsa şirketlerimiz de olur. Katılımcı ekonomidekiyle benzer ihtiyaçları ifade eden, reklam şirketlerimiz, danışmanlık kuruluşlarımız ve elbette gelir daireleriyle eyalet, il ve belediye vergi bürolarımız vardır. Ve elbette bol bol ürün fazlalığımız, reklam harcamalarımız vardır.

İşletmeler ve tüketim birimleri içindeki danışma kurulları ve iş bileşimleri, piyasaların kurumsal dayanaklarının ortadan kalkmasıyla serbest kalan bütün maddi ve insani kaynakları kullanacaklar mıdır? Katılımcı planlamanın kurumsal aygıtının piyasaların ya da merkezi planlamanın kurumsal aygıtı karşısında

> İnsanların yaşamları alt üst olmuş durumda. Kadınlar ve erkeklerde olduğu kadar çocuklarda da bir kriz duygusu var. İnsanların, geçmişte kadınların payına düştüğü gibi kurban olarak ya da kendi yörüngelerinde dönüp duran atomlar olarak değil, insani bir topluluğun üyeleri ve bu topluluğun ahlaki unsurları olarak nasıl yaşayabileceğine ilişkin bir fikrimiz var mı, ya da zihnimize bir an için dahi olsa bir fikir parıltısı geliyor mu?
>
> Barbara Ehrenreich
> *DSA broşürü*

> Yalnızca tek bir kategorik zorunluluk vardır ve o da şudur: Yalnızca, evrensel bir yasa olmasını isteyebileceğiniz düstura göre hareket edin.
>
> Immanuel Kant
> *The Metaphysic of Morals*
> (Ahlakın Metafiziği)

olumsuz bir tablo sergileyeceğinden ciddi biçimde kuşkuluyuz.

Katılımcı ekonominin temel yapısının bir tanımını yapmış bulunuyoruz. Sistemin fiilen nasıl işlediğine ilişkin daha net bir bilgi edinmek için de, aşağıdaki üç bölümde, farklı bağlamlarda planlar geliştiren hayali aktörlerin davranışlarının tanımlarını ortaya koyacağız. Ancak daha önce, bu bölümün bir sonucu yerine, daha önce okuduğunuz gibi, KE'nin katılımcı planlamayı ana hatlarıyla anlatmasından kısa süre sonra her zamanki tartışmacılarımız arasında geçen son bir tartışmayı sunmak istiyoruz.

Bir yandan hâlâ sistemın mantığı içerisinde kalırken, insanlara nerede ev yapabileceklerini kimin -bakanlık, planlama dairesi ya da belediye- söylemesi gerektiği tartışılabilir, ama bütün sınıfsal ethosu ele vermeden nerede ev yapabileceklerini birinin onlara söylemek zorunda olduğunu kimse reddedemez.

George Konrad ve Ivan Szelenyi
The Intellectuals on the Road to Class Power
(Entelektüeller Sınıf İktidarı Kurma Yolunda)

6. BU GERÇEĞE UYGUN MUDUR?

MERK: Merkezi planlamanın katılımcı amaçları yok ettiği iddiasındasınız, ama sizin bakışınız da kaostan başka bir şey üretmez. Sizin modeliniz o kadar hantal ki birazcık aklı olan bir insan ya benimkini ya da Piya'nın modelini tercih eder. Katılımcı ekonomiyi provokasyon dışında bir amaçla savunmuyorsunuz herhalde?

KE: Ben katılımcı ekonominin daha iyi bir paylaşım sistemi olduğuna inanıyorum.

KAP: Ciddi olduğunuza inanmak çok zor.

KE: Neden katılımcı ekonominin işlemeyeceğini düşünüyorsunuz?

PİYA: Bu kadar çok toplantıyı kim ister? İnsanlar bu tür toplantılara katılmazlar ve onları zorlamaya kalkarsanız o kadar rahatsız olurlar ki ya her şeyi berbat ederler ya

da hayal kırıklığından hayata küserler.

KAP: Buna katılıyorum. Yiyecek bekleyerek açlıktan ölmeyeceğimi varsayarsak, sizin ekonominizi yanlış enformasyon vererek ve önerilerimi istenen yanıtlara paralel biçimde dile getirerek oynayacağım dev bir oyun olarak niteleyeceğim. Söz vermiş olsam da olmasam da yapmak istemediğim hiçbir şeyi yapmayacağım. Sizin sisteminiz bir şakadan ibaret.

MERK: Bu doğru. Kap gibi insanları gözleyen merkezi planlamacılar olduğunda bile, bu tür davranışları önlemek çok zordur. Bu problemlerden kaygı bile duymazsınız.

KE: İşin şakası şurada ki, pek çok insan sizin kendi ekonominizde şimdi anlattığınız gibi davranır, ama siz benim ekonomimde bu şekilde davranmayacaksınız. Kuşkusuz kapitalist ve koordinatör ekonomilerinde her türlü düzeysiz ilişkiye rastlanır. Kap'ın, Merk'in ve sizin de, Piya, katılımcı aktörlerden yapmanızı beklediğiniz şey, işçilerle tüketicilerin sizin ekonomilerinizdeki çalışma biçimlerinin buraya taşınmış bir versiyonundan başka bir şey değildir: Herkes yarar gördüğü her fırsattan yararlanmaya ve başkaları üzerindeki etkilerini hiç hesaba katmadan kendisini öne çıkarmaya çalışır. Ama bunun dışında, sizi katılımcı ekonomilerde bu tür problemler çıkacağını tahmin etmeye götüren nedir? Katılımcı bir ekonomide, belki hasta numarası yapmanın dışında, zengin olmak ya da işten kaytarmak için

...her türlü otorite alçaltıcıdır. Otoriteyi kullananları da, üzerinde otorite uygulananları da alçaltır... Belli bir sevecenlikle ve bazı ödüller ve karşılıklarla birlikte uygulandığında insanı ürkütücü derecede ahlâksızlaştırır. Bu durumda insanlar üzerlerinde uygulanan korkunç baskının daha az bilincine varırlar ve böylece yaşamlarını, evcil hayvanlar gibi, herhalde başka insanların düşüncelerini yansıttıklarının bile farkına varmaksızın, başka insanların standartlarına göre yaşayarak, pratikte sanki başka insanların giymekten vazgeçtikleri eski elbiselerini giyermiş gibi ve tek bir an için dahi kendileri olamayarak, tatsız tutsuz bir rahatlık içinde sürdürürler. İyi bir düşünür, "Özgür olacak insan uyumsuz olmalıdır," der. Ve insanlara rüşvet vererek uyum göstermelerini sağlayan otorite de, aramızda dolaşan aşırı besili bir barbarlık türüdür.

Oscar Wilde
The Soul of Man under Socialism (Sosyalizmde İnsanın Ruhu)

dolap çevrilemez. Unutmayın, aldatmak zorunda olduğunuz kişiler komşularınız ve çalışma arkadaşlarınızdır. Karayipler'de deniz yolculuğunda olan bir patron ya da 3.000 mil uzaktaki bir planlamacı değil.

Herkesin kabaca ortalama yükleri kaldırıp ortalama kazançlardan yararlandığı göz önünde bulundurulduğunda, ödünç mü alınacağına ya da borç mu verileceğine karar verebilecek ve kendi çalışma biçimi ile tüketiminin özel koşullarını saptayabilecek şekilde asıl sorun bu ortalamanın ne olacağı konusunda söz hakkına sahip olmaktır. Yanlış bilgi vermek insanın kendisine zarar verir.

PİYA: Aslında, durumu önyargısız bir irdelemeden geçirdikten sonra, sizin yaptığınız şey piyasaların yerine ilkel bir takas sistemini geçirmekten öteye gitmiyor. Bazı bakımlardan da, tekeli, kartelleri ve piyasaların neden olduğu çeşitli teknik problemleri ortadan kaldırdığınız için, serbest piyasa mübadelesinde peşinde koşturulan "ideal"e serbest piyasacılardan daha fazla yaklaşıyorsunuz...

KE: ...Daha önemlisi, yeni sistem piyasaların topluma aykırı eğilimini ortadan kaldırıyor...

PİYA: ...Ama burada ufacık bir adada ya da iki aylık bir geziye çıkan bir arkadaş grubu için işleyecek bir sistem kurmaktan söz etmiyoruz. Tabii bu, sizin ancak herkesin her şeyi bilebileceği küçük ekonomilerde uygulanabilecek bir alternatif önererek gerçekçi modellerde rastlanan güç sorunların üstesinden gelmiş olduğunuzu göstermez. Yüz milyonlarca aktörü ve yüzbinlerce ürünü olan bir ekonominin malları ve hizmetleri nasıl paylaştırılır? *Bu* bağlamda gerekli enformasyon yükü ne kadardır? Hepimizin varolan bütün ürün seçenekleri arasından titiz bir seçim yapabileceğimize ciddi biçimde inanıyor musunuz?

KE: Kesinlikle. Eğer biz ürünleri benzer malların tek bir isimle değerlendirileceği şekilde (alkollü içkiler, etler, gömlekler, arabalar -büyük ve küçük-, geziler -süreye ve mesafeye göre-, kasetler, kitaplar) gruplara ayırırsak, eğer kullanım değeri az olan bütün ürünleri ortadan kaldırırsak ve mallar sık sık değiştirmemizi gerektirecek şekilde yıpranacak kadar kötü yapılmazsa, gerçekten bunun hakkı verilemez mi? Şu anda, bizim toplumumuzda, dört ya da beş kredi kuruluşunun elinde 50 milyonu aşkın insan hakkında dosya bulunduğunun ve bu dosyaları aktif olarak kullanabildiğinin far-

kında değil misiniz? İnanması ne kadar zor da olsa, enformasyonları insanlar hakkında bazı sonuçların çıkarılabileceği şekilde toplayıp yönlendirmek, onların bir dökümünü çıkarmak, ortalama kriterler bulmak ve yararlı çerçeveler halinde değerlendirmek o kadar büyük bir iş olmayacaktır.

Toplum kendisinin dışında kalanlara pek cömert davranmaz.

Shakespeare
Cymbeline

Alışları önceden değerlendirmek konusunda da, modern ekonomilerde üretilenlerin çoğunun, örneğin General Motors'un araba üretimini hesaplayıp gerekli lastik, çelik, vb. siparişlerini önceden vermesinde olduğu gibi, alternatif ihtimalleri baştan enine boyuna değerlendirebilen şirketler ve diğer kurumlar tarafından satın alındığını söyleyebiliriz. Zaman ve enerji açısından, bu yalnızca uygulanabilir bir şey olmakla kalmaz, bunun yanında, özellikle piyasa ekonomilerinde, genellikle yanlış verilerden yararlanılarak yapılan bir şeydir. Değinmeden geçmemem gereken başka bir nokta, prim olarak farklı bir marka sorunu olmayacağı, çünkü bütün sanayilerin mevcut en iyi teknikleri kullanacak ve en iyi kalitede çeşitli ürünler üretecek şekilde içten koordine edileceğidir. Yenilik üretici rekabet yerine, bu sorumluluk özel işyerlerinde ve her işyerindeki özel ekiplerde olacaktır.

MERK: Ama kim oturup bütün bir yıl boyunca istediği her şeyin bir listesini çıkarabilir? Ve bunu kim ister?

KE: Bir bilgisayar masasının başına oturup geçen yılki tüketiminizin bir dökümünü çıkaracak, toplumun toplam ürünü ile gösterge fiyatlarında bu yıl için tahmin edilen değişiklikleri göz önünde bulunduracaksınız. Buna ek olarak, ürünlerin hazırlanmasında gerekli olan şeyler ve onların muhtemel avantajlarıyla dezavantajları hakkındaki bilgileri elde edeceksiniz. Sonra kişisel bir tüketim planı taslağı hazırlayacak, biraz değişiklikler yapacak ve ilk önerinizi şekillendirmiş olacaksınız. Ve tabii, planlama aşamasında ayrıntılara girme sıkıntısını yaşamasanız bile, farklı özellikler taşıyan modeller arasında bir seçim yapmak üzere yeni ürünleri görüp hiç bilmediğiniz çeşitleri tartacağınız showroomlara gidebileceksiniz.

KAP: Bu çılgınca...

KE: Saçmalık. Alacaklarınızı dolaşarak belirlemek zaman ala-

bilir, ama bu şimdi de böyledir. Dolaştıktan sonra ilk önerinizi hazırlamak her seferinde birkaç saatten daha az sürebilir ya da her koşulda üç haftalık bir süre boyunca otuz saati geçmeyebilir. Çoğu insan için ise gelir vergisi formlarını doldurmak ve birkaç ay boyunca borçlar ve faturalarla ilgilenmek kadar bile uzun sürmez.

Artık pazarlık yapmak için üç mağazaya girmeye gerek yoktur. Artık kupon kesmeye ve yeşil damgaları kazımaya gerek yoktur. Ve Merk, artık yetmiş yıllık deneyden sonra bir türlü kurtulamadığınız kuyruklarda beklemeye gerek yoktur. İnsanların şimdi - yalnızca kitapları karıştırarak değil, aynı zamanda pazarlık yapmaya çalışarak, her hafta kalabalık süpermarketlerde yiyecek kapmaya çabalayarak ya da servis kuyruğunda bekleyerek- alışveriş yapmaya ne kadar vakit harcadıklarını düşünün. Bunun bütün bir yıl için ne anlam taşıyacağını, katılımcı önerinizle çalışmanın ne kadar süreceğini ve sonraki projeyi uygulamanın ne kadar ilginç olacağını düşünün.

Evet, ayrıca her seferinde maksimum on saat olmak üzere, her tur önerinizi güncel koşullara göre düzeltmek zorunda kalacaksınız. Tüketim yaptığınız ya da çalıştığınız yerdeki konsey toplantılarının bir kısmı kesinlikle uzun sürecek ve yorucu olacaktır. Ama tüketim planlaması söz konusu olduğunda, istediğiniz her zaman toplantılara katılamaz ya da terk edemezsiniz. Plan bir kez hazırlanınca, sonraki dolaşmalar azalır ve ondan sonraki işyeri kararları patronlara hizmet etme zorunluluğuyla karşılaşmadan alınır. Tüketmek istediklerimizin çoğu konsey bayilerine, hatta bizzat topluluklara teslim edilecektir. *Bu işlem* sayesinde tasarruf edilecek zamanı hayal edin!

PİYA: Ama bizim her haftaki isteklerimiz durmadan değişir. Sizin yedek ve düzeltme tekniklerinizi planların bütün nüfusun benimseyeceği şekilde hazırlanmasını mümkün kılsa bile, haftalık teslimat söz konusu olduğunda ben ne zaman konuk ağırlayacağımı, ne zaman dışarıya yemeğe çıkacağımı, vb. bir yıl önceden bilmediğim sürece her hafta ne istediğime kesinlikle baştan karar veremem. Bunu kimse de bilemez.

KE: Bu doğru, bunun için bizim toplumumuzda, ne anlama gelirse gelsin, yiyecek siparişleri aylık ya da haftalık olarak verilecektir. Ve siparişiniz her hafta değişebilecek olsa dahi, semtinizde-

ki diğer insanların siparişleriyle ortalama bir denge tutturulur ve böylece nakliyecilerin yüklü siparişlerle ne yapacaklarını bilemez duruma gelmeleri ihtimali iyice azalır. Ortalama miktarların yerel birimlerde üreticiler açısından asgari zararla dalgalanmasına olanak tanıma düşüncesi, piyasa ekonomileriyle merkezi planlamayla idare edilen ekonomilerde de benzer biçimde işlemektedir.

Sözgelimi, bir piyasa ekonomisinde herkesin iki kat daha fazla süt, ayakkabı, vb. isteyip istemediğini önceden bir tahminde bulunmadan kararlaştırdığını farzedin. Bu durumda insanlar herhalde katılımcı ekonomilerde görülenden daha ciddi gecikmelerle karşılaşacaklardır, çünkü katılımcı modelde iletişim kurma olanakları çok daha iyidir. Ama ben bunu piyasaların bir zayıflığı olarak sunacak olsaydım, Piya ile Kap gülmekten kırılırlardı. Böyle şeylere, gerçekleşme ihtimali düşük olan diğer garip olaylardan daha fazla rastlanmaz. Öyleyse katılımcı planlamayı eleştirirken bunları niye görmezlikten geliyorsunuz? Bu zamanı boşa harcamak ve doğruları gizlemek demek olur. Eğer değişen koşullar, beğeniler, vb. ışığında planları gözden geçirip düzeltmenin bir aracına sahip olmazsak bir problemle yüz yüze geliriz. Oysa katılımcı sistemde bu tür araçlarımız vardır.

PİYA: Peki, ya kaynakların durumu? Sizin sisteminizde kaynaklara hak edilen değer verilebilir mi?

KE: Katılımcı paylaşım, toplumsal maliyetlerle yararların hesaplarının başka bir ekonomidekinden daha doğru elde edileceği biçimde tasarlanmıştır -etkinliğe sizden daha az, katılıma, adilliğe, dayanışmaya, vb. sizden daha çok ağırlık verse bile böyledir bu. Önemli olan, yalnızca "gösterge" fiyatlarımızın toplumsal bir yinelenme sürecinin -Kap, sizin Avusturya okulundan yandaşlarınızın, doğru biçimde işaret ettiği gibi makul hesaplamalar yapmanın biricik temelidir bu- ürünü olması değildir, bunun yanında toplumsal süreç de dengeli iş bileşimleri ve eşit gelirler sayesinde adildir ve ayrıca pek çok düzeyde insani ekonomilerde gündemde olan özel ve toplumsal çıkarların hassas bir dengesini yansıtacak konseylerin faaliyetiyle düzenlenir. Gösterge fiyatlarının toplumsal maliyet ve yarar hesaplarını Kap'ın, Piya'nın ya da Merk'in fiyatlarından daha doğru biçimde yansıtmasının bir nedeni budur. Diğer neden ise, toplumsal düzeyde fiyatların hesaplanması sürecine katılanlara, in-

sani yetenekleri bilinçli biçimde geliştirecek nitel verileri sağlamamızdır. Rasyonel fiyatlar konusunda siz ikiyüzlülerin ağzını bu da kapatamazsa, bilin ki hiçbir şey kapatamaz.

> Eşit servet ve eşit kültürel fırsatlar...hepimizi tek bir sınıfın üyeleri haline getirmiştir.
>
> Edward Bellamy
> *Looking Backward*
> (Geriye Bakmak)

KAP: Bize iyi darbeler indiriyorsunuz, ama kendi kurullarınızın üyelerini niçin aldatmayasınız? Öyle görünüyor ki, mükerrer danışma kurullarında her zaman her şey olabilir ve bu yüzden yıl içerisinde üretim ve tüketim düzeltme danışma kurulları daha önemli hale gelir. Bu kurullardan birinde emin bir yer edinmeyi isterdim doğrusu.

KE: Peki, bundan nasıl yararlanacaksınız? Kendinizin ve sizin kafanızda olan bir sürü insanın yüksek düzeydeki bir MDK ya da DDK'ya girdiğini varsayın. Dolap çevirmek için herhalde iki yol vardır. Birincisi, size rüşvet vermek isteyen birine kıyak yaparak ya da doğrudan kendi çıkarınıza işler çevirerek zenginleşebilirsiniz. Diğer ihtimal, bireylerin kendi ekonomik faaliyetlerini sürdürmelerinde etkili olan verilerden yararlanamamalarını sağlayarak kolayca kendi konumunuzu yükseltebilirsiniz. Ama bence bu aşırı zorlama olur, çünkü danışma kurulları sadece verilerle oynayıp varsayımsal sonuçlara göre proje hazırlarlar; bu durumda, danışma kurullarının elde ettikleri sonuçlar, üreticilerle tüketicilerin istedikleri her şeyde kullanabildikleri başka veriler olmaktan başka işlev görmezler. Danışmanlar her şeye karar veremezler. Onların çıkardıkları hesaplarla hazırladıkları projeler de kontrol edilebilir.

En kötüsünden bir senaryonun uygulandığını düşünelim. Bu ancak planlama sürecinin başlarında, bir ilin kolektif tüketiminin belirlenmesi aşamasında olur ve gündemdeki sorunlardan birisi de bütün il nüfusunun yararlanacağı patinaj sahası yapılıp yapılmamasıdır. Patinaj tutkunu olan bir grup yurttaş (ki onlardan birisinin oğlu Olimpiyat'a katılabilecek yetenektedir) bu tesisin yapılması doğrultusunda oy kullanmaya can atarlar. Diğerleri muhaliftir, ama doğallıkla her şey büyük ölçüde bu proje için harcanması gerekli emek miktarına bağlı olacaktır. Böyle bir durumda hesaplamalar çok etkili bir faktördür. Ulusal muhasebe açısından yararlı olup ol-

maması bir yana, harcanacak çabalar ve denetimler açısından bakıldığında tablo hiç de ekonomik görünmeyebilir. İşte bu, katılımcı sistemdeki en iyi hileli davranış olanağıdır.

Diyelim ki bu konuyla ilgili yerel kuruldasınız ve büyük bir vurgun vurmak istiyorsunuz. Kafanız çalışıyor ve önerinin kabul edilmesini sağlayacak şekilde patinaj sahasının maliyetini yüzde 20 daha az gösteren bir raporla herkesi kandırabileceğinizden eminsiniz. Maliyetlerin üreticilerin kendi çalışmalarıyla ilgili sorulara verecekleri yanıtlara göre belirlenmesinin gerekeceği ve üreticilerin hiçbirinin yalan söylemekten elde edecekleri herhangi bir yarar olmadığı düşünüldüğünde bunu nasıl yapacaksınız diye soralım ve gene de bunu başaracağınızı varsayarak devam edelim.

Böylece, oğlu Olimpiyat adayı olan John'la ve diğer birkaç patinaj tutkunuyla karşılaşır, bir bedel karşılığında onlara destek vermeyi önerirsiniz. Bu durumda ne olur? Size para veremezler, çünkü paraları yoktur. Tek sahip oldukları yaptıkları tüketim miktarının izlenebileceği kişisel "kredi kartı" disketleridir ve bu disketler sayesinde DDK'lar onların hareketlerini kolayca takip edip belli sonuçlar çıkarabilirler. Patinaj tutkunları size bu kez kişisel olarak hizmet etmeyi ya da sizin sevdiğiniz mallarla ilgili tüketim taleplerini size aktarmayı, bu tür mallarla sizi hediyeye boğmayı önerebilirler, ama hepsi bu kadardır. Büyük gelir ve servet farklılıklarının olmaması, ayrıca karşılıklı olarak değiştirilebilir bir para biriminin bulunmaması rüşvet olaylarını neredeyse olanaksız duruma getirecektir. Elbette rüşvet tamamen yok değildir. Size başka yollarla da yaklaşabilir ve kendilerine yardım etmezseniz size zarar verme tehdidinde bulunabilirler. Ama bu tip saçmalıkları tartışarak zaman kaybetmek zorunda mıyız?

KAP: Buna eklenmesi gereken Allah'ın belası bir bürokrasi de var...

KE: Anlattığım çeşitli danışma kurullarını -ki bunların pek çoğu ancak part time olarak çalışmaktadır-, bugünün muhasebecilerinin, finans departmanlarının, sigorta şirketlerinin, borsaların, bankaların, borç verme kuruluşlarının ve sayısız türdeki devlet bürokrasilerinin(her tarafı kaplayan reklamlardan söz etmeye bile gerek yok burada) sonsuz örnekleriyle karşılaştırırsak...

KAP: Ben ve çalışma arkadaşlarım daha az saat çalışma öneri-

sini onaylatmak için harcadığımız insani çabanın maliyetini niçin abartmayalım?

KE: Ama benzer şirketlerin ortalama bilançoları sizin yalanınızı açığa çıkarmayacak mı?

KAP: Bundan çok az olduğunu ve hepimizin birarada bulunduğumuzu söyleyebilirim. Biz kendi sanayi konseyimizde toplanırız - hayıflanmaları kumpasa çevirmek için ideal bir ortam. Aslında herkesin yaptığı bu değil mi?

KE: Biraz daha devam edelim. Çalışma arkadaşlarım ve ben fazla üretim yapamayacağımızı savunabilir ve daha fazla işçinin çalışmasının onaylanmasını bekleyebiliriz. Ama bu yalan olur, onun için yeni işçiler geldiği zaman hepimiz aylaklık etmeye başlarız. Başka bir şık olarak, sizin söylediğiniz gibi, makul bir hızla çok çalışıp fazla üretim yapabilir ve daha az çalışmamızın gerekeceği biçimde çalışmayı tekdüzeleştirmenin büyük sıkıntılar doğuracağını iddia edebiliriz. Bu konuda iki şekilde de palavra sıkmak mümkündür. Birincisi, üretim birimleri kullandıkları kaynakların -kendilerine ayrılan insani kaynaklar dahil olmak üzere- hesabını verebilmektedirler. Elektrik mühendisi olarak yetişmiş işçilerin, her birim *başka yerlerdeki* elektrik mühendislerinin kattıklarını da yüklendiği için daha fazla sayıda olmadıkça çok şey başaramayacaklarmış gibi davranmaları gerekmez. Bir işyerinde üretilen değerin çoğunu üretemeyecek durumda olurlarsa, birimin toplumsal maliyet-toplumsal yarar oranı kabul edilemez bir tablo sergileyeceğinden bu işçiler sonunda başka yerlerde görevlendirilirler.

İkincisi, işçilerin bizzat kendilerinin oy kullanacak olması çalışma koşulları hakkında söylenen yalanları ortaya çıkaracaktır. Eğer yayıncılık sanayiindeki bütün işçiler yayıncılık işinin zor olduğu yolunda resmi bir yalanı yaymakta elbirliği edecek olurlarsa, bu sorunu planlama sistemine havale etmekle birlikte, yayıncılık işinin çok kolay olduğu ve açılan işlere yapılan aşırı sayıdaki başvuruların, işlerin ters gittiği noktada iş bileşimini dengeleyeceği doğrultusunda resmi olmayan sözler işitilecektir.

Her koşulda, sistemin öncelikleri belirleyen eşitlik ve dayanışma ilkesi temelinde bu tip davranışlara karşı kendi emniyet subapları olmakla birlikte, aykırı örnekler dışında sizin anlattığınız türde işten kaytarmaların genelleştirilemeyeceğini düşünüyorum. Kaldı

ki, bence bu aykırı kaytarma olaylarının toplam miktarı ardı arkası gelmeyen dalavereler karşısında ve mülk sahipleriyle yöneticilerin işçiler üzerinde hâkimiyet kurup işçilerin de haklı olarak buna isyan ettikleri işyerlerindeki işlerin kasıtlı olarak yapılmaması oranına göre çok sınırlı kalacaktır. Oysa benim insan doğasına ve insanların sizinkinden daha hoş ve rahat ortamlarda nasıl olacaklarına ilişkin çok daha olumlu görüşlerim var. Bununla birlikte, soruna daha yakından bakabilirseniz, başka işyerlerini düzenli olarak incelemeyi ve yapılan işleri doğru bilgiler toplayacak şekilde değerlendirmeyi amaçlayan işyerleri yaratmak çok güç olmaz.

PİYA: Peki ya bu işçiler de ikiyüzlüce davranmaya kalkarlarsa?

KE: Kuşkusuz, herkesin komşusuyla eşit, tatmin edici bir toplumsal çaba harcayarak ilişki kurmaktansa ondan yararlanmaya kalması ihtimalinden yola çıkarsanız, o zaman her türlü katılımcı öneri alayla karşılanabilir. Ama bir de, insanları aşağılayan, dalavere çevirmek için her türlü fırsatı sunan ve ikiyüzlülüğü genellikle teşvik eden toplumlarda bile tamamen alçakça davranışlara ne kadar az rastlandığını düşünün. Her şey bir yana, çoğumuz kolayca başarabileceğimizi bildiğimiz durumlarda bile metro turnikelerinden atlamaya ya da parkmetreleri yok saymaya kalkışmayız ve bir daha asla uğramayacağımız restoranlarda kadın erkek garsonlara bahşiş bırakmamazlık etmeyiz.

İnsanlar, topluluğa katkıda bulunmanın ve kendi işyerleri üzerinde hiçbir denetime sahip olmadan, ürettikleri ürünlerin nereye gittiği konusunda çok az şey bilerek, üretimlerinin niteliğine karar vermeden ve sefil denecek kadar ücretler alırken yaratıcı bir şekilde iyi bir iş yapmanın hazzıyla çalışmaya yönlendirilemez. Ancak bütün bu ilişkileri tersine çevirerek insanların toplumsal yönünü öne çıkarabiliriz.

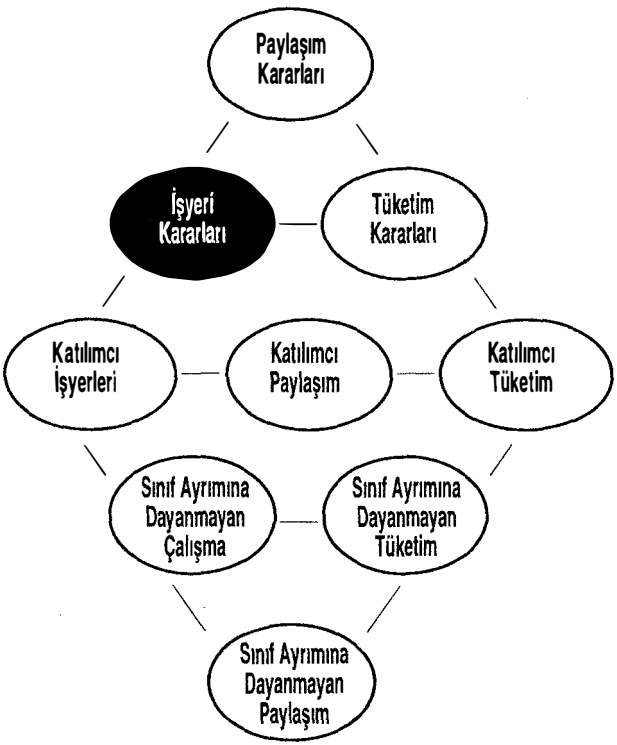
KENT: Süreci soyut düzeyde tartışmak çok kolay. Biz de böyle merkezi planlamadan ve kusursuz çalışmadan konuşuruz. Ama pratikte önceden görülemeyen o kadar çok ayrıntı ve karmaşık durum ortaya çıkıyor ki. Bence sizin sisteminiz bunların üstesinden gelemeyecek, gerekli esnekliği gösteremeyecek ve etkin biçimde işleyemeyecek kadar aksaklıklarla dolu olacak...

KE: Herhalde daha ayrıntılı tanımlamalar yapsam iyi olacak. Gene de, sizin söylediğiniz gibi, katılımcı planlama, piyasalar ve

merkezi planlama konularına soyut biçimde kafa yorunca, katılımcı planlama hepsinin içerisinde en esneği ve içsel tutarsızlığı en az olanı gibi görünüyor. Ne olursa olsun, piyasaların dışsallıklar, kamusal mallar ve ekolojik sorunlar konusunda berbat bir sicili olduğundan, rekabeti öne çıkarıp rüşveti ödüllendirerek anti-toplumsal davranışları cesaretlendirdiğinde bile ciddi çelişkilerle karşı karşıya kalıyor. Benzer biçimde, merkezi planlama da yabancılaşmış ve hiyerarşik biçimde örgütlenmiş birimler ile aktörlere güvenilmez veriler aktarıp kendisinden istenenleri ruhsuz biçimde yapması daha muhtemel olan aktörlere bel bağlıyor.

Gelgelelim, katılımcı planlama, sistemden optimal sonuçlar almak bekleniyorsa insanların hayata uygulamaları gereken becerilerle tutumları öne çıkarmaktadır. Bu içsel olarak tutarlı olduğu gibi, dışsallıklara, kamusal mallara ve ekonominin genel nitel gelişmesine açıklık getiren hesapların yapılmasını sağlamaktadır. Bununla birlikte, tereddüdünüzü de kesinlikle anlayabiliyorum. Ne de olsa bütün bunları soyut düzeyde konuştuğumuzun farkındayım. Bunun için bir planlama sürecinin ayrıntılarının nasıl bir biçim alabileceğine bakalım.

VII
İşyeri kararlarının alınması

Paylaşım Kararları
İşyeri Kararları
Tüketim Kararları
Katılımcı İşyerleri
Katılımcı Paylaşım
Katılımcı Tüketim
Sınıf Ayrımına Dayanmayan Çalışma
Sınıf Ayrımına Dayanmayan Tüketim
Sınıf Ayrımına Dayanmayan Paylaşım

Zorunluluk tiranların argümanı, kölelerin amentüsüdür.

William Pitt, Jr.

İşyerlerimizin, tüketici birimlerinin ve paylaşım sisteminin tepeden tırnağa değiştirilmiş olduğunu, ekonomik faaliyette güzel biçimde başarılı yıllar geçirildiğini ve insanların -başka ne tür aksaklıklar ve garipliklerle karşılaşırlarsa karşılaşsınlar- katılımcı ekonomik planlamada ustalaştıklarını varsayalım. Daha sonra da ekonominin çeşitli noktalarındaki diğer aktörlerin mantıklı tercihler yaptıkları koşullarda yıllık üretim planlarını nasıl hazırlayabileceklerini görelim.

1. NORTHSTART'TA PLANLAMA

Katılımcı planlama, her birimin kendi önerilerini hazırlayıp, tartışıp , istediği değişiklikleri yapması ve başkalarının önerilerini değerlendirmesiyle birlikte yürür. Bu süreç Northstart yayınevinde nasıl bir biçim alır?

A. Northstart'ta Geçen Yıl

İşçiler yıllık planlarını hazırlamaya başladıklarında, ilk olarak bir önceki yılın planını ve özellikle de ilk baştaki önerilerine göre ne türde değişikliklerin meydana geldiğini değerlendirirler. Çalışma sürecinde daima, işyerindeki toplumsal ilişkiler, özel becerileri ve toplumsal karakteristikleri olan işçiler ve bunların yanı sıra, kaynaklar, malzemeler ve başka işyerlerinde üretilen ara mallar dahil olmak üzere birtakım girdiler kullanıldığını unutmayalım. Ve bu çalışma sonucunda, değişen toplumsal ilişkiler, kişilikler ve işçilerin hünerleri ile başkalarının kullanacağı mallar gibi ürünler üretilir. Demek ki işçilerin planlarında her zaman için üç öge yer almaktadır: Maddi ve toplumsal/kişisel girdiler; çalışma ilişkileri, çalışma politikaları, motivasyonlar ve mantık; maddi ve kişisel/toplumsal çıktılar.

Bu durumda, bu listelerin bileşimine baktığımızda, daha fazla çıktının daha fazla girdi gerektirdiğini, iş ilişkilerinde belirli tercihlerin belirli miktarda çıktıya göre daha fazla girdiye gerek duyduğunu ve gene belirli bir çalışma ilişkisinde farklı girdi bileşimlerinin farklı miktarlarda çıktı üretebileceğini görürüz.

> Tek bir koşulsuz emir vardır ve o da, korkuyla ve her yanımız titreye titreye, aklımızın alabileceği en büyük toplam iyilikten yana tercih yapıp bunu elde edebilecek şekilde davranmamızdır.
>
> William James
> *The Moral Philosopher and the Moral Life* (Ahlak Filozofu ve Ahlaklı Yaşam)

Northstart'ın asli çıktıları, bilgisayara kayıtlı kitaplar, kitapların okurlara ulaştırılması, okurlarla değişik türde ilişkiler kurulması ve işçilerin vasıflarından ve işletmedeki toplumsal ilişkilerde değişiklikler gerçekleştirilmesidir. İkincil derecedeki çıktılar az sayıda ciltli kitap, atık maddeler, kullanılmış malzemeler, kâğıt artıkları ile diğer maddelerdir. Birincil girdiler ise işçilerin becerileri ve emekleri, işletmedeki toplumsal ilişkiler, yakıt, su, elektrik ve iletişim gibi kalemler ile ampul ve kalem gibi çeşitli malzemelerdir.

Girdiler başlıca iki kategoriye ayrılabilir: Üretimin ölçeğinde ya da üretim yöntemlerinde değişiklikler yapılmasına olanak tanıyan yatırım malları ile belirlenmiş toplumsal ilişkilerle faaliyetin istenen bir ölçekte yapılmasını sağlayan üretim malları. Temel "çalışma ilişkileri tercihleri", çalışmanın nasıl düzenleneceğini, her gün kaç saat çalışılacağını ve hangi teknolojilerin kullanılacağını belirler. Çalışma ilişkilerinde yapılacak herhangi bir değişiklik de girdilerde ve çıktılarda birtakım değişiklikler yapılmasını gerektirebilir, ve tersi.

Bu ilişkileri tasarlamanın bir yolu, teknolojide ve çalışma ilişkilerinde tercih edilecek her türlü seçeneğin değişen girdi-çıktı bileşimlerinin grafiklerini çıkarmak olacaktır. Yerel çaplı analizlerin daha pratik bir aracı, değişik çalışma ilişkilerine göre tercih edilen çıktı başına gerekli girdileri gösteren basit programlar hazırlamaktır. Bu programlar sayesinde, işçilerin seçeneklerin üretim ihtimallerini nasıl etkilediği hakkında sonuçlar çıkarmalarına yardımcı olarak her türlü çalışma ilişkisi kararlarına göre işyeri planları kolayca hesaplanabilecektir.

Aşağıda böylc bir programın bir bilgisayar ekranına yansıtılmış halini görüyoruz. İsteyen her Northstart işçisi bir bilgisayarın başına oturabilir, bilgisayara dilediği teknoloji ve toplumsal ilişkiler seçeneğini girebilir ve hangi verilerden belli bir çıktılar listesi, hangi çıktılardan belli bir girdiler listesi elde edilebileceğini görebilir. Bu tür programları yaratabilecek teknoloji zaten vardır. Bunları kullanmak için işyeri ilişkilerini iyi biçimde kavramak yeterli olur. Gelişkin bir programcılık bilgisine gerek yoktur. Alternatif toplumsal ilişkiler seçeneklerinin basit bir programa dökülebileceği varsayımı, ilk başta bazı okurlara görünebileceği kadar indirgemeci değildir. Bizim söylediğimiz, her aşamadaki işçilerin hazırladığı programla, alternatif seçeneklerin maddi uzantılarıyla ilgili en iyi hesaplar çabucak görülebilir. Bu programda, gerekli veriler bizzat işçiler tarafından saptandığı ve planlama aşamasından önce danışma işçileri tarafından programa dahil edildiği için, seçenekten seçeneğe göre değişen nitel özellikler bile yer alır. Elbette, insanlar sonunda oylarını belli seçeneklere verdiklerinde, bu program verilerle oynamaktan başka işe yaramaz. İşçilerin farklı seçeneklerin sonuçlarını önceden tahmin etmeleriyle ilgili duyguları, verecekleri kararlar açısından da yol göstericidir.

> Genel yarara diğerlerinden daha fazla katkıda bulunan işçiler, aylaklara, tembellere ve disiplinsizlere göre sosyalist ürünlerden daha fazla alma hakkına sahiptirler.
>
> Troçki

Daha sonra, kısa süren bir işletme toplantısıyla, herkes, hem MDK'ların genel büyüme, gelirler ve gösterge fiyatları dahil olmak üzere gelecek yıldaki muhtemel eğilimlere göre hazırladıkları tasarılar, hem de sanayi MDK'larının yayınevinin geçen yıl okurlar üzerindeki etkisinin niteliksel özetleri, bu yıl beklenen değişikliklerle ilgili açıklamalar ve işletme MDK'sının, maddi girdi ve çıktılarda tasarlanan değişikliklerin insani ve toplumsal içerimlerinin ayrıntılı açıklamaları dahil olmak üzere işletmenin örgütlenmesi, teknolojisi ya da politikaları için önerdiği değişiklik tasarıları hakkında bilgilendirilir.

Tartışmayı daha basitleştirmek amacıyla, burada, 9. Bölüm'de ele alacağımız uzun dönemli yatırım planlarını gözardı ettiğimizi özellikle vurgulamalıyız. Uzun dönemli yatırım kararlarının zaten

alınmış olduğu varsayımıyla hareket edersek, işçiler geçen yılın verilerini ve bu yılın tasarılarını değerlendirerek kendi isteklerini ölçebilir ve Northstart için tercih ettikleri toplumsal ilişkiler, teknoloji ve girdi-çıktı düzeylerini ifade edebilirler. İşletme kararlarının alınmasının ilk ve ikinci turunda, işçilerin, yapacakları seçimlerin birbirlerinin eğilimleriyle uyumlu olması gibi bir yükümlülük hissetmeden, teker teker tercihte bulunmaları gerekmektedir.

> Kişi bir kralı yemiş bir kurtçukla balık tutup, bu kurtçuğu yemiş bir balığı yiyebilir.
>
> Shakespeare
> *Hamlet*

B. Northstart Yenilikleri

Gelgelelim, Northstart'taki planlamayı görmeden önce, işletmenin organizasyonu ve teknolojisi üzerinde anlaşmanın çok önemli bir boyutuna dikkat çekmeliyiz. Her işçi işletmenin faaliyetinde ne gibi değişiklikler yapılmasını istediğini saptar ve bu değişikliklerin uygulanmasından önce kendi yatırım tercihlerini yazar. Yapılacak değişiklikler, örneğin, çalışma yaşamının niteliğini yükseltecek şekilde girdi-çıktı oranını düşürebilir ya da kitap talebi karşısında çalışması gereken süreyi değiştirebilir. Northstart işçileri sonunda ne tür değişiklikler yapmaya karar verirlerse versinler, bu amaçla ek girdiye ihtiyaç duyacakları düşünüldüğünde, bir bütün olarak sistemden onay almak durumundadırlar.

Dikkat çekilmesi gereken önemli bir nokta, Northstart işçileri Northstart'taki çalışma yaşamının niteliğini önemli ölçüde yükseltecek şekilde kayda değer değişiklikler yapılmasını talep eder ve bunları benimsetirlerse, bunun yararını eninde sonunda diğer işçiler de göreceklerdir. Herkesin esas işyerinin dışında ne kadar çalışacağı, esas işyeri ile toplumun ortalaması arasındaki çalışma düzeyi farklılıklarının niteliğine bağlıdır. Demek ki, gerçekleştirilen yenilikler sayesinde bir işletmedeki iş yükü ciddi ölçüde azaltıldığında, iş dengeleme komitelerinin bu durumu değerlendirecek kadar yeterli zamanı bulduktan sonra, çalışan herkesin esas işyerinde daha az, başka yerlerde daha çok çalışacağını söyleyebiliriz. Northstart yayınevindeki çalışma ortamını görece daha hoş bir hale

NORTHSTART PLANLAMA PROGRAMI-BİRİNCİ EKRAN

İşyeri Seçenekleri	Seçenek 1	Seçenek 2	Seçenek 3	Seçenek 4
Teknoloji:		X		
Toplumsal İlişkiler:			X	
Çalışanlar:	% 100			

Girdiler:		Çıktılar:	
Kâğıt	% 107 ?	Yayımlanan Kitapl.	% 110
Büro Malzemeleri	% 105 ?	Hazırlanan Kitapl.	% 130
Elektrik, yakıt, vb.	% 103 ?	İş Etkileri	
Bina Bak.-Onar.-Amort. Payı	% 102 ?	Tüketici Etkileri	
Malzemelerin Amortismanı	% 101 ?		
Malzeme Yatırımı	$ 20.000 ?		
İşçi Başına Ort. Çalış. Saati	22 ?		

(Verileri miktar olarak, geçen yılın yüzdesi olarak ya da başka seçeneklere dayalı değişkenleri hesaplayan bir program olarak giriniz. Yeniden hesaplama yapmak için Girdiler ya da Çıktılar yazan kutuları tıklatınız.)

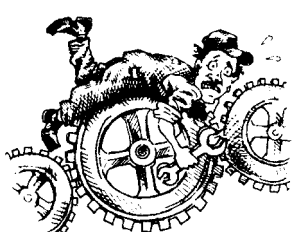
(Yardım almak için herhangi bir kutuyu tıklatınız. Ek kalitatif bilgi edinmek ya da daha ayrıntılı veri sunan bir program örneği almak istiyorsanız o kutuyu iki defa tıklatınız.)

Çalışma Yükünün Sonuçları:			
Her Projenin Ort.Çalış.Saati		Northstart'ta Çalışma Saati Ölçüsü	20 - 28
Northstart İş Bileşimi Oranı	% 80	Başka Yerlerde Çalışma Saati	5 - 13

/Bu programdan yararlanan işçi ilkin 2. teknoloji seçeneği ile 3. ilişkiler seçeneğini seçti (daha ayrıntılı tanım almak için ilgili kutuları iki defa tıklattıktan sonra) ve çalışan görevli sayısının geçen yılkiyle aynı düzeyde kalacağı durumu sınamaya karar verdi. Bütün veriler için ? tuşunu kullanıp, gerek çalışmanın ve çıktının işçiler ve tüketiciler üzerindeki etkileriyle, gerekse yayımlanan kitaplar ve ulaşılan kitle hakkındaki bilgilerin ayrıntılarıyla ilgili nitel verileri kontrol etmek amacıyla ilgili kutuları iki defa tıklattıktan sonra tercih ettiği bir çıktı düzeyini seçti. Arkasından girdiler hanesini iki defa tıklattı. Bunun üzerine program söz konusu işçinin tercih ettiği çıktı miktarına denk düşen girdilerle çalışma yükünü hesapladı. İşçi daha sonra kendi plan tercihlerine uygun olarak seçimlerini değiştirdi./

getiren yenilikler, Northstart işçilerinin kendi işyerlerinde ve başka yerlerde çalışacakları süreyi de değiştirecektir. Sonuçta, bütün işçilerin genel bir çalışma sorumluluğu duyması ilkesinden hareketle, Northstart yayınevinin yatırımlarından elde edilen kazanımlar, kendisini, salt Northstart çalışanlarının koşullarının önemli ölçüde düzelmesinden daha çok, *bütün işçilerin* koşullarının birazcık da olsa iyileşmesinde gösterir. Dolayısıyla, işçilerin, bütün çalışma yaşamının niteliğinde daha dramatik bir etkisi olacak şekilde başka yerlerde gerçekleştirilebilecek yeniliklerin zararına olmak üzere, kendi işletmelerinde yenilikler yapılmasında ısrar etmelerinin elle tutulur bir gerekçesi gösterilemez. Kısacası, çalışma programında uygun ayarlamalar yapılmasından sonra, başka yerlerde gerçekleştirilecek daha kapsamlı iyileştirmelerden, zamanımın büyük bölümünü geçirdiğim yerdeki etkisi daha az olan gelişmelere göre daha fazla yarar sağlarım.

"...çalışma programında uygun ayarlamalar yapılmasından sonra, başka yerlerde gerçekleştirilecek daha kapsamlı iyileştirmelerden, zamanımın büyük bölümünü geçirdiğim yerdeki etkisi daha az olan gelişmelere göre daha fazla yarar sağlarım."

"Çalışma saatlerinin kısaltılması nerede olursa olsun eninde sonunda herkesin işine yarar. Nerede olursa olsun çalışma yaşamının iyileştirilmesi de eninde sonunda herkesin işine yarar."

Geleneksel ekonomistler, bu eğilimin, işçilerin kendilerinin sağladıkları kazanımları kendilerine saklayamayacakları için, çalışma yaşamının niteliğinin iyileştirilmesi yönündeki isteklerini kıracağını ileri sürceklerdir. Ancak bu görüşte, rekabetçi kapitalizm modellerinde teknolojik kazanımların aynı anda bir sanayinin bütün üreticilerine yayılacağı varsayımı bile bile görmezlikten gelinmektedir. Eğer böyle bir varsayım söz konusu olmasaydı, bu modellerde teknolojik ilerlemelerin etkili sonuçlar üreteceği iddia edilemezdi. Ancak böyle bir varsayım-

la hareket edildiğinde, ilerlemelerin yararları ilkin o sanayideki diğer firmalara, daha sonra üretim maliyetlerinin ve sanayinin ürünlerinin fiyatlarının düşmesiyle bütün üreticilerle tüketicilere yansıyacağı için, yenilik getirmenin özendiricileri azalır. Elbette, reel kapitalizmde, ekonomistlerin bu sistem adına öngördüğü modellere tamamen zıt olarak, gerçekleştirilen ilerlemeler her tarafa yansımaz; bu tür yeniliklerden yalnızca ve yalnızca bir avuç mülk sahibi - kesinlikle işçiler değil- yararlanır ve sonuçta verimlilik iyice düşer. Nasıl olursa olsun, adil bir ekonomide teknolojik ilerlemelerin *herkesin* yararına olacak şekilde yansıtılması gerektiğinden, katılımcı bir ekonomide binlerce işletmede sağlanan yeniliklerin *bütün toplumun ortalama çalışma yükünü ve çalışma niteliği normlarını* değiştirmesini ve bu değişikliklerin *herkese* eşit yarar getirecek şekilde yansıtılmasını bir erdem sayıyoruz.

> Umutlarım ve sezgilerim o yöndedir ki, tatmin edici ve yaratıcı çalışma insanın temel ihtiyaçlarından birisidir; bir güçlüğün üstesinden gelmenin, bir işi iyi yapmanın ve belli bir hüner ile ustalık sergilemenin hazzı da hem gerçek ve önemli, hem de tam ve anlamlı bir yaşamın vazgeçilmez bir parçasıdır. Aynı sözler, başkalarının, genellikle bizim çapımızı aşan başarılarını anlayıp onlardan yararlanma ve başkalarıyla işbirliği içinde yapıcı çalışmalara girme fırsatları için de geçerlidir.
>
> Noam Chomsky
> *Language and Politics* (Dil ve Politika)

Bu durum pratikte neye tekabül eder? Diyelim ki Larry Northstart yayınevinde çalışıyorsa ve, çelik sanayii için yapılan bir öneri (aynı yatırım harcamalarıyla) toplumun ortalama iş bileşimini yüzde 2 oranında iyileştirecekken, gerek yayınevi gerekse bütün yayıncılık sektörü için getirilen bir teknolojik değişiklik önerisi toplumun ortalama iş bileşimini yüzde 1 oranında geliştirecekse, böyle bir durumda Larry'nin çelik sanayiindeki ilerlemeden sağlayacağı genel yarar, yayıncılıktaki değişikliğin getireceği yarardan daha fazla olacaktır. Aynı şekilde, Northstart işçilerinin kömür madenciliğinde gerçekleştirilen, kömür sanayiinin çalışma düzeninin niteliğini ciddi ölçüde yükselten bir yenilikten sağlayacakları uzun vadeli çıkar, yayıncılıkta gerçekleştirilecek, aynı derecede yatırımı gerektiren ama yayıncılık sektörünün düzeyini daha az geliştiren bir yenilikten daha fazladır.

Bu yüzden Larry'nin elde edeceği yararlar, az da olsa çok da olsa, yayıncılık sektöründeki diğer işçilerin sağlayacağı yararlarla birlikte ele alınır ve, *başka sanayilerin önerileriyle karşılaştırılmadan önce,* yayıncılık sanayiinde yapılması mümkün olan değişikliklerin değerlendirilmesinde somutlaşır. Eğer görüşleri kolektif katılım sonucunda ciddi biçimde değişirse, Larry ortaya çıkan nihai sonuçtan mutlaka hoşlanmak zorunda değildir. Ancak yapılacak seçim, her iki sanayide çalışan *bütün* işçilere getireceği yararlar bakımından adil bir dengeyi yansıtacaktır. Larry dilediği gibi oy kullanmalıdır. Eğer kendisi böyle yaparsa ve başka işçiler de diledikleri gibi oy kullanırlarsa, daha önce dikkat çektiğimiz kolektif sonuçlar geçerli olacaktır.

Diyeceğimiz o ki, yeniliklerden yararlanmak uğruna herkesin herkese karşı yürüttüğü savaş, ortak çıkarların olduğu bir topluluğun zeminini hazırlar. Rekabetin yerini işbirliği alır. Çalışma saatlerinin kısaltılması nerede olursa olsun eninde sonunda herkesin işine yarar. Nerede olursa olsun çalışma yaşamının iyileştirilmesi de eninde sonunda herkesin işine yarar. Adilliği öne çıkaran bir ekonomi bunları gerektirir, ama iş dengeleme komiteleri bireysel özendiricileri artırmak için yenilik getiren kişilere geçici "maddi özendiriciler" sağlayacak şekilde düzenlemelerin hızını ayarlayabilirler. Başka bir şık olarak, bu özendiriciler, potansiyel yenilikleri geliştirme işini üstlenmiş olan ekiplere ayrılabilir. Tabii sonuçta, onların toplumsal yararlılıkları bu alandaki "çıktılar"ına bakılarak değerlendirilecektir. Yeniliği bu şekilde, özünde yeniliğe daha fazla kaynak ayırarak ve bunlardan yararlananların toplum önünde hesap verecek bir konumda olmalarını sağlayarak teşvik etmenin yarattığı adil ilişkiler bizim görüşümüzce insanlarda daha tercih edilir yankılar doğuracaktır. Her koşulda, her aktör, çok iyi tanımlanmış olan yeniliklere göre kararlar alarak, tercih ettiği öneriler arasında bir seçim yapar, ama katılımcı bir ekonomide bütün eko-

nomi açısından en iyi seçenekleri tercih etmek herkes için özendiricidir, çünkü bu yol bütün aktörler açısından da en iyi sonuçların doğmasıyla eşanlamlı olur. İlginçtir, piyasaların propagandasını yapmayı amaçlayan, bireysel çıkarların peşinde koşulmasının toplumsal çıkarla çakıştığı iddiası aslında katılımcı planlama açısından geçerlilik taşır. Adil düzenlemelerin geçerli olduğu koşullarda toplumsal bakımdan bilinçli bir biçimde kendini gerçekleştirmenin yollarının aranması gerçekten toplumsal bakımdan optimal sonuçların doğmasını sağlar.

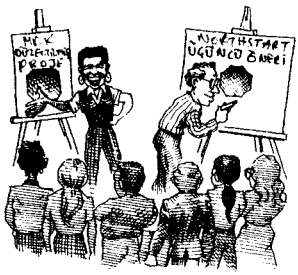

Dahası, katılımcı ekonominin dayanışmayı öne çıkaran dinamiği, genetik özelliklerimizin sözde biyolojik bir değişikliğinden değil, fiili toplumsal ilişkilerin somut sonuçlarından güç alır. Dayanışmayı, çeşitliliği ve kolektif özyönetimi öne çıkaran sonuçlar elde edileceği varsayımı, birdenbire mutluluğu bulacak bir insan doğasıyla karşılaşacağımızı ortaya atmamıza değil, katılımcı planlama sürecinin yapısı ile özendiricilerinin bu amaçlara ulaşılmasını hedeflemesine bağlıdır. Sistem, bireysel refahla kolektif refahı birbirine bağlamanın yanı sıra, kapitalizmin 300 yıl önceki doğuşundan bu yana ardı arkası kesilmeyen saldırılara uğramış olan katılım, karşılıklı anlayış, toplumsallık ve yaşamın niteliksel yönü gibi değerleri öne çıkarır.

C. Birinci Planlama Turu: Nancy'nin İlk Önerisi

Nancy Northstart yayınevinde sekiz yıldır çalışmakta, esas olarak bilim kitaplarıyla ve bunların tanıtılıp satılmasıyla ilgilenmektedir. Nancy yayınevinin ertesi yılki çalışmalarıyla ilgili ilk önerilerini hazırlarken, yenilikler üzerinde çalışan işçilerin önerdikleri üç yeni reorganizasyon önerisini dikkate alır. Northstart'ın zaten ortalamanın üzerinde bir iş bileşimine sahip olduğunu bilmekle birlikte, üçüncü planın sınırlı yatırımlar gerektiren işlere harcanan enerjileri

başka alanlara kaydırarak çalışma yaşamının niteliğini önemli ölçüde yükselteceğine de inanmaktadır. Bunun üzerine, üçüncü önerinin, kulaktan duymuş olduğu, ağır sanayilerdeki bazı yapısal değişiklik önerileri kadar değerli olmasa bile, tartışılmakta olan çoğu yenilik önerisinden daha çarpıcı bir öneri olduğu sonucunu çıkarır.

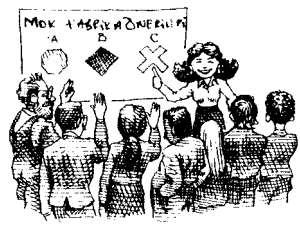

Esasında, yatırım projeleri önerilerinin gerekli yatırım başına çıktıyı artırması ya da çalışma koşullarını düzeltmesi gerektiği şeklindeki fikir, ulusal üretim danışma kurulunun sağlayacağı enformasyonun bir parçasını oluşturur. İşçilerin işin örgütlenmesinde bir değişiklik yapılmasını ya da yeni teknolojiler getirilmesini düşündükleri her yerde, girdilerde, çıktılarda ve çalışmanın niteliğindeki farklılıkların değerlendirilmesi gerekecektir. Açıkçası, çıktılarda hiçbir azalma olmadan ve ek bir yatırım harcaması gerektirmeden çalışmanın niteliğini yükselten her öneri sıfır maliyetle ulusal çaptaki çalışma bileşimi ortalamasını artıracağından tartışmasız biçimde kabul edilecektir. Bununla birlikte, iş bileşimlerini iyileştirmek ya da çıktıyı artırmak için yatırım yapılmasının gerekli olduğu her örnekte, hangi yatırımlara girişmenin daha yararlı olacağına karar vermenin bir yolunu bulmak zorunlu olacaktır. Ulusal üretim danışma kurulu, kişi başına büyümeyi ve ortalama iş bileşiminde tahmin edilen değişiklik oranını hesaplayarak, yatırımlardan elde edilen asgari kazançların ilk aşamadaki ve her düzeltme aşamasındaki miktarını çıkarabilir.

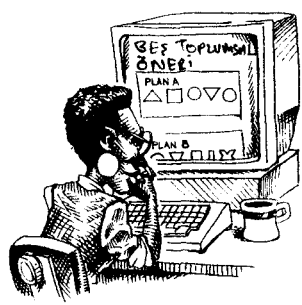
Bütün işçiler istedikleri hesapları yapıp karşılaştırmalarda bulunmalarını sağlayan bilgisayarlara ulaşabilirler. Tekrar örneğimize dönersek, Nancy, tasarılarıyla ilgili olarak çeşitli yerlere danıştıktan sonra, üçüncü yatırım planının gerçekleştirilmesine dayanarak Northstart için kendisinin ilk önerisini hazırlamaya karar verir.

Nancy ondan sonra, hangi çıktı düzeyini tercih ettiğine -yani,

ertesi yıl kaç kitap yayımlanmasını istediğine- karar vermelidir. Bunun için danışma kurulunun önerilerini benimsemesi mümkündür. Ya da, nüfus artışı üzerine veriler, sanayi MDK'sının istenen kitap sayısındaki muhtemel artışlarla ilgili tahminleri ve insanların değişik okuma zevkleriyle ilgili kendi değerlendirmelerini göz önünde bulundurarak, o sanayinin öngörülerinin hayli sınırlı olduğuna kanaat getirebilir ve yayımlanacak kitap sayısı konusundaki ilk önerisi için MDK'nın tasarladığı yüzde 3.3'lük artış yerine yüzde 3.5 oranında bir artışı, okur sayısında MDK'nın öngördüğü yüzde 1.1'lik artış yerine 1.2 oranında bir artışı öngörebilir.

Nancy, yaptığı hesapları bütün Northstart çapında bir öneriye dönüştürmek için, kendi tercih ettiği çalışanlar sayısı, günlük çalışma saatleri ve yayınevindeki çalışma düzeyi gibi verileri de saptamalıdır. Buna bağlı olarak bilgisayar programlarına işyeri için üç numaralı önerisini girer, kitap ve okur sayısı önerilerini belirler ve daha sonra üçüncü planın istenen hedefe ulaşması için neler yapılması gerektiğini çıkarmak üzere diğer iki değişkenle ilgili tercihleri de işleme sokar.

Burada, Nancy'nin akıl yürütmelerini zamanla daha rahat yapar bir hale geldiğine ve programların gerekli hesapları yapmasını kolaylaştırdığına dikkat edelim. Nasıl olursa olsun, Nancy sonuçta Northstart yayınevi için gelecek yılı kapsayan ilk aşama önerisini hazırlamış durumdadır. Ya diğer işçiler ne yapmışlardır? Ve kesin plan nasıl ortaya çıkacaktır?

D. İkinci Planlama Turu

Yalnız Nancy değil, Northstart yayıncviyle ekonominin her kademesindeki bütün işçiler ilk önerilerini hazırlayıp "planlama veri bankası"na teslim ederler. Bu aşamada bireylerin önerilerini birbirleriyle uyumlu hale getirmeleri için en ufak bir çaba harcamaları söz konusu değildir. Daha sonra MDK'lar bu veriler üzerinde (9. Bölüm'de ele aldığımız yollarla) çalışır ve o anki arz ve talep önerisiyle ilgili bir rapor hazırlarlar. Bu raporlara, kurulların kendilerinin saptadığı yedek miktarlar, aşırı arz-talep miktarlarına bağlı olarak gösterge fiyatlarında meydana gelecek değişiklikler, üretim ve tüketim ortalamalarının toplamı ile MDK tasarılarındaki değişikliklerin belli başlı nedenlerinin yazılı açıklamalarıyla ilgili veriler dahildir.

Northstart "bütçe"sinde bütün malların arzı ve talebiyle ilgili olarak görünen öneriler, Northstart işçileri açısından özel bir önem taşır. Dolayısıyla bu öneriler, tüketicilerin kitaplar hakkındaki yazılı raporlarının bir değerlendirmesiyle birlikte, Northstart işçilerine sunulan raporlarda bilhassa vurgulanır. Sözgelimi, tüketiciler sanayinin çıkarılmasını öngördüğünden daha çok sayıda yeni kitap görmeyi istedikleri için, o sanayiye tüketicilerin kitaplar hakkındaki yorumlarının yazılı bir değerlendirmesi sunulur. Ayrıca belirtmemiz gereken bir nokta da, Northstart işçileri ve tüketicilerinin bu malzemeleri otomatik olarak alabilmelerine rağmen, başka sanayileri ilgilendiren benzer verilere de istedikleri zaman, kendi işletmeleri ya da topluluklarındaki bir bilgisayar masasına oturarak ulaşabileceklerdir.

Dolayısıyla, Nancy bölgenin, hatta belirli tüketici konseylerinin taleplerinin daha ayrıntılı bir dökümüne bakmak istediği zaman, bunu kolayca sağlayabilir. Örneğin, mükerrer danışma kurullarının genel bir kılavuz olsun diye hazırladığı özet raporlardan yararlanabilir ve gene 9. Bölüm'de anlatacağımız prosedürler çerçevesinde kendisi için gerek duyduğu ayrıntıları araştırabilir.

Burada, Nancy'nin (ya da diğer işçilerin) yapacağı bu tür araştırmaların birden fazla etkisinin olduğuna dikkat çekmemiz gerek. Nancy'nin bilgisayardaki değerlendirmelere ulaşabilmesi, kendi planlama kararları açısından önemli olan verileri elde etmesinin

yanında, harcadığı emeklerin toplumsal değerinin bir göstergesini bulmasını ve kendisinin başkası için yaptığı tercihlerin sonuçlarını kavramasını da sağlar.

Şimdi gene planlama sürecine dönelim. Nancy, kâğıda aşırı bir talep olduğunu ve kâğıt üreticilerinin üretimde geçen yıldan fazla bir artış önermediklerini öğrenince, bilgisayardan, kâğıt sanayiinin kendi önerilerini gösteren bir çıktı almak ister.

Daha sonra Nancy, ulaştığı bütün enformasyonlardan, yeni gösterge fiyatlarından ve danışma ve araştırma amacıyla yaptığı her türlü girişimlerden yola çıkarak, ilk önerisini düzelten yeni bir öneri hazırlar. İkinci turda, yeni enformasyonları dikkate alması dışında gene aynı süreç işler. Yalnız şu da vardır: Nancy, bu toplumun planlama sistemini bizim açıklama biçimimizle uyum içinde, ilk önerisinin içeriğini istediği doğrultuda ve istediği ölçülerde değiştirebilir. Elbette buradaki sorun, Nancy'den, diğer aktörlerle ilişki içerisinde, bütün malların arz ile talebini makul bir zaman diliminde eşit olacak şekilde hareket etmesini bekleyip bekleyemeyeceğimizdir. Bütün paylaşım sürecinin aşamalarını ele almayı gerektirdiği için bu konunun üzerinde 9. Bölüm'de ayrıntılı olarak duruyoruz. Gene de, aşırı talep edilen malların gösterge fiyatları artarken aşırı arz edilen malların gösterge fiyatları düşeceğinden ve taleplerin toplumsal değerini azaltmak (ve ürünlerin toplam değerini artırmak) yönünde toplumsal bir baskı olduğundan, sistemi arz ile talepte bir denge oluşturmaya götüren temel mekanizmayı anlamak zor değildir.

E. Üçüncü Planlama Turu

Nancy ve diğer herkesin ikinci önerilerini de sunmalarının ardından, MDK'lar bir kez daha gösterge fiyatlarını düzenler, kendi tasarılarında gerekli düzeltmeleri yapar, ilgili özet raporları bütün birimlere gönderir ve söz konusu bütün enformasyonları planlama

veri bankasında saklar. Bu aşamada uygulanan yeni yöntem, sanayi MDK'larının sanayiyle ilgili öncriler ve ortalamaları gösteren raporlarına ek olarak, sanayi MDK'larının hem muhtemel nihai sanayi planlarıyla ilgili tasarılar hazırlamaları, hem de sanayiye ait olan birimlere bu muhtemel nihai planlara en iyi nasıl yaklaşılabileceği konusunda öncrilerde bulunmalarıdır. Bir birimin sanayi ortalamalarından ciddi biçimde uzaklaştığı örnclerde, bu işletmenin kurulu ile MDK'lar arasında farklılıkların nedenini araştırıp bulmayı amaçlayan çeşitli tartışmalar yapılabilir.

Nancy, yeni verileri aldıktan sonra 5. ve 6. bölümlerde bir *örnek* olarak kullanılacağı varsayılan kurallar doğrultusunda aşırı talep edilen mallara ya da daha seyrek olarak aşırı arz edilen mallara yönclik önerilerini nasıl değiştireceğini değerlendirirken ve Northstart'a girip çıkan emek hareketliliği büyük oranda halledilmiş bulunduğundan, Northstart'ın kullanacağı ya da üreteceği kalemlere ilişkin önerilerini, arz ile talebi dengeleyici bir doğrultuda davranmayı istiyorsa yüzde 50'den daha az bir oranda, önerilen değişiklik dengeyi daha da bozucu bir içerikteyse yüzde 25'ten daha az bir oranda değiştirebilir. Bu kural, aşağıda tartışılacak olan dört ile altıncı turlar arası aşamalardaki öncrilerin geliştirilmesinde de geçerlidir.

Bununla beraber, üçüncü aşama önerinin hazırlanması Nancy'nin çalışma arkadaşlarıyla daha fazla tartışma yapmasını gerektirmektedir. Her Northstart işçisi bütün şirketin çalışmasına yönelik önerilerini gene sunabilmekle birlikte, daha önceki turlardan farklı olarak bu aşamada kolektif tartışmanın ürünü olan değişiklik önerilerini temel almak durumundadır. Bunun için, çalışma gruplarında ve departmanlarda yapılan toplantıların bir günü yalnızca önerilerin tartışmasına ayrılır. Bu tartışmalarda ele alınan diğer ayrıntılar gibi, her yeni tur için önerilerin değiştirilmesiyle ve işyerleri içinde planların uygulanmasıyla ilgili kurallar da (özellikle kaynakları bir alandan başka bir alana aktarma konusunda ciddi uzlaşmazlıkların yaşandığı toplumlarda) bize akla yatkın görünmektedir, ancak bunlar gene de yalnızca, makul bir biçimde uygulanabilmesi *muhtemel* seçenekleri oluştururlar.

F. Dördüncü, Beşinci ve Altıncı Planlama Turları

Nancy ile işçi arkadaşları artık yeni bir sorunla yüz yüzedirler: Dördüncü aşama öneriler ayrı ayrı değil, birlikte değerlendirilecektir. Northstart işçilerinin değişik fikirleri sonunda tutarlı bir Northstart önerisi olacak şekilde birleştirilmelidir. Ekonominin bütünü açısından herkesin görevinin özel bir önemi olmadığından, bu önerinin oluşmasında bireylerin rolünün özellikle vurgulanmasına gerek yoktur. Ama işçi konseylerinin önerileri uygulanmak durumundadır. Bunun için, gerekli ayarlamaların yapılmasında üçüncü aşama öneriler için geçerli olan aynı sınırlılıklar söz konusu olduğu halde, artık ortada yeni, *tek bir* Northstart önerisi vardır.

Dördüncü aşama önerisinin formülasyonu, diğer işlerin devam edebilmesi için kesinlikle tam gün sürmeyecek şekilde ayarlanmakla birlikte, bir hafta boyunca aralıklı toplantılarda ele alınmayı gerektirir. Esasen, işletme üyelerinin yeni bir öneride karar kılmalarından önce bir hafta yeterli bir zamandır.

İlk olarak en küçük çalışma grupları toplanır ve onların üyeleri birbirleriyle uyumlu hale getirmeyi umarak tek tek önerileri karşılaştırırlar. Bu toplantılar asıl olarak bir sonraki daha önemli departman ve alan toplantıları açısından bir ısınma turu işlevini görür.

Şimdi bu sürecin nasıl işleyebileceğine bakalım. Nancy'nin Pazartesi günü "dördüncü öneri haftası"yla ilgili olarak küçük bir grup toplantısı vardır. Salı günü kitap ve okur sayılarında bir anlaşmaya varmayı amaçlayarak editörlük departmanıyla biraraya gelir. Çarşamba günü promosyon departmanıyla editörlük ve üretim aşamalarının dışındaki görevleri doğrultusunda buna benzer bir toplantıya girer. Yayınevinin her kademesindeki diğer görevliler de benzer toplantılar yaptıktan sonra, Northstart MDK'sı günlük sonuçları özetler ve üyelere dağıtır. Pazartesi toplantısı bir saatle sınırlıdır. Ama Salı ve Çarşamba günkü toplantılar sabahın erken saatlerinde bir buçuk saat, günün bitimine yakın da gene bir buçuk saat olmak üzere daha uzun sürer. Nancy'nin editörler grubu, toplantısına, herkesin çıkarılmasını istediği yeni Northstart kitaplarının, tahmin ettikleri okurların sayısının ve dilekleri kitap türlerinin bir dökümünü çıkararak başlar. Tartışmada önce, ilk önerilerin

ortalamaları ile o anki tüketici talepleri ve tasarlanan sanayi ortalamaları arasındaki farklılık ele alınır. Her editör grubu ayrı ayrı toplandığı için, Northstart MDK'sı gerek her grupta alınan sonuçlara gerekse bütün grupların ortalamasına göre bir rapor hazırlar. Ertesi gün yapılan Nancy'nin promosyon grubunun toplantısının gündeminde, baz olarak alınan genel ortalamadan hareketle, promosyon ihtiyaçları ve potansiyelinin ışığında kendi adaptasyonlarının önerilmesi yer alır. Çarşamba günü bütün departmanların bu toplantılarıyla tamamlanınca, Perşembe günü değerlendirilmek üzere yeni bir ortalama hesaplanır. Nihayet Cuma günü sabahtan akşama kadar süren konsey toplantısı da bir senato gibi çalışır ve çeşitli alternatifler geliştirmenin bir aracı olarak ortalama ölçülere göre değişikliklerin değerlendirilip en son aşamada dördüncü tur için bir Northstart önerisinin kabul edilmesiyle son bulur.

Bu sürecin önemli bir özelliği, çeşitli uzlaşmalar ya da deneyler biçiminde, birbirine rakip perspektifleri uzlaştırma yönünde bir çaba harcanmasıdır. Böylece azınlıkların kendi konumlarının yararlarına ilişkin pratik kanıtlar sunmalarına hak tanınmış olacaktır. Beşinci ve altıncı turlar da gene dördüncü tur gibi işleyecek, yalnız çok daha az zaman harcanıp girdi-çıktı oranlarındaki değişikliklerde daha ölçülü davranılacaktır. Ve elbette, her yeni öneri için, malların konumuna, ortalama çıktılara ve gösterge fiyatlarına ilişkin yeni enformasyonlar (bütün bunlarla amaçlanan mümkün olduğu kadar uygulanabilir bir plana yaklaşmaktır) gelecektir.

6. Yedinci Planlama Turu

Üretim ve tüketim birimlerinin altıncı aşama önerilerini bildirmelerinden sonra, sanayi ve ulusal MDK'ların önünde yeni bir görev vardır artık: Onlar eldeki mevcut veriler ışığında, topluma, aralarında bir seçim yapmak üzere beş uygulanabilir plan önermelidirler. 9. Bölüm'de paylaşım sorununun inceliklerini ele alırken MDK'lar üzerinde daha fazla duracağımız için, burada onların görevlerini iyi yapıp topluma beş öneri sunduklarını varsayıyoruz. Ancak hemen belirtmeliyiz ki, MDK'ların çıkardıkları tablolar ve toplantılarının tutanaklarını isteyen herkes bilgisayarlar aracılığıyla inceleyebilir. Bu yolla birimlere eğer dilerlerse daha fazla enfor-

masyon edinmeleri sağlanır ve MDK'ların herhangi bir manipülasyona başvurmaları önlenir.

Belli ki, katılımcı planlamanın temel mantığı değişmese bile bu *beş* planın seçiminde -anlattığımız sürecin diğer ayrıntılarında olduğu gibi- bir değişiklik olabilir. Kişisel bazda daha az, kolektif olarak daha çok tur yapılabilir ya da konsey çapındaki ayarlamalara bazı sınırlar getirilebilir. Gerçek bir toplumda bu tür incelikler ülkelerin ekonomik, kültürel ve toplumsal tarihlerine göre ortaya çıkacaktır, çünkü yurttaşlar katılımcı planlamanın taşıdığı potansiyeli bir kez kavrayınca sistemi kendilerine uygun biçimde düzenleyeceklerdir.

Her neyse, *bizim* hayali senaryonumuzda, belli bir tartışma ve düşünme döneminden sonra, herkes oyunu önerilen beş plandan herhangi birine kullanacaktır. Her kademedeki konseylerin bir üst kademedeki federasyonlara kullandığı oylar toplanacak ve böylece, muhtemelen birkaç saat içerisinde, en üst düzeye göre bir sonuç çıkarılacaktır. İlk tur oylamada en az oy alan iki öneri elenecek ve MDK'lar oyların ağırlığına göre kalan üç öneride birtakım değişiklikler yapacaklardır. İkinci tur oylamayla üç seçeneğin en az oy alanı elendikten sonra, son kalan iki öneride biraz değişiklik yapılıp kesin tercih belirlenecektir. Demek ki son seçilen öneri, turlama sürecinin yedinci derlenmiş *projeksiyonu* olur. MDK'lar daha sonra bu projeksiyondan yararlanıp tahmini gösterge fiyatlarını, toplam ekonomik ürünü, büyüme oranını, ortalama çalışma ve tüketim düzeyi ile ayrı ayrı her malın çıktı miktarlarını hesaplarlar ve elde edilen bütün veriler sonunda plan veri bankasına teslim edilir.

Nancy ile Northstart yayınevinin diğer üyeleri (ve bütün diğer ekonomik birimler), sabit bir çıkış noktası olarak toplumun toplam ürünü, ortalama çalışma yükü, ortalama tüketim payı ve ortalama iş bileşimi niteliği bazındaki projeksiyonları kabul etmek durumundadırlar. Bunun dışındaki bütün revizyonlar, genel plan ışığında federasyonlar ve birimler içerisinde sorumlulukların paylaştırılmasıyla sınırlı kalır.

2. JOHN HENRY PLANI

Northstart yayınevinin planlama sürecinde genel mantığı vurgulayıp kişisel tartışmalar ve plan formasyonunun nitel boyutlarıyla ilgili ayrıntılarına değinmedik. John Henry Çelik İşletmesi örneğinde ise genel dinamikten ziyade karşılıklı mübadelenin birkaç örneği üzerinde odaklanmak istiyoruz. Böylece, çıkması muhtemel anlaşmazlık türleri dahil olmak üzere planlama sürecine değişik bir bakış açısı getirecek ve işçilerin çalışma yüklerini nasıl ayarlayabildiklerini, üretip kullandıkları malların nitel ve nicel boyutlarına nasıl dikkat ettiklerini açıklayabileceğiz.

"İşçiler teknolojideki ya da ilişkilerdeki değişikliklerin denenmeden önce kendilerini nasıl etkileyeceğini kesin olarak bilememelerine rağmen bazı tahminlerde bulunmak zorundadırlar ve rastgele değerlendirmeler ve tercihlerle ilerlemek çıkar yol değildir. Her önerinin savunucularının maddi ve insani sonuçlarla ilgili kendi iddialarını ortaya atıp savunmalarından sonra, son aşamada işçiler oylarını üç seçenekten birisine kullanırlar."

A. John Henry İşletmesinin Planlamasına Genel Bir Bakış

Northstart yayınevinde olduğu gibi, John Henry işletmesinde de planlama süreci mevcut öneriler, revizyonlar, görüşmeler ve kararların yanı sıra başka birimlerin taleplerinin değerlendirmesini de kapsayan bir dizi turla yürütülür. John Henry çelik işletmesinde binlerce işçi çalışır. Bunların büyük bölümü ağır makinelerin yapımında uzmanlaşmıştır ve toplumsal ortalamanın bir hayli aşağısında kalan bir ortalama iş bileşimi söz konusudur. Bu yüzden, John Henry işletmesinde çalışma yaşamını iyileştirmekle ilgili öneriler gündemin hep ön sıralarını işgal eder. Nitekim John Henry işlet-

mesinin işçileri işletme dışındaki koşulları daha iyi işlerde ortalama ölçülere göre daha fazla çalışmaktadırlar.

John Henry işletmesindeki yedi planlama turu biçimsel olarak Northstart'takiyle aynı olduğundan, burada bir kez daha özetlemeye kalkışmayacağız. Bununla beraber, her işletme kendi planlama sürecini kendine göre kurallar, programlar ve sorumluluk paylaşımıyla donattığından, John Henry işyetmesi Northstart yayınevine göre pek çok farklılık sunar, ancak bu özellikler buradaki tartışma konumuzun dışında kalıyor. Bunun yerine, planlama sürecinde karşılaşılan anlaşmazlıkların bir kısmı üzerinde durmayı tercih ediyoruz.

B. Alternatif Üretim Şemaları Arasında Bir Seçim Yapmak: Departmanlar Arası Bir Tartışma

Planlama sürecinin ilk aşamalarında, John Henry işçileri öneriler arasında örgütlenmeyi/teknolojiyi değiştirecek bir seçim yapmak zorundadırlar. Şimdi, üç alternatif arasında bir seçim yapmaya indirgenmiş olan bu süreci inceleyelim.

1. Öneri'nin temel özellikleri, yeni bir fırına ilişkin malzemelerin alınması ile bununla ilgili süreçlerin birkaç boyutunun yeniden düzenlenmesidir. Bu önerinin yandaşları, böylece, maddi girdilerde hiçbir değişiklik olmadan üretilen ton çelik başına çalışma saatinde yüzde 2 oranında bir azalma sağlanacağını, bütün işletmenin ortalama iş bileşiminde ise üretim sürecinin bir yönünden bir tehlikeli, bir de rutin işin kaldırılmasıyla ancak sınırlı bir oranda iyileşme meydana geleceğini iddia ederler.

2. Öneri'nin savunucuları, benzer biçimde yeni donatıma yatırım yapmak üzere iş bileşiminde sınırlı bir iyileşme sağlanmasından ve emek ihtiyaçlarında küçük bir indirime gidilmesinden yanadırlar. 2. Prosedür kayıt departmanı tarafından önerilmiştir ve yalnızca kendi çalışmalarını etkilemektedir. Kayıt ekibi ortalama iş bileşiminde 1. Öneri'ye göre biraz daha fazla bir iyileşme öngörmektedir.

3. Öneri çeşitli bölümler arasındaki tartışmalarla ortaya çıkmıştı ve belli başlı yeni donatımların, satın alınması, işlerin tepeden tırnağa yeniden tanımlanması ve işletme prosedürlerinde yeni bir

program hazırlanması gibi daha ayrıntılı değişikliklerle ilgilidir. 3. Öneri, hem 1. Öneri'ye hem de 2. Öneri'ye göre çok daha yüklü bir yatırımı ve toplumsal ilişkilerde ciddi bir değişikliği gerektirir. Bu öneriyi savunanlar, her ne kadar ton çelik başına gerekli emek miktarını yüzde 3 oranında artıracaksa da, üretilen ton çelik başına gerekli maddi girdilerde fazla olmayan bir artış görüleceği iddiasındadırlar. 3. Öneri'nin başlıca üstünlüğü, çalışma koşullarını iyileştirip işçiler arasında tartışma ve iletişim kurma olanaklarını çoğaltarak John Henry işletmesindeki ortalama iş bileşimini önemli ölçüde yükseltmesidir.

Planlama sürecinin ilk turlarında başka öneriler de ortaya atılmış, ancak bunlar, bazı iyi yanları üç öneriye dahil edilmekle birlikte, yararsız görülerek reddedilmişti. Bu noktada işletme düzeyinde üç alternatif arasında bir tartışma yapılır. Gerek 1. gerek 2. öneriler çıktıdan fedakârlıkta bulunmadan ve ufak tefek yatırımlarla girdilerin toplumsal maliyetini düşürdüğü için, o sanayide ve ekonomideki diğer konseylerin bunları onaylacağından pek kuşku duyulamaz. Öbür yandan, üçüncü öneri çalışma yaşamının niteliğinde belli bir iyileşmeyi sağlamakla birlikte ciddi bir yatırımı gerektirdiği ve ayrıca çıktı başına girdiyi arttırdığı için, ekonominin diğer birimlerine dikkatle ve ayrıntılı biçimde açıklanmak zorundadır. Çünkü her zamanki "nitel" göstergeler doğrudan bir anlam ifade etmediğinden, önerinin onaylanması için başka göstergelere de ihtiyaç duyulur.

Üç önerinin savunucuları da harcadıkları enerjinin sonuçlarına yönelik özel eğilimler taşımakta, işyerleri için bir öneri hazırlamış olmaktan gurur duymakta ve önerilerinin doğruluğuna yürekten inanmaktadırlar. Bu durum üç eğilimin de kısmen örtüşmesine neden olur, çünkü bazı işçi bileşimleri onların önerilerini, başka seçenekler sunan departmanların önerilerinden daha fazla destekler. Herkes açısından seçim yapmanın biricik temeli kişisel tercihlerle entelektüel yönelimlerin kaynaşmasından doğar.

Örneğin Roger, ilk iki önerinin ikisinde de kendi konumunun biraz değişebileceğini hesaplar; bu önerilerin uygulanması durumunda işletmedeki çalışma ortamı biraz daha tatmin edici olacak ve muhtemelen işletme dışında topluluğun bakım işlerine daha az zaman ayıracaktır. Üçüncü öneri ise John Henry işletmesindeki ça-

lışmanın niteliğinde ciddi bir iyileşme sağlayacak ve böylece kendi işyerindeki çalışma deneyimini dengelemek açısından başvurulan zevkli dış işlere yönelmenin önemli ölçüde azalması durumunu doğuracaktır. Roger kısa vadede kişisel olarak kayda değer bir yarar elde etmeyi ummaktadır, ancak uzun vadede iş dengeleme komitelerinin çalışmalarını tamamlamalarıyla kazanımların yayılmasıyla yararlar da dengelenecektir.

Adilliğin sağlanacağını bilen Roger, kişisel olarak kendi sorunuyla bütün toplumun sorununun aynı olduğunun farkına varır: Hangi öneriler paketi refaha en çok katkıda bulunur?

İşçilerin gelecekte doğacak sonuçlarla ilgili eğilimleri, kendi koşullarının etkisine ve başka kişi ya da birimlere yansımaları değerlendirme biçimlerine göre farklı farklı olacaktır. Karar verme sürecinde ilkin, üç prosedürün en muhtemel sonuçlarıyla ilgili en iyi konjonktürleri gösteren maddi/nitel durumlarda bir anlaşmaya varmanın amaçlandığı görüşme ve tartışmalar yapılır. İşçiler teknolojideki ya da ilişkilerdeki değişikliklerin denenmeden önce kendilerini nasıl etkileyeceğini kesin olarak bilememelerine rağmen bazı tahminlerde bulunmak zorundadırlar ve rastgele değerlendirmeler ve tercihlerle ilerlemek çıkar yol değildir. Her önerinin savunucularının maddi ve insani sonuçlarla ilgili kendi iddialarını ortaya atıp savunmalarından sonra, son aşamada işçiler oylarını üç seçenekten birisine kullanırlar. Şimdilik, en az oyu 1. seçeneğin aldığını varsayalım.

Bunun üzerine işletme danışma kurulları ikinci ve üçüncü seçeneğin hafif değiştirilmiş versiyonlarından yararlanarak iki seçenek önerirler ve kendi beklentilerini ortaya koyan programlar hazırlarlar. Ardından yeniden görüşme ve tartışmalar başlar. Yalnız bu defa bir konsey toplantısı yapılır ve herkese açık bir oturumla belli bir karara varmaya çalışılır. Bir grup işçi, her önerinin en fazla tutulan maddelerini tek bir paket oluşturacak şekilde birleştirerek bir uzlaşma yolu bulmaya çalışır.Bir oylama yapılarak, forum için danışma kurullarının önerilerinden daha iyi bir çıkış noktası bulunmaya çalışılır. Bunu birtakım değişikliklerin yapılıp birçok noktada çelişkiye düşülen bir aşama izler. Bir noktada işçiler kazanımlarının azaldığını sezip oylama yapılması çağrısında bulunurlar. Aslında, çoğunluğun tercihine göre toplantı süreleri her

zaman kısaltılabilir. Elbette, kişisel bir doygunluk noktasına diğerlerinden daha önce gelen bireyler belli bir noktada, tercihlerini oy verme aşamasına saklayarak, tartışmalara aktif biçimde katılmaktan kaçınabilirler.

Daha önceki önerilerin savunucularının bazıları en iyi ikinci seçeneğin tercih edildiğini düşünebilmekle birlikte, kararlaştırılan nihai önerinin demokratik bir işleyişin ürünü olduğunu herkes anlar. Sonunda herkes, uzlaşma planını öneren kurul mensuplarıyla öneri sahibi işçileri kutlar ve evlerinin yolunu tutar.

C. Daha Fazla "Gelir" Elde Etmek İçin "Fazla Mesai Yapma"nın Güçlükleri

Lydia -okurlar onu hatırlayacaklardır-, üyeleri daha çok sanata ilgi duyan bir yapıda yaşamını sürdürmektedir. John Henry işletmesinde çalışmadığı zaman, bölgenin her tarafında çeşitli oyunları sahneye koyan bir tiyatro grubuyla birlikte olur. Bu o kadar hoşuna gitmektedir ki tiyatro grubuna John Henry'deki iş bileşimini dengelemek için gerekli olandan daha fazla zaman ayırır, ancak bunu eğlenceli bulduğu için de tiyatro grubuna ayırdığı bu süreyi fazladan çalışma olarak değerlendirmez. Gene de Lydia, gelecek yılın tasarım ve yazım çalışmalarına katkıda bulunmak düşüncesiyle, bu yıl yeni bir bilgisayar almak istemektedir. Planda bunları tiyatro grubunun yatırımları olarak önerebilir, gelgelelim böyle acil bir ihtiyaç olmadığından önerisinin kabul edilmeyeceğini bilir. Lydia'nın bilgisayarı kendisi temin etmek üzere "ödünç alma" seçeneği de vardır. Emma Goldman'da birlikte oturduğu dostları ve kendi semtindeki diğer insanlar, bilhassa onun oyunları toplumsal rahatlamaya katkıda bulunduğundan bu isteğini yerine getirmekten memnun olacaklardır. Buna rağmen, gelecekte daha az tüketim yapmak karşılığında bir borcu "geri ödemek" zorunda kalmaya fazla sevinebilecek bir durumda değildir. Onun yerine, ekstra tüketim hakkından vazgeçme hakkını "kazanmak" uğruna fazla mesai yapmayı tercih eder.

İşletme danışma kurulunun önüne, ekstra tüketim yapma hakkı karşılığında fazla mesai yapmak istediğini bildiren bir öneri getirir. Öğlen yemeğine daha az zaman ayırmayı tercih edecek, sabahları

daha erken gelecek, her gün tiyatro grubuyla beraber olduğu zamana göre iş bitimindc ya da akşamları biraz daha fazla çalışacaktır. John Henry işletmesinin planının belirlcnip görev paylaşımının yapıldığı aşamada Lydia'nın önerisi de ele alınır. Öneriye kimsenin karşı çıkmayacağından emin olabilirsiniz -Lydia çok çalışan, önceden çok az özel istekte bulunan ve John Henry işçilerinin oyunlarını çok beğendikleri birisidir. Bu durumda danışma kurulu işçileri, bütün konscyin onayını alarak Lydia'ya istediği ekstra zamanı verirler.

Geçen yıl ve önceki yılki gibi ortalamanın üzerinde bir tüketim paketi olmasını istediğinden, Matthew de fazla çalışma başvurusunda bulunur. Yalnız Matthew kendine uygun zamanlarda, haftada üç kere, günde yarım saat fazla çalışma düşüncesindedir.

Ama danışma kurulu işçileri, başkalarının Matthew'a bir kez daha yardım etmek için kendi çalışma programlarıyla oynamak isteyeceklerinden kuşkulandığından, ona ek çalışma olarak Pazar günleri temizliğe gelmek isteyip istemediğini sorarlar. Matthew bunu kabul etmeyince, onun isteği danışma kurulunun John Henry'deki görev paylaşımı önerisine dahil edilmez. Matthew daha sonra önerisini konseye sunmasına rağmen, konseyden aldığı yanıt danışma kurulu işçilerinden aldığıyla aynı olur. Başvurularından olumlu bir sonuç alamayınca bir uzlaşma yolu olarak formüle edilen Pazar günleri fazla çalışma önerisini geri çevirir ve kendisine yeni bir esas işyeri aramayı kararlaştırır. Bu arada istediği ortalamanın üzerindeki tüketim düzeyinden de yoksun kalır.

D. Değerlendirme ve "Takas"

Sally, üçüncü öneri için tanınan hazırlanma döneminde, bütün çelik sanayii tarafından yapılan öneri ile tüketicilerin ilk baştaki talepleri arasındaki uçurumun çok derin olduğunu görür. Öyle ki, talebin karşılanması şimdiki işçilerin sırtına bir hayli yük ekleyerek ya da getireceği olumsuz sonuçlarla birlikte başka alanlardan çok sayıda işçi kaydırılarak çelik üretiminde ciddi bir artış sağlanmasını gerektirecektir. Pek çok çelik işçisi gibi Sally de, üçüncü aşama önerisini hazırlayıp sunmadan önce aşırı talepte bulunulmasının nedenlerini araştırmaya karar verir.

Sally kuşkusuz, John Henry çeliğinin nasıl kullanıldığını çok iyi bilmektedir. Bütün ekonomiyi ve çeliğin ekonomide oynadığı rolü kavrayacak kadar geniş bir bakış açısına sahiptir. Sally, danışma kurulunun talepte bu yıl için öngördüğü yüzde 3'lük azalma tahmininin-çelikten yüksek gerilimli madenlere kayış dikkate alındığında- makul olduğunu düşünüyordu. Dolayısıyla, ilk duyduğunda Sally, bir kasaba ya da şehrin büyük bir inşaat projesiyle ilgili olarak dev bir sipariş vermesi nedeniyle aşırı çelik talebinin hemen değişeceğine inanıyordu. Sally talebi kontrol etmeye ciddi bir eğilim duymuyordu, ancak John Henry'nin diğer işletmelere ayak uydurması açısından arz miktarını kontrol etmişti. Ama şu anda, kendi beklentilerinden büyük oranda uzaklaşması nedeniyle, talebin içeriğine daha çok ilgi duymaktadır.

Sally'nin ilk adımı, araştırmalarını yürütmek üzere kendi kompleksinin esas veri tabanı terminallerinden birini kullanmak için bir gece iki saatlik zaman ayırmaktır. Sally önce, geçen yılın kesin rakamlarına ve danışma kurullarının en yeni tahminlerine göre o anki talep önerilerinin karşılaştırmasını yaparak, o anki çelik arzı ve talebi önerileri hakkındaki bilgileri araştırır.

Daha sonra, artışın nedenlerini araştırmak üzere sanayinin ve bölgenin talep miktarıyla ilgili ayrıntılı bir döküm ister. Çelik kullanılmasını gerektiren bütün ürünlere talepte genel bir artış olabilir, ancak bu çelik kullanımındaki düşüş eğilimiyle çelişik bir durum yaratacaktır. Sally, talep yükselmelerinin hepsinde değil yalnızca birkaç bölgede, esas olarak da iki sanayide yaygın olduğunu saptar.

İnsanlar genellikle, beklenen buzdolabı talebinden en az yüzde 4 oranında daha fazla talepte bulunurlarken, Kuzey bölgesindeki yurttaşlar alışılmadık biçimde otomobile aşırı talepte bulunmuşlardır. Sally'nin böyle talepleri olmadığından, hangi nedenlerin etkili olabileceğini de bilmemektedir. Kuzey bölgelerinde otomobil talebi yüzde 10 oranında arttığında, Sally'nin bunun nedenini birkaç iyi araştırmayla açıklamaya çalışması mümkündür. Sally daha sonra bilgisayar programından şu konularda çıktı almak ister:

1) İlgili bölgelerde ortalama komün ve kişi başına otomobil talebi, ulusal ortalama, diğer bölgelerin ortalaması, geçen yılın

ulusal ortalaması ve bu yıl için öngörülen miktar.
2) Bu yıl araba modellerinde yapılan değişikliklerin bir özeti.
3) Buzdolaplarında yapılan değişikliklerin benzer bir özeti.

Sally, bu bilgileri değerlendirdiğinde, yeni model arabalarda seyahatte, soğuk ve karlı havalarda geçen yılın modellerinden daha ekonomik ve etkili olmalarını sağlayan yenilikler bulunduğunu görür ve danışma kurulu işçilerinin yoğun karlı bölgelerde yeni arabalara duyulan talep artışını baştan kestirememelerine kızar.

Buzdolaplarında, yüzde 4 oranında bir talep yükselmesini haklı görecek bir gelişme yoktur oysa. Sally birkaç temsili toplulukta yeni buzdolaplarına yeni talep doğması için gösterilen nedenleri inceler ve aşırı sayıda insanın buzdolaplarının kullanılamayacak durumda olduğunu iddia ettiğini keşfeder. Bunun üzerine araştırmalarını derinleştirdiğinde, beş yıl önce üretilmeye başlayan bir buzdolabı modelinin birdenbire buzdolabı değişikliği isteyenlerin sayısını artıracak şekilde bozulma işaretleri sergilediğini anlar.

"Buzdolaplarında, yüzde 4 oranında bir talep yükselmesini haklı görecek bir gelişme yoktur oysa. Sally birkaç temsili toplulukta yeni buzdolaplarına yeni talep doğması için gösterilen nedenleri inceler..."

Sally, bulguları ışığında, John Henry şirketi için üretim önerilerini, tüketicilerin istediği kadar olmamakla birlikte, ilk aşamada tasarladığından çoğaltarak yeni baştan hesaplar. Buzdolabı ihtiyacının acil olduğunun farkındadır, ama bu durumda da soğuk bölgelerde yaşayan insanların bir kısmı yeni arabasız idare etmek zorunda kalacaklardır. Sally ayrıca, buradaki nitel verilere kendi yorumlarını da ekler.

Sally, danışma kurulu işçilerinin bir sonraki tur için gözden ge-

çirdikleri yeni hesaplarında kendisiyle benzer sonuçlara ulaşıp ulaşmayacaklarını öğrenmeye can atmaktadır ve danışma kurullarının yeni tasarılarıyla açıklamaları ilan edildiği zaman sonuçtan fazlasıyla memnun olur. Onlar da yüksek talebe ilişkin olarak aynı beklenmedik nedenleri saptamış ve nihai çelik üretimi tahminlerini Sally'nin gerekli olduğunu düşündüğünden bir parça daha yükseğe çıkarmışlardır.

E. "Rakip" Çelik İşletmelerinde Farklı Üretkenlik

John Henry çelik işletmesinin planı ile Northstart yayınevinin planı arasındaki daha ilginç farklılıklardan birisi, John Henry işletmesinin kendi sanayi dalındaki üretkenlik normundan ciddi derecede farklılık göstermesidir. Yayınevlerinin hepsi buna yakın bir üretkenliğe ulaşabilmektedir ve ortalama girdi başına çıktının altında üretim yapan her yayıncı kendi durumu için makul gerekçeler göstermek durumundadır. Bununla birlikte, bazı çelik işletmelerinde, çelik talebindeki yıllık düşüş yeni kapasitenin yıllarca atıl kalmasına yol açacağı için işletmede varolan ve işe yaramayan bütün aletlerin yeniden değiştirilmesini gerektirdiğinden, onlarla çalışmanın zevkli olmadığı ve girdi başına çıktı açısından verimli sayılmayan teknolojiler bulunmaktadır. Oysa, bazı seçkin işletmelerde kuruluşun çok geçmeden kapanacağı ya da başka alanlara kaydırılacağı beklentisinden dolayı ancak küçük çaplı iyileştirmelere gidiliyordu. Çok az sayıda işletmede gelecekte geniş çaplı bir malzeme değişikliğine gidileceğinden çelik talebinin düşürülmesine gerek duyulurken, John Henry gibi işletmeler de ancak asgari ölçüde yenileştirilmekteydi. Demek ki, yıllık planlama boyunca, John Henry çelik işletmesinde kullanılan eski teknolojinin donatımı tepeden tırnağa değiştirilmiş işletmelerin üretkenliğini, hatta çelik sanayiinin ortalama standartlarını yakalaması söz konusu bile edilemez.

Kuşkusuz burada önemli olan, görevlilerin yönettiği bir piyasa ekonomisinde eski işletmelerde çalışan işçiler işletmelerinin düşük kapasitesine bağlı olarak düşük bir miktarda gelir elde edebilirken, katılımcı bir ekonomide böylesi bir cezayla karşılaşılmayacaktır.

3. JESSE OWENS HAVAALANINDA GÜNLÜK KARARLARIN ALINMASI

Northstart ve John Henry işletmelerinden yola çıkarak yürüttüğümüz tartışmalar, işyerleri içinde katılımcı planlamayı uygulamanın *muhtemel yollarından birisini* ana çizgileriyle ortaya koymaktadır. Elbette tek yol bu değildir. Başka işletmelerde başka kurallar ve yöntemler uygulanabilir. Önceliklere, çıkarlara, eğilimlere ve her işçi konseyinin koşullarına bağlı olarak değişik ortamlar doğabilir. Nasıl olursa olsun, genel planlama kararlarının alınması bir ekonominin işlemesi açısından akla gelebilecek biricik politik süreç değildir. Her gün işçilerin istedikleri hedeflere ulaşılmasını sağlamak için sayısız derecede tercih yapılmasıyla karşılaşırız. Bütün bunlar nasıl gerçekleşmektedir? Bu dinamiğe ilişkin bir fikir edinebilmek için gözlerimizi Jesse Owens Havaalanı'na çevirelim.

Jesse Owens havaalanının planı, her hafta havaalanından yararlanması beklenen müşterilerin sayısıyla ilgili tahminlere dayanmaktadır. Personel sayısı, çalışma saatleri, vardiya düzenlemeleri ile uçakların yakıtı ve müşterilerin yiyecekleri gibi kaynak ve ara mal ihtiyaçları bu beklentilere göre belirlenir. Dolayısıyla, Jesse Owens'taki düzenlemelerin en önemli gerekçeleri uçmak isteyen insanların sayısındaki ya da uçmak istedikleri yerle ilgili değişiklikler olacaktır. Gene de gelecek yıl için bir planın benimsenmiş olması, her gün çalışması gereken personel sayısı, faaliyette bulunulan saatler ya da yeniliklerin uygulamaya geçirilmesi gibi konularda çok kritik kararlar alınmayacağı anlamına gelmez. Ve tabii ki bu kararların hepsi katılımcı değerlerle uyumlu olmak zorundadır.

Jesse Owens Havaalanı birimler arasında günümüz havaalanındakilere benzer bir görev bölümü -terminallerde satış yerleri, bakım ve onarım binaları, uçakların bakımı, uçuş denetimi ve programlanması, yolcuların yemeklerinin hazırlanması ve diğer hizmetler- yapmayı seçmiştir. Buna bağlı olarak her birimin, iç yapısı basit ya da tersine karmaşık olabilecek kendi konseyi, her alt birim ve çalışma ekibinin de kendi ayrı konseyi vardır.

Jesse Owens'da, büyük konseyler, yalnızca temsilcilerin hazır bulunması zorunluluğuyla ayda bir toplanırlar. Bu toplantılarda

esas olarak politik konularla farklı personel sorunları ele alınır. Köklü değişiklikler yapılması istendiğinde ise, konseyler 6. Bölüm'de ele aldığımız ve gene 9. Bölüm'de üzerinde duracağımız düzeltme prosedürlerine uygun olarak çalışırlar.

Günlük ve saatlik kararlar görevli yetkililer tarafından alınır. Sözgelimi, "Rosa Parks Terminali"ndeki bagaj taşıma ekibinin bir alan şefi olması ya da "Bobby Orr Salonu"nda bir akşam yemeği koordinatörünün bulunması katılımcı planlamayla ilgili düzenlemeleri kesinlikle etkilemediği gibi, bu "yetkililer"in kısa vadeli programlar hakkında çeşitli kararlar almalarının ya da ek görevli tahsis etmelerinin önünde bir engel de yoktur. Burada uygulanmak istenmeyen tek şey, bu tür "yürütme fonksiyonları"yla dayanışma, çeşitlilik ya da kolektif özyönetim gibi olguları engelleyici bir otoritenin ortaya çıkmasıdır. Yani, bazı insanların devamlı olarak başkalarının uygulayacağı kararlar alması durumu doğmasın diye, bu mevkilerde bir süreklilik olmayacaktır.

Personelin görev yerlerinin saptanması, başvuranlar arasından işletmeye alınacak yeni işçilerin belirlenmesi ya da işçilerin daha yararlı olacakları başka işletmelere kaydırılması konusundaki kararlar, kendileri de iş bileşimlerinin niteliğini dengelemek üzere başka görevleri üstlenmek durumunda kalan personel komiteleri tarafından alınacaktır.

Sorumsuz davranma, tembellik etme, patronluk taslama, vb. konularda birtakım anlaşmazlıkların çıkacağı kesindir. Peki, bu sorunlar nasıl çözülebilir? Kapitalizmde, en iyi ihtimalle, bu tür tartışmaları, koşullar ne olursa olsun çalışanları savunmayı amaç edinmiş sendika temsilcilerinin yer aldığı şikâyet komiteleri ile güçlü sendika üyelerinden kurtulma, çalışanlara gözdağı verme ve işçiler üzerinde çeşitli yaptırımlar uygulamanın yollarını arayan yönetim organları karara bağlar. Koordinatör ekonomilerde, pratik olarak en ufak bir iş yapmayanların bile işten atılması hemen hemen olanaksız olduğu halde, "resmi" sendikaların işçileri genellikle etkili biçimde temsil edememeleri durumuna rastlanır. Katılımcı ekonomilerde ise, idari ve zihinsel görevleri yerine getiren işçiler arasındaki tartışmalar, kendi *dengeli* iş bileşimlerinin bir parçası olarak idari ve zihinsel görevlerin *ikisini de* yapan diğer işçilerin bulunduğu komitelerde çözümlenecektir. Kuşkusuz, şikâyetlerin iletilmesi, anlaşmazlıkların il-

kesel sorunlarda konseylere getirilmesi gibi konularda farklı işletmelerde farklı prosedürler uygulanabilir. Bu tür konuları halletmenin pek çok yolu vardır. Tercihler belli ki işyerleri ve işgüçlerinin özgül dinamiklerine göre belirlenecektir.

Ancak, doğal olarak düzenli aralıklarla her işyerinde karşılaşacağımız basit bir sorun -işçilerin işe alınması ve çıkarılması- düşünün. Ürün talebinde artma ya da azalma, kişinin görevini kötüye kullanması ya da bir işçinin başka bir yere kaydırılması dahil olmak üzere, işçi alıp çıkarmanın bir sürü nedeni bulunabilir. Dolayısıyla katılımcı bir ekonomideki işyerleri arasında, tıpkı totaliter olmayan bir ekonomideki gibi, insanlar arasında kayda değer bir yer değiştirmeye rastlanacaktır. Bu nasıl düzenlenebilir?

Her işyerinin bir personel komitesi vardır. Bazı komite üyeleri kişiler arası tartışma ve problemlerde işçilerin çalışma alışkanlıkları doğrultusunda arabuculuk yapmaya çalışır, bazıları işyeri dahilinde görev değişikliği taleplerine karar verirken, bazıları da işçi transferi ve yeni işçi alınması sorunlarıyla ilgilenir. Yeni işçi alınması görevi, o sanayi ve bölgeye ait İstihdam Danışma Kurullarının (İDK'lar) çalışmalarıyla büyük ölçüde kolaylaşacaktır. Her işyeri tahmini işçi ihtiyacını ve/veya çıkarmak istediği işçi sayısını sanayi ve bölge İDK'larına bildirecek, onlar da işyerlerindeki personel komitelerine düzenli olarak enformasyon aktaracaklardır. Tabii bu enformasyonların hepsi bilgisayar ağlarında da kayıtlı duracaktır.

Diyelim ki Jackie Boston'da bulunan Jesse Owens Havaalanı'ndaki işini bırakıp Güney'e gitmek istesin. Jackie bu isteğini kendi personel komitesine bildirecek, onlar da Jackie'nin ayrılmak istediğini bilerek mevcut işlerle ilgili araştırma yapmak üzere ona denk düşen İDK'yla ilişki kuracaklardır. Jackie canının istediği zaman çekip gitme hakkına sahip olmasına rağmen, gene havaalanında çalışmak düşüncesindeyse, o zaman çalışma arkadaşlarının yararına, Boston'a nakledilmeyi isteyen başka biriyle yer değiştirmeyi kabul edebilir. Ya da, daha esnek bir çözümle, güneydeki bir havaalanında boş bir yer açıldığını *ve* Jesse Owens havaalanındaki yerini doldurmaya aday biri -ister okuldan yeni çıkmış bir işçi, ister Güney'den nakledilen, isterse başka bir yerden gelen biri- bulunduğunu duyar duymaz gitme seçeneğini benimseyebilir.

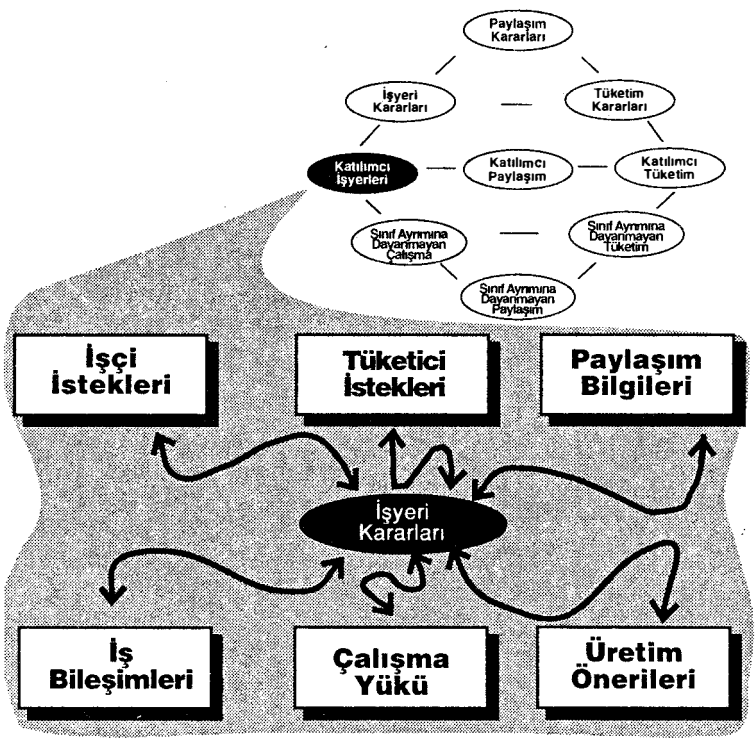
Başka bir şık olarak, Jesse Owens havaalanında daha az sayıda

çalışana ihtiyaç duyuluyorsa, personel komitesi güvenle başvurulabilecek yeni yerlerin bir listesini hazırlamak ve insanların *gönüllü olarak* başka yerlere nakledilmeyi isteyip istemediklerine karar verebilecekleri bir süreç örgütlemek üzere İDK'yla işbirliği yapacaktır. Ve personel komitesi, genellikle bütün işçileri kapsayan konseyin onayını almasını gerektirmekle birlikte zorunluluk hallerinde isteğe bağlı olmadan nakil yapılmasını da kararlaştırabilir.

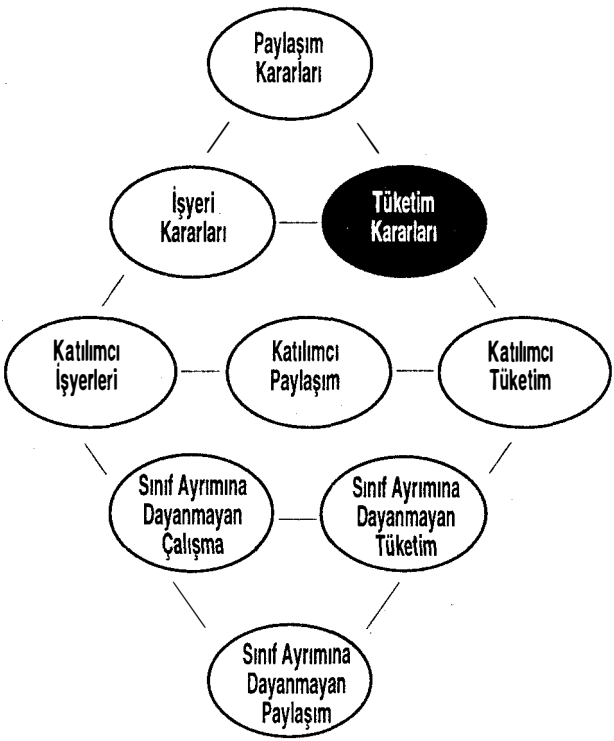
Katılımcı bir ekonomide -bütün ekonomilerde rastlandığı gibiisteğe bağlı olmayan nakiller bazen zorunluluk halini alabilir, ama gene de diğer ekonomik sistemlere kıyasla böyle durumlarla çok daha az karşılaşılacaktır. Her şey bir yana, katılımcı ekonomilerde, piyasa ekonomilerinin başına bela olan türde patlama ve çöküş dönemlerine rastlanmayacaktır. Çalışanların yer değiştirme gerekliliği, her zaman için, genel bir işçi çıkarma kampanyasına gerek duymaktan ziyade değişik çıktı tercihlerinden kaynaklanan bir sanayi ya da işyerinden başka bir sanayi ya da işyerine nakletmek doğrultusunda gerçekleşecektir. Gerekli/istenilen toplam çalışma düzeyinde genelde görülen bir azalma, ekonomideki bütün işçiler tarafından çalışma saatlerinde ya da çalışma yoğunluğunda makul karşılanan bir azalma olarak hayata geçecek, ürkütücü bir işsizlik şeklinde birkaç yerle sınırlı kalmayacaktır. İkincisi, dengeli iş bileşimlerinin bir anlamı, yer değişikliğinin getirdiği sancıların büyük bölümünün katılımcı ekonomilerde görülmeyeceğidir. Nakil olaylarında iş niteliğinde bir gerileme olmayacağından, daha çok sayıda insanın nakili gönüllü olarak kabul etmesi için her türlü neden vardır. Üçüncüsü, İDK'ların kurumlarla ve insanlarla iyi ilişkiler kurmakta bugünkü ekonomilerden çok daha etkili olacağına inanıyoruz. İsveç'teki Emek Piyasası Kurulları ABD'deki istihdam daireleri ve yetiştirme programlarına göre çok daha iyi durumdayken, İDK'lar çok daha ayrıntılı enformasyonu çok daha çabuk sağlayacak, özellikle teknolojilerdeki ve uzun vadeli yatırım amaçlarındaki değişiklikleri çok daha önceden bildireceklerdir. Ne olursa olsun, isteğe bağlı olmayan nakiller hiçbir zaman, bugün çok sık rastlanan biçimde tüketim haklarının kaybedilmesi, toplumsal yaralar açılması ve onursuzluk gibi sonuçlar doğurmayacaktır.

Bununla birlikte, birinin çalışmak istememesi, görevlerini yerine getiremeyecek kadar alkolik olması ya da kimsenin onun iş iliş-

kilerini bozduğu için çevresinde görme istemeyeceği kadar antisosyal bir kişilik taşıması gibi nedenlerle işten çıkarılması farklı bir olaydır. Katılımcı ekonomide bu tür sorunlarla karşılaşılmayacağını iddia ederek bu sorunu görmezlikten gelemeyiz. Çeşitli tipte uyumsuzluk ve beceriksizliklere muhakkak rastlanacaktır. Dolayısıyla giderilebilir ve giderilemez nitelikteki örneklerin üstesinden gelmenin bazı koşullarının sağlanması gereklidir. Bizim burada bütün söyleyeceğimiz, katılımcı, adil toplumlarda bu tür davranışlara yol açan nedenlerin birçoğunun çözülmüş olacağı ve hâlâ üstesinden gelinemeyen bu tür az sayıdaki sorunu ele almanın bugünkü ekonomilerdekinden çok daha insanca yollarının bulunmasını bekleyebileceğimizdir.

VIII
Tüketim planlaması

Paylaşım Kararları
İşyeri Kararları
Tüketim Kararları
Katılımcı İşyerleri
Katılımcı Paylaşım
Katılımcı Tüketim
Sınıf Ayrımına Dayanmayan Çalışma
Sınıf Ayrımına Dayanmayan Tüketim
Sınıf Ayrımına Dayanmayan Paylaşım

İnsan öylesine alçaktır ki her şeye alışır!
Fyodor Dostoyevski

Bu bölümde varsayımsal tüketim planlaması tablosu sunuyoruz. Burada üst düzeydeki bütün tüketici federasyonlarının kolektif bir tüketim planı saptamış olduklarını sayıyor ve Martin Luther King İli'nin iki sakini olan Pearl ile Larry'nin tüketici hesaplarını değerlendiriyoruz. Pearl ile Larry, az çok ortalama tarz saydığımız bir şekilde hareket etmektedirler.

1. İL DÜZEYİNDEKİ KOLEKTİF TÜKETİMİN SAPTANMASI

Tüketim planlaması, en üst kademeden başlayıp en alta inerek kolektif tüketim projelerinin hazırlanmasıyla başlayıp bütün kolektif tüketim paketinin oylamaya sunulmasıyla noktalanır. Biz, aktörlerin il düzeyindeki kolektif ve bireysel tüketim taleplerini sundukları noktadan bu süreç üzerinde duracağız.

Kuşkusuz geçen yılki verilerin hepsi mevcuttur. Martin Luther King ilinin sakinleri geçen yılki taleplerini ve nihai planı, illerinin borç alan mı yoksa kredi sağlayan bir statü mü taşıdığını, mükerrer danışma kurullarının bu yıl için öngördükleri ortalama tüketim miktarını ve il tüketim danışma kurulunun kolektif tüketim projeleri üyelerinin öngörmüş olduğu tüketim düzeyini dikkatle incelerler.

Tüketim Danışma Kurulu (TDK) çeşitli seçenekler önerecektir. Ancak tüketicilerin, hakkında hiçbir şey bilmedikleri, tartışmadıkları ve değiştirme olanağını bulamadıkları kolektif tüketim seçenekden oluşan bir paketle karşı karşıya gelmeleri gibi bir durum yoktur. Tam tersine tüketiciler, yıl içerisinde bu önerilerin oluşumu konusunda periyodik olarak bilgilendirilir ve buna bağlı olarak istedikleri her fırsatta bu sürece kendi yorumları, önerileri ve alternatifleriyle müdahale edebilirler.

Çeşitli önerileri değerlendirmeye uygun zamanın bulunduğu göz önüne alındığında, her yaşam birimi TDK'nun önerilerini ayrı ayrı tartışır, dilediği değişiklik önerilerini hazırlar ve tercihlerini yazılı olarak bildirir. Bireyler, önerilen kolektif tüketim talepleri-

nin yararlarıyla, gerek kendi hesapladıkları toplumsal maliyetleri gerekse kendi bölgelerinde ilin ortalama tüketim miktarı hesaplarını karşılaştırırlar. İnsanlar, ayrıca, kendi paylarını "belirleyecek" olan kolektif tüketimin bireysel tüketime yansıyan sonuçlarını değerlendirirler.

"İnsanların tabii ki farklı ihtiyaçları ve zevkleri vardır. Ancak Larry'nin, MDK'nın sağladığı gösterge fiyatlarına göre hesaplanıp Martin Luther King ilinin ortalamanın üzerindeki kolektif tüketim taleplerine ve geçmişteki tasarrufları karşısında ödünç alan bir birey olma konumuna göre ayarlanmış olan tüketim paketinin değeri, üstü kapalı biçimde, toplumun bütün üyeleri için makul ortalama tüketim paketi olarak neyi düşündüğünü yansıtır."

Örneğin, kocası ve üç çocuğuyla birlikte Emma Goldman ortak yaşam topluluğunun bir üyesi olarak yaşamını sürdüren Pearl, seçeneklerin toplumsal maliyetler ve yararları nasıl etkilediğini dikkate alır. İle yeni bir kültür merkezi yapılmasının kişisel kültürel ürünler ihtiyacını ne kadar azaltacağını, bunun işçilere nasıl bir yük bindireceğini ve ildeki her sakinin kişisel tüketim bütçesini hangi oranda azaltacağını hesaplar.

Elbette, özellikle büyük bir ilin kolektif tüketim talebi aynı dönemde bireysel tüketim bütçelerinde ciddi bir gerileme getirmez. "Topluma yapılan borç" ödünç alma ve tasarruf yoluyla il düzeyinde zamana yayılabilir. Eğer büyük çaplı bir kolektif tüketim söz konusuysa, bu nokta hem dikkate alınması mantıklı hem de vazgeçilmez önemdedir. Ancak, kolektif tüketimin ödünç alma ve tasarruf yapma boyutlarını da işlemek bu bölümün içeriğini gereksiz yere karıştıracağından, burada "muhasebe" sorunlarının halledilmiş olduğunu varsayıyoruz.

Her neyse, Pearl ile diğerleri bu sorunların üzerine TDK'ların sağladığı enformasyonun, ayrıca ortalama tüketim paketlerine yansıyan sonuçlar üzerine enformasyonları hemen ve kullanışlı bir biçimde iletip başka birimler ve geçmiş dönem planlarıyla karşılaştırmalar yapılmasını sağlayan bilgisayarların yardımıyla giderler. Bilgisayarlar, alternatif kolektif tüketim tercihlerinin sonuçlarını değerlendirmelerine yarayan yazılım programlarını kullanırlar. Sözgelimi Pearl, bu sayede, topluluk çevresinde inşa edilecek yeni bir spor merkezinin hesaplanabilecek bireysel tüketimi nasıl azaltacağını, ancak Pearl'ün kendisi, kocası ve çocuklarının gerekli mal-

zemeleri kullanma, basketbol ve voleybol sahalarından, havuzlardan, vb. yararlanma olanaklarını nasıl arttırdığını ortaya koyan verileri inceleyebilir.

Tüketim Danışma Kurulu, il konseyini meydana getiren bütün hanelerden bu bilgileri aldıktan sonra, önermeyi tasarladığı kolektif tüketim projelerinin listelerini yeni baştan hazırlar ve bu yeni listeyi tekrar değerlendirilmek üzere hanelerin dikkatine sunar. Bunların tartışılması için ayrılan zamanın ardından, her hane, içinde kendi tercihlerinin nedenlerinin sıralandığı açıklamaları da dahil olmak üzere, gözden geçirdiği önerileri bir önem sırasına koyup geri gönderir.

Bu noktada Tüketim Danışma Kurulu, her birinin genel plan tasarılarına sonuçlarının da açıklandığı dört muhtemel kolektif tüketim gündemi önerisi hazırlar.

Ardından, dört kolektif tüketim paketi temelinde haneleri, ortak yaşayan toplulukları ve diğer yaşam birimlerini kapsayan bir oylama yapılır. Oylama sonucuna göre, geriye tek bir öneri kalana kadar en az tutulan seçenek elenir. Bu oylama "canlı" olarak yapılır: Oyların hemen sayılıp bir çizelgeye aktarılabilmesi için bilgisayarlar ve TV cihazları aracılığıyla yaşam birimleri ve temsilcilerle bağ kurulur. Diğer oylama işlemlerinin çoğunda olduğu gibi bu örnekte de, temsili yapılar sayesinde değişiklik önerilerinin pek çok bakış açısını mümkün olduğu kadar birleştirebilmesi kolaylaştırılır. Oyların hızla toplanabilmesi sayesinde değişikliklerin oylanmasına bütün yurttaşlar katılabilecektir.

Daha önce vurguladığımız gibi, kolektif tüketim kararlarını almanın tek bir doğru yolu yoktur. Farklı illerde doğallıkla farklı prosedürlerden yararlanılacaktır.

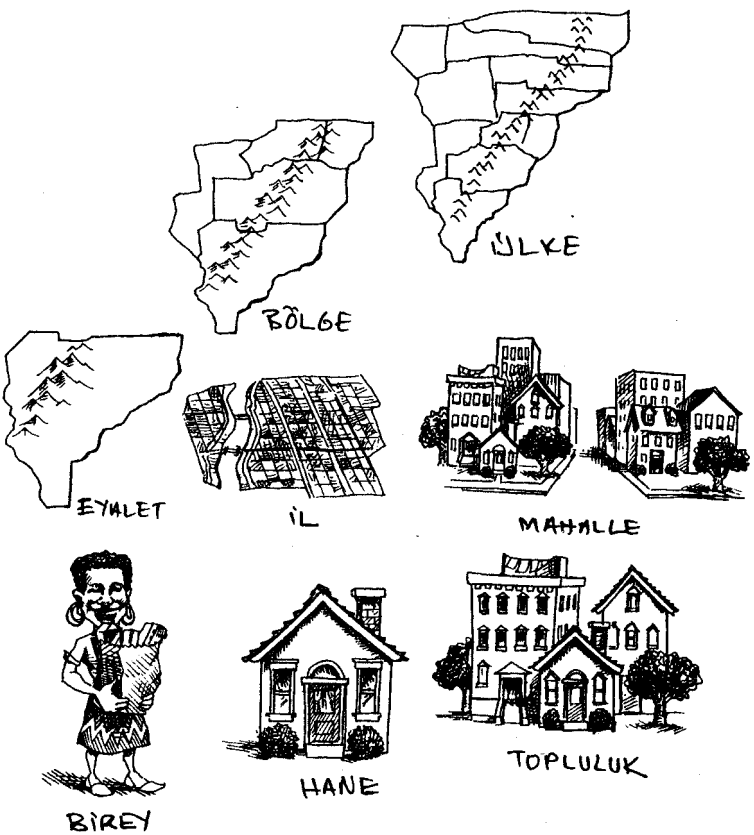
Martin Luther King ili ile diğer illerin kolektif tüketim taleplerini belirlemeleriyle, eyalet ve ülke çapındaki kolektif tüketim talepleri de oluşmuş olur. Bunun üzerine semtlerin ve bireylerin kişisel tüketim taleplerini belirlemeleri olanağı da doğar.

2. KİŞİSEL TÜKETİM ÖNERİLERİNİN BELİRLENMESİ

Semtin kolektif tüketimi ilin kolektif tüketiminin mantığına da

ayna tuttuğu için, şimdi kişisel tüketim taleplerine geçmeliyiz. Larry, kişisel bir tüketim planı hazırlamak amacıyla, MDK'nın hesapladığı gösterge fiyatlarına, kendi semtinin diğer üyelerinin kolektif tüketimi için yaptığı değerlendirmelere, ortalama kişisel tüketim tahminlerine başvurur ve kendisine bir "ödünç alan/ödünç veren" statüsü biçer.

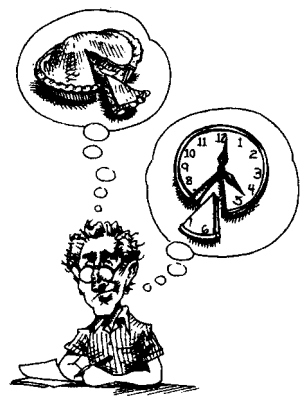
Konuyu basitleştirmek için, birbirleriyle karşılaştırılabilecek nitelikteki benzer ürünler birarada gruplanır ve böylece Larry kendi tercihlerini belirler. Yalnız bu seçmede, çorap ihtiyacı ifade edilir

ama hangi renk ya da model çorap istendiğine değinilmez; soda, kitap ve bisiklet ihtiyacı ifade edilir ama bunların markası, ismi ya da modeline değinilmez. İstatistiki veriler danışma kurullarının kimin hangi tip kaset, kitap ya da bisiklet isteyeceğini göstermeden farklı mal kalemlerine yönelik toplam talebin bir dökümünü yapmalarını kolaylaştırır. Artık her ürün için birbirine rakip markalar yoktur, yalnızca farklı amaçlarla farklı kalite ve türler yaratan "ürün sanayileri" vardır.

Larry geçmiş iki yılda kendi payına düşenin altında tüketim yapmış ve bunu bu yıl bir parça dengelemeye karar vermiştir. Öbür yandan, içinde yaşadığı il olan Martin Luther King de ortalama il kolektif tüketim talebinin üzerinde bir talepte bulunulmuştur. Fazla talebin bir kısmının ödünç alınarak, bir kısmının ise hemen, MLK ili sakinlerinin bu yıiki tüketimini düşürerek "karşılanması" öngörülmektedir.

Larry ilk önerisinde çok mütevazı bir hesap çıkarmasının yararı olmadığını bilmektedir -nasılsa diğer turlarda kesin talebini gerekli olan düzeye düşürmek zorunda kalacaktır. Ancak talebini utanmazca yüksek göstermek de istemez, çünkü bu yalnızca pazarlık süresinin uzamasına yarayacak ve nihai tüketim miktarının artmasına pek katkıda bulunmayacaktır.

"Larry, ortalamanın altında iş bileşimleriyle çalışılmasını gerektiren pek çok maldan talep ederse, dolaylı olarak toplumun ortalama iş bileşiminin ve kendi çalışma temposunun değişeceğini bilir. Söz konusu malı tüketmenin yararlarının ek zahmetlere değeceğini düşünmedikçe, gerek kendi çıkarı gerekse kolektif dayanışmanın gerekleriyle böyle bir talep arasında çelişki doğar."

Larry, yaptığı seçimlerin toplumsal sonuçlar doğurduğunun da farkındadır. Ama bu, belirli bir yiyecek ya da giyeceği tercih etmesi başkalarının da o üründen aynı miktarda isteyeceğini gösterir demek de değildir. İnsanların tabii ki farklı

ihtiyaçları ve zevkleri vardır. Ancak Larry'nin, MDK'nın sağladığı gösterge fiyatlarına göre hesaplanıp Martin Luther King ilinin ortalamanın üzerindeki kolektif tüketim taleplerine ve geçmişteki tasarrufları karşısında ödünç alan bir birey olma konumuna göre ayarlanmış olan tüketim paketinin değeri, üstü kapalı biçimde, toplumun bütün üyeleri için makul ortalama tüketim paketi olarak neyi düşündüğünü yansıtır. Çok alt düzeyde bir hesaplama yapıldığını düşünmediği sürece, MDK'nın öngördüğünün çok üzerinde bir değer biçmesi Larry açısından anlamsız olacaktır.

Bunun üzerine Larry, kendi önerdiği paketin toplam değerini de kontrol ederek, farklı malların çeşitli bileşimlerini çıkarmak üzere bir bilgisayar terminalinde çalışma sırasını bekler. Bilgisayarda tahmini ortalamalar, gösterge fiyatları, vb. dökümlerin yanı sıra kendi alanına giren işlerin ve ürünlerin tanımlamaları da kayıtlıdır. Ve bu bilgiler sayesinde kendi istediği malların üretiminde rutin yöntemler mi yoksa tehlikeli yöntemler mi kullanılması gerektiğini öğrenir.

Larry, ortalamanın altında iş bileşimleriyle çalışılmasını gerektiren pek çok maldan talep ederse, dolaylı olarak toplumun ortalama iş bileşiminin ve kendi çalışma temposunun değişeceğini bilir. Söz konusu malı tüketmenin yararlarının ek zahmetlere değeceğini düşünmedikçe, gerek kendi çıkarı gerekse kolektif dayanışmanın gerekleriyle böyle bir talep arasında çelişki doğar. Nasıl olursa olsun, malların üretimi için ayrıntılı enformasyon edinmek istendiğinde bilgisayardaki birkaç tuşa basmak yeterlidir.

Larry ilk önerisini hazırlarken diğerleri de hazırlar ve bu önerilerin hepsi toplanarak, MDK'lar tarafından derlenip değerlendirildikleri toplum bazındaki planlama veri bankasına sunulur. Sonra, tahmini gösterge fiyatları, ortalama tüketim ve her malın o anki konumuyla ilgili gözden geçirilmiş tasarılar dahil olmak üzere yeni raporlar hazırlanır. (MDK'lar tarafından hazırlanan bu yeni hesaplamaları bir sonraki bölümde tartışacağız.) Veri bankalarında, ayrıca, her işyerinden ve semtten gelen, sürecin bu aşamasındaki tercihlerinin mantığını ortaya koyan özet belgeler de yüklüdür.

Larry, Pearl ve Martin Luther King ilinin bütün diğer mensupları ikinci turda da yaklaşık aynı prosedürle hareket ederler. İlk turdaki taleplerini ilk turun üretim önerileriyle karşılaştırırlar, istedik-

leri mallardan hangisinin aşırı miktarda talep edildiğini ve buna bağlı olarak ilk başta hesaplanan daha yüksek gösterge fiyatlarına, hangi malların da aşırı arz edilip düşük gösterge fiyatlarına sahip olduğunu görürler. Toplam tüketim taleplerinin değerini ulusal ortalamalarla kıyaslarlar, dostlarıyla görüşmeler yaparlar ve buna göre yeni önerilerini belirlerler. Alınacak kararları gösterge fiyatları ile ortalama tüketimin tasarlanan değerleri belirlemekle birlikte, bu ilişkide etkili olan başka bir sürü faktör de vardır. Bunlardan özel olarak şunlara dikkat çekebiliriz:

"Larry, rutin çalışmayı gerektiren tüketim taleplerinin ağır basmasının toplumun ortalama iş bileşiminin niteliğini azalttığını bilir ve böylece söz konusu malın kendisi hiç üretmese bile üzerine düşen çalışma yükümlülüğü payı artar."

a) Nicel veriler, insanların kişisel ve toplumsal tercihlerindeki sıralamaları ortaya koyan bir toplumsal sürecin ürünüdür.
b) Nitel veriler, farklı malların üretilmesi açısından gerekli olan insani fedakârlıklar hakkındaki ayrıntıları göstererek, tüketicilerin hesaplarını yansıtan anlamlı nitel enformasyonlarla birarada varolur.

Örneğin, Larry tüketim talepleriyle meşgul olurken, hangi ürünlerin daha zevkli çalışma süreçlerini, hangilerinin daha tatsız işleri somutladığını gösteren bilgilere sahiptir. Elbette bu tür farklılıklar malların gösterge fiyatlarına yansır, ancak işlerin içeriklerini gösteren daha ayrıntılı tanımlarla bu bilgiler insani açıdan daha anlamlı hale getirilir. Larry, rutin çalışmayı gerektiren tüketim taleplerinin ağır basmasının toplumun ortalama iş bileşiminin niteliğini azalttığını bilir ve böylece *söz konusu malı kendisi hiç üretmese bile* üzerine düşen çalışma yükümlülüğü payı artar. Ayrıca, bu malları üreten işçilerin duygularını anlar. Dolayısıyla Larry, taleplerini daha zevkli işleri gerektiren mallarda ısrar edip tehlikeli ve yorucu çalışmayı gerektiren mallardan uzak duracak şekilde ayarlamaya çalışır.

Bu yüzden, tüketiciler istedikleri mallarda somutlanan emeğe önem verirler, çünkü bu hem bireysel çıkarlara ve kolektif çıkarla-

ra uygundur, hem de doğal bir davranış yoludur. Katılımcı yurttaşlar yeni insani bir doğaya sahip olmayacakları gibi, ekonomik problemler de ortadan kalkmayacaktır. Tersine, katılımcı ekonominin yapısı karşılıklı anlayışı öne çıkaran birtakım içkin özelliklere sahiptir, öyle ki, nasıl kapitalizmde rekabetçi egoizm yaygınsa, katılımcı ekonomide işbirliğine uygun davranışlar yaygınlaşır.

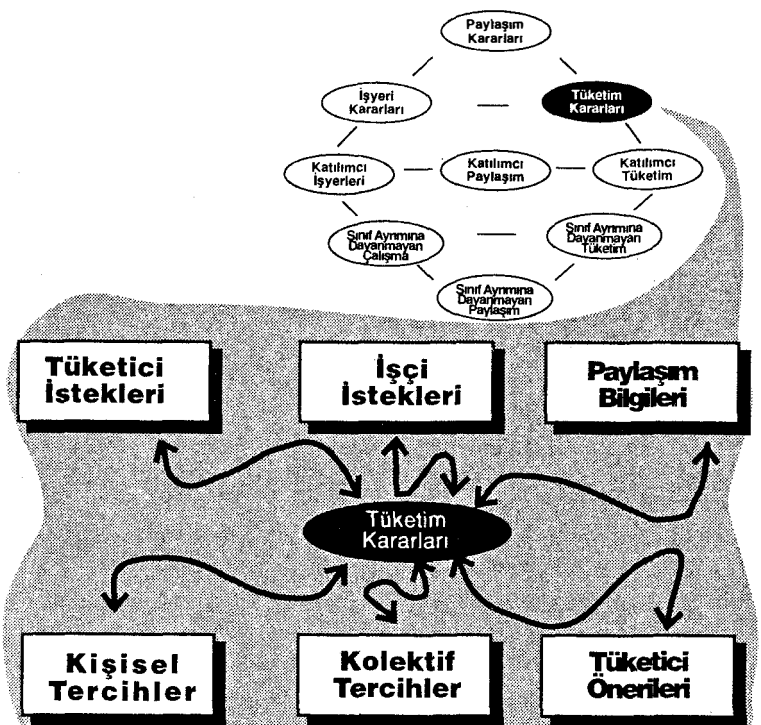
Larry'nin üçüncü planlama turu için ayarlama yapma şansı daha önce açıklandığı gibi sınırlıdır. Ancak Larry, değişiklikleri yüzde 50'den daha azla (dengeye doğru) ve yüzde 25'le (dengeden uzaklaşarak) sınırlamanın dışında, kendi bilgisayarında varolan uygun bir *seçeneği* kullanmaya karar verir. Kendi talebini yüzde 14 oranında mı yüzde 22 oranında mı azaltacağı konusunda bir karar vermeye çalışmaktansa, otomatik olarak *bütün* mallar için öngörülen değişiklikleri yüzde 5 (ya da yüzde 10 veya ne kadar isterse) oranında dengeye yaklaştıran seçenekte karar kılar. Buna alternatif olarak, kendi eğilimlerine kabaca uygun düşeceğini bildiği başka bir model doğrultusundaki global değişikliklerin gerçekleştirilmesini isteyebilir. Asgari ölçüde bazı kalemleri (diyelim, elektriği) kendisi için zorunlu olarak ayırıp hiç azaltmayabilir ve yalnızca daha keyfi taleplerinde indirim yapmayı isteyebilir. Her koşulda, otomatik değişikliklerin yapılmasından sonra, gerek duyduğu malların bir listesini çıkarır ve daha kesin biçimde elinde bulundurmak istediği kalemlerdeki değişiklik durumlarını inceler. Bu yaklaşıma bağlı olarak üçüncü önerisini çok çabuk hazırlaması mümkün olur ve Larry bütün nihai tercihlerini kendisi yaptığından kalite kaybı en aza iner. Pearl, daha fazla esneklik payı sağlamak üzere planlamaya daha fazla zaman ayırarak, otomatik seçenekleri kullanma yolunu benimsemez. Sonuçta, bütün tüketicilerin tercihlerini belirlemelerinin ardından, öneriler toplanır, beklentiler ve tasarılar gözden geçirilir ve yeni ortalamalar çıkarılır. Başka turlarda olduğu gibi bu turda da her birey yeni, gözden geçirilmiş bir öneri sunar ve bireylerin önerilerinin bir merkezde toplanmasıyla komün, il ve toplum çapındaki öneriler saptanmış olur.

Dördüncü turda, öneriler yaşam birimlerinden ziyade semt konseylerinden gelir. Bu işlem planlama sürecindeki ayarlamaların miktarını azaltır ve semt konseylerine sunulan yaşam birimi talepleri üzerine gereksiz çekişmelerin doğmasını önler.

Bu aşamada hazırlanan öneriler toplam olarak ortalamanın bir hayli üzerine çıkıyorsa ya da topluluğa olumsuz biçimde yansıyabilecek kalemler -aşırı içki ya da uyuşturucu madde talebi gibi- yer alıyorsa semttekiler tarafından karşı bir öneri çıkarılabilir.

3. GÜNLÜK TÜKETİM VE PLANDAKİ DEĞİŞİKLİKLER

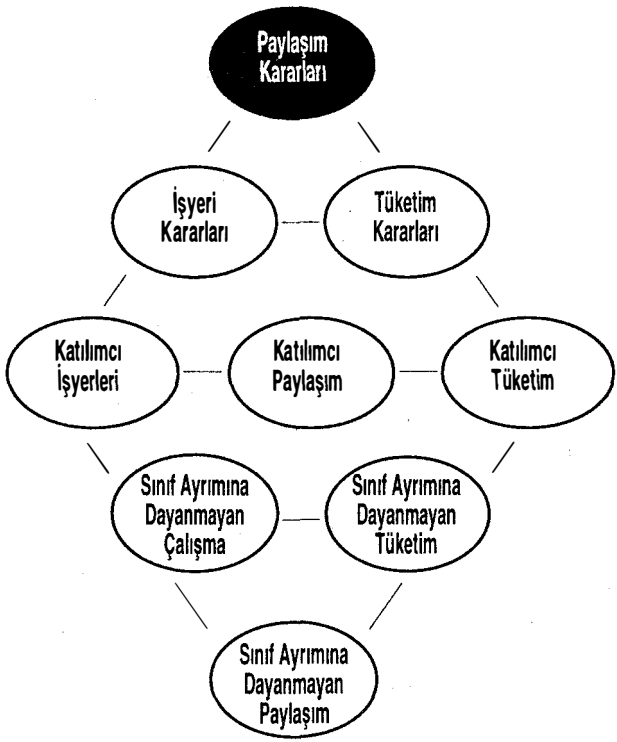
3. Bölüm'de tüketicilerin malları genel depolardan nasıl temin edeceklerini ve cep büyüklüğündeki disketler tipinde "kredi kartları"ndan yararlanılan faaliyetlerin nasıl sürdürüldüğünü anlattık. Her bireyin tüketiminde haftalık olarak yaptığı gözden geçirmeler

bireyin esas tüketim planından ne kadar uzaklaştığını da ortaya koyacaktır. Bu değişiklikler bazı hanelerin bir mala yönelik taleplerinin artışının başka hanelerin taleplerinin azalmasıyla dengelenebileceği şekilde malların yeniden bölüştürülmesi veya talep artışlarının yedek depolardan karşılanması durumunu doğurabilir. Başka bir şık olarak, üretimdeki değişiklikler zorunlu olabilir ya da tüketicilerin yeni taleplerini ayarlamak, ilk başta benimsedikleri planlardan uzaklaşmamaları gerekir. Son durumda, tüketim konseyi kurulları 4. Bölüm'de ana hatlarıyla anlatılan prosedürler çerçevesinde değişiklikleri görüşeceklerdir. Her iki durumda da, günlük ve haftalık kişisel tüketimler, bir yandan kıran kırana pazarlık ihtiyacını kaldırır ve modeller, satışlar, reklamlar, vb. üzerindeki karışıklığı büyük ölçüde azaltır ya da tamamen gündemden kaldırırken, öbür yandan özel yaşamı, alışveriş yapmayı, kendiliğindenliği ve planların değiştirilmesini olanaklı kılar. Gelgelelim, asıl değişiklik, yoksulluğun kökünün kazınması ve adilliğin sağlanmasıdır (bunlar, genel sonuçları ancak ulaşıldığı zaman tam anlamıyla görülebilecek olan amaçlardır) elbette.

Bu bölümde tüketici planlamasıyla ilgili olarak çizilen tablo tabii eksik kalmakla birlikte, insanların adil koşullarda kendi tüketimlerinin planlanmasına nasıl katılabileceklerini açıklayacak kadar ayrıntılı bilgi aktardığımızı umuyoruz. Bundan sonraki bölümde fiyatların hesaplanması ve bununla ilintili olarak ulusal muhasebe konusuna eğileceğiz.

IX
Paylaşım kararları

Paylaşım Kararları
İşyeri Kararları
Tüketim Kararları
Katılımcı İşyerleri
Katılımcı Paylaşım
Katılımcı Tüketim
Sınıf Ayrımına Dayanmayan Çalışma
Sınıf Ayrımına Dayanmayan Tüketim
Sınıf Ayrımına Dayanmayan Paylaşım

Bütün toplumun ihtiyaçları üzerinde, merkezi bir konumda olmayan kim ya da hangi kurum kafa yorabilir? Yalnızca kendi bölgesiyle ilgili bilgilere ve sorumluluklara sahip olursa bunu hangi yerel otorite ya da komite başarabilir? Planlamacılar tarafından kararlaştırılıp bildirilmediği sürece, üretim birimi kimin için ve ne üretileceğini, ne kadar arz edileceğini, girdilerin nasıl (ve nereden) sağlanacağını nasıl bilebilir?

Alec Nove

Katılımcı planlamanın tek tek üretim ve tüketim birimlerinin perspektifiyle nasıl işlediğini gördükten sonra, şimdi de bir bütün olarak planlama işleyişini ele alalım.

1. İLK VERİLERİN GELİŞTİRİLMESİ

Daha önceki bölümlerde, uzun vadeli projelerin yıllık planlardan önce kararlaştırıldığını, yıllık planlama süreçlerinin başında ise her ekonomik aktörün önemli enformasyonlara rahatça ulaşabildiğini varsaymıştık. Bu işleyiş nasıl başarılmaktadır?

A. Uzun Vadeli Planlar

Toplumun, kömür madenciliğinde, sağlık ve güvenlik koşullarını ciddi ölçüde iyileştiren, varolan çelik fabrikalarını modernleştiren, yeni, yüksek hızlı ray hatları döşeyen ya da tarımda ekolojik normlara uygun dönüşümler gerçekleştiren nitel bir değişiklik yapması gerekir mi? Bunların hepsi istenilebilecek şeylerdir, ancak kaynakların sınırlılığı düşünüldüğünde hepsinin aynı anda başarılamayacağı ortadadır. Uzun vadeli yatırım tercihinin anlamı ile yarattığı problem burada yatar. Hangi projeler uygulanmaya değerdir, hangileri değildir? Hangi sırayla uygulamaya sokulmalıdır? Listeyi hangi hızla ele almamız gerekmektedir; başka bir deyişle, gelecek uğruna bugünkü tüketimimizin ne kadarını feda etmeye yanaşırız?

Uzun ve kısa vadeli yatırım projeleri, projenin verimli olması için kaç yıl kaynak ayrılması gerektiğine bağlı olarak farklılık gösterir. Büyük ve küçük çaplı yatırım projeleri de taahhütlerin büyüklüğüne ve harcanması gereken çabaların miktarına göre farklılık gösterir. Uzun vadeli planlama yaklaşımlarından birisi, bu sorunun yıllık planların yapılmasından önce ele alınmasıdır. Bu aşamada, önceden uzun vadeli projelere alınması kabul edilmiş olan şeylerin hepsi, o yıl için ayrılması gereken kaynakların daha sonraki planlama hesaplarına dahil edilmesi anlamında gözden geçirilebilir ve güne uygun hale getirilebilir. Ulusal projelerin tamamlanmasından sonra sıra büyük bölgelerin yeni uzun vadeli projelerinin hazırlanmasına gelecek ve bu yöntem en küçük birimlere kadar sürdürülecektir. Her somut örnekte, 8. Bölüm'de il bazındaki planlamaları tartışırken ortaya koyduklarımıza benzer katılımcı prosedürler çerçevesinde, yeniden alternatif önerilerin yapılması, tercihlerin ifade edilmesi, muhtemel sonuçların değerlendirilmesi, yeni alternatiflerin ortaya atılması, bazı seçeneklerin elenmesi ya da geliştirilmesi ve nihai kararların alınması mümkündür.

Süreci kısaltabilecek olan bir prosedür, ilk önce yatırıma ayırmak istediğimiz ekonomik kaynakların oranına karar verilmesi olacaktır. Daha sonra, elde ne kadar üretken kaynağın olduğu öğrenilince, seçeneklerle ilgili tartışmalara geçilebilir. Uzun vadeli yatırım seçeneklerinin formüle edilmesi, sunulması ve gerekli değişikliklerin yapılması, 8. Bölüm'deki il örneğinde ana hatlarıyla ortaya konulan, önerilerini birimlerde yapılan anketlere dayandırma şansına sahip yatırım danışma kurulları tarafından üstlenilip güncelleştirilebilir.

Kolektif, katılımcı yatırım planlamasının avantajlarının farkında olmak büyük önem taşır. Kapitalist ya da koordinatör piyasa ekonomilerinde, her birim potansiyel yatırımları piyasanın ve sınıf sisteminin dayattığı normlara göre değerlendirir. İşyerinde, bir teknolojiden başka bir teknolojiye geçme kararı, muhtemel kâr/zarar, sermaye/emek ya da koordinatör/emek pazarlığı oranlarının sonuçları değerlendirilerek verilir. Ancak bu, kesinlikle, toplumsal maliyet ve toplumsal yarar ölçütüyle karar verildiği anlamına gelmez. Dikkate alınan sadece mülk sahibi ile hissedarların yararıdır. Dahası, piyasa ekonomilerinde yatırım kararları alınırken, başka mülk

sahipleriyle koordinasyon kurma yoluna bile başvurulmaz. Örneğin, kârsız göründüğü için yeni teknolojiyi uygulamamaya karar veren bir çelik fabrikası, başka sanayi alanlarındaki yeniliklerin girdi maliyetini ya da çelik talebini ne kadar ciddi ölçüde değiştireceğini önceden görebilmiş olsaydı daha farklı bir karara varabilirdi.

Katılımcı planlamada ise, toplumsal maliyetler ve yararlar ışığında koordineli bir planlama yapılması mümkündür. Potansiyel yatırımların uygulamaya geçirilmesi ya da geçirilmemesine, tek başına o çağın ilişkilerine bakarak değil, bunun yanında bütün yenilikler yürürlüğe girdiği anda egemen olması çok muhtemel olan koşullara da bakarak karar verilir. Toplum tek tek yatırımların uygulamaya konup konmayacağının saptanmasında hangi kriterleri benimserse benimsesin, toplumsal yararlarla maliyetlerin doğru biçimde değerlendirilmesi, kapitalist ya da koordinatör sistemlere kıyasla katılımcı planlama sisteminde daha fazla mümkündür. Ek olarak, katılımcı bir sistemde yapılacak değerlendirmelerde, tercihlerin, bütün ekonominin üretkenliği ve toplumsal ilişkiler üzerinde, elit sınıfların koşullarından ziyade bütün işçilerle tüketicilerin yaşam düzeylerinin iyileştirilmesi açısından yapacağı etki özellikle vurgulanacaktır.

B. İlk Tur Planlama Verilerinin Hazırlanması

Mükerrer danışma kurulları, ertesi yılın toplam üretim ve tüketim miktarlarını nasıl hesaplar? Ekonomik aktörlerin yararlanabileceği ilk gösterge fiyatları nasıl saptanır ve bu fiyatlar bize tam olarak neyi gösterir? En önemlisi, muhtemel sonuçları ve gösterge fiyatlarını öngörmek, hiçbir ajanın diğerlerinden daha fazla söz hakkına sahip olmadığı şeklindeki iddialarımızı çürütür mü? Danışma görevlileri planlama üzerinde gereksiz etkilerde bulunabilirler mi?

Çeşitli planlama kurulları, işe, her birimde hangi girdilerle hangi ürünlerin üretildiği dahil olmak üzere, geçen yılın sonuçlarını ele alarak başlar. Nihai gösterge fiyatlarının ne olduğunu bilir, dolayısıyla geçen yılki üretimin değerini hesaplayabilirler. Bundan başka, her birim ve federasyondan alınan geniş kapsamlı raporlara nitel bilgiler de dahildir; nicel bilgiler ise kullanıcıların istenen her

ürün için gerekli girdileri görmelerini sağlayan bilgisayar terminalleri sayesinde kolayca değerlendirilebilir.

Katılımcı planlamanın uygulanabilirliği sorununda bir başka ama konuyla ilgili bir problem, yürürlüğe girmesinin ilk yıllarında -sonraki yıllarında olmasa bile- sistemin açıkça sabote edilebilecek olması sorunudur. Bu durumda sabotajı engellemeye yönelik birtakım önlemler alınmak zorunda kalınabilir, ancak böyle bir zorunlulukla her ekonomide karşılaşılır. Bizim ileri sürdüğümüz nokta, olgunlaşacak kadar zamanı bulabildiğinde katılımcı bir ekonominin böylesi bir tıkanıklıkla yüz yüze gelmesi ihtimalinin çok daha az olduğudur.

Danışma kurulları, nüfusta yaş ve cinsiyet temelindeki muhtemel değişiklikler, nüfusun kent ile kır arasında paylaşımı, vb. hakkındaki kapsamlı demografik verilere dayanarak bu yılın muhtemel sonuçlarını hesaplamak amacıyla geçen yılın verileri üzerinde oynarlar. Hangi yatırım projelerinin tamamlanıp bu projelerin üretim potansiyellerini nasıl etkilemesi gerektiğini bilirler. Sonuç olarak danışma kurulu üyeleri, üretim, çalışma düzeyi ve gösterge fiyatları değişiklikler konusunda isabetli tahminlerde bulunabilirler.

Burada daha fazla ayrıntıya girebiliriz, ancak verilerin manipüle edilmesiyle ilgili bu tip verilerden hiçbir sonuç çıkarılamaz. Teknikler herkesçe bilinir ve herhangi bir şekilde tartışılmaları gerekmez -bu yorucu, ama güç olmayan bir iştir. Danışma kurulu üyelerinin yaptıkları, geçen yılın verilerini alıp bunları, tamamlanan yatırımlarla ilgili tahminler, işgücünün büyümesi ve beğenilerdeki değişiklikler (bu, geçen yılın tablosuyla ve eğer istenirse belli bölgelerde yapılacak anketlerle *hesaplanabilir*) ışığında baştan sona değerlendirmektir.

Danışmanlar, verileri yalnızca öngörülmüş adımlara göre ya da umut bağlanan yaratıcı düzenlemelerin kapsamına bakarak değerlendirebilirler. İlk örnekte, danışmanlar sonuçları etkilemeyi hiç beceremeyeceklerdir, ama yapılabilecek en iyi tahminlere biraz olsun yaklaşabilirler. İkinci örnekte ise öznel önyargılardan kaynaklanan daha ciddi bir risk söz konusudur, yalnız daha iyi projeler tasarlamaya yönelik bir potansiyel de vardır. Biz bu karşılıklı ilişkiye örnekleri tartışırken daha fazla eğileceğiz, burada ise dört ön gözlemde bulunmakla yetinelim.

1) Danışma kurulu işçilerinin (bunlara kısaca "danışmanlar" diyelim) kendi işlerini üstlerinde herhangi bir denetim olmadan yapsalar bile verileri önyargılı biçimde yorumlayarak bir şey kazanabilmeleri zordur.
2) Hem daha esnek hem daha öznel tekniklerin kullanılması ile hem daha katı hem daha az yaratıcı teknikler kullanılması arasında yapılacak seçim, danışma kurulu işçilerinin değil, toplumun elindedir.
3) Danışmanların hesaplarının isteyen kişiler tarafından denetlenememesi ya da kontrol edilememesinin hiçbir nedeni yoktur.
4) Danışmanların projeksiyonları her koşulda ekonomik aktörlerin kararlarına yardımcı olacak yol göstericilerden öte bir anlam taşımaz.

Danışmanlar *herhangi bir* üretim ya da tüketim önerisini kendileri *yapmadıkları* gibi, herhangi bir öneriyi düzeltmeleri, veto etmeleri ya da onaylamaları da *söz konusu değildir* Aslında, geçen yılın verilerini değerlendiren ve bunları hangi değişikliklerin yapılacağını bildiren kurallara bakarak değiştiren bilgisayarlar sayesinde danışma işi otomasyona bağlanabilir. Danışmanlar bu durumda, değişkenlerin birbirini nasıl etkilediğini daha iyi anladıkça program kurallarını düzeltmekten başka bir iş yapmazlar. Daha az uygulanan bir yaklaşım ise, danışmanların otomatik projeksiyonlar geliştirmek üzere kendi deneyimlerinden yararlanmalarını sağlamak olacaktır. Ama her iki durumda da, danışmanlar ekonominin nasıl hareket edeceği konusunda bir karar vermezler. Formüle edilmesi halkın eleştirisine açık olan ve ekonomik kararları alanların güvenmemekte özgür olacakları enformasyonları iletmekle kalırlar.

Planlama sürecinin başında, toplumda yaşayan herkes, her düzeydeki üretim ve tüketim ile gösterge fiyatlarını gösteren tasarılara (bunlarla ilişkili varsayımları ortaya koyan raporlar dahil olmak üzere) ulaşabilir. Aktörler yıl içinde planları geliştirirken bu enformasyonlardan diledikleri gibi yararlanabilirler. Bu yüzden, danışmanların, toplum hesaplama ve proje hazırlama çabasında onlara yeterli manevra alanı bırakmayı -böyle olması gerektiğini düşündüğümüz için- tercih etse bile, önyargılı sonuçlara nasıl varabileceklerini anlamak kolay değildir.

2. VERİLERİN SONRAKİ TURLARDA GÖZDEN GEÇİRİLMESİ

Danışma kurullarının sonraki turlardaki görevleri hiç karmaşık değildir. Her ekonomik konsey ve federasyon ilk önerisini teslim ettikten sonra, danışma kurulları bir sonraki tur için yeni verileri hazırlarlar. Artık geçen yılın sonuçlarına bakarak tahmin yürütmelerine gerek kalmamıştır. Bu yılın ilk önerileri gelince, MDK'lar her mal için ayrı ayrı olmak üzere aşırı arz ve talep miktarını hesaplayıp, her malın gösterge fiyatını bu doğrultuda yükseltir ya da indirirler. Gösterge fiyatı ayarlamalarının yapılmasında ya da, eğer tercih edilirse, değişikliklerin sabit kurallara göre saptanabilmesinde pratik deneyim ve ustalık etkili olur. Her iki durumda da, her fiyatın aşırı talebi ya da aşırı arzına bakarak aynı şekilde ayarlanması gerekmez. Bir ihtimal, belli sanayilerde deneyimli olan ya da önerilerin görece ölçülü mü kaldığını yoksa aşırı mı kaçtığını gösteren nitel enformasyonları bilen MDK işçilerinin keyfi ama bilgiye dayanan ayarlamalarla önerilerin belli bir dengeye yaklaşmasını hızlandırabilmeleridir. Ama her koşulda, ilk turlarda, MDK'lar konseylerin aşırı talep ile arzı değerlendirip gerekli hesapları yapabilmesi, gösterge fiyatlarını ayarlayabilmesi, öngörülen nihai sonuçlara ilişkin tasarıları gözden geçirebilmesi amacıyla veri bankalarındaki nitel enformasyonları özetlemekten başka yarar sağlamazlar. Kuşku yok ki, öngörülen nihai sonuçlarla ilgili düzeltmeler bu aşamada da tahmin olmaktan öteye gitmez, yalnız her yeni turda daha fazla enformasyona dayanarak ortaya konulurlar. Bununla birlikte, aşırı arz ve talep ile nitel enformasyonlar hakkındaki raporlar kayıtların doğru tutulmasıyla ilgili bir olaydır.

Önceden olduğu gibi, gösterge fiyatlarıyla ve tasarlanan sonuçlarla ilgili ayarlamalar "otomatik prosedürler"le ya da kişisel olgunluğu artırarak yapılabilir. Gene, insanın müdahalesine daha fazla zemin yaratma yolunu seçersek, süreci olumsuz yönde etkileyebilecek önyargıları önleme çabasına girmekten geri durmayız. Ama, bütün konseylerin ve federasyonların MDK'ların görüşmelerine ve prosedürlerine her koşulda ulaşmalarını istediğimizde ve buna olanak sağladığımızda, MDK'ların faaliyetlerini mantıklı ve kurallı hale getirmemiz de mümkündür. Biz bu önlemlerin hepsinin kullanılmasında ısrar ediyoruz değiliz. Bizim bütün söylediği-

miz, potansiyel istismarlar konusunda tereddütlü olanların dilediklerinde bu önlemlere başvurabilmeleridir.

Bununla beraber, danışmanların her turda nasıl bir "düzeltme" yapacaklarına dikkat çekmek önemli bir noktadır. MDK'lar, planlama başlamadan önce, yatırım projeleriyle ilgili enformasyonlar, yıl içerisinde düzenlenen anketler, ertesi yılın tahmini sonuçlarını kestirmeye yönelik çeşitli demografik veriler dahil olmak üzere geçen yılın sonuçlarından yararlanırlar. Ama açıkçası, ilk gerçek öneriler kesinlikle MDK'ların tasarılarıyla aynı olmayacaktır. Bu yılın planlamasına başlandığında, MDK'lar fiilen sunulmuş olan en son önerilerden kaynaklanan enformasyonları gözden geçirirler. Böylece, ikinci turun başında, işçiler ile tüketiciler nitel enformasyonlar, yeni gösterge fiyatları, her malın aşırı talep ve arz oranları ve bu yıl her işyerinde gerçekleşecek ortalama tüketim ile ortalama toplumsal yarar-toplumsal maliyet oranı tasarıları hakkındaki raporları almış olurlar. Daha önce tartıştığımız gibi, işçiler ile tüketiciler bütün bu verilerden sonraki turlarda taleplerini gözden geçirmek amacıyla yararlanırlar.

Planlama sürecinde, farklı düzeylerdeki danışma kurulları tıkanıklıklar, tahmini ortamalardan uzaklaşan beklenmedik talepler, üreticilerin ya da tüketicilerin uzlaşmaya yanaşmamaları ve özellikle işçilerin başka yerlere nakledilmesini gerektiren emek ihtiyacındaki değişiklikler konusunda birbirleriyle ve işletme kurullarıyla düzenli bir iletişim içinde olacaklardır.

Fakat danışma kurulları sadece iletişim görevini üstlenirler; başkaları adına karar almaya asla kalkışmazlar. Bunu söylerken, işlerini iyi mi kötü mü yapacaklarının, zekice mi yoksa dar görüşlülükle mi davranacaklarının nihai planı etkilemeyeceğini kastediyor değiliz. Ama, daha önce değindiğimiz gibi, MDK işçilerinin hangi dürtüyle önyargılı sonuçlara varacaklarını tam olarak anlamak zor olduğu gibi, birtakım denetim mekanizmaları kurabilmek de kesinlikle mümkündür.

Daha sonraki turlarda MDK'lar, gösterge fiyatlarını ayarlamaya ve yeni tasarılar hazırlamaya ek olarak, konseylerin değerlendirip oylamasına sunulacak alternatif uygulanabilir planlar üretebilirler. Aslında, katılımcı planlamanın bizim anlattığımız versiyonunda durum böyledir. Bu yaklaşım, daha sonraki turlarda fiilen çeşitli

seçenekler formüle edileceğinden, MDK'ların sonuçları etkileme potansiyelini artıracaktır. Örneğin, MDK işçilerinin içsel tutarlılığı olan beş plan sunabileceği, ama gerçekte tercih edilmesi ihtimali en fazla olan tek bir plan bile sunamayacağı düşünülebilir. Yalnız, MDK'ların oylanacak çeşitli seçenekler sunabilmesinin tek nedeninin, nihai bir plan çıkarmak için gerekli olan turların sayısını azaltmak olduğunu unutmayın. Bu pratik kolaylık sağlamayla ilgili bir olaydır ve konseyler MDK'ların sunduğu seçeneklere hep kuşkuyla bakmalı ya da onlarla yetinmemelidirler. Konseyler ve federasyonlar her zaman için turları diledikleri kadar devam ettirebilirler. Başka bir deyişle, planlama sürecinin bu aşaması, konseylerin tasarruf edilen zamanın sonuçların niteliğinde bir azalmaya yol açtığını hissetme noktasına gelmelerine kadar ertelenebilir. Dahası, işleyişin zamanı tasarruf etme boyutunun ancak planın önemli bir bölümü üzerinde anlaşmaya varıldığı noktada uygulamaya geçirilmeye başlanacağı düşünülmektedir. Burada sözünü ettiğimiz, temel sonuçta artık hiçbir kuşku kalmamasından sonraki nihai adımlardır. Ve konseyler, MDK'ların oylamaya sunulmak üzere hazırladıklarıyla birlikte ek bir alternatif planın da hazırlanması konusunda daima ısrarcı olabilirler.

Son olarak, bilgisayarların yeni diktatörler haline gelme ihtimalinden korkanlara, bilgisayar programlarının insan elinden çıktığını, toplumsal düzeyde değerlendirildiğini ve her yıl yenilendiğini söyleyeceğiz. Bilgisayar, doğrudan toplumsal planlama sürecinden gelen veriler ve direktifler ile bütün aktörlerin dile getirdiği tercihlerle sonuçlara varır. Bilgisayar, toplumsal düzeyde belirlenmiş verilerle toplumsal düzeyde öngörülmüş kurallardan yararlanıp yalnızca verilerle oynama ve hesaplama yapma işini görür. Dahası ve daha önce işaret ettiğimiz gibi, üreticiler ve tüketiciler açısından ortaya koyduğumuz bütün "seçim senaryoları" değişiklikler yapılmasına da olanak hazırlar. Kısacası, tüketicilerin de üreticilerin de bilgisayarların kolaylaştırdığı alternatifleri kabul etmeleri gibi bir zorunlulukları yoktur.

Toplum, MDK işçilerine, insanların tercihlerini somutlayan seçeneklerin geliştirilmesinde önemli bir rol oynatabilir, ama diğer prosedürlerdeki tercihlerde olduğu gibi tek bir doğru yol yoktur. Toplum daha mekanik bir yaklaşımı seçerse, önyargılı sonuçlara

karşı özel bir önlem alma ihtiyacı da en aza iner, ama bu sefer planlama sürecinin zamanı uzayabilir. MDK işçilerine, bizim tercih ettiğimiz gibi, daha fazla manevra alanı tanınırsa, insani hata ya da önyargı payı artar ve bu hataları düzeltmenin yolları daha önemli hale gelir. Ama işçilerle tüketicilerin planlama süresini kısaltabilmeleri de mümkündür.

MDK'ların çalışmasında otomatik prosedürlerin ve insan etkeninin nasıl bir bileşimi benimsenirse benimsensin, koordinatör ve kapitalist ekonomilerde görülenden farklı olarak, katılımcı planlamanın hiçbir yönü eleştirel denetimin ve toplumun değerlendirmesinin dışında kalmaz. Ayrıca, bütün aktörlerin tercihleri, değerlendirmeleri ve düşüncelerinin karşılıklı olarak birbirlerini etkiledikleri bir toplumsal takas süzgecinden geçirilmeden önce planın hiçbir bölümü de kesinleştirilmez.

Katılımcı ve merkezi planlama arasındaki farklılık, merkezi planlamada, "plan işçileri"nin bir plan üretmeleri, bunu planı uygulayacak olanlara sunmaları, aktörlerin planlamacıların önerilerini başarıp başaramayacaklarına ilişkin verileri almaları ve ondan sonra bir plan dayatmalarıdır. Bizim sistemimizde "plan işçileri", işçilerle tüketicilerin öneri yaptıkları, sıkı pazarlık yaptıkları ve *kendi planlarını* gözden geçirdikleri süreci kolaylaştırmaktan ek bir işlev görmezler. Ve danışmanların herhangi bir öneri formüle etmeleri söz konusu olursa, bu, öncelikle zaten alınmış olan önemli kararları yansıtır.

3. BİR DANIŞMA KURULUNDA ÇALIŞMAK

Bir danışma kurulunda çalışmak ekonominin başka bir yerinde çalışmaktan çok farklı değildir. Çalışma kısmen zihin işleriyle kısmen idari işlerle yürütülür ve iş bileşimleri çeşitli işleri birleştiren bilinen yaklaşımla dengelenir. MDK'da çalışmak bir bütün olarak ekonomideki iş bileşimlerine kıyasla daha zevkli ve yetkinleştirici olabilir, ama, böyle bile olsa, bir işin zevkliliğinin ortalama ölçülerin üstüne çıkması, tıpkı başka bir işyerinde görüldüğü gibi, çalışanların başka yerlerdeki daha tatsız işlerde görevlendirilmesiyle dengelenecektir. Ortalama yetkinlik ölçülerini aşan bir işte çalış-

mak bir süre sonra insanların MDK'lara girmesi ya da çıkmasını gerektirebilir. Aynı şekilde, bir danışma kurulunda çalışmak insanların ekonomik ihtimallerin birbirine bağlı karmaşık yönlerini anlama yetisini daha çok arttırabildiğinden, kuşkusuz deneyimin etkinliğe yansıyan sonuçlarını da hesaba katarak bu çalışmayı rotasyona bağlamak anlamlı bir girişimdir.

4. NİTEL ENFORMASYON

1. ve 2. bölümlerde üreticilerle tüketicilerin kendi tercihlerinin başkaları açısından doğuracağı nitel, insani sonuçları anlamanın önemi üzerinde durduk. Tüketicilerin kendi taleplerinin işçilere nasıl yansıyacağını değerlendirebilmeleri gerektiğini ileri sürdük. Üreticiler de, gerek onların katkılarını anlamalarını gerekse ne kadar çok çalıştıklarını takdir etmelerini sağlamak açısından, tüketicilerin onların ürettiklerini niçin istediklerini bilmeliydiler.

Gene, toplumsal maliyetlerle yararlara, ortalama gelirlere ve ortalama yarar/maliyet oranlarına ilişkin nitel hesaplara ek olarak, üreticilerle tüketicilerin nitel, tanımlayıcı enformasyonları da değerlendirmeleri gerektiğini ileri sürdük. Bu bölümde ise, ürkütücü gelebilecek bir iş olan, bu tür enformasyonların değerlendirilmesini tartışacağız.

Üretici ve tüketici konseyleri, tüketim taleplerinin nedeni olan dürtüleri ve yaptıkları işin nitel bilançolarını kolayca yazıya dökebilirler. Üstelik bunun için aşırı bir çaba harcamanın hiçbir anlamı yoktur. Herkesin, "Besleyici olduğu için süt istiyorum," demesinin de bir yararı yoktur. Üreticiler, hem kendi işyerlerindeki çalışmanın niteliğini anlatan genel bir panoramayı, hem de yaptıkları işin doğurabileceği istenen ve istenmeyen yönleri aktaracaklardır. Tüketiciler de beklenmedik taleplerle ilgili açıklamalar üzerinde yoğunlaşacaklardır. Ne var ki, başka insanların nitelikle ilgili anlatımlarının ışığında kendi tercihlerini saptamaya çalışan insanlar da üretici ve tüketici federasyonları düzeyindeki özet bilgilere ulaşmayı isteyeceklerdir. Dolayısıyla şu tür görevler ortaya çıkar:

1) Bütün enformasyonlara kolayca ulaşmayı sağlayacak bir veri

bankası sistemi geliştirmek.
2) Alt birimlerden federasyon düzeyindeki raporlara kadar bütün enformasyonları biraraya toplamak.

Bu işlerin üstesinden gelmenin etkili bir yolunu düşünebilir miyiz? İlkin, bireylerin nitel enformasyonları elde edecek "anahtarlar"a ihtiyacı vardır. Bir bilgisayar masasının başına geçer ve "Filan malı üretmek için ne gerektiğine bir bakayım," "Falan sanayi alanındaki çalışma nasıl bir şey?", "Tüketicilerin yüksek buzdolabı talebini doğuran ne?", "Şu semt ulusal ortalamanın niçin bu kadar üstüne çıkıyor?" derim. Ayrıca, "Şu ürünün kuvvetli ve zayıf yanları nelerdir?" diye sorabiliriz.

ABD'de her yıl reklamlara harcanan parayı -ki bunun çoğu yanlış enformasyon vermeye ayrılmaktadır- aklımıza getirirsek, ihtiyacını duyduğumuz enformasyon sisteminin zaman ve kaynaklar üzerinde bu kadar yük oluşturmayabileceğini görebiliriz. Gerçekten de, o zaman, şu anda daha dar ve daha yanlış ama daha fazla tekrara dayalı ve israf ölçüsündeki reklamlara ayrılan kaynak ve enerjiden çok daha azı yeterli olabilir.

Böyle bir sistemin enformasyonla oynama yeteneği çok daha etkili olması gerekmekle birlikte, sistemin boyutu onu ülkenin her tarafındaki bürolarda zaten kullanılmakta olan veri tabanlarından ayırır. Tanımlayıcı enformasyonları depolama ve onlara ulaşma probleminde programcılar açısından yeni bir şey olmadığı gibi, ona basit bir soru sorma sistemi yüklemek ya da ortalamaları vermesini sağlamakla gerekli düzeltmelerin yapılmasına uygun bir tekdüze sistem kurulması da söz konusu değildir. Dahası, geniş bir ülke için bile ihtiyaç duyduğumuz sistem, çok bugünkü büyük kredi kartı kuruluşlarının uyguladıkları sistemlerden daha kapsamlı bir belleği ve işlem yapma yeteneğini gerektirmeyecektir.

MDK'lar çoğunlukla nitel veri tabanı sistemini kullanacaklardır. Çok sayıdaki bireysel raporu derlemek yorucu bir iş olacaktır, ama diğer işler gibi bu da MDK'ların konseylerin yararlandığı enformasyonu çarpıtma ihtimalini en aza inderecek şekilde düzenlenebilir.

5. KATILIMCI PLANLAMANIN MANTIĞI

Her ekonomide malları ve kaynakları paylaştıracak bir yöntem olmalıdır. Mal ve kaynakları paylaştırmanın farklı yolları, doğallıkla, kimin ne istediği, kimin ne kadar aldığı, ne üretilip tüketileceği ve ne kadar yatırım yapılacağı konularında farklı sonuçlar doğuracaktır.

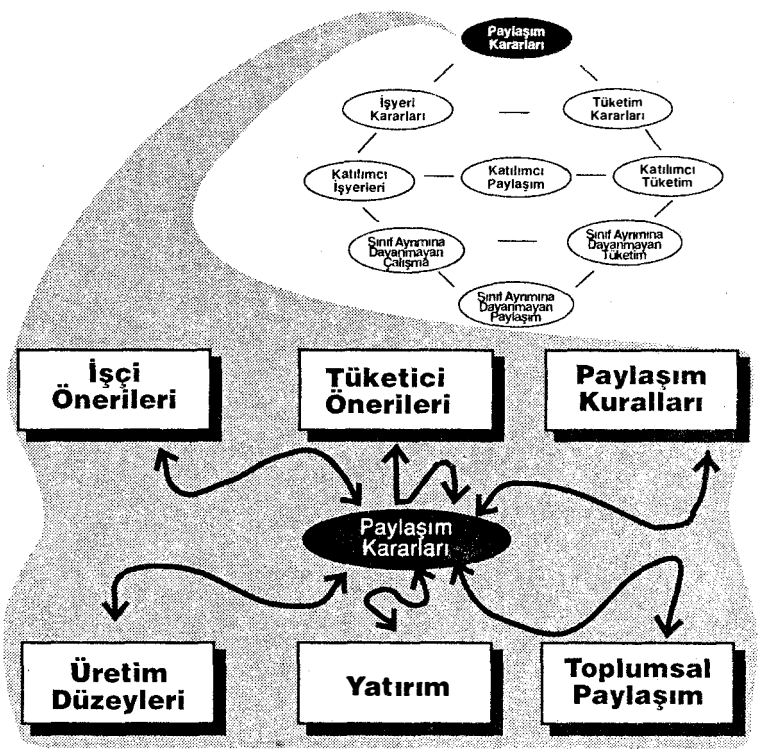
"Geçmiş yıllarda baskıcı koşullardaki deneyimlere dayanan derin önyargıların bütün bunları gerçek bir imkân olarak görmeyi, daha iyi bir ekonomiye yapılan yolculuğun en zor adımı kılması ironik bir durum yaratır. Böyle bir ekonomi tasarlama işine girişmekte tereddüt edenler, bu işin çok güç olmasından değil, bu iş yerleşmiş önyargılara kafa tutup elit kesimlerin çıkarlarını engelleyecek olmasından dolayı duraksarlar."

Uygarlığa hizmet etmenin en iyi yolunun insanları birbirine düşürmek olduğuna inanan birisi, paylaşımın rekabetçi piyasalar aracılığıyla yapılmasını tercih edecektir. Karmaşık kararları en iyi, uzmanlık hizmetleri karşılığında maddi ödüller alması gereken uzmanların vereceğini düşünen birisi, merkezi planlamayı tercih edecektir. Çoğu ekonomiste göre, iki örnekte de uygulanabilir biricik paylaşım işleyişleri bunlardır. Biz ise bu "olanaksızlık teoremi"nin kendi kendini doğrulayan bir önyargı olmaktan öte bir anlam taşımadığını iddia ediyoruz. Nitekim, bunu kanıtlamak amacıyla, tüketicilerle üreticilerin ortak çabalarının planlanması ve koordine edilmesine adil biçimde -merkezi planlama ile piyasalar *olmadan*- nasıl katılabileceklerini ortaya koymaya çalıştık.

İnsanlar, kendi yaşamlarını denetleyebilecek, birbirlerine ilgi gösterebilecek ve gerek kendilerinin gerekse diğer yurttaşlarının konumlarını iyileştirecek şekilde hareket edebilecek güçte midirler? İnsanların birbirlerini anlamaları için gerekli enformasyonu sağlayarak ve yalnızca birbirlerinin koşullarını dikkate alma araçlarına değil, bunun için birtakım özendiricilere de sahip olacakları bir ortam yaratarak pay-

laşımı öne çıkaran bir paylaşım sistemimiz olabilir mi?Dengeli bileşimler ve eşitlikçi tüketim fırsatları için çaba harcarken çeşitliliği de öne çıkaran bir paylaşım sistemimiz olabilir mi? Her işçi ve tüketicinin kendi önerilerini hazırlayıp faaliyetlerini kendisinin gözden geçirmesine olanak tanıyacak şekilde kolektif özyönetimi öne çıkaran bir paylaşım sistemimiz olabilir mi? Sınıfsal ayrılık ve hiyerarşiden ziyade eşitliği öne çıkaran bir paylaşım sistemimiz olabilir mi?

Biz, diğer ekonomistlerin bütün bunları, söz konusu ayrıcalıkları kaçınılmaz olarak rasyonalize etmenin tarihsel olarak ekonomistlerin üstüne düşmesi nedeniyle, insanların bu şekilde kendi ekonomik yaşamlarını kendilerinin yürütebileceğini kabul etmek,

varolan her türlü ayrıcalığı haklı gösteren rasyonalizasyonları temelinden yıktığı için reddettikleri düşüncesindeyiz.

Ekonomik faaliyet istenen ve istenmeyen işlerin eşit biçimde paylaştırılmasıyla adil hale getirilebilir. Adil iş bileşimleri yaratmak üzere tatmin edici ve rutin işler biraraya getirilebilir. Tüketim paketleri az çok eşit tüketim fırsatı bulunacak şekilde dengelenebilir. Karar yetkisi, az çok kararların insanları etkilediği oranda dağıtılabilir.

Geçmiş yıllarda baskıcı koşullardaki deneyimlere dayanan derin önyargıların bütün bunları gerçek bir imkan olarak görmeyi, daha iyi bir ekonomiye yapılan yolculuğun en zor adımı kılması ironik bir durum yaratır. Böyle bir ekonomi tasarlama işine girişmekte tereddüt edenler, bu işin çok güç olmasından değil, bu iş yerleşmiş önyargılara kafa tutup elit kesimlerin çıkarlarını engelleyecek olmasından dolayı duraksarlar.

X
Enformasyon toplumu

Katılımcı ekonomiyi tartışırken, bilgisayar sistemlerini demokrasiyi geliştirmenin önemli araçları olarak tanımlamıştık. Bununla birlikte, aklı başında olan pek çok insanın bilgisayarların "büyük birader"in silahları işlevi görmesinden korktuğunun farkındayız. Birçok özgürlük savunucusunun karşı çıktığı bu makinelere güvenirken hangi gerekçelere güveniyoruz? Gözden kaçırdığımız gizli tuzaklar mı vardır? Gerçekten bilgisayarlardan, katılımcı bir toplumda özgürlükçü toplumsal ilişkilerin kurulmasına katkıda bulunabilecek çift yönlü muhasebe aracını geliştirmek üzere yararlanabilir miyiz? İstenilir bir "enformasyon toplumu" görüşümüz gerçekten, duyguların karmakarışık çipler ve kablolarda depolandığı istatistiklere indirgendiği yabancılaşmış bir cehennem midir?

1. TEKNOLOJİ VE EKONOMİK İLİŞKİLER

Bazıları, bütün araçların, ne doğuştan iyi ya da kötü olmak üzere tarafsız nitelik taşıdığına, onları iyi ya da kötü yapan şeyin bizim kullanış biçimimiz olduğuna inanırlar. Baruttan birisini öldürmekte ya da ekim yapılacak tarlaları temizlemekte yararlanırız. Araçları kullanış biçimimiz onların değerini de belirler.

Aslında, nesneler ancak özgül bir ortamda belirli insanlar tarafından kullanıldığı zaman işe yararlar. Elektrik şoku veren bir makine bile, insanlara işkence yapmaktan ziyade lambaları söndürmek ya da kağıtların uçmasını önleyen ağır bir madde olarak kullanılabilir. Kendi bağlamları dışında madenlerin ve tellerin ne pozitif ne negatif özellikleri vardır. Sadece vardırlar.

Gelgelelim, bir şok makinesi yapmanın ışığı söndürmeye yarayan bir düğme yapmak, kâğıtları uçurmayacak bir ağırlık bulmak ve bunun içinde üretildiği toplumsal ilişkiler kurmaktan ne kadar fazlaya mal olduğunu öğrenince, şok makinesinin tarafsız bir aygıt olmadığının farkına varırız. Şok makinesi toplumda bir habis ur damgasını taşır. Şok makinesi ışıkların söndürülmesi, kâğıtların bastırılması için, hatta ölümü engelleyecek bir kalp tedavi aygıtı olarak irrasyonel bir alettir. İşkence yapmak içinse iyi bir alettir. Gerçek dünyada bu makinenin tarafsız bir işlev görmesinden söz edilemez.

Kapialist toplumlar sayısız işin halledilmesine yarayan karmaşık teknik araçlar yaratmışlardır. Alternatif bir toplumda bu teknolojilerin kaç tanesi insanca bir işlev göremez? Bunların kaç tanesi özgürlükçü hedeflere aykırıdır ve kapitalist normları yansıtır ve bu yüzden terk edilmeleri gerekir?

Enerji üretimini alalım. Bir sürü teknoloji artık kapitalist olmaktan çok katılımcı yollarla işlemektedir -dayanıklı ampuller, radyolar, otomatik testereler ve asansörler gibi. Diğer teknolojiler, toplumsal ilişkiler ya da çevre açısından anti-katılımcı sonuçlar doğuracak şekilde geliştirilmiştir. Örneğin, yerleşik bir katılımcı toplumda nükleer füzyon reaktörlerimiz olmayacaktır, çünkü bu reaktörlerin kurulması idari sistem ve karar verme mekanizmaları açısından bir ölçüde, demokrasiye aykırı olan merkezileşmeyi ve bunun yanı sıra insan yaşamının korunmasına aykırı olan ekolojik risklerin göze alınmasını gerektirmektedir.

Bundan başka, katılımcı ekonomide pek çok makine ve montaj teknolojisi de ortadan kalkacaktır, çünkü bunların "etkili biçimde" kullanılmaları hiyerarşik emir kumanda düzenini, esnek olmayan toplumsal ilişkileri, ekolojik çürümeyi ya da diğer toplumsal hastalıkları *gerektirdiğinden* katılımcı örgütlenmeye ters düşecektir.

Ancak, daha karmaşık bir konu olan bilgisayarları ele almadan önce, teknolojilerin farklı toplumlara nasıl yansıdığını gözden geçirmeliyiz.

2. "DARWİNCİ" TEKNOLOJİK EVRİM

Bir teknolojinin kendisini üreten toplumun damgasını taşıdığı düşüncesinde Darwinci bir esinti vardır. Biyolojide, genetik bir mutasyonla tesadüfen meydana gelen yeni özellikler ya varlığını sürdürür ve çoğalır, ya da yok olup en ufak bir kalıcı etki bırakmaz. Genetik bir değişiklik kalıcı olursa, bunun nedeni, mutasyona uğrayan kişinin yeni nitelikleri taşımayan kardeşleri karşısında yaşama ilişkin bazı avantajlarla donatılmasıdır. Şanslı organizmanın torunları yeni özellikleri taşır ve onlar da kendi nesillerine aktarırlar. Bu değişik nesil, eski nitelikleri taşıyan organizmalardan daha yüksek bir yaşama oranına sahip olur. Zamanla, yalnızca mutasyona uğra-

yan ilk organizmanın torunları hayatta kalmayı başarır. Biyolojideki Darwinci mantığın iki özelliği "teknoloji tarihi"yle ilgilidir.

Birincisi, eğer söz konusu kişinin yaşam ortamında hayatta kalma şansını artırıyorsa bu genetik yenilik yayılır. Yeni bir niteliğin genlerini torunlarına aktararak kuvvetini artırıyorsa, *muhtemelen* yayılacaktır. Ancak şans olsun olmasın, yeni nitelik söz konusu kişinin hayatta kalma olanağını engelliyorsa, yayılmayacaktır.

İkincisi, hayatta kalma olanağını artırarak yeni *xx* ve *yy* niteliklerini yaratan genetik bir rastlantı, o anki ortamda yaşam üzerinde az sayıda etkisi olan, ama başka ortamlarda daha önemli olabilecek *aa* ve *bb* niteliklerini de yaratabilir. İnsanın birçok zihinsel yeteneği, bu niteliklerin seçildiği ortamın ilgisiz olan yetenekleri gibi, insanların matematik, fizik ya da mühendislik alanında uzmanlaşmalarını sağlayacağı için seçilmiş değildir. Bunlar önünde sonunda ne kadar önemli olurlarsa olsunlar, ancak yaşamı (ya da ölümü) çok daha ileride, büyük ölçüde değişmiş ortamlarda etkileyen yan ürün niteliğindeki yeteneklerdir.

Şimdi teknolojileri alalım. Birisi, bir şey yapmanın yeni bir yolunu icat eder. Eğer yeni teknoloji onu uygulayacak araca sahip insanlara yarar getiriyorsa yaygınlaşacaktır. Pratik olarak bir işe yaramıyorsa ya da ancak onu uygulama aracına sahip olmayanların işine yarıyorsa muhtemelen gündemden kalkacaktır.

Bizim toplumumuz, söz konusu teknolojilere "evrimci bir üstünlük" sağlayacak bir konumda olan insanların işine yarayan teknolojilerle doludur: montaj hatları, otomobiller, santraller, radyolar, telefonlar, kullanılıp atılabilir tıraş bıçakları, atom bombaları, güdümlü füzeler, kişisel bilgisayarlar ve saymakla tükenmeyecek başka araçlar. Ancak, desteklenmeyen bir dizi teknolojik yenilik olduğunu da düşünebiliriz: Etkili kamu ulaşımı sistemleri, büyük çaplı güneş enerjisi sistemleri, kaliteli yakıt kullanan otomobiller, ucuz konutlar ve işçileri yetkinleştiren üretim teknikleri. Hemen hiçbir yerden destek görmeyen bu teknolojilerin hepsi geliştirilmiş, bir kısmının ilk örnekleri ortaya çıkarılmış durumdadır, ne var ki bunların kaderine karar verecek olanlara ciddi bir yarar getirmemesi nedeniyle şu anki ekonomik koşullarımızda uygulamaya geçirilme olanağı bulunamamaktadır. Dahası, bunların kapitalizmin orta-

mına ya da merkezi planlamayla yönetilen sistemlerin ortamına uygun görülmediğini söyleyebiliriz.

Ondan yararlanan ve onu yaymak için yeterli araca sahip olan insanlar olmadıkça hiçbir teknolojinin geliştirilip yaygınlaşmasından söz edilemez. Kapitalist bir toplumda zengin ve nüfuzlu kesimlerin işine yarayan teknolojiler yayılır. Tabii bu, kapitalizmde geliştirilen her teknolojiden yalnızca kapitalistlerle diğer elit kesimlerin yararlandığı anlamına da gelmez.

Televizyonu düşünün. Televizyon, kapitalist, ataerkil ve ırkçı çıkarları destekleyen muazzam miktarda yanlış enformasyon yaymakta kullanıldığı, toplumsal iyi ve kötü anlayışımızı çarpıttığı, dizginlenmemiş bir tüketimciliği özendirdiği ve genel olarak pasif bir yaşam tarzını beslediği için kapitalistlere, erkeklere ve çoğunluk konumundaki toplulukların üyelerine yaramaktadır. Gene de televizyon, kapitalizmde bile, bazen insanlara güzel bir eğlence olanağı sunar, eğitici bilgiler aktarır ve ara sıra herkesi ilgilendiren önemli haberleri iletir. Bundan başka televizyon, demokratik biçimde karşılıklı iletişimi yaşatan farklı bir toplumsal ortamda, pek çok yararlı amaca hizmet *edebilir*. Televizyon aygıtlarının, şok makineleri, nükleer reaktörler ve bazı montaj hatlarından farklı olarak, otoriter, ataerkil, ırkçı ve sınıfçı kurumlar ve ilişkilerle birlikte tarihin çöp sepetine atılması gerekmez. Tersine, televizyonlar katılımcı bir gelecek açısından bir hayli yararlı olabilir.

Kapitalist bir ortamda, kapitalistlerin belirli amaçlarına da hizmet edebileceği için, "katılımcı televizyon" ilkeleri denebilecek bir çerçevenin geliştirilmeye başlanabileceği koşulların doğacağını da tahayyül edebiliriz. Örneğin, hem alıcı hem verici özelliklere sahip televizyon, kapitalistlerin daha geniş çıkarlarıyla çelişkiye düşecek şekilde yurttaşların işine yaramaya başlayabilirken, aynı zamanda kapitalistlere de (örneğin, evden alışveriş yapma olanağının doğmasıyla) yarar sağlay3!ô°ir. Tabii böyle bir durumda bu tür gelişmelerin "anti-kapitalist" boyutunu ortadan kaldırmaya yönelik çok etkili baskılarla karşılaşılacaktır. Ama bu çabalara, yeni tekniklerin özgürleştirici etkisini genişletme yolları arayan yurttaşlar da karşı koyabilirler. Bilgisayarlar televizyonlara mı benzer, yoksa şok makinelerine mi?

3. BİLGİSAYARLARIN ÖZEL KARAKTERİSTİKLERİ

Bilgisayar, açık ya da kapalı anahtarlar biçiminde veri depolayan, bir program ya da kullanıcı tarafından yönetildiğinde konumları değişen elektronik devrelerden oluşan bir sistemdir.

Bir kullanıcı olarak önce verileri yüklerim. Bilgisayar benim dizdiğim harfleri (ya da ağzımdan çıkan sözcükleri) açık ya da kapalı şekildeki anahtarlara aktarır. Bilgisayara yüklediğim verileri işlemesi için komut veririm ve bilgisayar bunu anahtarlarını açıp kapayarak yanıtlar. Ekranda sonucu görürüm, sonucu bir kağıt çıktısı ya da bir disketle alırım ve işlem sona erer.

Bilgisayarın çarpıcı özelliği, muazzam sayıda verileri ve çeşitli tipte enformasyonları fantastik bir hızla (bilhassa fiilen bütün yaptığımızın anahtarları değişik aralarla açıp kapamaktan ibaret olduğunu düşündüğümüzde) değerlendirebilmesidir.

Bir sayıyı bilgisayara yüklemek istersek, bilgisayar o sayıyı özel anahtarlarla açılıp kapanan bir modelin diline aktarmak durumundadır. Bir zamanlar operatör anahtarların isimlerini sıralayan çok ayrıntılı komutları da kaydetmek ve ne yapılacağını yalnızca bilgisayardan anlayanların bildiği bir dille yazmak zorunda kalırdı. Bugün ise, her ne kadar bilgisayara nihai komutları veren dili bu tür kodlar oluşturuyorsa da, operatörler, bilgisayarın adım adım kendi "makine dili"ne çevirdiği, bildik sözcük ve ifadelerden yararlanmaktadırlar.

Makineye yüklediğimiz iki sayıyı toplamak istersek, bilgisayara, bir kullanıcı tarafından açıldığı zaman, yeni bir model yaratmak üzere iki sayıyı da temsil eden iki anahtar dizisini birleştirecek komutları vermemiz gerekir. Bu yeni model sayıların toplamını gösterir. Bunu salt "17 ile 483'ü topla" diyerek yapabilecekken, bilgisayarın bu komuta uyuş biçimi göründüğünden bile daha tekdüzedir.

Örneğin, bir köprü projesinin ağırlık noktalarını ya da bir füzenin uçuş yörüngesini hesaplayan güç bir denklemin çözülmesinde sonsuz sayıda anahtar kullanıldığını düşünün. Burada, her saniye değişen milyonlarca ufacık elektronik devrelerden söz ediyoruz. Sonuç elde etmek için atılacak adımların sayısı bir hesap tablosunu

yüksek teknoloji gibi gösterir. Oysa her adımdaki hız bakımından bilgisayarlar kesinlikle rakipsizdir.

Aynı modeller, bir operatör "bir satır sil" ya da "bir paragraf kaydır" gibi komutları gösteren yazıcı tuşlarına ardı ardına bastığında bilgisayarın değerlendirdiği harfleri, boşlukları ve noktalama işaretlerini de temsil edebilir. Gene, aralıklı olarak kullanılan modeller, yeni işlenen metni gösteren metinleri gösterecek şekilde geliştirilebilir. Buna ek olarak, bilgisayar bir ekrana ya da yazıcıya bu anahtarlarla ifade edilen harfleri gösterecek şekilde komut verebilmelidir. Ve bu da gene katlanılmaz derecede sıkıcı bir süreçtir.

İnsanlar matematik işlemlerini ya da metin değerlendirmesini bilgisayarların hareketlerini taklit ederek yapmaya kalksalardı, asla bir sonuç elde edemezlerdi. Bilgisayarın hareketleri her işlem için çok daha fazla hareketi gerektirir. Ancak bilgisayarlar o kadar hızlıdır ki milyonlarca sayıyla en hızlı matematikçiden dahi çok daha hızlı biçimde oynayabilir. Ve bu hız o kadar hayret vericidir ki sanki bilgisayarlar bizden gerçekten daha iyi düşünüyorlarmış gibi bir manzarayla karşılaşırız.

Zeki bir öğrenciden üçle bölünemeyen, 11'den büyük ama 201'den küçük olan bütün sayıları toplamasını isteyin, bu işlemi yapması en azından birkaç dakikasını alacaktır. Oysa iyi programlanmış bir bilgisayarda aynı işlemi yapmak bir saniye bile sürmez. Ya da, bir yazardan bir kitaptaki sözcüklerin sayısını çıkarıp onları, her birinin kaç defa kullanıldığı dahil olmak üzere, alfabetik sırayla alt alta sıralamasını isteseniz, evet, bunun ne kadar uzun süreceğini gözünüzde canlandırabilirsiniz. Oysa çağdaş bir mikro bilgisayar bile bu işlemi, yazım hatalarıyla imla bozukluklarını bulacak şekilde bir sözlüğün bütün sözcüklerini taramak dahil olmak üzere, birkaç dakikada tamamlayabilir. Bu durumda bilgisayarlar bizden çok daha iyi düşünmüş mü olur?

Hayır. Aslında bilgisayar asla düşünmez. Bilgisayar sadece bir köle gibi komutlara uyar. Elektronik bir aygıt olarak kesin, değişmez yöntemlere göre anahtarları değiştirir. Bundan öte bir şey yapmaz.

Ama bilgisayar bu işleri ışık hızıyla düşünüyormuşçasına yapar. Yüksek güçteki bilgisayarlar, en zeki matematikçi ekiplerinin nesiller boyunca uğraşacakları problemleri birkaç günde çöze-

bilirler. Bugünkü desktop bilgisayarlar bile üniversite öğrencilerinin, onlarca matematikçinin birkaç yıl önce haftalarca kafa patlatacağı bütün hesaplamaları bir gecede yapmalarını sağlayacak durumdadır. Ancak bilgisayarlar ne bu matematikçilerin biri gibi ya da duygusal olarak dahi olsa bir köpek, bir sincap ya da bir güvercin kadar düşünebilir. Ortalama bir bilgisayarın, ufacık bir solucan ya da onun kadar herhangi bir yaratıkla boy ölçüşebilecek bir zekâya sahip olduğu ileri sürülebilir belki. Ama hepsi bu kadardır. Gene de, bilgisayar demek hız demektir.

Bir satranç oyuncusuna bir oyun ortası pozisyonu verin ve ondan bir hamle yapmasını isteyin. Bu oyuncu, yeteneğine bağlı olarak, kısa sürede bir hamle yapacaktır. Daha sonra hangi hamlelerin yapılabileceğini hesaplamıştır (şu hamleyi yaparsam rakibim nasıl karşılık verir ve sonuçta ne kadar kazançlı çıkarım), ama çoğunlukla yapılması gereken en muhtemel hamleyi sezgisel olarak tahmin etmiştir. Özellikle iyi bir satranç oyuncusu, sezgisel olarak sırf pozisyonun niteliğini "hissederek" iyi bir hamle yapacağından, ancak birkaç farklı seçeneği gözden geçirebilir.

Ama aynı soruyu bir bilgisayara yönelttiğinizde, onun, her türlü ihtimali düşünen programcıların yüklediği, önceden belirlenmiş değişmez kurallara göre mekanik biçimde hareket ettiğini göreceksiniz. Yalnız bilgisayar, herhangi bir satranç oyuncusunun düşünmeyi rüyasında bile göremeyeceği sayıda -(belki bir saniye içinde milyon kat daha fazla) seçeneği değerlendirecektir. Bilgisayar ortalama bir oyuncunun bile başardığı sezgisel hamleleri yapamasa da, en iyi modelleri çok az sayıda insandan başka herkesi yenebilecek durumdadır.

Bilgisayarlar onlara bildirdiğimiz hareketleri çok çabuk yaparlar. En ufak bir sezgi ya da düşünceleri yoktur. Herhalde bunun en iyi göstergesi, bilgisayarların hata yapmamasıdır. Yanlış sonuçlar doğuracak bir mantıkla hareket etmedikleri gibi, yanlış benzerlikler de kurmazlar. Bilgisayarlar sadece, tıpkı bir radyonun "daha yüksek" ya da "daha alçak" sesin ne anlama geldiğini bilmeden daha yüksek ya da daha alçak çalma "komutlar"ına uymaları gibi, ne yaptıklarını bilmeden komutlara uymakla kalırlar.

Bir bilgisayardan birkaç değişkenli zor bir problemi çözmesini istersem, bu denklem hakkında kafa yorup bir değerlendirme yap-

maz, ama gene insan olan bir programcının önceden programladığı hareketlere göre çözmeye başlar. Bir öğrenci problemleri bu şekilde çözmeye kalksaydı, çoğunluklu başarısız olurdu. Oysa bilgisayarların başarısız olduğu çok enderdir.

Demek ki bilgisayarlar, programcıların "yazılım" programıyla somutlayabildikleri kurallara göre matematiksel ve dilsel verileri yükleyip hızla işleme sokmak amacıyla kullanılabilir. Geçmişe uzun bir süre, bilgisayarlar sayılarla oynamaktan başka işe yaramayacak gibi görünmüştü. Durum böyle olsaydı, bilgisayarlar ancak sayıya dökülebilecek soruları yanıtlamakta kullanılabilirdi. Dolayısıyla bir işyerinde, sayılarla ölçülebilir verileri değerlendirip saklayan bilgisayarlar kullanacaktık. Yani bir bilgisayar sahibi olmak bizi nitel etkenleri dışlamak üzere giderek daha çok nicel hesaplarla hareket etmeye zorlayabilirdi, çünkü nitel hesapları bilgisayarda işleme sokmak çok zor olurdu.

Kaldı ki, bilgisayarları ne kadar geliştirmiş olursak olalım, onların nicel ve nitel yetenekleri arasında daima bir farklılık bulunacaktır. Bilgisayarlar, nicel problemlerde, insanların yapabileceği her türlü mantıksal değerlendirmenin üstesinden gelebilir (yalnız çok daha hızlı biçimde). Nitel problemlerde ise, bilgisayarlar nitel bilgileri gene sözcükler ya da resimler biçimde depolayabilmekle birlikte, temsil edilen değerlerle oynayamaz, onları değerlendiremez, birbiriyle karşılaştıramaz ya da insanların yapabileceğinin küçücük bir oranında bile herhangi bir sonuç çıkaramaz. Bilgisayarlar insanların bu işlemleri yapmasına yardımcı olabilir, ama aynı işlemleri insanların yerine yapamaz.

Bilgisayarlara yöneltilen başka bir eleştiri, onların "gerçek bir şey" olmadığıdır. Bilgisayarlarla iletişim kurduğumuz zaman doğrudan bir iletişim kurmuş, bilgisayarlarda görüntülü oyunlar oynadığımız zaman gerçek oyunlar oynamış olmayız. Ancak bu sadece bir anlamda problemdir. Gerçi, bilgisayar iletişimi ve görüntülerini insani iletişimlerin ve gerçek dünyadaki deneyimlerin yerine koyduğumuzda, bilgisayarla oynamanın "gerçekdışılığı" negatif bir anlama bürünür. Ama bilgisayarlardan, *esasında hiç etkileşimin olmayacağı noktalarda* insani etkileşime benzer bir ilişki, *esasında hiç deneyimin olmayacağı noktalarda da* gerçek deneyime benzer bir deneyim yaratmakta yararlandığımızda, iletişimi ve deneyimi arttırıcı bir işlev görebilir.

Bilgisayarlar hakkındaki son ve daha ince bir yakınma konusu, insanların ona tanınmamış bir otorite atfetmeye eğilimli olmalarıdır. Bilgisayarlar, muhtemelen, modern kültür ile kişilik tiplerinin karmaşık bir ürünüdür; öyle ki insanlar bilgisayarlardan ya nefret etmeye ya da korkmaya, ya da, bunu iyice anladıktan sonra, onlara sınırsız bir doğruluk kapasitesi atfetmeye eğilimli görünürler. Ancak her iki tepkide de hem bir doğruluk payı vardır, ama aynı zamanda her iki tepki de bir abartıyı temsil eder.

Nefreti ve korkuyu yaratan sorun, bilgisayarların adaletin ve hazzın, ya da denetimin ve yabancılaşmanın habercileri olarak görülmelerinin derecesine bağlıdır. Bu bölümün kalan kısmında bu sorun üzerinde durduğumuzdan, bunu şimdilik atlayalım. Bilgisayarların doğruluğu konusunda ise burada belirtilmesi gereken birkaç şey vardır.

Bilgisayarlardan ne kadar karmaşık olursa olsun hesap yapmalarını istersek, pek çok durumda bu zor bir işlem olsa ve "hata yapma" ihtimali en aza indirilemese bile, programın denenmiş olduğu ve kusurlarının giderildiği varsayımından hareketle aldığımız yanıtlara inanmayı akla yatkın buluruz. Gelgelelim, karmaşık bir gerçek dünya durumunu anlamaya ve insani müdahalelerle bunun muhtemel yansımalarını kestirmeye çalışmak için bir bilgisayar görüntüsünden yararlandığımızda, *çok daha fazla* titizlik göstermek gerekmektedir. Tam da nükleer bir santralin ya da bir ekonominin işleyiş mantığının bütün önemli yanlarını gösteren bir program yazmış olduğumuzu ve bu programın bütün eksikliklerinin giderildiğini düşündüğümüz için, ekrandan santralin her zaman güvenlikli kalacağını ya da ekonomide işsizlik oranının asla yüzde 10'u geçmeyeceğini okuduğumuz zaman bu bilgilerin doğru çıkacağına aşırı bir güven beslememeliyiz.

Bilgisayardaki tasarımlar, yanıltıcı olmaması isteniyorsa ilgilendiğimiz sonuçlar hakkındaki gerçekliğin *bütün* unsurlarını barındırması gereken, gerçek fenomenlerin yer aldığı *modellere* dayanır. Eğer bu fenomenleri söz konusu *bütün* unsurları kapsayacak kadar anlamıyorsak ya da ideolojik bakışımız gereği bütün unsurları hesaba katamıyorsak, o zaman, modeli bilgisayarla çözülebilir bir şemaya ne kadar doğru aktarırsak aktaralım ve bu programın kodlarını ne kadar etkili bir şekilde yazarsak yazalım, bilgisayar-

dan çıkan projeksiyonlar eksik ve bundan ötürü yanlış olacaktır. Bu saptamanın, bir durumun gelecekte nasıl değişeceği kestirilmeye çalışıldığı her seferinde, değişkenlerin konumlarının gelecekteki muhtemel yönelişlerini nasıl etkilediğini gösteren inançlar ışığında bu değişkenlerin sayısına bakarak değerlendirme yapıldığı şeklindeki basit ve açık önermeden bir farkı yoktur. Bu inançlar yanlışsa ya da önemli değişkenler devre dışı bırakılmışsa, yanlış yanıtlar alırız. Bilgisayar için de durum aynıdır. Problem, insanlarda bu yanılma payını beklerken; bilgisayarlarda ise, özellikle bize duymak istediklerimizi söylediği (tabii kullanılan modellere bizim duymak istediklerimizi yüklemiş olmamızdan dolayı) durumlarda, yanılabilirliği unutma eğilimi taşıyor olmamızdan kaynaklanır. Varolan tek çözüm, model kurmanın sınırlılıklarının farkında olarak ihtiyatlı davranmaktır.

Bu etkenler ne kadar önemli olursa olsun, son kertede, bilgisayarlar yalnızca enformasyonlarla işlem yapar. Sözde "bilgisayar devrimi"ni demokrasinin genişlemesi doğrultusunda bir adım gibi gösteren de, bilgisayarların değil, bu enformasyonların niteliğidir. Çünkü enformasyonlar, insan emeğinin ürünü olan pek çok şeyden farklı olarak, bir kısmını kendiniz alıp bir kısmını olduğu yerde bırakacağınız şekilde yığınlar halinde bulunmazlar. Herşey bilinir olduktan sonra, onları biz de biliriz. Bunun dışında bir bilgi yoktur. Bir fikir varsa, herkes için vardır. Bizim yapmamız gereken, bunu yaymakla sınırlıdır. Bilgisayarların potansiyel demokratikleştirici niteliği, onların enformasyonları toplumsal yaşamın esas dolaşım aracı katına çıkarabilmesinden kaynaklanır. Ve böylece, artık refahın en önemli belirleyicisinin kıtlığı çekilmeyecektir.

Peki bu, bilgisayarların üretimi ve yaygınlığının kaçınılmaz bir sonucu mudur? Bilginin herkesin ulaşabildiği bir şey halini almasıyla demokrasi muhakkak genişler mi? Yoksa demokrasinin genişlemesi, bilgisayarları ne tür bir toplumda kullandığımıza mı bağlıdır? İnsanların çoğunun, herkese yayılması çok az toplumsal maliyet getirse ya da hiç yük getirmese bile, bilgisayarlara ulaşmalarını engellemek mümkün müdür? Daha kötüsü, enformasyon kadar eski olan retorik, bilgisayarların önlenemez biçimde daha fazla eşitsizliğe, daha fazla hiyerarşiye yol açtığı ve kendini ifade etme araçlarının bazıları içinn bollaşırken, bazıları için azaldığı

gerçeğini gizleyen bir hile midir? Bu soruları yanıtlamak için, bilgisayarları özgül toplumsal sistemler bağlamında incelememiz gerekmektedir.

4. BİLGİSAYARLAR VE KAPİTALİST EKONOMİ

Bilgisayarlar kapitalizmde doğup gelişti. Bilgisayarlar onların yayılmasını destekleme aracına sahip olanların çıkarlarına nasıl hizmet etti? Ve, tabii varsa eğer, yan ürün olarak yıkıcı nitelikli ne gibi özellikleri vardır?

Kapitalizmde, mülk sahipleri ile yöneticiler, çalışmanın içyüzünü gözlerden saklayabilecek, çalışanların yeteneklerini köreltecek ve her an isyan etme potansiyeline sahip işçilerin yerine ağızlarını açmayan makineleri geçirecek yeni teknolojileri kullanmaya can atarlar. Aynı biçimde, askeri bakımdan etkili olan teknolojiler militarist toplumlarda, denetim tekniklerini güçlendiren teknolojiler her türlü hiyerarşinin tepesinde olanlar tarafından memnunlukla karşılanır. Kısacası, yeni bir teknoloji egemen elit kesimin üstünlüğünü korumasına katkıda bulunabilecekse, bu kesimler tarafından özellikle desteklenecektir. Bilgisayardaki gelişmelerin tarihine üstünkörü bir göz atış bile bunların askeri finansmanlara büyük ölçüde bağımlı olduğunu gözler önüne serecektir.

Açıkçası (insanın tekdüze hareketlerini tekrar eden, kâr elde etmenin vazgeçilmez unsurları olan fonksiyonları pekiştiren ya da toplumsal kontrol, askeri gözetleme ya da hedef bulma konularında büyük önem taşıyan verilerin toplanmasını sağlayan yazılım programlarıyla donatıldığı zaman) bilgisayarlar, onların üretilip yayılmalarını destekleyecek bir konumda olan kapitalistlerin, politikacıların ve üst kademedeki askerlerin ihtiyaçlarını karşılar. Sözünü ettiğimiz bu çıkar grupları tarafından desteklenince, bilgisayarların, üretim işlerini daha da parçalayarak, gözetim ve denetimi daha etkili hale getirerek, yeni tür malzemelerin kullanılmasını özendirerek ve silahların öldürücü niteliğini artırarak işçileri oy haklarından yoksun bırakmalarına şaşırmamak gerekir.

Bilgisayarlar, içinde doğdukları ortama *potansiyel olarak* çok uygun "mutasyonlar"dır. Eğer donanım ve yazılımlarının daha

fazla geliştirilip yaygınlaştırılması tek bir olumsuz özelliğin dahi ortaya çıkmayacağı biçimde düzenlenirse, bilgisayarların kapitalist, ırkçı, cinsiyetçi ve otoriter toplumlarınkine benzer yaşam modellerini yeniden üreteceğine kesin gözüyle bakılabilir.

Peki, ya bilgisayarların gelişmesi farklı bir yön alırsa? Ya, günümüz toplumlarının çeşitli elit kesimlerine hitap eden özelliklerine ek olarak, ezilen gruplara da hizmet edebilecek yan özellikleri ortaya çıkarsa? Aslında, ABD'de bile, bilgisayarların, elit kesimlerin onları ilk planda savunmalarının nedenlerine aykırı görünen doğrultuda kullanılmaya başlandığını gözleyebiliriz.

Hiyerarşinin tepesine en yakın düzeyde, bazı teknokratlar, mülk sahiplerinin şu anda dayattıkları kısıtlamalar kaldırılabilse bile, bilgisayarların *onlara* toplumsal fonksiyonları büyük ölçüde düzene sokmalarını sağlayacağını ileri sürmeye başlıyorlar. Hiyerarşinin daha alt düzeylerinde, tecrübesiz kimseler, sahipleri *ile* yöneticilerinin kendilerine kalmalarını istediği şirketlerin veri bankalarına girmeye çalışırlar. Çalışanlar, bu işin ne kadar kolay olduğunun giderek daha çok farkına vararak, kısmen ücret ve çalışma koşulları konusunda daha stratejik taleplerde bulunmak amacıyla, kısmen de çalıştıkları işyerlerini işverenleri yerine kendilerinin çalıştırmalarının daha insanca bir iş olabileceğini düşündükleri için bilgisayar kayıtlarından yararlanmayı talep etmektedirler.

Bazı insanlar şimdiden bilgisayarların iş modellerinin yeniden tanımlanması ve kararların ademi merkezileşmesi olanağı sağlamasından söz ediyorlar. Kişisel bilgisayarı olan milyonlarca kişi, bu sayede, entelektüellerin çalışmalarının sırlarını çözebilecek beceri kazanıyorlar. Kapitalizmde bilgisayarlar yardımıyla kitapların ve dergilerin bütün yurttaşlara ulaştırılması mümkün olacak mıdır? Buna evet diyorsak, herkes muazzam miktarda enformasyona ve bilgiye kolayca ulaşabilir. Çok sayıda insan bilgisayarların nasıl çalıştığını öğrenmiş ve programlama konusunda bazı yetenekler kazanmış olur. Buna evet diyorsak, bilgisayarlardan meşru olmayan yetkileri mistifiye etmekte yararlanmak daha zorlaşır. İnsanların çoğunun bilgisayar teknolojisine ulaşmaları -günümüz ABD'sinde gerçek bir ihtimaldir bu- önlenemedikçe, buna kesinlikle varolan yapıyı yıkıcı nitelikteki bir gelişme gözüyle bakabiliriz.

Kapitalist ilişkileri altüst edebilecek nitelikteki bu özgürlükçü potansiyeller, bilgisayarların etkilerini mistifiye edici ve parçalara ayırıcı etkileriyle karşılaştırıldığında önemsiz boyutlarda mıdır? Yoksa bunlar, toplumsal ilişkilerde önemli değişiklikler yapılmasını kışkırtabilecek kadar ciddi yan ürünler midir? Bu konuda birçok şey, kapitalistlerle politik elitlerin dışındaki toplumsal grupların bilgisayarların yararları ve dağıtılmasını belirleme mücadelelerinin biçimine bağlı olacaktır.

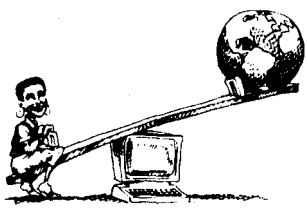
En kötü senaryoyla, bilgisayarlar Orwellcı bir geleceği hatırlatan baskıların ve birörnekleştirmenin aracı haline gelecektir. Bilgisayarlar güler yüzlü faşizmi daha etkili kılarak vahşi faşizmi mazide bırakacaktır. İnsanların okuduğu, sahip olduğu ya da ağızlarından çıkan her şey büyük birader incelemesinden geçecektir. Ne var ki işlerin böyle gitmesi de gerekmez mutlaka.

5. BİLGİSAYARLAR VE KOORDİNATÖR EKONOMİ

Kapitalist ve koordinatör ekonomiler arasındaki başlıca farklılık, kapitalist ekonomide ekonomik gücün geçer akçesi mülkiyet iken, koordinatör ekonomide enformasyon oluşudur. Kapitalizmde egemen sınıf maddi üretim araçlarına sahip olduğu için yönetir. Koordinatör bir ekonomide koordinatör ekonomik elit kesimi güçlü kılan etken bilginin denetlenmesidir. Koordinatör ekonomide, paylaşım ister merkezi planlama isterse piyasalar aracılığıyla yapılsın, ekonomik kararların çok büyük çoğunluğundan koordinatörler sorumludur. Kararların alınmasında vazgeçilmez önem taşıyan enformasyonlar ile hiyerarşik çalışma ortamlarının denetlenmesinde gerekli becerileri tekellerinde bulunduranlar onlardır. Koordinatörler ayrıca, toplumun kendileri adına ürettiği çıktıdan oransız derecede yararlanırlar.

Koordinatör toplumlarda, her ne kadar koordinatör sınıf artık bir mülk sahipleri sınıfının emriyle hareket etmese de, bilgisayarların yararları pek çok bakımdan kapitalizmdeki yararlarına benzemektedir. Koordinatörler, ekonominin yönlendiricileri olarak, mülkiyet ilişkilerini ve mülk sahiplerinin kâr marjlarını korumaya değil, toplumsal çıktı ve güçteki oransız paylarını muhafaza etme-

nin bir aracı olarak enformasyon ve beceriler konusundaki kendi taleplerini korumaya çalışırlar. Kapitalizmde olduğu gibi koordinatör ekonomiler de az çok totaliter biçimlere bürünebilir. Şu ana dek, çoğu entelektüelin ve profesyonelin en önemli enformasyonlara ulaşma yollarının tıkandığı daha totaliter versiyonları görmüş bulunuyoruz. Koordinatör toplumların pek çoğu şimdilerde yeniden kapitalizme çark ederken, Sovyetler Birliği ile Çin'in nereye yöneleceği hâlâ belli değildir. Kaldı ki, sosyal demokrat eğilim sürecek olursa, Avrupa'nın geleceğinde daha otoriter koordinatör biçimlerden daha az otoriter versiyonlara geçildiğine tanık olabiliriz. Burada önemli olan, bilgisayarların, toplumun diğer üyelerinden uzak tutuldukları sürece, bütün entelektüeller ve idarecilere yayılsalar bile bu ortama uyum sağlayabilmeleridir.

Dolayısıyla, kapitalistler bilgisayar biliminin eski kapitalist hedefleri geliştirmesini isterlerken, koordinatörler bilgisayar biliminin tekelleştirilen mistifiye bilgilerin egemenliği altında toplumu rasyonelleştirmesini istemektedirler. İki ekonomik sistemin farklı karakteristikleri vardır. Ancak ikisi de sıradan işçilerin çıkarlarına hizmet etmemektedir ve iki sistemde de bilgisayarlar elit kesimin denetiminin asli araçlarıdır. Koordinatörler ile kapitalistler arasındaki mücadele, işçilerin perspektifinden bakıldığında, nihai olarak "sahip" olan iki kesim arasındaki bir kavgadır. Bu mücadelenin alanı, ya yüksek teknolojili sanayilerde başarıyı (kapitalist toplum *içerisinde* kapitalist yola karşı koordinatör yolun mücadelesinin çok ilginç bir çağdaş örneği) IBM örneğindeki gibi yoğun reklamın ve atılgan pazarlamanın mı yoksa daha küçük şirketlerde görüldüğü gibi ürün tasarımında teknokratik yaratıcılığın mı getireceği, ya da bizzat ekonomik yapılar olabilir. Peki, ya elit olmayan kesimler bilgisayar teknolojilerinin tanımlanıp yayılması konusunda bir mücadele başlatırlarsa ne olur? Bu nasıl bir farklılık ortaya çıkarabilir?

6. BİLGİSAYARLAR VE TOPLUMSAL DEĞİŞİM

İnsanlar bilgisayarlardan yaptıkları işi daha iyi anlayabilmek ve bu bilgiyi kendi yaşamları üzerinde denetim kurmak üzere kullanmak amacıyla yararlandıkça, katılımcı bir yöne yönelirler. İşçiler muhasebe kayıtlarını incelemek istedikleri zaman, ev sahipleri banka ve şehir konseyi kayıtlarını incelemek istedikleri zaman ve herkes daha fazla bilgiye daha ucuz yollarla ulaşmak istediği zaman, katılımcı gelişmelerin önü açılmış olur.

Daha önce gördüğümüz gibi, katılımcı ekonomilerde, bilgisayarlar, karar sürecinin ademi merkezileştirilmesine de katkıda bulunacak şekilde, herkese ulaşan enformasyonların miktarı ve yararlılığını çoğaltmak üzere kullanılır. Katılımcı ekonomilerdeki bilgisayarlar hızlı bir iletişim kurulmasını sağlayabilir, kültürel ve politik söylemi zenginleştirebilir ve genel olarak toplumu demokratikleştirebilir. Bilgisayar özellikle her yöne çekilebilecek bir alettir. Kullanılan yazılım programına bağlı olarak sayısız alanlarda işe yarayabilir. Böylece demokratik ve özgür bir süreç şekillenebilirken, programcılık da rahipliğin yeni bir biçimine dönüşebilir.

Kapitalist ilişkiler kalıcı olursa, bilgisayar teknolojisi gene görece katı olacak ve kapitalist işverenlere sadık kalan küçük bir uzmanlar zümresi tarafından bir merkezden denetlenecektir. Eğer bu sistemin "hizmetçileri" kontroldan çıkarsa, teknokratik rahipler kendilerine göre faşistçe çabalara girişebilirler.

Geleneksel koordinatör sistemler ayakta kalırsa, bilgisayar teknolojisi daha da merkezileşerek ve önemli görülen enformasyonlar onları değerlendirmek üzere yetiştirilmiş elit kesimin büyük bölümünden dahi saklanarak geliştirilecektir. Daha demokratik koordinatör ilişkiler kurulursa, bilgisayar teknolojilerine toplumun yaklaşık yüzde 15 ile 30'luk bir kesimi ulaşabileceği bir ortam yaratılmış olacaktır. Bununla birlikte, her ne kadar koordinatör planlamacılar onların üzerinde kendilerinden önceki kapitalist ustalarına göre daha fazla titreseler bile, çoğunluk bilgisayarları esasen bir baskı aracı olarak görecektir.

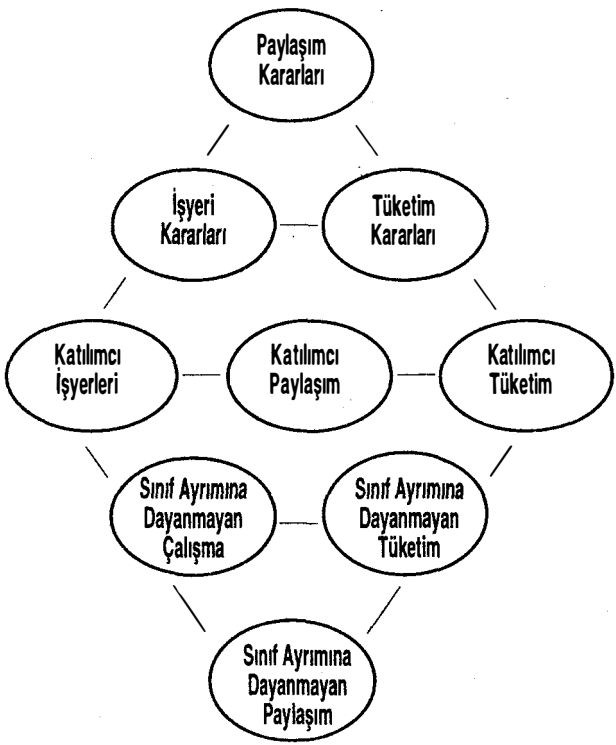
Gelgelelim, insanca toplumsal ilişkiler kurulursa, bilgisayarlar hiyerarşik olmayan ve katılımcı doğrultuda bir ekonomik, cinsel, topluluk ve politik ilişkiler kurulmasını öne çıkarmakta yararlanı-

lan demokratik bir araca dönüşecektir.

Sonuçta, günümüz toplumlarında bilgisayar teknolojisi farklı gelecekler peşinde koşturan toplumsal gruplar arasındaki mücadele alanlarından birisidir. Bilgisayarlar, yararını ve gelişmesini kimin belirlediğine bağlı olarak, kapitalist, koordinatör ya da katılımcı hedeflere ulaşılmasına katkıda bulunacaklardır. Kapitalistler ve koordinatörler -bir ayakları kesinlikle bizim sırtımıza basıyor olsa bile- en yeni teknolojik devrime tam anlamıyla hâkim olmuş değillerdir henüz. Ne var ki, toplumun demokrasi damarına basan kampanyaları hayata geçirmeye başlarsak, bilgisayarlar daha iyi bir gelecek kurma yolunda pozitif bir güce dönüşebilirler.

XI
Sonuç ve geçiş

Paylaşım Kararları
İşyeri Kararları
Tüketim Kararları
Katılımcı İşyerleri
Katılımcı Paylaşım
Katılımcı Tüketim
Sınıf Ayrımına Dayanmayan Çalışma
Sınıf Ayrımına Dayanmayan Tüketim
Sınıf Ayrımına Dayanmayan Paylaşım

Uygarlığı kurtarmak için cesaret ve vicdan şarttır...İnsan toplumunun köklerini kurutan dağılmayı durdurmalıyız. Çıplak ve meyvesiz ağaç tekrar yeşillenebilir. Peki, biz hazır mıyız?

Antonio Gramsci

Okuduğunuz bu kitapta yeni bir ekonominin pek çok ayrıntısını ortaya koyduk, ama elbette eksik olan hâlâ çok şey vardır. Zaman zaman bir sorunu sadece üstü kapalı olarak ele aldık. Kuşkusuz bazı zamanlar sorunları fark edecek ileri görüşlülüğe sahip olamadık. Daha önemlisi, ekonomi her şey değildir ve burada akrabalık, kültür, politika, ekoloji ve uluslararası ilişkiler konularında hiçbir şey söylemedik. Burada, daha fazla üzerinde durmayı gerektiren "eksik şeyler"in bazılarına değineceğiz.

1. EKONOMİ

Örgütlenme ve karar verme bakımından, katılımcı ekonominin değişik versiyonlarında kullanılabilecek pek çok alternatif yaklaşımdan söz edilebilir. Biz her konu için yalnızca bir-iki örnek sunduk. Ama başka meseleler de vardır. Önemli bir sorun, ekolojiyi koruyacak özel kurumsal çareler olup olmayacağıdır. Özyönetim ile katılımcı planlamanın yeni motivasyonları yetecek midir? Yoksa ek yapılara mı gerek duyulacaktır? İnsanların, ciddi bir yatırımı günümüzün işlerini daha tekdüze kılması dışında çevreye getireceği uzun vadeli yararlarla birlikte değerlendirmeleri gerektiğini düşünün. Katılımcı planlamada her aktörün kendisinde hissettiği etkiye göre söyleyecek bir sözü vardır. Peki, gelecek kuşaklar adına kim ya da kimler konuşur?

Bunun dışında, 2029 yılında belirli bir bilgisayar monitörünün onu kullananların göz sinirlerine zarar verdiğini öğrendiğimizi varsayın. Bu monitörü kullanan insanların tazminat istemeye hakları var mıdır? Planlama sürecinde önceki yılın çalışma bileşimlerini yeniden değerlendirmek ve bu monitörleri kullananlara adillik sağlanana kadar ortalama bileşimlerden daha iyi ücret vermek gerekir

mi? Sağlığa zarar veren monitörler için yanıt 'evet' ise, o kadar aşırı olmayan örneklerdeki durum nasıl olacaktır? Herkese adil bir iş yükü verilecek ve herkesin iş bileşimlerinin *düzeltilmiş* değerlendirmeleri ışığında adil bir getiri alacağı biçimde herkesin geçmişteki katkılarının durmadan yeniden sınıflandırılması ve gelecekteki yükümlülüklerinin her an yeniden hesaplanması gerekir mi?

Ayrıca burada çocukların bütçeleri ve ekonomik hakları sorununu da ele almadık. Her yeni çocuk anne babasına ya da vasisine komple yeni bir bütçe tahsisatı ya da kısmi bir tahsisat alma hakkı doğurur mu? Ek tahsisatın ölçüsü çocuğun yaşına göre değişir mi? Emekli işçiler bütçeden tam pay alırlar mı? İnsanların çocuk sahibi olma ya da emekliye ayrılmalarında farklı seçeneklerin sonuçları nelerdir? Çocukların kendi bütçelerinin nasıl harcanacağı konusunda hakları var da vasileri/anne babaları bu hakları çiğniyorlarsa çocuklar nereye başvurmalıdırlar? Bu sorunlar farklı kültürlerde ya da yörelerde farklı biçimlerde mi çözülebilir, yoksa adillik, özyönetim ve çeşitliliğe uygun düşen tek bir tutarlı çözüm mü vardır?

Katılımcı bir ekonominin pek çok boyutunu anlatırken, katılımcı planlamaya matematiksel bir model önermedik ya da "yakınlaşma ve etkinlik özellikleri"ni savunmayı düşünmedik. Burada, onlar için iddia ettiğimiz özellikleri taşıyan gösterge fiyatlarını yaratmanın olanaksız olduğunu ya da yakınlaşma ve etkinliğe katılımcı planlamayla ulaşılamayacağını düşünen okurlara, *The Political Economy of Participatory Economics* (Katılımcı Ekonominin Ekonomi Politiği) (Princeton University Press, 1991) adlı kitabımımızı öneririz. Orada, çeşitli varsayımlardan hareketle "yakınlaşma ve etkinlik özellikleri"nin kesin kanıtlarını sunuyor ve bu tür modellerden kaynaklanan sonuçların geçerliliğini tartışıyoruz. Aynı biçimde, bazı okurlar bizim modelimiz ile merkezi planlamaya ve piyasalara dayalı diğer daha çok bilinen sistemler arasında ayrım yapmak isteyebilecek olmalarına rağmen, bu konuya fazla zaman harcamadık. Bunu yukarıda andığımız kitapta işlediğimizden aynı argümanları burada yinelemeye gerek görmedik.

Gene, katılımcı ekonominin uygulanabilirliği ve istenilirliği üzerinde etkili olan tarihsel deneyimleri değerlendirmekten bilerek kaçındık. Evet, Northstart Press yayıneviyle ilgili tartışma elinizdeki kitabı yayımlayan South End Press'in (bu yayınevinde, kapitalist

bir ekonomide faaliyet göstermenin getirdiği sınırlar içerisinde, katılımcı ekonomik ilkeler ile işleyişler uygulanmaktadır) deneyimlerine dayanmaktadır. Ama, ya İspanya'da Mondragon örneğinin, İkinci Dünya Savaşı'ndan önceki İspanyol anarşistlerinin deneyleri nereye oturtulabilir? Çin, Küba, Sovyetler Birliği ve Polonya'da girişilen deneyler; ABD'de ve başka yerlerde denenen çalışanların yönettiği işletmeler, kooperatifler ya da komünal yaşam deneyleri nereye oturtulabilir? Bunlar kuşkusuz, katılımcı ekonomik bakışı rafine edebilecek dersleri aktarırlar. Dolayısıyla, ekonomik eşitlik, özyönetim ve çeşitliliği daha iyi anlayabilmek için bu tür deneyimleri incelemek dikkate değer bir çaba olmalıdır.

Herhangi bir pratik kanıt gösterilmeden yöneltilen son bir değerlendirme konusu da katılımcı bir ekonominin gerçekten işleyip işlemeyeceğidir. Bir bakışın dikkate değer olduğuna kanaat getirmek, bu bakışın kendisine ve içeriğine bu kitapta girişilen tarzda kesinlikle bir hayli kafa patlatmayı gerektirir. Ancak ciddi insanlar, yeni bir fiziksel ya da kimyasal tasarımı gerektiren tam kapsamlı bir girişime başlamadan önce, varolan durum üzerine bir hayli kafa yormakla yetinmemeli, bunun yanında görünümlerle ve/veya ölçek modeller ya da kısmi uygulamalarla birtakım deneyler de yapmalıdırlar. Aynı yolu izleyerek, tasarımları uygulamaya koyup, kendi kuralları ve hareket tarzlarıyla ilgili hipotezleri sınayacak ve baştan öngörülen özelliklerini kanıtlamaya çalışacak şekilde katılımcı ekonominin bazı yönlerini hayata geçirmenin yolları muhakkak bulunmalıdır. Yalnız hemen belirtmeliyiz ki, elinizdeki kitapta bu tip doğrulamaları yansıtan çok az şey söyledik. Diğer kitabımız olan *Katılımcı Ekonominin Ekonomi Politiği*'nde de, deneylere ve tasarılara girişmenin bir metodolojisini ortaya koymakla birlikte, bunun nasıl yapılacağına girmedik. Bu görev hâlâ önümüzde durmaktadır.

Özellikle yararlı olan ve üstesinden gelinebilecek bir görev de katılımcı bir ekonominin işleyiş mantığını yansıtacak bir bilgisayar

tasarımı yaratmak olacaktır. Bunun için, tüketicilerle üreticilerin tercih ve davranışları hakkındaki farklı varsayımların etkilerinin,

önerileri gözden geçirmenin farklı kurallarının, gösterge fiyatlarını hesaplamanın farklı prosedürlerinin, vb. test edilmesi gerekir. Böyle bir program, bireysel kullanıcıların kendi bilgisayarlarıyla, sanki katılımcı bir ekonomide yaşayan, önlerindeki yılın ekonomik göstergelerini planlayan bir tüketici ya da üreticiymişler gibi bir etkileşim kurmalarını da sağlayacaktır. Böylece katılımcı planlamanın gerektirdiği faaliyetler daha kavranabilir bir niteliğe bürünecektir.

2. EKONOMİ-ÖTESİ

Katılımcı bir ekonomiyle yönetilen, ama cinsiyet ayrımına dayanan bir akrabalık alanının da bulunduğu bir toplum hayal edin. Başka bir deyişle, yaşam birimlerinin idame ettirilmesi ve çocukların yetiştirilmesiyle bağlantılı işyerlerinin çoğunun hâlâ kadınlar tarafından yürütüldüğünü varsayın. Nasıl bir manzara ortaya çıkacaktır? Eğer haneler birer ekonomik birim sayılırsa, birimler içinde dengeli bileşimler olması ilkesi cinsiyet ayrımına dayalı olan bu işbölümüyle çelişecektir. Sonuçta ya cins ayrımcılığının yok edilmesi , ya da katılımcı ekonomi kurallarından vazgeçilmesi gerekecektir.

Ama bunun yanında, ev işleri ile çocuk bakımı katılımcı ekonomi kurallarına tabi olmayan bir kişisel sorumluluk sayılırsa, akrabalık ilişkilerinde cins ayrımına dayanan bir ayrılık kadınların sırtına çifte yük bindirecektir (hem ekonomide, hem de çocuk bakımı ve ev işlerinde tam ve eşit bir pay).

Katılımcı ekonomi ile cins ayrımına dayalı akrabalık ilişkileri bir süre içiçe bulunabilir, ama katılımcı ekonominin aktörlerin kişilikleri, yetenekleri ve değerleri üzerindeki etkileri eşitlik, özyöne-

tim ve çeşitlilik değerlerinin evde cins ayrımcılığı temelinde çiğnenmesi durumuna bir son verecektir. Buna karşılık, cins ayrımına dayalı akrabalık ilişkilerinin evde ve aileler üzerindeki etkileri, gerek işyerinde gerekse tüketim bakımından eşitlik, özyönetim ve çeşitlilik değerlerine büyük bir darbe vuracaktır. Kısacası, toplumsal yaşamın iki kritik boyutundaki kurumlar ve roller, aktörlerin tutumları açısından, zamanı gelince ya birinin ya ötekinin tepeden tırnağa değişmesi gerekeceği biçimde çelişkili sonuçlara yol açacaktır.

Bu karşılıklı ilişki anlaşılınca, katılımcı bir ekonomiyi inşa etme probleminin feminist bir akrabalık alanı inşa etme problemiyle doğal bir bağının bulunduğu gözler önüne serilir. Üstelik, aynı akıl yürütme politika, ırk, kültür, ekoloji ve uluslararası ilişkileri ilgilendiren sorunlar için de geçerlilik taşır. Bu yüzden, istenilir bir ekonominin (ya da yönetim şeklinin, akrabalık ilişkilerinin ya da kültürün) hayata geçirilmesiyle ciddi biçimde ilgilenen herkes, aynı zamanda, toplumun *her kesiminde* bununla bağdaşan, aynı derecede istenilir ilişkilerin kurulmasıyla da ilgilenmek durumundadır. Dolayısıyla ekonomide, cinsiyetçi, ırkçı ya da toplumsal bakımdan baskıcı diğer düzenlemeleri dışlayan yapılar ve işleyişleri oturtmak zorundayız.

Elinizdeki kitapta bu konulara değinen biricik referanslar, yaşam birimlerinin örgütlenmesi ve işyerlerinde kültürel azınlıklarla kadınların işyeri kurulları üzerine tartışmalardı. Belli ki hâlâ birçok şey eksiktir. Diğer çalışmalarda, farklı boyutlardaki ilişkilerin nasıl bir etkileşim gösterdiği ve bir ölçüde toplumsal yaşamın akrabalık, politik, kültürel, ekolojik ve uluslararası boyutlarındaki istenilir amaçların ne olacağı dahil olmak üzere, bu sorunları kısmen ele aldık. Bu konudaki referanslar, kitabımızın 27. sayfasındaki kenar yazısında bulunabilir. Gene de geriye yapılması gereken daha bir sürü iş kalmaktadır.

Gerek erkekler ve kadınlar, gerekse bütün toplumsal/kültürel gruplar arasında rol eşitliği ve maddi eşitlik olması, cinsel tercih özgürlüğünün bulunması, cinsel ve toplumsal tercihlerin çeşitliliğine saygı gösterilmesi, her kültürel azınlığın cezalandırılma korkusu olmadan inançlarını uygulama özgürlüğüne sahip olması, toplumun bütün üyelerinin politikaya her anlamda katılmaları, politik

kararların alınmasında veçilmez önem taşıyan enformasyon ve becerilerin bütün birimlere yayılması, hem insanlığı etkilediği hem de kendi başına doğru olduğu için doğal çevreye saygı gösterilmesi ve zenginliğin uluslararası ölçekte eşitlenmesi gerektiği şeklindeki görüşlerimizi kuşkusuz birçok okur paylaşacaktır. Ama hâlâ, kültürel, akrabalıkla ilgili, politik, ekolojik ve uluslararası kurumların daha ayrıntılı tanımlarının geliştirilmesine de gerek duyulmaktadır.

3. KATILIMCI EKONOMİYE GEÇİŞ

Katılımcı bir ekonomiye nasıl yönelineceği, yerleşik bir katılımcı ekonominin nasıl işleyeceğinden çok farklı bir sorundur. Katılımcı bir ekonomi inşa etmenin stratejileri, toplumsal değişimi öngören genel stratejilerin bir parçasıdır. Demek ki, katılımcı ekonomiye geçişle ilgili sorunlar arasında, insanların enerjisinin toplumsal değişim doğrultusunda nasıl seferber edileceği, bilincin ve bağlılığın nasıl yükseltileceği, seçime mi, halka mı, yoksa kapışmaya dayalı mı taktikler izlenmesi gerektiği, hangi ara kurumların kurulacağı, toplumsal yaşamın diğer alanlarında ne tür programlar izleneceği ve karşılaşılan çeşitli engellerin nasıl aşılacağı gibi başlıklar sıralanabilir. Bu soruların yanıtları belli ki ülkeye, karşılaşılan güçlüklere, vb. bağlı olarak değişir. Ama katılımcı ekonomi yolunda "uzun yürüyüş"e başladıktan sonra, bitmiş ürünlerin neye benzemesi gerektiği konusunda berrak bir fikre sahip olmak bir şeydir, eski değerlerle alışkanlıkların egemen olduğu, becerilerle karar verme deneyimlerinin eşitsiz biçimde dağıldığı ilk aşamalarda ne yapılacağını bilmek bambaşka bir şey.

Bir ekonomik sistemden başka bir ekonomik sisteme zorlaştıran nedir? Bir kere, "oyun alanı" durmadan değişmektedir. Muhalifler sürekli olarak değişimi engelleyici yeni yöntemlere başvururlar. Kendini en iyi biçimde tepeden tırnağa hazırlamış hareket bile mücadelenin bütün sonuçlarını önceden göremez. Dahası, ekonomik yapıları değiştirmeye yönelik çabalar bir toplumun politik, akrabalık ve kültürel alanlarının etkilerinden bağımsız olarak gelişmez. Ekonomik değişime en hazır hareket bile, politik, kültürel ve cinsiyet temelindeki güçlerin etkisini küçümserse ya da yanlış bi-

çimde kavrarsa hiçbir şey başaramaz. Yani, ekonomik faaliyetlerde esneklik olmalı ve toplumsal yaşamın diğer alanlarını ona uygun doğrultuda değiştirmek için mücadele eden aktivistlerin gündemlerini destek-lemelidir.

En azından "neye geçiş" sorusunda geniş bir görüşbirliği sağlayana kadar geçiş sorununun ayrıntılarına girmenin fazla yararı olmadığını tartışılmaya gerek olmayan bir gerçek sayıyoruz. Bununla birlikte, amaçların kesinlikle stratejiyi belirlemesi gerektiği varsayımına dayanarak, sonuç yerine, katılımcı bakışın katılımcı stratejiye yansıyan birkaç genel sonucuna işaret etmeyi düşünüyoruz. Önce dört sonucu sıralayalım:

1) Piyasalar, merkezi planlama, hiyerarşik üretim ve hiyerarşik tüketim, katılımcı amaçlardan ziyade koordinatör amaçlarla bağdaşır.
2) Katılımcı üretim dengeli iş bileşimlerini gerektirir ve üreticilerin tercihlerinin gerek kendileri gerekse başkaları üzerindeki etkilerini anlamalarını sağlamak zorundadır.
3) Katılımcı tüketim bir yandan mahremiyeti korurken, öbür yandan toplumsallığı yansıtmak; tüketicilerin tercihlerinin tüketiciler üzerindeki sonuçlarını anlamalarını sağlamak zorundadır.
4) Katılımcı paylaşım, ekonomik tercihlerin sonuçlarıyla ilgili hem nicel enformasyonları hem de nitel enformasyonları sağlayarak kolektif özyönetimi ve dayanışmayı öne çıkarmak zorundadır.

Peki, bu sonuçlar stratejiyi ya da geçiş programını nasıl etkiler?

A. Stratejik İlkeler

Çağımızdaki ekonomik mücadelede birbirine zıt üç amacın peşin-

de koşturan belli başlı üç sınıf görünür: (1) Kapitalizmi muhafaza etmeye çalışan kapitalistler; (2) koordinatör ilişkilerini kurmaya ya da muhafaza etmeye çalışan koordinatörler; (3) katılımcı ekonomiyi hayata geçirmenin mücadelesini veren işçiler.

> Doğuştan gelen haklarımız olan özgürlük, sevgi ve hazza sahip çıkalım.
>
> Sheila Rowbotham
> *Reclaim the Moon (Aya Sahip Çıkmak)*

Kuşkusuz, bu mücadeleye her sınıfın bütün üyeleri aktif biçimde katılmayacağı gibi, katılanlar da her zaman için kendi sınıflarının çıkarlarını temsil eden hareketleri desteklemeyecektir. Bu eğilim, ister kendi çıkarlarını görmezlikten gelip kapitalistlere bir tür polislik yapan işçilerden, ister elitizmlerini bir kenara atıp tecrübelerini işçilerin hizmetine koşan koordinatörlerden gelsin, önemli bir eğilimdir. Gene de, ekonomik mücadeleye ve alternatiflere birbirine zıt içerikte olan bu üç hedef damgasını vuracaktır.

Ama, her sınıfın bakışından kaynaklanan uzun vadeli programlar birbiriyle çelişirken, kısa vadeli hedeflerde bazen çakışma görülecektir. Aynı şekilde, her hareket farklı noktalardan da hareket etse aynı aktörlerden pek çoğunu kendi tarafına çekmeye uğraşacaktır. Demek ki, katılımcı ekonomik stratejinin önemli bir bileşeni, bir yandan katılımcı ekonomi hareketinin işçi sınıfı kökenli karakteri, kültürü ve içeriğinden asla taviz vermezken, öbür yandan koordinatörlerin enerjileriyle becerilerinden yararlanmanın yollarının geliştirilmesi olacaktır.

B. Konseylerin Oluşumu

Katılımcı bir ekonomik strateji işçi ve tüketici konseylerinin oluşturulmasına ve kuvvetlendirilmesine ağırlık vermek zorundadır. Ekonomik değişimle kolektif özyönetim uygulamasına öncelik verilecekse, bu kurumlar katılımcı hedefler uğruna sürdürülen mücadelenin asli araçları durumuna gelmelidir. Bu dönüşüm, semti ilgilendiren politik, cinsel ve kültürel mücadelelerde işbirliği yapılacak semt tüketici konseylerini örgütleyen, gücü tabana dayalı topluluk hareketlerine ön ayak olacaktır. İşyerlerindeki ilerici örgütçüler özerk kadın ve azınlık komitelerinin de bulunduğu işçi

konseylerini örgütlemelidirler. Açıkçası, ilk aşamayı temsil eden bu konseyler, örgütleyicilerinin yüz yüze geldikleri sorunlara bağlı olarak, yalnızca bazı sorunları ele alacaklardır. Ancak, işyerinde sürdürülen mücadelelerde, işçilere çalışma yaşamları hakkında daha fazla söz hakkı tanıyan, katılımcı kazanımların genişletilmesi için gerek duyulan güven, emniyet ve kurumsal gücü arttıran reformlar uygulanmalıdır.

C. Kolektif Özyönetim Arayışı

Değişiklik için verilen mücadele her zaman için işçilerin karar yetkilerini çoğaltıp, kendi işyerleri ve ekonominin bütünü hakkındaki enformasyonlara ulaşma, bunları kavrama ve yararlanma olanaklarını arttırmalıdır. "Uzmanlar" karar yetkilerini tekellerinde bulundururlarken işçilerin de şok birlikleri olarak katıldığı ekonomik mücadeleler kısa vadede bazı zaferler kazanabilir, ne var ki bunlar uzun vadede işçileri kendi yaşamlarını yönlendirmelerine hazırlamak bir yana, koordinatör eğilimleri güçlendirecektir.

Aynı şekilde, tüketicilerin mücadeleleri yalnızca tüketicilerin refahını yükseltmeyi değil, bunun yanı sıra güçlerini artırmayı da amaçlamalıdır. Tüketici konseylerinin oluşturdukları ağlar, gerek ekolojik yıkım ile piyasa sistemlerinin diğer etkisiz ve antitoplumsal yönlerine karşı, gerekse yüksek fiyatlara ve niteliği belirsiz ürünlere karşı amansız bir kampanya yürütmelidir.

D. Dayanışma Arayışı

Programlar, işçileri, kendi koşullarıyla sınırlı kalmayıp diğer üreticilerle tüketicilerin refahını da gözetmeye kışkırtmalıdır. Bir birimdeki işçilere başka işçi ya da tüketicilerin zararına olarak bazı kazanımlar getiren programlar, katılımcı amaçlara ulaşılması için gerekli olan psikolojik ya da toplumsal ortamı yaratmayacaktır.

Demek ki, katılımcı işyeri programları fiyat denetimlerine ve

ücret artışlarına, ürün kalitelerinin arttırılmasına ve işyeri sağlığı ile güvenliğinin sağlanmasına, yaşanılan semt ve bölgenin refahında bütünsel sorumluluğa ve çalışma yaşamının niteliğini yükselten işlere ağırlık verebilir.

Alice: ...lütfen, hangi yöne gitmemiz gerektiğini söyler misin?
Kedi: Bu, büyük ölçüde nereye varmak istediğine bağlı.

Lewis Carroll
Alice in Wonderland
(Alice Harikalar Diyarında)

Aynı biçimde, tüketicilerin mücadeleleri ücretlerin azaltılmaması ve fiyat denetimleri uygulanması taleplerini kapsamalı, keza daha iyi ürünler üretilmesi talepleri üreticilerin çalışma koşullarının iyileştirilmesi talepleriyle birlikte savunulmalıdır.

E. İş Yapılarının Tanımlanması

İşyeri örgütlenmesinde, kapitalist mülk sahipleri ile koordinatörler bunların oluşmasını engellemeye çalışırken bile adil iş bileşimlerinin sağlanmasına ağırlık verilmelidir.

Konseyler oluşurken, insanları teknolojideki, parçalanmadan ziyade ekip çalışmasını özendirecek beceriler ve değişikliklere göre yetiştirmeye talep etmeye başlayabilirler. Ayrıca, hareket örgütlenmeleri ile kurumların kendi iş bileşimlerini ve karar süreçlerini tanımlarken katılımcı normları muhakkak dikkate almaları da önemli bir noktadır. Bizim kontrol ettiğimiz kurumlar eşitlikçi, katılımcı düzenlemelerin üstünlüklerinin pratik örnekleri işlevini görmelidir. Daha iyi uygulayabileceğimiz katılımcı normlardan sapma, hem ikiyüzlüce olur hem de demoralize edici bir etki yapar. Bir yandan hiyerarşik işbölümünü somutlayan "ilerici" kurumları yerleştirirken, öbür yandan eşitliğin ve katılımın erdemlerini savunmak fazla işe yaramaz.

F. Enformasyon Denetimi

Katılımcı ekonomiden yana olan bir hareket, bilgisayarlar ile bilgisayarda kayıtlı enformasyonlardan yararlanmada demokratikliği sağlamalıdır. Bilgisayarların kendi üyelerinin enformasyonlardan

yararlanıp kararları etkilemelerine nasıl katkıda bulunabileceğinin farkında olan bir üretici ve tüketici hareketi, kendi amaçlarını, bu araçları teknokratlara terk eden bir hareketten çok daha başarılı biçimde kovalayabilecek durumda olur.

Bilgisayar ve enformasyon teknolojisini görmezlikten gelmek ya da bu teknolojilerin demokratikleşmeyi kendiliğinden getireceğini sanmak, bu teknolojilerin, katılımcı amaçlara ulaşma olanağını da azaltarak, koordinatörlerin egemenliğinde kalmasından başka sonuç doğurmayacaktır. Biz, üretici ve tüketici konseylerinin, bilgisayar ağları kurarak nihai aşamada katılımcı planlamanın gerçekleşmesini kolaylaştıracağını öngörüyoruz.

G. Paylaşım

Katılımcı hareketler durmadan piyasaların ve merkezi planlamanın yarattığı problemlere dikkat çekmelidir. Ekolojik yıkımın sorumluluğu, piyasa dağıtımına ve teknokratik araççılığa yüklenmelidir. Merkezi planlamanın iflası, yeni bir teknolojik çağda merkezileşme ile ademi merkezileşme arasında yanlış bir denge kurulmasından ziyade, planlama sürecine halkın katılımının önlenmesinin sonucu olarak değerlendirilmelidir.

Piyasaların ve merkezi hiyerarşik planlamanın yanı sıra katılımcı yapılardan da yararlanma mücadeleleri, katılımcı paylaşımın piyasaların ve merkezi planlamanın yarattığı problemleri çözebilmesinin nedenlerini ortaya koymaya yarayabilir.

H. Başka Hareketlerle İttifak Kurmak

Ekonomik aktivistler ile diğer aktivistler birbirleriyle etkileşim içinde olan stratejiler geliştirmelidirler. Bu eğilim, gerek talepler ve sıradan insanların ihtiyaçları düzeyinde, gerekse örgütlenme biçimleri ve hareket kültürü düzeyinde, ekonomik mücadelelerin cin-

siyet, ırk, ekoloji ve uluslararası ilişkiler alanlarındaki sorunları çözme çabalarında derin sonuçlar yaratacaktır. Hareketin her alandaki çalışmalarında uygulanması gereken bir ilke, yaşamın bütün alanlarındaki özgürlükçü mücadelelerde meşruiyete ve stratejiye öncelik gösterilmesine saygıdır. Katılımcı ekonomi için mücadele eden aktivistler, kendi mücadelelerinin ırk, politika, cinsiyet, ekoloji ya da uluslararası ilişkiler alanlarında köklü bir dönüşüm yaratmaya yönelik çabalardan daha önemli olduğu varsayımıyla hareket etmemelidirler. Katılımcı ekonomik hareketlerin başarısı, ekonomide katılım temelinde yapısal bir değişiklik sağlamaya bağlı olduğu kadar, toplumsal yaşamın diğer alanlarını temelden dönüştürmek üzere örgütlenmiş özgürlükçü hareketlerin başarısına da bağlıdır. İlerici toplumsal değişimde sınıfın politika, ırk ve cinsiyet karşısında kuramsal ve stratejik önceliğe sahip olduğu şeklindeki varsayımlar temelsizdir ve politik, cinsiyetçi, ırkçı *ve* sınıfsal baskıların ortadan kaldırılmasında gerekli olan hareket ilişkilerinin kurulması açısından yıkıcı bir nitelik taşıdığı çoktan beri kanıtlanmış durumdadır.

Önsöz'de tartıştığımız gibi, bu sonuçlar Marksist ve Leninist stratejik yaklaşımların temel inançlarını yerle bir eder. Dolayısıyla biz, bu kitapta geliştirilen bakışın, hareketlerin yeni amaçlarına ulaşmakta yararlanmaya ihtiyaç duydukları stratejik yaklaşımlar üzerinde derin yansımaları olduğuna inanıyoruz. Kuşku yok ki, gerek katılımcı bakışı, gerekse buna ulaşmanın stratejilerini geliştirecekler, ekonomik mücadelenin her cephesindeki aktivistler olacaktır.

J. Koordinatör Ekonomiden Katılımcı Ekonomiye Geçiş

Burada, piyasaların ve merkezi planlamanın katılımcı ekonomik değerlerin benimsenmesini engellediğini; konseyleri, dengeli iş bileşimleri, emeğe göre ücret ödeme sistemi ve paylaşımda halkı

kapsayan bir katılımı olmayan toplumların işçilere ve tüketicilere kendi yaşamlarını yönlendirme gücü kazandırmadığını ileri sürdük. Diğer kitaplarda (bkz. s.27) hem bu konuları, hem de stratejiyle ilgili diğer sorunları uzun uzadıya ve Sovyetler Birliği, Çin ve Küba'da işçilerle koordinatörler arasındaki, koordinatörlerin çeşitli fraksiyonları arasındaki ilişkileri de inceleyerek ele aldık. Mücadelenin genellikle, kapitalizmin yıkılmasından çok sonra, "koordinatörlerin yoluna karşı işçilerin yolu" ekseninde yürütüldüğünü açıkladık. Burada iki sorunun ortaya çıktığına dikkat çekmeliyiz:

> Yaşamıma basit ama inanılmaz derecede güçlü olan üç tutku yön verdi: Aşk özlemi, bilgi arayışı ve insanlığın çektiği sıkıntılardan duyduğum dayanılmaz acı.
>
> Bertrand Russell
> *Autobiography*
> (Otobiyografi)

1) Koordinatör ekonomiden katılımcı ekonomiye geçiş hangi biçime bürünebilir?
2) Koordinatör yönetimin tam olarak yerleşemediği kapitalizm-sonrası koşullarında, işçiler katılımcı ekonomi davasını nasıl geliştirebilirler?

> Onları bir saat dinlemek yeni fikirlere, yeni gerçeklere, yeni duygulara, yeni tutumlara, yaşama biçimlerinin yeni işaretlerine tamamen kapalı zihinlerin fanatik hoşgörüsüzlüğünü bütün çıplaklığıyla gözler önüne serdi. Asla okumadıkları kitapları, asla tanımadıkları insanları, asla anlayamadıkları fikirleri ve isimlerini telaffuz bile edemedikleri doktrinleri yerden yere vurdular. Komünizm, onları, kalplerindeki fikirlerin ve yaşamın ustası olma ateşiyle ileri götürmek yerine, komünizmle karşılaşmadan önceki daha da koyu cahilliklerinde dondurmuş.
>
> Richard Wright

Polonya'da Dayanışma'nın *ilk yıllarındaki* deneyimi, ilk soruyu yanıtlamak için gerekli olan bilgileri sağlar. Dayanışma'nın ilk çabaları arasında, esasen üretim birimlerinde kurulacak, ama tüketicilerin ihtiyaçlarına da duyarlı olan bir konseyler ağı kurulması da yer alıyordu. Daha sonra, Dayanışma'nın ilk taleplerinde olsun hareketin tonu ve dilinde olsun, hem gelir bölüşümünü ve yatırım politikalarını etkileyen maddi değişiklikler, hem de top-

lumsal ilişkilerde adalet ve katılım temelindeki nitel değişiklikler ağır basmaya başladı.

Doğrusu, 1980'lerin başlarındaki Dayanışma ile 1950'lerde Macaristan'daki, 1960'larda Çekoslovakya'daki hareketleri kapsayan deneyimler ve bu deneyimlerin sonuçta uğradıkları başarısızlıklar, yukarıda kapitalizmden katılımcı ekonomiye geçiş aşaması için öngörülen stratejik ilkeler ve açmazların pek çoğunun koordinatör ekonomiden katılımcı ekonomiye geçiş için de geçerli olduğunu düşündürmektedir. Öbür yandan bu durum, yol gösterici ilkelerin ne kadar eksik kaldığını, çünkü koordinatör ve kapitalist ekonomilerin tamamen farklı olduklarını, bu tip ekonomileri dönüştürmeyi amaçlayan ayrıntılı programların birbirinden önemli noktalarda kesinlikle ayrılacağını gösterir. Ancak bu konudaki örtüşme de, iki tip ekonomide yürütülen tam ekonomik özgürlük mücadelelerinin gene önemli noktalarda birbirine benzer olduğunu ortaya koyar.

Kapitalist bir ekonomide olduğu gibi, koordinatör bir ekonomide de katılımcı strateji şu noktalara ağırlık vermelidir:

1) Üretici ve tüketici konseylerinin oluşturulması.
2) Yeni mücadelelerin verileceği alanı belirleyen, çalışanları yetkinleştiren ve uzmanlığın üzerindeki büyülü buğuyu kaldıran reformlar yapılması.
3) Toplumsal yaşamın bütün alanlarında işçiler, tüketiciler ve özgürlükçü hareketler arasındaki dayanışmanın artırılması.
4) Adil iş bileşimlerinin belirlenmesi.
5) Enformasyon ve becerilerin demokratik biçimde yayılması.
6) Piyasa sistemiyle merkezi planlamanın eleştirilmesi ve katılımcı planlamanın üstün bir alternatif olarak benimsenmesi.

Rusya'daki rejimi hem sağın hem solun neredeyse evrensel bir suç ortaklığına girerek yaptıkları gibi, "sosyalist" ya da "işçi devleti" olarak göstermek, hatta onun niteliğini hangi noktalarda ve ne derecede uzaklaştığını saptamak amacıyla sosyalizme atıfta bulunarak tartışmak, tarihte şimdiye kadar bilinen en dehşet verici mistifikasyon girişimlerinden birini temsil eder

Cornelius Castoriadis

Burada ister bir kapitalist ekonomiyi isterse bir koordinatör ekonomiyi

temelden dönüştürmekten söz ediyor olalım, ne yazık ki sınıf mücadelesini daha da kızıştırması muhtemel bir ekonomik devrimden söz ediyoruzdur. Kendilerini ne kadar farklı biçimde savunuyor olurlarsa olsunlar, hem kapitalistlerin hem de koordinatörlerin iktidara ve ayrıcalıklarına sıkı sıkı sarılmaları çok muhtemeldir. "1989 Devrimleri"nin açıkça kanıtladığı gibi, her iki yönde de olmak üzere koordinatör ve kapitalist ekonomiler *arasındaki* geçişler, her iki sistemde de yönetici elitlerin geniş kesimleri zor duruma düşmüş ve değişimin kendi çıkarlarına da uygun olduğuna inanmışlarsa, tepeden tırnağa bir altüst oluş yaşanmadan gerçekleşebilir. Ama koordinatör ya da kapitalist ekonomilerden katılımcı bir ekonomiye geçiş kaçınılmaz olarak çok daha çetin koşullarda gerçekleşecektir. Bu aşırı basitleştirilmiş bir açıklama olsa da, nedeni açıktır. Elit kesimlerin değişmesi -özellikle çok sayıda birey elit rütbesini başkalarından alabildiği zamanlarda-, ayrıcalıklı elit kesimlerin ortadan kaldırılmasından bambaşka bir olaydır. Bununla beraber, özgürlüğün neden olacağı insan kaybını en aza indirmek, stratejik planlamanın başlıca önceliklerinden birisi olacaktır.

> Ellerimizde yığın yığın altınlarından daha büyük, kudretli ordularının bin kat göklere çıkardıklarından bile daha büyük bir güç var. Biz eskisinin külleri içinden yeni bir dünya yaratabiliriz. Çünkü bizi güçlü kılan Sendikamız var.
>
> Solidarity Forever

Koordinatör ve işçi sınıfı eğilimlerinin aralarında nihai bir çözüme ulaşmadan birbirleriyle çatışmaya devam ettiği Küba örneğindeki gibi, adil iş bileşimlerini yerleştirmeye yönelik en ufak bir çaba olmadan ücret farklılıkların azaltılması doğrultusunda adımlar atılabilir. Hangi tür özendiricilerin kullanılacağı ve planlamacıların rolü konusunda farklı fraksiyonlar birbirleriyle mücadeleye girebilirler. Ulusal hükümet daha demokratik yerel biçimlerden yararlandığı kadar, otoriter merkezi biçimlerden de yararlanabilir. Ekonomide atacrkil işbölümü yeniden yeniden yaratılırken bile şovenist bilince karşı mücadele yükseltilebilir. Kültürel çeşitlilik deneyleri sanat ya da cdebiyat alanında tekbiçimliliği zorunlu kılma çabalarıyla elele gidebilir. İşçi sınıfı güçleri devlette ve ekonomide aynı zamanda kuvvetlenmişlerse, yerleşik koordinatör ve kapitalist eko-

nomilerle karşılaştırılacak biçimde, geçiş ciddi bir altüst oluşa rastlanmadan gerçekleşebilir.

Ancak, varolan *bütün* ekonomilerde ve her türlü durumda yeni hiyerarşilerin tarafında olanlar ile özgürlükçü sonuçların tarafında olanlar arasındaki güçler dengesini etkileyebilecek başka hangi faktörler olursa olsun, ilericilerin karşı karşıya geldiği bir dezavantaj, şimdilik, devrimci toplumsal dönüşümün yerleşik modellerinin ağırlıkla özgürlükçü olmayan biçimleri uygulamış olmalarıdır. Savaşın neden olduğu toz bulutları kalkıp kuruluş zamanı geldiği zaman, eldeki kitaplar ve tasarılarda eşitlikçi ve katılımcı sonuçlara gerçekleşme ihtimali tanınmadığını görürüz. Anlaşılan mücadele hep hazır yanıtları olan pragmatistler ile umutları hiç eksilmeyen aktivistler arasında geçecektir. Bir taraf ekonominin ve birimlerinin nasıl örgütleneceğine ilişkin projeler sunarken, öbür taraf projelerin özgürlükçü beklentilere yetmediğinden yakınacaktır. Biz, katılımcı bakışı ayrıntılarıyla ortaya koyma çabamızın özgürlükçü umutlara canlılık kazandıracağını umuyoruz.

Sözlük

DENGELİ İŞ BİLEŞİMİ: Bir işyerindeki, işçilere getireceği yükler ve yararlar açısından, ayrıca o işyerindeki diğer bütün iş bileşimlerinde işçinin kararlara katılma becerisi üzerindeki etkisi bakımından karşılaştırılabilecek olan işlerin toplamı. İşçilerin, esas işyerlerinde bir iş bileşimi ile genel çalışma yükümlülüğünü toplumdaki diğer işçilerin yükümlülükleriyle dengelemek üzere dışarıda yapacağı ek işler çerçevesinde sorumlulukları vardır.

DÜZELTME DANIŞMA KURULU -DDK: Bir planda, planın uygulanması sırasında gerekli olanlar üzerinde anlaşılmasından sonra ortaya çıkan değişiklikleri saptayıp yeni önerilerde bulunan bir grup işçinin oluşturduğu kurul.

GELİR: Her yıl bir kişiye ayrılan "muhasebe parası" miktarı. Her birey ya da birimin geliri ya ortalama düzeyde, ya da alacaklarına, borçlarına, özel ihtiyaçlarına ve çalışma yüküne bağlı olarak ortalamanın yukarısında veya aşağısında olacaktır.

GÖSTERGE FİYATLARI: Malların ya da hizmetlerin kullanımına bağlı olarak toplumsal maliyetleri ve yararları gösteren fiyatlar. İlk gösterge fiyatları planlama sürecinin başında, önceki yılın son fiyatları ile beklenen değişiklikler temelinde MDK'lar tarafından belirlenecektir. Gösterge fiyatları, gerçek toplumsal maliyetlerle yararlara her tur biraz daha yakınlaşan arz ve talepteki fazlalıklara bağlı olarak her tur değişecektir.

İSTİHDAM DANIŞMA KURULU -İDK: İnsanların işyerlerini değiştirme isteklerinde yardımcı olan bir grup işçinin oluşturduğu kurul.

İŞ BİLEŞİMİ: Bir bireyin üzerine düşen işlerin toplamı. Bütün ekonomilerin, kapitalizmde ve koordinatörizmdeki gibi istenilir ve yetkinleştirici olması bakımından dengesiz, ya da katılımcı ekonomideki gibi dengeli olmak üzere kendine göre iş bileşimleri vardır.

KAPİTALİST SINIF: Kapitalist ekonomilerde üretim araçlarının sahibi olanlar.

KATILIMCI FİYATLAR: Katılımcı bir planlama sürecinin yarattığı fiyatlar. Gösterge fiyatlarıyla aynıdır.

KATILIMCI PLANLAMA: Üreticilerle tüketicilerin adil ve etkili bir plan ortaya çıkacak şekilde kendi ekonomik faaliyetlerini değerlendirip gözden geçirdikleri, toplumsal düzeydeki ve kendini durmadan yineleyen planlama süreci.

KOLEKTİF TÜKETİM: Birlikte hareket eden ve maliyetin (muhasebe parası bazında) sorumluluğunu paylaşan grupların yaptıkları, bir semt parkında inşa edilecek bir oyun sahası ya da bir şehirde kurulacak yeni bir tiyatro kompleksi gibi tüketimler.

KOLEKTİF TÜKETİM DANIŞMA KURULU -KTDK: Kolektif tüketim seçeneklerinin belirlenmesinde enformasyon sağlamak ve gerekli olduğu zaman tüketim birimlerine yol gösterip danışmanlık yapmak amacıyla biraraya gelmiş bir grup insanın oluşturduğu kurul.

KONUT DANIŞMA KURULU -KDK: İnsanların oturdukları yerleri değiştirme isteklerine yardımcı olan bir grup insanın oluşturduğu kurul.

KOORDİNATÖR EKONOMİ: Uzmanlar/teknokratlar/yöneticiler/zihin işçilerinden meydana gelen bir sınıfın karar yetkisini kendi tekellerinde bulundururken, geleneksel işçilerin onların emirlerini yerine getirdikleri bir ekonomi.

KOORDİNATÖR SINIF: Ekonomik sonuçların belirlenmesi açısından zorunlu olan enformasyon ve karar yetkisini tekelleştiren planlamacılar, idareciler, teknokratlar ve diğer zihin işçileri. Kapitalizmde bir ara sınıf; Sovyetler Birliği, Çin ve Yugoslavya gibi koordinatör ekonomilerinde hâkim sınıf.

MERKEZİ PLANLAMA: Koordinatörler adını verdiğimiz bir grubun çalışma birimlerinin uygulayacağı bir plan geliştirdiği bir paylaşım sistemi. Koordinatörler yurttaşların tercihlerini dikkate alabilmekle birlikte, kesin kararları kendileri verirler.

MUHASEBE PARASI: Her bireyin, ekonominin bilgisayar sisteminde kayıtlı bir "dolar" geliri vardır. Bu gelir, aktörün borç almasına ya da vermesine, ortalamanın üstünde ya da altında çalışmasına göre ortalama düzeyin yukarısında ya da aşağısında olacaktır. Bir birey ya da birim bir maldan almayı teklif ettiği zaman, onu almak üzere "muhasebe parası" öder/harcar. Her birim ve birey her yıl kendi gelirine göre harcama yapabilir ve yaptığı her harcama kendi hesabından düşürülür.

Hiçbir yerde elden nakit para teslim edilmez ve geriye kalan gelirin bilgisayardaki kaydı yalnızca yeni bir harcamanın yapılmasıyla azalır. Aynı şekilde, hesapta biriken muhasebe parası faiz geliri getirmez.

MÜKERRER DANIŞMA KURULU -MDK: Planlama sürecinin her turunda katılımcı planlamaya katılanlara -gösterge fiyatları, arz ve talep düzeyleri ile nitel enformasyon, vb. konularında- enformasyon sağlayan bir grup işçinin oluşturduğu kurul.

MÜKERRER PLANLAMA: Aynı karar ve hesaplama işlemlerini pek çok kere, her seferinde nihai plana biraz daha yaklaşacak biçimde az çok yineleyen bir planlama süreci.

NİTEL ENFORMASYON: Çalışma ve/veya tüketimin insani etkilerinin, insanların bu konulardaki duygularının, onların beklenmedik taleplerinin nedenlerinin, vb. bir listesi denebilecek olan bilgiler.

ÖDÜNÇ ALMA: Bir bireyin, aldığı borcun karşılığını ödemek açısından gelecekte daha fazla çalışmak ya da daha az tüketim yapmak koşuluyla kendine düşen iş yükünün gerektirdiğinden daha fazla tüketebilmesi.

PAYLAŞIM: Her maldan ne kadar üretileceğini ve o malı kullanan farklı kişiler arasında nasıl bölüştürüleceğini belirleyen süreç. Piyasalar, merkezi planlama ve katılımcı planlama, değişik paylaşım sistemleridir.

TOPLUMSAL YARARLAR/TOPLUMSAL MALİYET ORANI: Bir işyerinin üretmeyi önerdiği çıktıların toplumsal değerinin, kullanmayı önerdiği girdilerin toplumsal maliyetiyle bölünmesinden elde edilen oran. Bu oran şirketlerin kendi çalışmaları ve faaliyetlerini ulusal ortalamalar ışığında değerlendirmelerini sağlar.

TÜKETİM DANIŞMA KURULU -TDK: Tüketicilerin kişisel tercihlerini yaparken onlara enformasyon sağlayıp danışma hizmeti sunmak üzere biraraya gelmiş bir grup işçinin oluşturduğu kurul.

ÜRETİM DANIŞMA KURULU -ÜDK: Üretim birimlerine teknolojik seçenekler hakkında enformasyon sağlayıp yol gösteren bir grup işçinin oluşturduğu kurul.

YEDEK: Planda, muhtemel durumları düşünerek yedekte tutulan ekstra kaynaklar, mallar ve emek.

Robin Hahnel son on sekiz yıldır ekonomi politik, karşılaştırmalı ekonomik sistemler ve çevre ekonomisi konularında ders verdiği Washington'daki The American University'de ekonomi profesörüdür. 1960'larda Harvard Üniversitesi ve MIT'te Demokratik Toplum Yanlısı Öğrenciler derneğinde faaliyet göstermiş, 1970'lerin başında Vietnam Savaşı'na karşı gösteriler düzenlemiş, 80 ve 90'lı yıllarda çeşitli toplumsal hareketlerde yer almıştır. Şu an Yoksulluk ve Soykırımın Sona Erdirilmesi Enstitüsü, Güney Projesi Yönetim Kurulu üyesidir.

Michael Albert, ABD'nin önde gelen sol radikal dergilerinden *Z Magazine*'nin editörlerinden biridir. Kendi başına ve Robin Hahnel'le birlikte birçok kitapta imzası vardır. 1960'larda Vietnam Savaşı karşıtı hareketle aktif olarak yer alan Albert, 1970'lerde medya alanında faaliyet gösterdi. 1970'lerin sonunda bir grup arkadaşıyla birlikte, elinizdeki kitapta anlatılan Northstart Yayınları adlı hayali yayınevine örnek teşkil eden ve katılım, dayanışma, eşitlik gibi ilkeleri pratikte işlerliğe koyan radikal South End Press'i kurdu. Sonraki yıllarda *Z Magazine*, ZBBS -bir elektronik haberleşme ağı- ve medya aktivistleri yetiştiren bir okul olan Z Medya Enstitüsü'nün kurucuları arasında yer aldı. Bir "bilgisayar dahisi" olarak tanınır.

Yazarlar birlikte şu kitapları yazmışlardır: *Unorthodox Marxism* (1978; Ortodoks Olmayan Marksizm), *Marxism and Socialist* Theory (1981; Marksizm ve Sosyalist Teori), *Socialism Today and Tomorrow* (1981; Bugün ve Yarın Sosyalizm), *Quiet Revolution in Welfare Economies* (1990; Refah Ekonomilerindeki Sessiz Devrim), *Looking Forward. Participatory Economics for the Twenty First Century* (1991; Geleceğe Bakmak. 21. Yüzyıl için Katılımcı Ekonomi) ve *The Political Economy of Participatory Economics* (1991; Katılımcı Ekonominin Ekonomi Politiği. Bu, *Geleceğe Bakmak*'ın, kuşkucu iktisatçıları ikna etmek için teknik bir dille yazılan versiyonudur).
Yazarlar ayrıca Noam Chomsky, Leslie Cagan, Mel King, Lydia Sargent ve Holly Sklar'la birlikte *Liberating Theory* (1986; Özgürleşme Teorisi) adlı bir kitap yazmışlardır. Michael Albert'in kendi başına yazdığı kitaplar arasında *What is to be Un-done* ve *Stop The Killing Train: Radical Vision for Radical Change* sayılabilir.

Eskiden kaba Marksizmle özdeşleştirilen "ekonomi, hayatı belirler" tezini maalesef çok çeşitli toplum kesimleri kabullenir oldu artık. İlişkilerimiz, aşklarımız, bugünümüz, geleceğimiz, kısaca hayatlarımız ekonominin "ipoteği" altında. Ekonomik gerekliliklerden söz edildi mi akan sular duruyor. Hayal gücünden yoksun politikacılar, ekonomi uzmanları ve gazeteciler "özelleştirme", "piyasa" gibi sözde zorunluluklar karşısında esas duruşa geçip, insanca yaşamaktan, özgürlükten dem vuranları "alternatifin ne kardeşim, bak komünizm de çöktü işte" diye paylıyorlar. Onların gözünde ekonomi kontrol ederek insani amaçlarla yönlendirebileceğimiz bir toplumsal faaliyet alanı değil, hayatımızı ona göre tanzim etmemiz gereken bir zorunluluklar alanı.

Geleceğe Bakmak hem bu zorunluluk tasarımını reddetmesi hem de ya "piyasa ekonomisi" ya da "komuta ekonomisi" çıkmazını aşıp "katılımcı ekonomi" adı verilen bir üçüncü yolun uygulanabilirliğini kanıtlaması bakımından çok önemli bir yerde duruyor. Albert ve Hahnel verimli bir ekonominin hiyerarşik çalışma düzenini, eşitsiz tüketimi ve eşgüdümleyici faktör olarak da piyasayı zorunlu kıldığı varsayımına karşı çıkıyorlar. Yazarlara göre ekonomik hayatı dayanışma, eşitlik, özgürlük, adalet ve yaratıcılık gibi temel değerleri gözeterek diğer iki alternatiften çok daha verimli bir biçimde yönlendirmek mümkün ve son derece gerekli. Katılımcı ekonomi projesi, işyerlerinde hiyerarşik bir yapılaşmayı imkânsız kılan sürekli rotasyon ve herkesin eşit oranda yaratıcı ve rutin işler yapmasını sağlayan *iş bileşimleri* geliştirilmesine temel önem atfediyor. Böylelikle komuta ekonomisine oranla daha yaratıcı olduğu su götürmez olan piyasa ekonomisinin yaratıcılığın yaygınlaşmasının önüne koyduğu hiyerarşi engeli de aşılmış oluyor. Proje, üretimi sabit bir grubun değil çalışanlardan oluşan bir konseyin yönlendirmesi, üretim ve tüketim arasındaki dengenin herkesin bilgisayarlar yoluyla katılabileceği esnek ve demokratik bir planlama süreciyle sağlanması gibi somut ve ayrıntılarıyla serimlenen önerilerle geliştiriliyor.

ABD'de 1991'de yayımlanmasından sonra hararetli birçok tartışmaya yol açan ve son derece olumlu eleştiriler alan bu kitabın önemli erdemlerinden biri de, ekonomi gibi normalde hakkında hep teknik bir jargon kullanılarak yazılan bir alanı, çok yalın ve konuya tamamen yabancı olan insanların anlayabileceği bir üslupla anlatıyor olması. Bu da birilerinin sürekli olarak bizim adımıza kararlar verip hayatımızı belirlediği bir alanda artık bizlerin de söz alabilmemizi mümkün kılıyor. En önemlisi de ekonominin bizi değil bizim ekonomiyi yönetebileceğimizi gösteriyor. Hayatın her alanında özgürlük talep edenlerin ve somut projeler arayanların es geçmemesi gereken bir kitap *Geleceğe Bakmak.*

AYRINTI • İNCELEME
ISBN 975-539-071-5
9 789755 390710